

Arxiu històric FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Utopia en les petjades

Vers una biografia intel·lectual d'Ernst Bloch

Josep Manuel Udina i Cobo

FEBRER 1987

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

í n d e x

Introducció	A l'encalç	1
Nota bibliogràfica		6
cap. I	ANTICIPACIÓ DES DE L'ORIGEN: 1885 - 1905	
	De l'infant Ernst... al Bloch de sempre . . .	9
cap. II	LA UNIVERSITAT, ELS CERCLES I LES COMPANYYONIES: 1905 - 1914	
	Ensems, teoria (la filosofia, la física i la música) i praxi (la política) . . .	42
cap. III	ENTRE L'ASSAIG I L'OBRA (EN SENTIT LITERARI, PERSONAL I IDEOLÒGIC): 1914 - 1923	
	L'esperit d'un home utòpic: pacifisme i profecia; expressionisme, discurs no lineal i dialèctica	79
cap. IV	ENCÍC DE LA REVOLUCIÓ I AL·LÈRGIA NAZI: 1923 - 1938	
	De les petjades i de l'herència cultural; o sobre el discerniment, la crítica i el compromís efectiu	119

cap. V	L'EMIGRACIÓ NORD-AMERICANA, O EL SILENCI QUE ESDEVÉ PARAULA: 1938 - 1949
	Utopies, èxode i extra-territorialitat: sobre la societat, la religió i la fi de la història
cap. VI	EL NOU RETORN A CASA, O AL VOLTANT DE HE- GEL: 1949 - 1955
	Formar part o fer partit: la totalitat, l'inacabament i el renaixement (o el discerniment del futur en el passat) .
cap. VII	LA GRAN CRISI, O L'ESPERANÇA COM A PRIN- CIPÍ: 1955 - 1961
	El principi "esperança", i la seva frus- tració sempre possible
cap. VIII	EN CAMÍ, ENÇARA, VERS LA PATRIA DE LA IDENTITAT: 1961 - 1977
	El senyor de la seva pròpia obra (o la <u>Gesamtausgabe</u>) i el món com a experi- ment (o la matèria utòpica)
Conclusió	Ernst Bloch, utopia en les petjades
Apèndix	L'edició de les obres completes (<u>Gesamt- ausgabe</u>) d'Ernst Bloch
Bibliografia	

í n d e x
d e m a t è r i e s

INTRODUCCIÓ. A l'encalç	1
Nota bibliogràfica	6
cap. I ANTICIPACIÓ DES DE L'ORIGEN. De l'infant Ernst... al Bloch de sempre	9
Anticipació i interrelació	10
Ludwigshafen del Rin	13
La finestra vermella: cap a l'espai lliure	16
La vida com a aprenentatge; l'idèntic i la fanta- sia	24
Religió de la natura, matèria utòpica	34
cap. II LA UNIVERSITAT, ELS CERCLES I LES COMPANYY- NIES: 1905 - 1914. Ensem, teoria (la filosofia, la física i la música) i praxi (la política)	42
De la biografia a l'antropologia	43
Entre Lippe i Külpe; o de Munic a Würzburg	51
La tesi sobre Rickert i els primers programes fi- losòfics	55
Els cercles (Simmel, Weber), l'amistat (Lukács) i l'amor (Else)	65
Línies de fons latents: política, ciència, músi- ca	73

I n t r o d u c c i ó

A L ' E N C A L Ç

Petjades és el títol d'una de les obres d'Ernst Bloch;¹ sens dubte, la més curiosa i simptomàtica de les seves obres. En publicar-la, el 1930, l'autor feia quaranta-cinc anys: gairebé la meitat de la seva dilatada vida. Tanmateix, es tractava només de la tercera de les seves obres; i el conjunt de la seva producció escrita hauria d'ultrapassar els quinze volums.²

Com ja des del seu primer llibre, Esperit de la utopia (1918), i com fins al darrer dels seus volums de gran creació, el d'Experimentum mundi (de 1975, als seus noranta anys), o com fins al darrer dels seus volums antològics, d'escrits diversos (Tendència - latència - utopia, aparegut pòstumament el 1978), Bloch res no ha fet sinó anar a l'encalç de l'esperit de la utopia, res no ha fet sinó seguir sempre les petjades de l'utòpic, com a tendència i alhora latència d'un món esdevingut experiment: l'experiment d'una possibilitat sempre oberta, d'una plenitud sempre desitjada i mai no encara aconseguida, la qual polaritza a tot arreu, en tot temps i tot home les més serioses i lúcides esperances que en el món i en la història s'han esdevingut i hauran d'esdevenir-se encara. Per això és Petjades, àdhuc pel seu sol títol, una obra més que significativa en Ernst Bloch, el filòsof de la docta spes, de la utopia i la possibilitat concretes a l'encalç de les quals resten consagrats tot el seu esforç com a pensador i tota la seva obra.³

Però no sols pel seu títol és més que significativa l'obra blochiana de 1930. Prototipus de volum de gran creació i antològic alhora, Petjades realitza perfectament el que el seu títol proclama: per tot arreu --en els records autobiogràfics, en un conte de Les mil i una nits o en la més petita anècdota--, a propòsit del més diversos temes quotidians o literaris --el de la porta, el de la separació o el de la màgia-- i des de perspectives ben diferents --la de la solitud interior, la d'una festa nacional o la de qualsevol de les múltiples formes de manifestació artística--, són sempre petjades del mateix (és a dir: de l'utòpic, de l'esperança activa i del possible futur sempre obert) el que l'autor segueix i encalça, discerneix o simplement deixa insinuat. Per això és Petjades, sens dubte, la més curiosa i simptomàtica de les obres de Bloch: perquè tipifica alhora el tarannà especulatiu i el mateix estil expressiu, així com l'obra tota i el pensament d'aquest filòsof.

. . .

No és només per això, tanmateix, que aquestes pàgines han estat intitolades en relació a Petjades. No es tracta aquí únicament que "a l'encalç" sigui una expressió que s'adigui perfectament amb Bloch; es tracta igualment del fet que aquestes pàgines pretenen d'oferir una presentació d'aquest pensador tot seguint les seves petjades: és a dir, tot anant a l'encalç d'ell --de la seva identitat, de la seva més profunda i genuïna autenticitat (alhora humana i filosòfica)-- esperonats per indicis i petjades, per pistes i rastres que es trobin en les seves mateixes obres, en tant que expressió del seu més propi pensament.

I a l'inrevés, alhora: la intenció d'aquestes pàgines és també d'anar a l'encalç del pensament blochià --i de la seva concreta expressió en l'obra blochiana-- esperonats pel propi Bloch i per la seva concreta determinació biogràfica. Car si són

sempre inseparables la persona i el seu pensament, no menys ho són el pensament i la circumstància del pensador.

A aquest doble sentit (el de la circularitat entre biografia i pensament) respondrà, en cadascun dels capítols d'aquest treball un doble títol: caracteritzador, l'un, de l'època i la circumstància de què es tracti i, l'altre, de l'aspecte que més particularment s'hi reflecteixi.⁴ Perquè també en aquest doble sentit volen les nostres pàgines ésser una biografia intel·lectual d'Ernst Bloch: en el sentit, d'una banda, que la biografia que en fem brolli intrínsecament i romangui íntimament a prop de l'obra i del pensament, en aquesta obra configurat, blochians; i en el sentit, d'altra banda, que aquest pensament i l'obra en què resta plasmat brollin espontàniament i depenguin radicalment (bé que només quant a llur condicionament; no com a determinació) de la concreta circumstància històrico-biogràfica de Bloch. Inseparable d'allò que fa d'aquest un intel·lectual --és a dir: del seu pensament i de la seva obra--, la nostra vol ésser una biografia intel·lectual, i no simplement biogràfica (ni purament anecdòtica, doncs, ni extrínseca al contingut i a l'expressió concrets de l'aportació de l'autor); però inseparable també d'allò que fa d'aquest un home concret --fill del seu temps i ressó del seu entorn--, la corresponent presentació intel·lectual de Bloch vol ésser igualment biogràfica. I és que si, d'una banda, la persona de Bloch interessa com a persona d'un filòsof (com a personalitat, val a dir-ho així, intel·lectual), no és menys cert que la filosofia blochiana només pot interessar veritablement si hom la veu en el seu mateix origen i en la seva pròpia configuració personal: és a dir, arrelada en Bloch i en la seva concreta biografia.

És cert que això val en el fons de qualsevol filosofia --la qual mai no pot ésser separada del filòsof--; però pot ser és sobretot important en relació a uns determinats pensa-

dors. i entre ells, sens dubte, en fóra Bloch un de molt destacat. Almenys aquesta nostra convicció (la convicció que aquest, com pocs altres filòsofs, és pensador d'una sola peça --"el Bloch de sempre", en direm--, un home el pensament del qual posa en joc i compromet tota la seva identitat personal) emmarcarà des del principi fins a la fi la presentació biogràfico-intel·lectual que aquí volem oferir; i no només en farà de marc i enquadrament, sinó àdhuc de fons permanent i de perspectiva incessantment mantinguda. Així, també aniran aquestes pàgines com a l'encalç de la permanent identitat de Bloch (i de la intrínseca coherència personal de tot el seu pensament) més enllà i àdhuc a través precisament de les possibles aparences d'inconseqüència o versatilitat que uns certs punts d'aquest el seu pensament o de la seva pròpia persona puguin oferir en alguns moments. Obviament, també aleshores l'anar a l'encalç d'un Bloch sempre ell i el mateix prendrà com a únic esperó i es limitarà a seguir sempre les petjades, els indicis i el rastre que l'autor ens brinda en la seva obra, així com les petjades, els indicis i el rastre que la circumstància històrica i biogràfica també ens aportí. Àdhuc en això voldrà ésser la nostra una biografia intel·lectual de Bloch: una biografia a l'encalç d'un pensament, i alhora un pensament a l'encalç d'una biografia.

. . .

Una biografia a l'encalç d'un pensament, i un pensament a l'encalç d'una biografia: heus ací el que aquest treball pretén d'oferir, en tant que assaig de "biografia intel·lectual", segons proposa el seu mateix subtítol. D'això, però, en parla ja també el títol: Utopia en les petjades. Car si hom pot caracteritzar Bloch com a pensador de la utopia, l'intent d'oferir-ne una biografia intel·lectual voldrà dir l'esforç per descobrir la utopia en les mateixes petjades que d'ella hi hagi en la biografia del filòsof, i a l'encalç d'ambdues: de la utopia

i de la biografia. És en les petjades de la persona de Bloch, i com a llur encaix, que aquestes pàgines volen esbrinar, resseguir i caracteritzar la utopia blochiana, el pensament blochià sobre l'utòpic; alhora que en un tal pensament voldran esbrinar, resseguir i interpretar petjades de la pròpia biografia i de la persona mateixa de Bloch.

Tanmateix, Utopia en les petjades és un títol que pot significar, i de fet significa, moltes altres coses; i ha estat també per això que l'hem escollit. D'aquestes altres coses, però, en parlarem a la fi, en la "Conclusió": a manera de resum final i de darrera perspectiva crítica sobre la persona i l'obra de Bloch. Abans caldrà haver resseguit descriptivament (i el més intel·ligentment possible) l'ampli panorama de la biografia i del pensament de Bloch; un panorama l'amplitud del qual abasta gairebé un segle, pel que fa a la circumstància històrico-biogràfica, i correspon a una aportació filosòfica de més de quinze volums, quant a l'obra escrita en què (com a Gesamtausgabe) aquest pensament trobà expressió.⁵

En la seva expressió definitiva, l'obra escrita de Bloch articula fonamentalment les pàgines que segueixen.⁶ Els textos blochians no sols ocupen amplis espais del present treball, sinó que n'estructuren el fil del discurs, tot dibuixant les grans línies d'un rostre, d'una manera d'ésser i comportar-se, de pensar i d'intentar d'enfrontar la realitat: el rostre i la manera de captenir-se d'Ernst Bloch. Per aconseguir aquest retrat calia escoltar el filòsof, tal com se'ns ha dit en els seus escrits.⁷ D'aquí l'esforç esmerçat a traduir-lo directament, el més acuradament i fidelment possible. Esperem que així aquestes pàgines no seran només una presentació nostra de Bloch, sinó que alhora esdevindran per al lector una aproximació a Bloch mateix, en els seus textos.

N o t a b i b l i o g r à f i c a

En els nombrosos textos de Bloch que recullen --traduïts-- aquestes pàgines, els punts i a part corresponents al propí autor hi seran consignats sempre amb punt i guió (.-), a diferència dels punts i a part que el traductor hi afegeix sovint (atesa la desproporcionada longitud que els paràgrafs tenen generalment en Bloch); aquests punts i a part afegits correspondran sempre a un simple punt i a part.

També per fidelitat a Bloch, i alhora per tal de reduir les corresponents indicacions en nota a peu de plana, farem ús en el present treball de la sigla (entre parèntesis, i en cursiva) s.n., que significa: "el subratllat és nostre".

Per idèntiques raons, inclourem en el text d'aquesta biografia (i també entre parèntesis) les referències de citacions literals de la Gesamtausgabe blochiana, d'acord amb les sigles consignades més avall. En canvi, les referències a altres escrits o a altres edicions d'obres de Bloch, així com als escrits d'altres autors, les farem sempre en nota: amb indicació d'autor, títol escurçat, any de publicació i pàgines; hom en trobarà títol i fitxa bibliogràfica sencera (per ordre alfabètic d'autors i cronològic de publicació en cada autor) en la Bibliografia general.

Com a biografia intel·lectual (biografia i, alhora, presentació del pensament) de Bloch, les pàgines que segueixen tenen bàsicament una font bibliogràfica: la de les obres completes (bé que pròpiament no són completes), recollides en la Gesamtausgabe (GA), del filòsof. A llurs títols farem sempre referència en català, per tal d'agilitzar la lectura i atès que cap d'ells mai no ha estat traduït de fet a aquesta llengua. Tanmateix, en remetre a la corresponent abreujatura d'aquests títols serà sempre a l'edició alemanya de l'esmentada GA (i a la seva paginació) que ens referirem; i en cas que n'hi hagi traducció, també remetrem tot seguit (amb el signe / com a separador) a les pàgines d'aquesta. Enumerem, doncs, per ordre alfabètic, les abreujatures i els títols d'unes tals referències, tot signant llur significat bibliogràfic: volum de la GA (Suhrkamp, Frankfurt del Main), títol alemany, data de l'edició inicial (que seguim) i, en cas que n'hi hagi, corresponent traducció.

AC = Ateisme en el cristianisme: (GA 14) Atheismus im Christentum, 1968; trad. cast., El ateísmo en el cristianismo, Taurus, Madrid (M.) 1983.

AV = Avicenna i l'esquerra aristotèlica: cfr. PM.

DN = Dret natural i dignitat humana: (GA 6) Naturrecht und menschliche Würde, 1961; trad. cast., Derecho natural y dignidad humana, Aguilar, M. 1980.

- EF = Escrits filosòfics entorn de la fantasia objectiva: (GA 10) Philosophische Aufsätze zur objektiven Phantasie, 1969. De l'escrit "Universitat, marxisme, filosofia" (pp. 271-291) hi ha la nostra trad. cat. en l'antologia de Bloch, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, Barcelona (B.) 1985, pp. 113-147.
- EL = Escrits literaris: (GA 9) Literarische Aufsätze, 1965. De l'escrit "¿Pot frustrar-se l'esperança?" (pp. 385-392) hi ha trad. cat.: Bloch, L'arc utopia-matèria i altres escrits, ed. cit., pp. 207-220.
- EM = Experimentum mundi: (GA 15) Experimentum Mundi, 1975; trad. fr., Experimentum mundi, Payot, París (P.) 1981.
- EP = Escrits polítics: (GA 11) Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, 1970.
- EU = Esperit de la utopia: (GA 3) Geist der Utopie (Fassung von 1923), 1964; trad. fr., L'esprit de l'utopie, Gallimard, P. 1977.
- EU-18 = Esperit de la utopia (1918): (GA 16) Geist der Utopie (Faksimile der Ausgabe von 1918), 1971.
- FR = La filosofia del Renaixement: cfr. HF.
- HE = Herència d'aquesta època: (GA 4) Erbschaft dieser Zeit, 1962; trad. fr., Héritage de ce temps, Payot, P. 1978.
- HF = Intermons en la història de la filosofia: (GA 12) Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, 1977; trad. cast Entremundos en la historia de la filosofía, Taurus, M 1984. D'una prèvia ed. al. de la part renaixentista (pp. 173-302/147-257) hi ha també trad. cat.: La filosofia del Renaixement, Edicions 62, B. 1982.
- IF = Introducció tubinguesa a la filosofia: (GA 13) Tübinger Einleitung in die Philosophie, 1970. Dels escrits "El tema faustià de la Fenomenologia" (pp. 63-84) i "L'arc utopia-matèria" (pp. 196-209) hi ha trad. cat. Bloch, L'arc utopia-matèria i altres escrits, ed. cit., pp. 65-111 i 221-243, respectivament.

Mesures politiques, époque de pest, temps anterior a la revolució de 1948 = títol del volum denominat abreuja-
dament Ecrits polítics (cfr. EP).

- Pe = Petjades: (GA 1) Spuren, 1969. De la major part dels capítols hi ha trad. fr.: Traces, Payot, P. 1968. Tanmateix, quant al capítol "L'esperit que comença a formar-se" (pp. 61-72), remetrem sempre a la trad. cat.: Bloch, L'arc utopia-matèria i altres escrits, ed. cit., pp. 45-64, consignat les pp. en cursiva.
- PE = El principi esperança: (GA 5) Das Prinzip Hoffnung, 1959; trad. cast., El principio esperanza, Aguilar, M. 1977 (I), 1979 (II) i 1980 (III). Tanmateix, quant al capítol 17: "El món en què la fantasia utòpica té un correlat" (pp. 224-258), remetrem sempre a la trad. cat.: Bloch, L'arc utopia-matèria i altres escrits, ed. cit., pp. 149-206, consignat les pp. en cursiva.
- PM = El problema del materialisme, la seva història i substància: (GA 7) Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz, 1972. Del seu capítol-apèndix (pp. 479-546), sobre Avicenna i l'esquerra aristotèlica, hi ha trad. cast.: Avicenna y la izquierda aristotélica, Ciencia Nueva, M. 1966.
- SO = Subjecte-objecte. Il·lustracions entorn de Hegel: (SO 8) Subjekt-Objekt. Erläuterungen zu Hegel, 1962; trad. cast., Sujeto-objeto. El pensamiento de Hegel, FCE, M. 1982.
- TL = Tendència-latència-utopia: (volum complementari de la GA = 17) Tendenz-Latenz-Utopie, 1978.
- TM = Thomas Münzer, teòleg de la revolució: (GA 2) Thomas Münzer als Theologe der Revolution, 1969. De la major part dels capítols hi ha trad. cast.: Thomas Münzer, teólogo de la revolución, Ciencia Nueva, M. 1968.

capítol I

ANTICIPACIÓ DES DE L'ORIGEN: 1885 - 1905

De l'infant Ernst... al Bloch de sempre

"L'estudiant que domina les oracions de relatiu sap llatí" (Roth).

(Pe 61/47).

Bloch no sovintejà gaire en la seva immensa obra les referències autobiogràfiques: com si el filòsof de la utopia, de l'esperança en un futur nou sempre obert, no fóra amic de complaure's en el passat, ni tan sols en el seu propi passat. Tanmateix, hi ha tot un capítol autobiogràfic --pletòric i sorprenent-- en una de les seves obres --no menys sorprenent i pletòrica--: l'obra és Petjades; i el capítol s'intitula: "L'esperit que comença a formar-se" (Pe 61-72/45-64). En ell, l'autor fa una evocació dels seus anys d'infant i de jove encara no universitari; i la fa evidentment amb ulls i des d'una perspectiva filosòfica, interpretativa (discernidora --com en Bloch és típic-- del futur en el passat), i a una distància d'almenys una trentena d'anys.¹ Però la seva evocació de l'època en què el seu esperit començava a formar-se resta acompanyada de les anotacions personals de "diaris" aleshores escrits, o de "treballs de classe" fets personalment o en grup i dels quals tampoc no manquen citacions explícites i reiterades.² No pot semblar, doncs, ni capriciós ni inadequat de començar la nostra presentació de Bloch a partir precisament d'aquest el seu propi testimoni autobiogràfic; car si a Petjades l'autor va a l'encalç de l'utòpic (de la possibilitat concreta sempre oberta, i alhora de la docta spes com a correlat seu; o a l'inrevés), tot seguint-ne el rastre i discernint-ne indicis i signes per tot arreu, hom pot suposar que farà també el mateix en relació als primers anys de la seva pròpia vida. Hom pot supo-

ser que el document autobiogràfic en qüestió serà un exercici més de recerca i descobriment, en aquells primers anys, d'un utòpic ja present: d'un obrir-se al novum i a l'impuls vers possibilitats mai no exhaurides: d'un començar a esbrinar ja la veritat mateixa de la realitat, tal com Bloch l'hauria d'entendre en la seva filosofia.

Anticipació i interrelació

Amb Bloch hem de fer el mateix que ell fa i demana de fer sempre: descobrir el futur en el passat; en aquest cas, descobrir el futur del pensament típicament blochià en el passat dels primers anys de Bloch, en el mateix infant Ernst. L'"anticipació des de l'origen" que això comportarà té, d'altra banda, un doble fonament, prou significatiu. En primer lloc, fa justícia --tot remarcant-lo-- al fet que Bloch no hagi estat cap pensador d'aquests en el quals hom distingeix un de "primer" i un de "segon" (com és ara el cas de Kant o Hegel; o --entre els contemporanis-- de Wittgenstein o Heidegger, o de Sartre); Bloch, més aviat, personifica el tipus d'home de profunda i incommovible convicció, d'intuïció fonamental i unitària, mantinguda al llarg de la vida. En segon lloc, com a "anticipació" reflecteix ja exemplarment en la persona del filòsof allò que per a aquest és una de les més genuïnes característiques de l'ésser humà: el "tarannà d'anticipació" (s.n.) o, el que és el mateix, la capacitat de "satisfacció de desigs, fabuladora i anticipadora" (s.n.).

Precisament a una tal anticipació al·ludeix un dels dos sentits que poden descobrir-se en la frase recollida com a encapçalament del present capítol, la qual és citada pel propi Bloch com a encapçalament també del seu capítol autobiogràfic de Petjades: "L'estudiant que domina les oracions de relatiu sap llatí". L'oració de relatiu té, en efecte, en llatí un ús

tan ampli que "dominar-la" vol dir senzillament dominar el llatí; a l'igual, per exemple, que dominar l'alemany equivaldrà a conèixer el significat de les preposicions com a prefixos verbals. En llatí, les oracions de relatiu tenen sentits tan diversos que hom pot traduir-les per relatiu, certament, però sovint connoten una significació de causalitat, consecutiva o àdhuc adversativa o final, que la traducció tampoc no pot oblidar, per bé que això comporti una perífrasi o circumloqui. Dominar-les, doncs, vol dir exactament ésser capaç d'anticipar-se al concret significat i a la peculiar connotació de sentit que en cada cas tenen, per tal de seguir el rastre i anar a l'encalç del fil --contextualment determinat-- del discurs. Com si la vida de Bloch fóra un text que cal llegir i interpretar, en el context global d'aquest la referència a la infantesa i primera joventut del filòsof esdevé una oració de relatiu el significat i el sentit concrets de la qual hom pot anticipar des del pensament posterior, del qual són també anticipació aquelles infantesa i primera joventut.

Quant al segon dels dos sentits possibles de la frase de Roth, hom pot aplicar-lo al pensament de Bloch ja no com a conjunt interrelacionat amb la persona mateixa del filòsof, sinó com a cosmovisió, com a lectura interpretativa de la realitat mateixa. És a dir: per Bloch, tot el real és una diversitat fecunda i complexa --com la diversitat del discurs, o d'un text--, però una diversitat marcada d'una profunda interconnexió, d'una darrera relació a quelcom d'únic i decisiu, com la interconnexió i relació de què parlen per definitionem les oracions de relatiu en llatí. Discernir i explicitar aquestes interconnexió i relació, aquest fil latent de sentit i significació, són precisament la tasca pròpia del filòsof de la utopia i de la possibilitat concretes: en tant que filòsof capaç de discernir, encalçar o si més no balbucejar el problema i el misteri de

l'"encara no"; el problema i el misteri del fet que tota cosa tendeixi sempre i a tot arreu vers el no posseït, vers la identitat desitjada i mai no encara assolida, vers un ultimum i sum-mum que puguin donar raó de la definitiva i àdhuc contradictòria riquesa i diversitat que són el món, l'home i la història. Si aquest és el quefer filosòfic mateix de Bloch en tota la seva obra, ho serà d'una manera especial a Petjades i encara més en el seu capítol autobiogràfic: un capítol encapçalat precisament per la frase que ens parla d'aquest quefer, així com de la ineludible exigència de discernir interconnexió en tot i tot-hom, a tota hora i tot arreu; pel mateix, també en el propi pensador, i àdhuc en la seva infantesa i primera joventut.

A partir ja (com a inici obligat en una biografia que vol ésser intel·lectual) dels primers anys i de les primeres dades biogràfiques de Bloch, l'anticipació que fem del seu pensament filosòfic assolirà un doble significat. D'una banda, el d'una anticipació (des dels orígens) dels temes fonamentals i prototípics de la filosofia blochiana; i d'altra banda, el d'una anticipació exemplar del que fou el tarannà mateix de l'esforç i del quefer especulatiu més específicament blochians: el tarannà d'un permanent cercar, discernir i anar a l'encalç d'una utopia de la latència i la tendència, d'una veritat darrera sempre amagada (sempre encara latent), però alhora ja operativa (impulsora, com a tendència).⁴ De manera que no només el pensament blochià com a contingut, sinó alhora aquest mateix pensament en acte --és a dir: el mateix Bloch en tant que pensador, en la seva manera peculiar de pensar i filosofar-- és el que hom pot anticipar ja des de l'origen; i de la mà precisament del propi filòsof. També de la seva mà hom podrà aprendre les oracions de relatiu en què consisteix bàsicament el seu discurs, tant biogràfic com especulatiu; i així, senzillament, hom podrà saber Bloch, conèixer-lo des d'ell mateix, des de les seves arrels.

Ludwigshafen del Rin

No insistirem en les dades purament positives: com és ara que Bloch nasqué un 8 de juliol de 1885, fill únic d'una burgesa família jueva; que el pare, bavarès, era funcionari de ferrocarrils; o que el lloc de naixement fou Ludwigshafen (Palatinat), població que el Rin separa de la de Mannheim. I no és que les dades no interessin; però no interessin com a dades purament positives. El que n'hem de subratllar és el significat: llur incidència en la persona i el pensament de Bloch. Així ho farem en el seu moment, per exemple, pel que fa a l'ascendència jueva del filòsof o a les seves arrels familiars a Baviera.⁵ En canvi, no cal fer-ho --si no volem caure en extrapolacions-- amb el fet que Bloch nasqués a Ludwigshafen; malgrat que ho hagi fet un tan bon coneixedor de Bloch com és H.H. Holz.⁶ I malgrat que en això pogués trobar disculpa --no fonament-- en el mateix filòsof: almenys per tal com aquest ens parla, en una altra pàgina autobiogràfica, de Ludwigshafen-Mannheim (HE 208-212/192-196).

Del text blochià en qüestió pot resultar-nos, d'altra banda, interessant una bona part, com a enquadrament previ (de significat, però, més aviat negatiu). Haus ací el fragment:⁷

Prototipus del que s'esdevé amb altres ciutats, Ludwigshafen (...), lletja ciutat, no és que s'hi estigui, en el seu lloc, sinó que avança; tot i que doni alhora un espectacle ben groller. Els diners circulen, i l'empresa I.G. Farben fumeja. (...) La I.G. Farben fundà, des del començament, la ciutat; i ara li dóna ja del tot el pur aspecte estrambòtic, entre groller i fred, del capitalisme tardà.-

És per això que ciutats d'aquesta mena demanen que hom hi pari atenció. N'hi ha moltes a la regió del Ruhr; encara que d'una manera no sempre igualment contrastant. Segueixen conservant prou de pudor reaccionària, l'estupidesa dels petits-burgesos sempiterns o una esglesiadora premsa provincialiana. Tanmateix, enfront del tipus representat per Mannheim, Ludwigshafen deixa veure el rostre més autèntic: la seva indústria no destruí d'entrada el conjunt d'interrelacions naturals i culturals, sinó que restà ab ovo estranya

a elles. I no és altra cosa la més pròpia buidor del capitalisme: una buidor que esdevé brutícia, proletariat grogler, mortalment esgotat, al qual hom paga segons càlculs més que subtils i el qual hom lliga no menys subtilment al treball en cadena; una buidor que esdevé un parir projectes a càrrec de gèlids senyors o un anar a treure profit descaradament i sense circumloquis; una buidor que esdevé cridanera lluentor de pacotilla --al bell mig de carrers tristos-- dels locals de cinema. Heus ací l'aspecte que en l'actualitat ofereix l'ànima alemanya: el d'una real barreja, sense màscara, proletàrio-capitalista.

I tot al voltant de Ludwigshafen, la boirosa planúria, amb enclotats aiguamolls i grans basses d'aigua: una mena d'estepa nord-americana, privada tanmateix de petites propietats i d'idil·lis, però adientment envoltada de tàpies de fàbrica i de fumeres xemeneies. (...) Es tracta d'un bon lloc per veure la realitat d'avui dia, per aferrar encara més la tendència que integra aquesta realitat i que la superarà (...).

Entre la brutícia d'avui hom encara pot endevinar a les palpentes quelcom que mereix una paraula. (...) Indrets com Ludwigshafen són les primeres ciutats de mar de terra endins: fluctuants, alleugerides, dins la mar d'un futur no estàtic.

("Ludwigshafen-Mannheim", 1928: HE 210-212/194-196).⁸

En evocar a més de quaranta anys la ciutat en què va nèixer, Bloch no ha dubtat a veure-hi encarnades les ombres i les fúries fantasmals que en el seu fervor revolucionari de joventut (i àdhuc de sempre; però no anterior) havia descobert com a pròpies del capitalisme; i fins i tot ha cregut poder discernir entre tanta brutícia (una brutícia física i alhora, doncs, simbòlica) l'escletxa d'una possible esperança, els indicis d'una porta oberta vers horitzons com més va més amplis de mars mai no encara explorades. Però si hom en vulgués deduir que era pel fet precisament d'haver nascut a Ludwigshafen que Bloch havia descobert les ombres i fúries del capitalisme, o bé aquella altra possibilitat sempre amagada a tot arreu d'una porta cap a un futur nou, hom faria indubtablement una extrapolació; per més que pogués fer-la tot invocant Bloch com a disculpa, bé que no com a fonament.

Per més, doncs, que pugui invocar Bloch com a disculpa, però no com a fonament, Holz extrapola indubtablement en veure a Ludwigshafen --com a lloc de naixement del pensador-- anticipacions de la filosofia de l'utòpic, de les mars obertes i dels espais sempre abocats a nous horitzons; i hi fa una extrapolació, malgrat que el gran Rin (que separa aquella ciutat de la de Mannheim) pugui evocar --en tant que hi aboca-- l'oceà Atlàntic. Tampoc no val a dir, com a excusa per extrapolar, que fou sobre les aigües d'aquest oceà que les naus colombines (també, diguem, "fluctuants, alleugerides, dins la mar d'un futur no estàtic") arribaren a un nou món i a una terra ignota, en l'època del Renaixement; ni val argumentar-hi que era aquesta precisament l'època que, en el Ludwigshafen que conegué l'infant Ernst, feia present la monumental font renaixentista (del segle XIX, però) que hi havia a la Marktplatz, a la plaça del mercat.⁹ En darrer terme, no fóra menys capriciosa i inacceptable l'extrapolació de concloure que, a Bloch, la innegable i profunda afeció pel Renaixement li venia d'aquella font renaixentista que els seus ulls d'infant i jove havien contemplat tan sovint i amb admiració.¹⁰

Com la font de la Marktplatz de Ludwigshafen, la ciutat mateixa en què Bloch va nèixer és una dada purament positiva. No és interessant per si mateixa, i hom no pot erigir-la en símbol que anticipi cap tret de la personalitat o del pensament blochians. Ludwigshafen podrà esdevenir interessant (significativa per entendre la vida i l'obra filosòfica de Bloch) únicament si i en la mesura que aquesta ciutat ha esdevingut significativa per al mateix Bloch; i això només l'interessat ens ho pot dir. És en aquest sentit que hem cregut indispensable de prendre el que el mateix filòsof ens ha dit dels seus primers anys, a Ludwigshafen, com a punt de partida (i punt de partida únic) per a una anticipació --que no sigui, però, cap extrapolació-- des de l'origen.

La finestra vermella:
cap a l'espai lliure...

Si més no per llur qualitat literària, així com per llur finesa psicològica, mereixen els paràgrafs inicials del capítol autobiogràfic de Petjades d'ésser citats aquí com a pòrtic del conjunt de citacions que seguirà. Es tracta del passatge relatiu als primers records, a les primeres experiències i als primers amics --records, experiències i amics certament inoblidables-- de l'infant Ernst.

Em noto respirar lleugerament, ací i allà, bullint en silenci. Advertia també: jo palpo; cridava, però res no sentia. A vegades és encara tot d'aquesta manera, tan fugaç i càlid.-

Quan es fa clar, és aleshores que hom s'aixeca mandrosament o s'encongeix.

Davant els regarons deixats per la pluja en l'argila vermellosa i davant les formigues, que no paren, el nen ja no veia cap altra cosa. Sorprenentment, a mesura que hom creix, es fan més petits els regarons: la mà cobreix massa d'ells.

Una altra cosa s'aixeca: els matolls, en el més selvàtic jardí del darrera de la casa; i hom gosa d'anar a tot arreu, el vent en les fulles. Si tanques els ulls, aleshores tampoc no et veuen; sobretot no et veu aquella petita bomba negra.

El matoll allà al darrera i un gos no massa crescut, que vaig anomenar "Per macausa", em foren els primers amics. També un cavallet de fusta per a la tina, l'anomenava jo així; però no, no exactament: "macausa" era el llarg; i "per", la travesa. Perfectament clar: no sols era aquell el seu nom, sinó que ell mateix m'ho repetia una i altra vegada.¹¹

Els carrers mai no eren iguals a la tornada que a l'anada; senyal que vivien. Corríem fins a on vivien el pastís i la vella dolenta, allà on tocaven també les hores al rellotge de la torre.-

Més endavant, l'angoixa de restar sol, sobretot quan es feia fosc. Cares blanques brillaven aleshores darrera les portes no tancades del tot. Guaitàvem, i llur cos era esparracat, com sonant per darrera. El camí a través del passadís fins a l'habitació de dormir estava carregat: d'ell venien aquelles cares (...). Pels carrers, que ca-

lia fer cap a l'escola, els fanals romanien encesos al matí. Portàvem a les mans petits fustots, amb els quals fèiem soroll i fins i tot por (...).-

(...) Fora, al camp, es feia de nit a les sis: encara sento tocar la campana de la torre de l'església, en aquesta banda del riu. Recollia palets del Rin, que s'enlluernaven de la llum del crepuscle --la campana tocava!-- i en els quals veia moure's petits homenets, petits i negres, que feien via com a ombres. Corria aleshores cap a casa, on creia que trobaria amics que hi havien vingut a buscar-me, un grup d'amics de pell fosca; i a casa, no hi havia ningú. Mai més no vaig tornar a veure els homenets que corrien dins els lluent palets de riu; llur record resta tanmateix viu i clar.

També tenia una serp, sempre a la butxaca, juntament amb una gabieta --un tap mig buidat i una reixa d'agulles de cap--, on portava tancades algunes mosques. Juntament també amb borinots, els caps dels quals ens els menjàvem "com a enciam"; tenien gust de nous. Quant a la serp, era una petita peça de metall --hom hi devia posar el portaploma--, amb un dors escamós que feia muntanyes russes. Li deia pregàries, a la serp, i ho vaig continuar fent molt després, en els temps dolents a causa de l'escola i de casa; amb mots que eren sempre iguals i quasi buits, però que donaven ànim.-

(Pe 61-63/47-50).

Breument, aquests són els primers amics de l'infant Ernst: el matoll del jardí de casa; un gos no massa crescut (i el seu homònim cavallet de fusta per a la tina); uns petits fustots per fer soroll i por, o uns palets del Rin que acaben fent por; el grup de companys --companys de joc o d'escola-- de pell fosca, que hom espera trobar a casa, però que no hi són; o aquella serp de butxaca a la qual hom pot adreçar-se en pregària... També aquests són els seus primers records, les seves primeres experiències d'infant: unes confuses sensacions, o un cridar sense sentir, sense sentir-se encara, però presentint que tot és alhora fugaç i càlid; l'insistent tocar de les campanes de la torre de l'església; l'admiració davant les formigues, que no paren, o davant els regarons deixats per la pluja en l'argila, i el progressiu empetitiment d'aquests regarons a mesura que l'infant i les seves mans creixen; la convicció que si tanques els

ulls, aleshores tampoc no et veuen, que el nom posat a les coses és el nom que elles mateixes ens diuen una i altra vegada o que fins i tot els carrers tenen vida (pel fet que no són iguals al matí, en anar, que al vespre, de tornada); l'angoixa de trobar-nos sols, sobretot a les fosques (i amb els corresponents fantasmes); o, finalment, l'hàbit instintiu de fer com pregària en situacions difícils, en moments dolents (per als infants, prototípicament, els de l'escola i els de la família). Heus ací uns primers amics, uns primers records i unes primeres experiències... en què fàcilment podem reconèixer-nos qualsevol de nosaltres, d'infants. És per això també que volíem fer-ne esment; perquè es tracta d'amics, de records i d'experiències d'infant que ens ofereixen la imatge d'un infant, Ernst Bloch, senzillament igual a qualsevol altre, a qualsevol de nosaltres.

Però en el relat autobiogràfic blochià trobem aviat quelcom de diferenciador: un record, una primerenca experiència o un amic inoblidable en què ja no podem reconèixer-nos sense més. Es tracta ja d'un primer tret característic i peculiar de Bloch. Es tracta, si més no, del primer de tot un seguit de trets --de records, d'experiències o d'amics d'infantesa i joventut-- que hem de prendre com a indicis i petjades, com a signes d'anticipació (d'una anticipació, així, des de l'origen) del que hom pot anomenar el Bloch de sempre: de Bloch, en tant que pensador de la utopia concreta i de l'esperança lúcida. Es tracta de la primera d'un seguit d'insinuacions i premonicions, o àdhuc de "pre-aparicions", del Bloch de sempre en l'infant Ernst.¹²

Escoltem el propi Bloch:

Vuit anys; i el més destacable, una caixa de cosir a l'aparador d'una botiga camí de l'escola, col·locada entre llanes i tapetets de puntes fets a mà, que no ens interessaven. Però sobre la caixa hi havia quelcom gravat, amb

molts de colors o pedacets sobre el paper llis, com si la imatge estigués formada per grums. S'hi podia veure una cabana, amb neu a tot arreu, i la lluna a dalt estant, groga, en el cel blau de l'hivern; en les finestres de la cabana lluïa una llum vermella. Sota el petit gravat deia: "Paisatge de lluna", i jo creia d'antuvi que es tractava d'un paisatge de la lluna (...); tanmateix, davant d'aquell paisatge jo sentia un gran impacte, que no puc explicar de cap manera, i mai no he oblidat la finestra vermella.¹³

Segurament que cadascú té una experiència semblant en un moment o altre i a partir, en cada cas, de coses diferents: paraules o imatges poden colpir-nos. L'home s'inicia aviat en unes tals experiències; i si no les enllestís ben aviat, la imatge li seria més important que no ell mateix, àdhuc que no tota la seva vida.

Sols indirectament es relaciona l'anecdòta amb l'experiència del jo, pròpia d'aquella edat; la vaig fer aquell mateix any, assegut en un banc del bosc, i em descobrí jo, com aquell que es descobreix, que dirigeix l'esguard vers fora, aquell del qual hom no se separa ja mai més --tant se val si això és terrible o meravellós!-- i el qual s'asseu en sa pròpia barraca de fira amb un globus a la mà; aquell del qual hom pot disposar sempre, àdhuc quan es perd entre companys, i el qual finalment mor sol, però situat sens dubte eternament rere la seva finestra vermella.

Cadascú té d'aquesta edat un signe que no és certament res vinculat ni amb la casa ni amb la natura ni amb el jo conegut, però que ho cobreix tot si hom vol. Una petitesa totalment ridícula que només es relaciona senzillament amb un parell de coses que restaran de sobres quan hom hagi comptat totes les altres que hi hagi. En el meu cas fou la finestra sobre la casa de cosir; després fou, encara molt més sorprenentment, un governall, representat en les imatges d'anuncis d'aquell temps i que foren la meua primera galeria d'art. (...) D'aquella finestra vermella sobre la caixa de cosir, vaig com trobar quelcom --més endavant-- a les golfes d'un company de segon curs, molt més gran que jo i amb el qual menjàvem pòlvora en comptes de sal en el pa amb mantega; la sorpresa de la finestra vermella, concretament, portava quelcom de perfum en aquella cambra sota teulada on el company de curs anava d'un cantó a l'altre, estudiava i fumava, viril i despert.

Poc importava, tanmateix, la cambra mateixa; allò que vull dir podia també reviure en frases ben contradictòries que hom podia llegir en llibres nadalencs. Com és ara: "Glacial bufava el vent del nord sobre la deserta praderia"; una tremenda escalfor hi havia en aquesta gèlida frase, un jo de darrera el vidre cavalcava amb el cow-boy d'aquella calcomania que tan meravellosament es desprenia. En imatges

o llibres "cultes" mai no hi ha aquesta finestra. Però no, me n'oblidava; la cambra de Baker Street, on viu Sherlock Holmes, roman encara avui darrera la finestra: quan la pluja colpeja contra els vidres, Sherlock Holmes seu amb el Dr. Watson vora la llar i sona el timbre. Abillat amb la finestra com una màscara, hom se n'anava i sortia finalment a fora, cap a l'espai lliure.-

(Pe 63-65/50-54).¹⁴

El de menys és saber si la consciència del propi jo que brollava en el mateix infant de vuit anys que havia rebut l'impacte de la finestra vermella, en el gravat sobre la caixa de cosir que hi havia en l'aparador d'una botiga camí de l'escola, reflexionava ja aleshores sobre la vida i la mort, com Bloch ho fa en recordar i interrelacionar aquelles experiències a més de trenta anys de distància; i també és el de menys saber si el sentit darrer d'una tal finestra vermella --en tant que sortida cap a l'espai lliure-- i la vinculació, almenys simbòlica, d'aquest darrer sentit (no estrany tampoc al del governall que esdevingué igualment símbol únic per al jove Ernst) amb la figura de Sherlock Holmes és quelcom d'afegit pel filòsof a l'hora precisament de posar-se a evocar antics records.¹⁵ El propi autor reconeixerà, referint-se a la seva manera de caracteritzar experiències i records de la seva infantesa i joventut, que

potser no corresponen aquestes caracteritzacions al que s'esdevenia aleshores (evidentment, és difícil de recordar allò que ha experimentat posteriorment una maduració molt forta).

(Pe 67/56s).

Tanmateix, ningú no podrà posar en dubte que la impressió produïda en el tendre esperit de l'infant Ernst per la finestra vermella es convertí per a ell en un d'aquests signes que no són certament "res vinculat ni amb la casa ni amb la naturalesa ni amb el jo conegut", però que tot ho cobreixen, "si hom vol", i que esdevenen "experiències" que, "si hom no les enllestís ben aviat, la imatge li seria més important que no ell mateix, àdhuc que no tota la seva vida". Com tampoc ningú no té

per què posar en dubte que fou el mateix any de l'impacte de la finestra vermella que l'infant Ernst s'inicià en l'experiència del jo, "com aquell que es descobreix, que dirigeix l'esguard vers fora, aquell del qual hom no se separa ja mai més"; i que ho féu "assegut en un banc del bosc". L'absoluta concreció del detall impedeix de posar en dubte la veritat del banc del bosc i fa que acceptem també que "la sorpresa de la finestra vermella" portés "quelcom de perfum en aquella cambra sota teulada on el company de segon curs anava d'un cantó a l'altre". Quant a l'al·lusió final a la cambra de Sherlock Holmes i a la seva finestra, més enllà de la qual hom s'obria "cap a l'espai lliure", no és sinó una nova manera d'interpretar el sentit de l'esmentada "sorpresa de la finestra vermella" (que reapareixia no sols en la cambra del company de segon curs, sinó en qualsevol de les altres experiències d'aleshores o d'anys posteriors vinculades qualitativament entre si quant a llur significat): un sentit (i un significat) equivalent al d'aquell "governall" que "molt més sorprenentment" esdevingué "després", també, "signe" de caràcter idèntic al de la finestra.¹⁶

Sense escrúpols podem, doncs, prendre gairebé al peu de la lletra l'evocació que Bloch fa de la seva infantesa i de les seves primeres experiències filosòfico-metafísiques. El que hom podria anomenar "quadern de notes" de la memòria té gravat per al filòsof, en el blanc blavós d'una pàgina de lluna, el vermell indeleble d'una finestra que encisà l'infant Ernst, a punt ja de descobrir el seu propi jo; i el desvetllar-se de l'autocosciença resta igualment consignat (com una altra llum, ni que sigui "sols indirectament", també vermella i encisadora) en un altre full verd --del color, ara, de les fulles del bosc-- del mateix quadern de notes de la memòria. Ambdues dades són importants: indicis i anticipació, ja en l'infant Ernst, del Bloch de sempre. Es tracta, d'una banda, de l'"impacte" d'allò que

afecta profundament l'esperit, per bé que hom no sàpiga dir-ne el perquè; i es tracta, d'altra banda, de la "sorpresa" davant el descobriment de si mateix com a centre interior, en tant que força de sortida cap al exterior, i alhora com a permanent nucli de referència en qualsevol situació, tant si aquesta és de no solitud (en la fira o, àdhuc perdut, entre companys), com si és de solitud de mort: la d'un jo que "finalment mor sol, però situat sens dubte eternament rere la seva finestra vermella" (s. n.).¹⁷ En ambdues dades hom pot fàcilment reconèixer si més no anticipacions de sengles trets característics de la més genuïna aportació filosòfica de Bloch: d'una banda, la fascinació davant l'encara-no-sabut, l'encara-no-conscient, però alhora ja ensumat i en certa manera copsat (per tal com és principi de tot moviment, de tot impuls vers el novum, vers l'encara-no-esdevingut, però certament possible i deigne d'ésser esperat); i, d'altra banda, la inel.ludible i inqüestionable vigoria del subjecte --de la subjectualitat, i àdhuc de la subjectivitat-- com a moment primordial de la realitat, de la mateixa realitat objectiva.¹⁸

Però si la finestra vermella es relaciona, ni que sigui "sols indirectament", amb l'experiència del jo, també es relaciona, ni que sigui ara subjectualment o àdhuc subjectivament, amb altres finestres que l'infant Ernst o el ja jove i més crescut Bloch va poder conèixer: la de "les golfes d'un company de segon curs"; la finestra simplement imaginada en sentir parlar d'una "deserta praderia" sobre la qual "bufava" glacial "el vent del nord";¹⁹ o la finestra, en fi, de "la cambra de Baker Street" aquella finestra que "com una màscara" ens serveix --com si fós-sim altres Sherlocks Holmes-- per sortir "finalment a fora, cap a l'espai lliure". Ens trobem aquí, diríem, davant un cas típicament blochià d'interrelació, de connexió profunda i radical entre diversos esdeveniments --polaritzats en una única direcció, vers un punt comú-- el discerniment i la correcta interpretació

de la qual comporta aquell dominar "les oracions de relatiu" que comentàvem al principi del capítol i que equival a saber llatí: en el nostre cas, a saber i entendre Bloch. En qualsevol cas, la impressió que la finestra vermella del gravat de lluna havia deixat en l'infant Ernst ressonava, es revifava en l'estranya i no menys encisadora sensació que li produïa "aquella cambra sota teulada" del company de segon curs: la sensació, que hom tampoc no podia definir, de trobar-se en presència de quelcom nou --d'un novum radical, d'altra cosa diferent a tot el ja simplement conegut i esdevingut--, de la llibertat mateixa (una llibertat que cobrava figura en el company, "molt més gran", que "estudiava i fumava, viril i despert"; s.n.).²⁰ La finestra vermella no significa, doncs, únicament el caliu d'una llar interior --en contrast amb l'exterior de neu o de gèlid vent del nord--, tot i que també ho signifiqui, com ho significa la consciència del jo; la finestra vermella, com l'autoconsciència --ahora punt de partida cap a l'exterior i de referència permanent--, significa d'igual manera i des de si mateixa obertura vers quelcom de nou, sortida "cap a l'espai lliure". I és que per Bloch, com també ja (anticipadament, com des de l'origen) per a l'infant Ernst, interior i exterior, subjecte i objecte seran sempre inseparables, per tal com resten en mútua interrelació i en dialèctica complementarietat.²¹ Blochianament parlant, del que es tracta per a l'home és de cercar la pròpia identitat en l'exterioritat mateixa, tot realitzant aquesta, tot transformant-la d'acord amb l'humanum, amb la utòpica auto-identitat de l'humà: és a dir, en la direcció sempre del novum i d'una llibertat que mai no és atribuït ja posseït ni realització ja aconseguida, sinó que resta sempre com a llibertat pendent, com a tasca, quefer i responsabilitat, com a sortida "cap a l'espai lliure". Aquesta tasca, hem de cercar de complir-la si més no a la manera de Sherlock Holmes: tot cercant indicis i petjades, tot seguint el rastre i tot anant a l'encalç de l'utòpic, del summum i l'ultimum, d'allò que resta com a encara possible

i com a sempre digne (mereixedor i alhora exigent) d'ésser esperat per l'home.

La vida com a aprenentatge;
l'idèntic i la fantasia

Ja pel fet que sembla haver estat treballat amb tota cura, i no solament per la seva situació com a apartat central del capítol autobiogràfic de Petjades, el passatge blochià relatiu a "La finestra vermella" posseeix sens dubte una força de significació i una capacitat de suggeriment més que notables.²² En aquest sentit no hem cregut de fer cap extrapolació en interpretar-lo tan detingudament i de la manera com acabem de fer-ho. Tanmateix, el capítol té encara un darrer apartat, de doble extensió que l'anterior i de contingut no menys important, intitulat "El Déu de la vida". D'ell comentarem molt especialment dos conjunts de textos, referents l'un i l'altre, respectivament, a sengles períodes de dos anys. També en ells podrem discernir petjades i indicis d'anticipació, ja des de l'infant i jove Ernst, del Bloch de sempre. Tanmateix, les dades i els signes d'aquesta anticipació des de l'origen es troben ja ara consignats literalment en quaderns de notes de l'època o en escrits i treballs fets per a l'escola.

El primer conjunt textual es refereix als dotze i als quinze anys del nostre biografiat; correspon, doncs, als cursos acadèmics de 1897-98 i 1900-01. L'aparició, entre aquests anys, de tot un nou segle no afecta en absolut l'assumpte.

Els dotze anys ens fan inquiets, virils, i així, en la mateixa mesura, més lúcids. Molts xicots brutals, a la classe; l'escola tampoc no m'agradava. ¿Amics? D'una banda, un noi de cabell negre; fèiem porqueries, anàvem al camp i fumàvem, ens estimàvem i apreciàvem: el que més necessita un en aquesta edat. D'altra banda, un noi de cabell ros i de color de cara malaltís; l'havien embotit en vestits de joventut de la casa Bleye, que ell portava tanmateix amb grà

cia, i en els seus ulls verds hi havia força. Tenia un herbolari i ens deixava llibres, en els quals xiulava el vent del mar. Teníem també segells de carta, un imant i una ullera: el ferro imantat atreia vers ell, i la lent era com un home fort que ens portava fins a les coses més distants; hom volia anar lluny.

Em preguntava també aleshores: ¿per què tenen les coses pes diferent?, i així ho consignava per escrit. Em fixava en els globus de fira, que mai no acaben d'ésser pesants. Al contrari, s'enlairen vers dalt, fins a aquell punt, si hom els deixa, on l'aire ambient té la mateixa densitat que llur gas interior. I més tendeixen a tirar amunt com més lluny es troben d'aquest punt. El cotó i la pedra, en canvi, tenen llurs iguals en densitat, on es trobarien com a casa, no a dalt, sinó a baix, a terra. No té importància, tanmateix, que sigui a dalt o a baix, car només la distància respecte a l'idèntic és el que atreu, el que, si val a dir-ho així, fa les coses nostàlgicament pesants, segons llur distància respecte al que és d'igual densitat; vers aquest tendeixen, i ho fan més com més gran és la separació. Breument: hom no podia acostumar-se de romandre amb ell mateix; la pròpia identitat tenia la seva casa al fora.-

Quinze anys: hom anava més allunyat darrera la vida; és a dir: il·lustrat. L'escola continuava certament horrible (...). El camí vers l'"idèntic" esdevenia sempre més fred; llegíem fulletons socialdemòcrates, imatges totalment estranyes palesaven que la societat en què vivíem era una trampa i el món una màquina. En efecte: les noies s'empolainaven només per anar amb nosaltres a les muntanyes russes; i a poques passes només de les brillants estructures metàl·liques i de l'orgue que hi afegia l'encís de la música hi ha el motor de gas que ho fa funcionar tot.

Allà hi havia el número i l'impuls exacte; la veritable relació entre somni i realitat, el mateix tema nostàlgic de la "pesantor" anava esvaint-se. Per posar-ne un exemple: davant d'un visor de l'Imperi com els d'aleshores només calia esguardar per sota la cortina que penjava a l'alçada de les nostres cames: dins hi havia només un espai buit, amb una banqueta de taberna al mig i sobre ella un aparell tan ridículament petit com extremadament precís i que projectava sobre la pantalla les vistes del Hammerfest o del Sant Sepulcre. La màquina, la matèria eren, consegüentment, el rerafons del real; en qualsevol cas, n'eren la clau viril i adulta: els nens surten del si matern, la vida procedeix de compostos del carboni i aquest està integrat per àtoms.

Així, quan vaig rebre la confirmació, en pronunciar la fórmula davant l'altar, vaig afegir-hi per tres vegades: "Sóc un àteu!", sense adonar-me que accentuava malament el mot, que havíem llegit solament --sense que l'haguéssim sen

tit pronunciar-- en pamflets lliurepensadors de l'estil d'aquell Passeigs d'un ateu o quelcom de semblant.

De tot això, n'és testimoni un escrit meu d'aleshores: L'univers a la llum de l'ateisme, en què hom llegeix que "cap ésser immaterial no s'hi havia posat a treballar", en aquest univers; o que "la matèria era la mare de totes les coses"; pel que fa al secret del sexe, hi restava totalment aclarit, i el misteri del món, resolt. El que hom anomenava Déu no era sinó la suma infinita de matèria, força i raó (in conscient), i la consciència no era igualment sinó un esclat buit, com el dels llums que lluen al capvespre gràcies a una fosca dinamo amagada rera d'ells. (...) Els pamflets de l'època materialista (els anys moranta) arquejaven la nit d'amor fins a fer-la nit de matèria, nit en què la "fusió dels membres" és en qualsevol cas més segura.-

(Pe 65-68/54-57).

Malgrat l'extensió, hem recollit el text com a expressió de la psicologia de l'infant que entra en l'adolescència. Però no és que interessí tot el que hi ha consignat: hi ha coses --així: "l'escola tampoc no m'agradava"-- que només volíem recollir-les, deixar-ne constància;²³ n'hi ha d'altres --per exemple, que "el que més necessitava un en aquesta edat" era tenir amics, com aquell noi "de cabell negre"-- que són eloqüents per si mateixes.²⁴ Calia recollir tot això; calia escoltar Bloch, que ens en parla. Però hi ha un parell de temes, en el text citat, que exigeixen una particular atenció.

Ens referim a una doble i contraposada --àdhuc contradictòria (si més no des de la perspectiva d'aleshores)-- intuïció fonamental: d'una banda, la d'una dinàmica universal; d'altra, la de l'ateisme materialista. Quant al primer aspecte, es tematitza esplèndidament en "els globus de fira" que "s'enlairen" (mentre "el cotó i la pedra, en canvi", cerquen llur identitat "a terra") o en la "ullera" (la qual "era com un home fort que ens portava fins a les coses més distants"); i és en virtut d'aquesta dinàmica universal que res no pot acostentar-se de romandre

amb ell mateix" --car "la pròpia identitat" té "la seva casa al defora"-- i que "hom volia anar lluny". Pel que fa a l'ateisme materialista, es tracta del principi cosmovisional que prohibeix d'ajornar en Déu la resolució del problema del món i la història: atès que "«cap ésser immaterial no s'hi havia posat a treballar», en aquest univers", hom conclou que "la màquina, la matèria eren, consegüentment, el rerafons del real", car "el que hom anomenava Déu no era sinó la suma infinita de matèria, força i raó (inconscient)". Hi ha, doncs, una doble experiència, dues intuïcions que no acaben de lligar entre si i que fins i tot configuren l'esperit del jove Ernst (que seguia formant-se) en dos períodes ben allunyats temporalment: el dels dotze i el dels quinze anys, respectivament (del temps que hi ha al mig res no ens diu Bloch en rememorar aquella època). Fins i tot l'esplèndid tema de "la distància respecte a l'idèntic", la qual "atreu" entre si "les coses" i les fa "nostàlgicament pesants", que encisava l'infant gairebé jove de dotze anys, és un tema que "anava esvaint-se" per a l'adolescent de quinze anys. És a dir: anava perdent les qualitats de sorpresa i misteri, de "nostàlgic" encís, que s'anava substituint per un omnímode domini del quantitatiu, de la "màquina" i l'"aparell", d'aquella "fosca dinamo" a què es reduïen prosaïcament els "llums que lluen al capvespre".

Hi ha aquí una clara anticipació de sengles grans temes de l'aportació filosòfica més genuïna de Bloch (del Bloch, diguem-ho un cop més, de sempre): el tema de la tendència vers l'idèntic, de la intrínseca força amb què tota realitat tendeix vers la pròpia identitat; i el tema de la més radical exclusió de la hipòstasi divina, en tant que solució ja feta i predeterminada de les contradiccions de la realitat. Ara bé: a diferència del que s'esdevé en el jove Ernst, ambdós temes es trobaran en la filosofia blochiana posterior com a intrínsecament impli-

cats, harmonitzats i complementaris. I és potser per això, per aquesta llur mútua complementarietat, només aconseguida ulteriorment, que la rememoració blochiana de l'ateisme i del materialisme primers de la seva joventut no es troba exempta d'irònica autocrítica: en virtut del materialisme d'aleshores, "el camí vers l' idèntic " es feia com més va "més fred" (s.n.);²⁵ quant a l'ateisme que l'acompanyava, era ben sorprenent (Ernst no sabia que no es pronunciava "àteu", però en decidir que ho era pensava saber-ho absolutament tot); i en darrer terme, tanmateix, aquells materialisme i ateisme reduïen l'home a "un esclat buit" i "l'encís de la música" al "motor de gas" que "fa funcionar" l'orgue. Calia, doncs, corregir-los.²⁶ Calia alliberar-los de llur fredor i fer-los càlids; només d'aquesta manera esdevindrien pròpiament blochians. Mentrestant, en l'adolescent Ernst, materialisme i ateisme només havien fet acte de presència en figura deforme i esquifida, freda, radialment mancada d'aquell encís, d'aquella entranyable nostàlgia pròpia de l'experiència i la intuïció dels dotze anys.

Una tal fidelitat de Bloch a consignar per separat, àdhuc com a contraposats i contradictoris en llur aparició, te mes que posteriorment havien de consolidar-se com a inseparables, com a perfectament harmònics, no deixa d'ésser nova confirmació i més ferma garantia de la fidelitat amb què l'autor de Petjades rememora els anys de joventut. Es tracta, tanmateix, d'una garantia de la qual trobàvem ja sòlids indicis en les reiterades autocitacions de l'autor en el seu capítol autobiogràfic.²⁷

En qualsevol cas, la superació del contrast i l'oposició entre els dos grans temes en qüestió no trigarà massa a arribar: només un any. Als setze, en efecte, el jove Ernst assolirà ja un principi d'harmonització i de sínesi mútua entre

el seu ateisme materialista i immanentista i un humanisme no determinista: és a dir, el principi d'una filosofia que ja no nega el misteri de l'home i del món, precisament per tal com proclama el caràcter dinàmic-tendencial i obert de la matèria, la inexhaurible riquesa qualitativa d'una realitat entesa tanmateix només immanentment. D'aquest principi de síntesi parlen els darrers paràgrafs del text que comentem, paràgrafs que integren el darrer dels dos conjunts a què aquí havíem de cenyir-nos i que corresponen a l'escolarització de 1901-02 i de 1902-03.²⁸ A ells ens referirem tot seguit, per bé que no d'una tirada, sinó per fragments --amb les corresponents observacions, intercalades--, per tal de no perdre en la desmesurada extensió del corresponent conjunt la riquesa de les parts i dels detalls. Val a dir fins i tot que cal fer ja d'entrada una primera, i àdhuc prèvia, observació: l'observació que el text comença amb una adversativa; i atès que ve immediatament a continuació del final de la darrera de les citacions comentades, el sentit d'aquest "però" inicial és tan obvi com eloqüent. Es tracta de remarcar amb ell la contraposició entre el que precedia (l'experiència esquizofrènica d'una veritat de dues cares aparentment irreconciliables) i el que segueix (llur síntesi harmoniosa, intrínsecament conjuminada).

En efecte:

Però arribaren ja els setze anys: hom es tornava molt més jove, tot arrelava de vell nou precisament en els somnis.

Havia hagut de repetir curs i canviar de classe. L'escola era sens dubte tan estúpida com abans, però els companys eren millors, hi havia una veritable companyonia. Entre nosaltres mateixos, en la nova classe, hi havia xicots ja crescuts i bons companys, els quals aportaven als tranquils carrers quelcom de selvàtic i primigeni, sobretot a la nit; els darrers de classe eren els primers per vàlua natural.

En els vaixells procedents d'Holanda vàrem escoltar els mariners: ens parlaven de serps que havien menjat; i poc mancà perquè un de nosaltres no fos tatuat. Segurament que els mariners mentien molt i molt, però nosaltres ens trobàvem un xic necessitats de tabac holandès, de cervesa i rosquilles (...).

S'hi afegien passejades solitàries i serioses (...). Especialment, en un dia de núvols alts, cap al vespre, a la tardor, la plana deserta i vaporosa proveïa de tot.

I finalment, la fira anual --dues vegades l'any (segons es feia allà)-- donava una vida plena a aquell presumptuós materialisme; viscut, no menys que transmès. Un sentit clar envers les noies allunyava de nosaltres la fredor, i les barraques de fira ens ensenyaven molt; primer de tot, que totes les coses són iguals: amb una cortineta a l'entrada i per dins desconegudes.

(Pe 68/57s).

A part de la primera frase, el que més interessa subratllar d'aquest text és el darrer paràgraf. Perquè, en contraposició (una contraposició explicitada pel "però" inicial) a la intuïció dels quinze anys --la d'aquell mecanicisme materialista, titllat ara críticament de "presumptuós"--, hom hi parla d'un tornar-se "molt més jove" i d'un arrelar de nou "en els somnis"; i el corresponent nou "sentit clar envers les noies", que allunya "la fredor", sembla voler corregir anteriors al·lusions --bé que la lòniques, no menys negatives-- a noies que "s'empolainaven només per anar (...) a les muntanyes russes" (Pe 66/55) o "al secret del sexe (...) totalment aclarit" (Pe 67/56); a l'igual que la nova determinació de la igualtat de les coses --"amb una cortineta a l'entrada i per dins desconegudes" (s.n.)-- sembla també voler desdir l'exemplificació, d'un any abans, d'un "visor de l'imperi", també amb la seva "cortineta que penjava", però darrera de la qual "hi havia només un espai buit, amb una banqueta de taberna al mig i sobre ella un aparell" (s.n.) en virtut del qual hom creia poder concloure que "la màquina, la matèria eren, consegüentment, el rerafons del real" (Pe 66s/55; s.n.).

Tanmateix, hi ha en el fragment altres detalls, aparentment extrínsecs i secundaris, que no són menys significatius i que, així, poden relacionar-se íntimament amb la nova perspectiva assolida. Per exemple, el fet de tornar-se "molt més jove" no sembla independent del fet que Ernst hagués "hagut de repetir curs i canviar de classe" --una classe on hi havia ara

"veritable companyonia" ("bons companys, els quals aportaven als tranquils carrers quelcom de selvàtic i primigeni")--; ni tampoc no sembla independent del fet d'"escoltar els mariners", "procedents d'Holanda" i "que mentien molt i molt", però dels quals hom podia aconseguir allò que altrament no restava a l'abast (i també --el tabac, la cervesa i les rosquilles-- "quelcom de selvàtic i primigeni"?).²⁹ En qualsevol cas, hi ha hagut un canvi important en l'interior del jove estudiant; i és aquesta nova interioritat, aquest canvi en aquell esperit que seguia formant-se, el que fa pròpiament que "la plana deserta i vaporosa", "especialment, en un dia de núvols alts, cap al vespre, a la tardor", sembli proveïr "de tot", al llarg de "passejades solitàries i serioses". Pel que fa a altres dos petits detalls del fragment, mereixen un comentari d'interrelació: d'interrelació, per tal com són petits detalls relatius a temes que han sortit ja anteriorment, però que esperàvem comentar conjuntament aquí; però comentari merescut, pel mateix, perquè es refereixen a sengles aspectes simptomàtics --anticipadors des de l'origen-- de l'experiència, entre infantil i juvenívola, del nostre biogrfiat.

Es tracta, d'una banda, de la impressió que l'escola deixava en el jove Ernst: "l'escola era sens dubte tan estúpida com abans" (s.n.); o, encara més corrosivament, "els darrers de classe eren els primers per vàlua natural".³⁰ D'altra banda, l'autor constata que la superació --en donar-li "una vida plena", de què mancava, doncs, per si mateix-- d'aquell seu "presumptuós materialisme" (certament "viscut", tanmateix; i no només "transmès") provenia d'una "fira anual": una fira que tenia lloc no una sinó "dues vegades l'any (segons es feia allà)"... Quant a la crítica del règim escolar --prou sovintejada al llarg de tot el capítol autobiogràfic-- no és que demani massa ampliacions, car en ella podem coincidir fàcilment generacions prou posteriors a la del jove Ernst; tanmateix, volem subratllar-la

en tant que susceptible d'ésser vista com a signe premonitori d'una actitud molt peculiar del Bloch de sempre, en virtut de la qual el filòsof de la utopia --i per molt concreta que aquesta hagi d'ésser-- mai no acceptarà d'identificar-se sense més amb cap escola o corrent (com tampoc mai no decidirà de lliurar-se incondicionalment a cap partit) i mai no podrà ésser adscrit pels intèrprets de torn a cap moviment concret i estricte, o clarament delimitat. Des de la seva infantesa, Bloch ha estat sempre massa ell per acceptar cap règim escolar autoritari, cap règim doctrinal definit i definitori, cap règim social o polític que impedeixi d'obrir la boca críticament als seus membres.³¹

Pel que fa a la menció de la fira, encara més explícitament significativa, volem només apuntar tres indicacions. Primer, que era també en el marc de la fira --"em fixava en els globus de fira, que mai no acaben d'ésser pesants" (Pe 66/54; s.n.)-- on l'Ernst d'altres temps, prou més petit, s'havia plantejat ja la decisiva qüestió ("¿per què tenen les coses pes diferent?") a partir de la qual descobria que "només la distància respecte a l'idèntic és el que atreu" i que, per tant, "la pròpia identitat tenia la seva casa al defora" (*ibid.*); i aquesta identitat, tot just descoberta, era també en referència a la fira --a aquell jo "el qual s'asseu en sa pròpia barraca de fira amb un globus a la mà" (Pe 64/52; s.n.)-- que l'autor la presentava, en evocar els seus vuit anys. En segon lloc, l'evocació de la fira --i de l'empremta que deixava en l'esperit més que receptiu de l'infant i jove Ernst-- és particularment important per tal com, per Bloch, la fira sembla ésser expressió privilegiada del fantasiós i sorprenent, de l'inesperat i extra-ordinari; és a dir, d'allò que no té lloc habitualment o que senzillament no té lloc enlloc: la fira és per Bloch si més no anticipació de l'utòpic.³² Finalment, en la fira blochiana arriben consegüentment a fer-se presents els més diversos personatges i les anècdotes més inoblidables dels llibres que el jove Ernst, com tants altres joves del seu

temps, havia llegit i assaborit:³³ personatges, anècdotes i lli-
bres que són ja expressió i anònima anticipació de la utopia.³⁴

Breument: no hi havia en aquella època quasi res de
quotidià, llevat de l'escola; tot era exorbitat o esdeve-
nia totalment plàcid: en el primer amor, a la vora dels
llacs del parc rococó, o en l'embriaguesa dels primers lli-
bres especulatius.

Fins al sofriment ens trobàvem compromesos amb la be-
llesa dels arbres i els núvols o amb el cel del capvespre:
era el dolor de manca de paraules davant d'allò que gaire-
bé ens duia a al·lucinacions. Xicots, des de la riba sen-
tíem corporalment les nimfes, els déus dels arbres en tar-
des extraordinàries, quan les aigües del Rin eren com un
mirall i els llums verds i vermells a bord i estribord dels
vaixells, que treien verd i vermell de l'aigua, eren l'únic
que hom hi veia.

Fabulosament proper, com incandescent, hi havia Orió
en el cel invernal; hom no es cansava d'esguardar aquest
igni senyor del camp de batalla, els seus tres estels, a
dalt, i la seva garlanda transversal en forma d'espasa, a
baix; l'"idèntic" s'havia esdevingut màgic, i, en esgar-
dar-ho, hom se sentia traslladat a aquella constel·lació.-

(Pe 70/60s).

Ja no són ara els llibres --llurs personatges i anècdotes-- ni
la fira --amb els seus globus i barraques--, sinó l'existència
individual i la realitat concreta mateixes: heus ací el lloc
d'experimentació, també, d'allò que no té lloc enlloc, del que
no té "res de quotidià", de l'"exorbitat" o "totalment plàcid".
Això sí, un cop més: "llevat de l'escola", que és un cas sense
remei! L'amor ("el primer amor!"), la natura --llacs, arbres i
núvols, rius de nimfes i de vaixells amb llums, l'igni Orió del
cel-- o les primeres lectures especulatives són aquí els mitjans
amb què el subjecte, l'esperit que segueix el seu curs de forma
ció pròpia, torna a descobrir "l'«idèntic» (...) esdevingut mà-
gic" (s.n.). En qualsevol cas, potser el millor comentari que
podem fer d'aquest text --com de tants d'altres-- sigui senzi-
llament tornar-lo a llegir i restar en silenci. El més important
és que aquell idèntic descobert als dotze anys (i ja conegut an-
ticipadament com a "impacte" de "la finestra vermella" o com a
"experiència del jo", als vuit anys) torna a fer-se present ara,

i com a quelcom "màgic"; ben diferent, doncs, del que era als setze anys, quan "el camí vers l' idèntic esdevenia sempre més fred" (Pe 66/55; s.n.).

Religió de la natura,
matèria utòpica

Fou aleshores que començà a rondar un ésser totalment encantat i massa ardent perquè hom l'agafés.

El sentiment de l'amor i de la natura, propi de la pubertat, s'expressa sovint en poemes, ara i adès en conceptes; no teníem entre nosaltres cap poeta, i el Déu de la vida no es deixava conceptualitzar. "En el sistema", escrivia jo aleshores, "les idees són com els soldats de plom: hom en pot disposar al seu gust, però amb elles no pot conquerir un imperi. La nostra filosofia ha estat pendent sempre de garfis gramaticals o de la sistemàtica d'uns senyors antics, amants només de la tranquil·litat; la ciència és vida extreta de la seva arrel, l'art és aquesta mateixa vida elevada al quadrat, ¿i la filosofia, tanmateix? La nostra sang ha d'esdevenir riu; la nostra cara, terra; els nostres ossos, roques; el nostre cervell, núvols; els nostres ulls, sol" (Renaixement de la sensibilitat).

(Pe 70/61).

El solemne "fou aleshores" amb què s'obre el text es refereix precisament a l'època en què l'"idèntic" s'havia enriquit de manera màgica. I Bloch inicia així el darrer dels seus (immensos) paràgrafs del relat autobiogràfic perquè en la resta només vol reforçar i refermar el que ja ha dit, o si més no insinuat, en el paràgraf precedent (no menys immens, i per nosaltres comentat en diversos fragments); bé que alhora que reforci i refermi, també explicitarà i desenvoluparà allò enunciat mitjançant continguts com més va més rics, concrets i significatius.

D'entrada, ho fa aquí en forma de jovenívola crítica de la sistematicitat en filosofia: una crítica, tanmateix, pròpia no únicament del jove Ernst, sinó també del Bloch de sempre

(del Bloch, doncs, que se'ns hi anticipa una vegada més); amb el benentès que no es tracta simplement d'una crítica de tota sistematicitat, sinó només de la consistent en "garfis gramaticals" (la sistemàtica d'una pura formalitat extrínseca, o la sistemàtica panlogicista, pretesament omniabarcant) o bé "la sistemàtica d'uns senyors antics" (la d'una pura repetició de sistemes imposats a partir d'avantpassats, més o menys il·lustres, filosòfics). I és que en la mateixa mesura que Bloch criticarà i rebutjarà sempre tot sistema tancat i presumptuós --com fóra, prototípicament, el d'un Hegel--, també defensarà la licitud i àdhuc la intrínseca exigència de sistematicitat que tota filosofia té i que, pel mateix, tampoc en Hegel hom no pot menysprear ni intentar de separar del mètode.³⁵ L'estudiant Ernst (com també el Bloch de sempre) rebutja el sistema en tant que oposat a la vida --en tant que abstracció, negadora del concret i del sensible (l'escrit de l'autocitació blochiana s'intitula precisament Re-naixement de la sensibilitat)-- i només en tant que oposat a la vida; i ho rebutja en nom d'un "Déu de la vida" ("El Déu de la vida" és ensems el títol del darrer gran apartat del capítol autobiogràfic i l'últim paràgraf del qual s'obre amb el text que comentem). En nom d'aquest Déu cal negar tota sistematicitat que sigui negació de la vida, obsessió de científicitat (i alhora oblit que la ciència és vida desarrelada, "vida estreta de la seva arrel", mentre que "l'art és aquesta mateixa vida elevada al quadrat") o il·lusió de jugar amb idees (esplèndidament comparades a "soldats de plom: hom en pot disposar al seu gust, però amb elles no pot conquerir un imperi").

Quant al significat d'aquest Déu de la vida, té un sentit més aviat vitalista i panteista, i no massa clarament religiós. En el seu nom hom pot esperar una darrera identificació de l'home, fins i tot corporalment --sang, cara, ossos, cervell, ulls--, amb la natura: riu, terra, roques, núvols, sol. En dar-

rer terme, la crítica del sistemàtic en nom del concret i sensible s'adiu perfectament amb una tal sublimació, quasi-religiosa, del sensible (¿o potser també religiosa?; veurem aviat que així és). En qualsevol cas, la "sensibilitat" en qüestió res no té a veure, o té a veure molt poc, amb un materialisme determinista.

En efecte:

Encara més hi havia en un segon manuscrit, fruit d'un debat entre nosaltres i que jo vaig redactar, sobre el món penetrat de la vida del tot: "L'essència de la força és incommensurable, sols pot ésser experimentada en la pròpia carn, Sang i individualitat són la doble essència de la vida; la primera crea la realitat; la segona encunya els seus valors. Aquesta filosofia orienta sobre el sentit del Renaixement i de la terra no-descoberta que es troba darrera d'aquest període històric: el sentit de l'antigor hel·lènica i de la germànica, com a cosmovisions. La nostra filosofia de la força no només dissol tota matèria i tot element en energia, com ja fa la física, ni només interpreta la cosa-en-si com a voluntat energètica universal que hagués com mancat a la seva obligació, sense objectiu i abandonada al pur recórrer els seus propis cercles, sinó que a més afirma que l'essència del món és instància i força de configuració, de descobrir el secret de la vida en qualsevol situació: la cosa-en-si és la imaginació objectiva" (Sobre la força i la seva essència).

Semblantment es comporten els dissiet anys, amb llur odi a la Bíblia o amb llur prendre de l'Escriptura --quan ja l'àrid mecanicisme s'ha fet insostenible-- quelcom molt diferent dels deu manaments, tan en contradicció amb la "vida". Hom incidia en una mena de beduinisme, unit --sense sentiment d'incoherència-- a un pangermanisme i representant d'una "religió de la natura" arraconada a tot arreu, però que havia d'ésser instaurada de nou: el Déu del tro, Jahvé, brandia el martell de Tor. O bé hom s'imaginava la mateixa llibertat de moviments, amb catifes de somni a l'entrada, i amb la donzella còsmica de la fantasia objectiva a dins; amb un misteri que no està resolt, sinó que resta sols enunciat, car és l'essència.

(Pe 70s/61-63).

El Bloch de sempre es dibuixa amb prou vigoria en aquesta nova autocitació de l'autor en la primera part del text. No només pel que fa a la referència renaixentista;³⁶ ni només tampoc perquè

remeti a la física contemporània.³⁷ Ho fa, sobretot, per la caracterització de "la cosa-en-si" de la realitat com a "imaginació objectiva", segons hom diu primer de la categoria que més avall és anomenada "fantasia objectiva"; amb el benentès que aquest darrer concepte correspon precisament a un dels grans temes, o potser al tema major, entorn dels quals gira bona part de la producció filosòfica blochiana.³⁸ Quant al sentit més pregon de la seva filosofia de la vida --ara esmentada com a "filosofia de la força"--, Bloch l'apunta en la nova autocitació d'un altre escrit de joventut; i el deixa molt més clar, aquest sentit, immediatament a continuació, en parlar d'una religió de la natura, "arraconada a tot arreu, però que havia d'ésser instaurada de nou". En qualsevol cas, parem l'atenció particularment en la doble afirmació que "tota matèria i tot element" (s.n.) es dissol "en energia" i que "l'essència del món és instància i força de configuració, de descobrir el secret de la vida" (s.n.); i remarcuem els termes d'"essència" i "secret" per tal com a la fi del text citat tornem a trobar-los (bé que substituït el segon pel de "misteri") en referir-se l'autor a aquell "misteri que no està resolt, sinó que resta sols enunciat, car és l'essència" (s.n.). Tan "semblantment es comporten" els setze i disset anys que bona part del segon paràgraf del fragment en qüestió no sembla sinó comentari o glossa del paràgraf anterior i de l'autocitació blochiana en ell recollida.³⁹

En la segona part d'aquest fragment, tanmateix, hi ha una aportació nova; o, potser millor: hi ha l'explicitació i el desenvolupament d'un aspecte que als setze anys restava indecís, quant al seu sentit, i que als disset es configura ja decisivament a la manera, diguem-ne, blochiana: a la manera ja del Bloch de sempre. Es tracta del tema religiós. D'entrada val a dir (com anotàvem al respecte en una altra ocasió) que l'"odi a la Bíblia" --en tant que oposada a la "vida" (i hom retroba aquí un tema apuntat ja en relació a la crítica de la sistematicitat)--,

així com el simultani recórrer a l'Escriptura per cercar-hi el que "l'àrid mecanicisme" no pot aportar, anticipen fidelment la posició més definitiva de Bloch envers la religió judeo-cristiana: refús clar, d'una banda, de les seves dimensions clerical i d'ortodòxia doctrinal, i, d'altra banda, simultània assumptió --molt personal-- del seu darrer reducte messiànic-escatològic, un element irrenunciable per a l'home.⁴⁰ En termes de la present anticipació des de l'origen: l'odi i el rebuig de la Bíblia i dels seus manaments, interpretats com a negació de la "vida", cal conjuminar-los amb el recurs de l'Escriptura i d'allò que hom hi pot trobar també, "tan diferent dels deu manaments", com a superació de l'àrid mecanicisme, certament "insostenible" per a l'home. No cal insistir, tanmateix, en la peculiar i personalíssima interpretació que del contingut bíblic comporta la síntesi blochiana: "hom incidia en una mena de beduïnisme, unit --sense sentiment d'incoherència-- a un pangermanisme (...): el Déu del tro, Jahvé, brandia el martell de Tor". En qualsevol cas, del que es tracta és que resti sempre "un misteri" (o un "secret") essencial, quelcom d'ocult i latent --"que no està resolt" (s.n.)--, però alhora ja present i operatiu: és a dir, tot i que resti "sols enunciat" (s.n.), ja "resta (...) enunciat" (s.n.) certament.

Ara bé: l'Escriptura a què hom acaba d'aludir, remet al poble hebreu; és aquest qui precisament hi parla, en oferir-nos-hi el testimoniatge de la seva fe. La referència a la Bíblia ens remet, doncs, a un aspecte de la biografia blochiana que no podem deixar d'atendre aquí: el de l'ambient familiar (en tant que ambient d'una família jueva). En ell, l'infant Ernst no conegué ja el temps del ghetto i la jueria, que havia ja deixat pas a la nova època del liberalisme il·lustrat. Foren fites decisives al respecte 1862 (4 d'octubre) i 1869 (3 de juliol), dates de la promulgació de sengles edictes sobre la igualtat ciutadana dels jueus a Alemanya i sobre l'emancipació dels estats nacionals alemanys, respectivament; i Ernst feia vuit anys, el

1893, quan Löwensfeld publicava (anònimament) aquell escrit programàtic en què proclamava la independència entre ciutadania alemanya i fe jueva; una fe que restava circumscrita a l'àmbit de l'individu (no corresponia, doncs, ni al de la col·lectivitat ni al de la política) i en virtut de la qual el jueu alemany no tenia amb els jueus d'altres països major comunitat que l'assignable a protestants o catòlics alemanys en relació a llurs correligionaris d'altres nacions.⁴¹ L'infant i jove Ernst creix, així, en un ambient on la consciència nacional esdevé especialment intensa i àdhuc és viscuda apassionadament per tots els qui la veuen com a adquisició social i política; la qual cosa no deixarà de marcar el caràcter blochià.⁴² Arrelades en una nova pàtria, les famílies jueves del canvi de segle mantindran tanmateix llur peculiar tarannà etno-religiós: el tarannà d'una agudesa dialèctica (refinada al llarg de segles de persecució i èxode), d'una erudició rabínica (exercida en la confrontació amb doctrines exògenes) i d'una cultura marcadament faulista. En aquest tarannà, "les imatges esdevenen per al pensament històries, i aquestes, conceptes; la filosofia oscil·la entre la comparació, la sentència i la deducció, i té com a vehicle la metàfora. Hom pot trobar aquí, alhora, Plató i el llegat hebraic; i àdhuc quan l'abast d'allò que hi sigui pensat esdevingui universal, i no segueixi ja lligat a cap tradició parcial, l'herència judaica hi romanrà encara com a sal àtica imprescindible".⁴³

Holz es referia al pensament judaic en general; però la seva caracterització aquí citada sembla parlar-nos del mateix Bloch. Només cal que la referència a Plató l'ampliem a l'àmbit de tota la història de la filosofia --des d'Aristòtil a Hegel-- i l'alternem amb la de Marx, perquè aconseguim treure de les frases holzianes un fidel retrat de la més típica aportació blochiana: la d'un pensament obert a tots els grans filòsofs, i entre ells molt particularment als grans representants de la tradi-

ció marxista, i ahora arrelat en l'impuls més inconfundiblement judaïc (és a dir: messiànic-escatològic).⁴⁴ També, doncs, des de l'origen opera en Bloch una formalitat hebraica, diguem-ne, rebuda de l'ambient familiar. Com a dimensió formal, donarà pistes sobre l'interès del Bloch de sempre per moviments messiànics de tot tipus i tot temps (des dels corrents mil·lenaristes fins a les místiques quasi-herètiques); i ahora restarà oberta a continguts ja no estrictament, i ni tan sols remotament, bíblico-cristians, com és ara un contingut marxista o materialista.

Aquesta dialèctica (en què cap dels extrems no pot ésser aïllat de l'altre ni accentuat unilateralment), aquest arc i aquest pont entre moments aparentment irreconciliables tenen en Bloch una tipificació privilegiada: la de la dialèctica, l'arc i el pont entre utopia i matèria. Així, hom ha pogut caracteritzar a posteriori l'aportació filosòfica del Bloch de sempre sota un títol (que era del propi Bloch!) com el de L'arc utopia-matèria;⁴⁵ a l'igual que hom ha volgut aquí anticipar el nucli de l'aportació blochiana en la imatge (també de Bloch!) de la finestra vermella.⁴⁶ Ara bé: si hem pogut i volgut fer-ho així, ha estat perquè ja a priori el jove Ernst havia encunyat i havia ofert programàticament un concepte com el de matèria utòpica; i perquè la presentació d'aquest concepte l'ha feta Bloch en el marc d'una nova i darrera referència a la finestra vermella.

Heus ací, en efecte, el darrer passatge del capítol autobiogràfic de Petjades, des del punt en què n'hem interromput el text més a dalt:

Però després aparegué un altre cop, exactament, aquella finestra vermella del paisatge de lluna gravat sobre la caixa de l'aparador; aparegué com un paisatge de lluna en ple dia. L'en-sí que en aquell paisatge és encara present --val a dir l'home, tal com encara és i com va fermentant-- feia front al curs del món, en tant que aquest, com a tal, no era suficientment bàquic o no ho era exclusivament.

D'aleshores ençà, l'esplendorosa vida del tot restà encisada per aquella mirada a través de la finestra vermella

i de tot el conjunt per ella abastat, un conjunt en bona mesura humanitzat i musical. Quelcom humà, o el somni d'una cosa humana encara no present, arrelava en un món en què el somni existeix com a tendència i també, bé que sols a vegades, com a testimoniatge. En alguns casos, doncs, la secreta finestra treballava en oposició al món --precisament, per dir-ho així, en oposició a la "vida"; a la nostra, és clar!--, és la lent convergent de la matèria utòpica de què està feta la Terra.

(Pe 71s/63s).

El mateix autor ha subratllat "la matèria utòpica" ("de què està feta la Terra") com a idea darrera i com a cloenda rodona del seu relat autobiogràfic;⁴⁷ com a cloenda, alhora, aquest s'estructura bàsicament entorn d'una darrera evocació de la finestra vermella, la qual cobra així un significat ple: en tant que relacionada ella mateixa i ensems relacionant la "matèria utòpica", un cop més, no sols amb el subjecte humà, sinó també amb la música (de la importància decisiva de la qual en Bloch tractarem ben aviat).⁴⁸

En aquest marc d'al·lusions, diguem també com a cloenda del nostre intent d'una "anticipació des de l'origen", el fragment final del text de Petjades insisteix en temes no menys fonamentals de l'aportació filosòfica del Bloch de sempre; com el tema de la vida, o el dels somnis. I fins i tot apunta interrelacions que anticipen a llur torn relacions intrínseques existents en el que podríem anomenar el "sistema" blochià: com la relació entre vida i totalitat (en dialèctica referència a la relació entre vida i sistematicitat);⁴⁹ o com la relació entre somnis (nascuts de la tensió de la vida vers el totum) i "oposició al món" --el món de "la nostra" vida (s.n.)-- en virtut d'un tarannà crítico-utòpic que té en la "matèria utòpica" el seu correlat objectiu i que fa front al "curs del món" (en tant que no suficientment o no exclusivament bàquic).⁵⁰ Heus ací tota una diana, feta tan apressadament com encertadament, en el cor mateix del pensament més fonamental del Bloch de sempre.⁵¹

c a p í t o l I I

LA UNIVERSITAT, ELS CERCLES I LES COMPANYYONIES: 1905 - 1914

Ensems, teoria (la filosofia, la física i la música) i praxi (la política)

Si un dels desigs més forts de la natura humana, i un dels més freqüentment no aconseguits, és el d'és ser important, a ell s'hi afegeix amb força molt especial, igualment, el desig d'un ambient important. Cap a aquest ambient desitgen fugir les noies dotades; al respecte, Munic fou un centre d'atracció al voltant del 1900, i París, molt més temps. (PE 29/I,11).

Llevat d'aquest passatge (i llevat d'entrevistes evocadores de temps pretèrits), enlloc no parla Bloch de la seva sortida de Ludwigshafen el 1905, en la frontera dels vint anys, per anar a la Universitat de Munic. Pròpiament, tampoc no és que aquí en parli: la referència a la capital bavaresa arriba de la mà d'una al·lusió a les "noies dotades"; i si alguna cosa ens hi vol fer entendre l'autor, és que ell no hi anà, a Munic, per cap "desig d'un ambient important". Tanmateix, fou també "al voltant del 1900" que el jove Ernst anà a aquella ciutat. I ni que fos per aquesta sola coincidència, l'exemplificació geogràfica feta per Bloch podia justificar la inclusió del text citat com a encapçalament de les pàgines que segueixen.

Però el motiu que haguem recollit aquí el passatge en qüestió no és el contingut d'aquest, ni la seva mateixa referència muniquesa, sinó més aviat el seu context. La citació, en efecte, correspon a una pàgina del cap. 5 d'El principi esperança, i aquest capítol pertany a al conjunt d'aportacions que integren la "primera part (informe)" del llibre: "Petits somnis somiats despert". Doncs bé, aquesta part és una esplèndida presentació de

l'existència humana --al llarg de tota la vida de l'home-- com a lloc privilegiat de les més diverses, però sempre coincidents manifestacions d'un únic tarannà, d'una única i darrera condició fonamental: el tarannà i la condició de qui, des del primer dels seus moviments, "és tot avidesa", recerca de "qualcom més" i desig d'"anar lluny (...). Com qui busca el que cal" (PE 21/I,3).

De la biografia
a l'antropologia

Deixem, però, que sigui el propi autor qui ens ho digui. I que ho faci amb les paraules dels tres primers capítols (o potser, millor, epígrafs) de la seva obra central, de cadascun dels quals hem tret precisament sengles caracteritzacions, que acabem de citar, de l'ésser humà:¹

Comencem sense res.²

Em bellugo. Ja de bon matí, hom busca. És tot avidesa; crida. No ho tenim, el que volem.-

Com més va més les coses saben a més.³

Però aprenem també a esperar. Perquè el que un infant desitja, rarament arriba a l'hora. Adhuc el mateix desig, fins que no el sentim clarament, l'hem d'esperar. L'infant arramba amb tot, cercant de trobar el que vol. I ho deixa anar després, també tot; no para de sentir curiositat, per bé que no sap de què. Però ja aquí s'amaga la frescor, allò diferent amb què somiem. Els minyons destrossen el que s'els hi regala: hi cerquen qualcom més, l'obren com qui obre un paquet. Ningú no sabria dir què és, el que hi cerquen; i mai no ha estat aconseguit. Així s'escorre el que és nostre: encara no hi és.-

Cada dia, mar endins cap al desconegut.⁴

Més endavant hom pega grapades menys a les palpentes. El desig apunta cap allò de què tenim nom concret. Pilot, és el que vol ésser l'infant; o pastisser. Cerca llargs viatges, anar lluny; i cada dia, gelat. Com qui busca el que cal.-

També de bèsties té grans somnis; especialment, les petites: són qui menys angoixen, i corren per la mà. O aquelles altres que es poden agafar amb una xarxa; en fer-ho, passa a realitzar-se el desig llunyà. I al bell mig d'una

natura meravellosament exuberant, el pastisser es converteix en caçador. Verd i blau corre el llangardaix; quelcom d'inabastablement multicolor vola com a papallona.

També les pedres viuen; no se'n van, tanmateix: es pot jugar amb elles, i àdhuc segueixen el joc. "Voldria que tot fóra així", deia un infant; i parlava d'una bola de jugar, que s'havia anat rodant, però que l'esperava. (...) En la mirada de l'infant, que esguarda una pedra de color, s'hi troba ja la llavor del que aquest desitjarà més endavant per a si.-

(PE 21s/1,3s).⁵

En el context de l'al·lusió blochiana al *Munic* de principis de segle, ens trobem d'entrada amb quelcom similar al relat autobiogràfic de Petjades, entorn del qual hem estructurat el capítol precedent. Ara, però, no es tracta ja d'un relat auto-biogràfic, sinó més aviat, diguem-ne, pan-biogràfic: no és ja estrictament i directa de si mateix, que ens en parla l'autor; sinó de l'home en general, de tothom, en tant que éssers humans. La corresponent "fenomenologia antropològica", que se'n deriva, mai no podrà ésser titllada d'abstracta o metafísica (en el sentit pejoratiu dels termes) per tal com és, en tot cas, biogràfica: resultat de l'observació, de l'anàlisi i finalment (però només finalment) de la interpretació d'uns fets, d'una realitat concreta i històrica: la realitat de l'home "de carn i ossos";⁶ un home que, en darrer terme, no deixa d'ésser el propi Bloch.

I és que --com tantes altres filosofies, com tota bona filosofia i àdhuc com, en el fons, tota filosofia-- la filosofia blochiana, tornem-ho a dir, és inseparable de la persona i de la concreta circumstància biogràfica del filòsof.⁷ Encara més (d'acord amb la present impostació de l'autobiogràfic com a pan-biogràfic): la filosofia de Bloch és alhora inseparable de la persona humana i de la concreta circumstància històrica de l'home, inseparable de l'home en general --no sols de l'home Bloch--, però de l'home real i concret i de la concreta història que ell

fa i en què ell mateix ha de fer i fer-se; i ha estat en aquest sentit que hem parlat de fenomenologia antropològica o bé (hom en podria també dir) d'antropologia fenomenològica. En qualsevol cas, però, val a dir que es tracta d'una antropologia intrínsecament caracteritzable --i caracteritzada ja aquí-- com a cosmològica i alhora com a utòpica. Com a cosmològica, en tant que la referència al subjecte humà mai no oblida el correlat objectiu: un correlat discernible en el text citat sota la imatge dual d'una natura vivent (una "natura meravellosament exuberant", amb "llangardaix" i "papallona" com a testimonis) o morta (la d'aquella "bola de jugar" d'un infant, la qual "s'havia anat rodant, però l'esperava", o la de qualsevol "pedra de color" que suscita l'esguard anticipador de futurs desigs). I alhora, sobre tot, com a antropologia utòpica:⁸ com a antropologia del desig ("no ho tenim, el que volem"), d'un desig que fins i tot "l'hem d'esperar"; i com a antropologia d'un encara-no-ésser de l'humà ("així s'escorre el que és nostre: encara no hi és"; s.n.) o d'un restar sempre oberts a horitzons mai no abastables ("cada dia, mar endins cap al desconegut").

Ara bé: com a utopia antropològica (o antropologia de l'utòpic), l'aportació filosòfica blochiana no parteix només d'un fenomen humà cronològicament delimitat. Parteix, òbviament, de l'experiència més elemental i infantívola (el nadó que es be lluga, el minyó que vol ésser pilot o pastisser i que descobreix la natura); però arrela igualment en ulteriors configuracions --de nou fenomenològicament analitzades-- de la vida humana (l'infant esdevindrà adolescent, es farà jove i anirà cap a la maduresa), tant en la seva fondària individual com en la seva dimensió social:

Amagatall i formosa llunyania.⁹

Alhora, el goig d'ésser un mateix invisible. Un racó, és el que hom cerca; que ens protegeixi i ens amagui. Res no hi ha com restar en aquell lloc estret en el qual, tanmateix, podem fer del tot el que volem. Deia una dona:

"Hauria desitjat d'estar sota l'armari; hi hauria volgut viure i jugar amb el gos". I deia un home: "Quan minyons, vàrem fer-nos una mena de casa entre les branques, la qual no es podia veure des d'a baix de l'arbre. A dalt, retiràvem fins i tot l'escala; i deixava d'haver-hi comunicació amb l'exterior: aleshores ens sentíem totalment feliços". Heus ací, anticipades, la cambra pròpia, la vida lliure que vindrà.-

(...) Amb set o vuit anys, l'estretor es converteix en amplitud: en ella s'hi esdevé el més llunyà (si hom retira l'escala cap a dalt). Significatiu del goig encisador de l'amagatall són també, en aquesta època, els dibuixos del paper assecant que hom feia servir en escriure als quaderns de classe; sobre ell apareix un lloc segur rodejat de pues: una casa o una ciutat, una fortalesa a la vora del mar i farcida de canons. (...) Tanmateix, la fortalesa no ha estat dibuixada simplement com a inexpugnable; també ho ha estat com a omnipotent, com a irradiant: apunta lluny, més enllà de les vores del paper, cap al desconegut. Allà a dalt, la pròpia vida estava protegida i vorellada pels merlets; bé que hom podia en tot moment pujar-hi, per fruir del panorama.

Aquest lligam entre estretor i formosa llunyania tampoc no desapareixerà després. En altres paraules: la terra desitjada és, des d'aquesta època, una illa.-

(PE 22-24/I,4-6).

No és difícil de veure el paral·lelisme d'aquest text amb el segon dels textos autobiogràfics del capítol primer;¹⁰ hi ha la diferent impostació de veu (ja no autobiogràfica, ara, sinó d'herència humana comuna; pan-biogràfica, n'hem dit), però l'anticipació de grans temes blochians es manté. No hi ha "finestra vermella", ara; però el seu equivalent és l'amagatall, el racó estret, però lliure, i que --com la finestra-- acaba remetent-nos cap a la llunyania, cap a l'espai lliure del "panorama" o de "la terra desitjada".¹¹ (I, evidentment, no podem entrar aquí en les connotacions utòpiques que la imatge insular d'aquesta terra desitjada té).¹²

Tampoc aquí no hem d'aturar-nos. Hem de seguir avançant sobre el camp d'aquest el seu ampli context, fins a arribar al passatge concret que citàvem com a leit-motiv inicial d'aquestes

pàgines. Per arribar-hi, haurem d'entrar en el capítol d'El principi esboerança que segueix immediatament després del text abans citat:¹³

Qui somia mai no resta al mateix lloc. Se'n va, gairebé al seu gust, del lloc o de les circumstàncies en què es troba concretament. Cap els tretze anys hom descobreix el jo com a company de viatge; d'aquí que cap aquesta edat proliferin els somnis d'una vida millor. (...) Gairebé tothom, aleshores, odia la mediocritat amb totes les seves forces, per bé que en fer-ho tampoc hom no se'n surt (...).

El jovencell que no pertany a la mediocritat, o que l'odia, se sent com un petit déu; i atès que l'altri no s'amoïna de cercar-ne una prova, ho fa ell mateix. Vol ésser el primer, vol destacar; per molt extrínsec que sigui, l'objectiu representa per a ell el desconegut.

El que entre infants eren la pell fina o la satisfacció d'unes cames llargues ((o ràpides)) i d'uns músculs forts, és entre les jovenetes l'orgull de les anomenades amistats masculines i entre els jovencells la vanitat que hom et vegi amb la noia més maca de la població o del barri. I encara més endins arriba la indeterminació pròpia de la pubertat, la incertesa d'un mateix: mai com en aquesta època no esdevé tan amargant el fet d'ésser denigrat ni esdevé tan afelagador el fet d'ésser escollit (com a primer de tots). Al respecte, el jovent es dona a si mateix càstig o premi --no hi ha terme mitjà--: més enllà de la solitud --que hom defuig tan enfurismadament--, només hi ha la derrota, que refuta les pretensions de vàlua i futur, o el triomf, que n'és la prova. En si, la immaduresa és incitantament a la presumpció, i aquesta no és quelcom buit, com s'esdevé anys després, sinó que és més aviat provocativa, temptadora per a un mateix (...).

Una altra cosa se'ns palesa també en aquesta època de joventut: el fet que només és pròpiament vinculant i fonament d'amistat la comuna espera d'un futur comú;¹⁴ es tracta de quelcom que uneix amb tanta objectivitat com ho fa anys després la comunitat de treball. Quan ja no hi ha futur comú, aleshores l'amistat juvenívola (si no era res més que això) perd l'esperit que li donava vida; d'aquí que res no sigui més insípid i forçat que el retrobar-se després de molts anys els antics companys d'escola. (...) D'aquesta impressió xocant palesa quant n'hi havia encara, i n'hi ha, a l'edat de disset anys, de grandiosos impuls i de jurament de fidelitat: d'aire de muntanya (...).

(PE 24 i 27s/1,8-10).

No és gens important saber si és als vuit o als tretze anys exactament que hom descobreix el jo "com a company de viatge";¹⁶ pe-

rò era entorn dels tretze anys que també en les pàgines autobiogràfiques de Petjades proliferaven "els somnis d'una vida millor", en paraules d'ara;¹⁷ a l'igual que l'Ernst d'aquell llibre odiava també "la mediocritat amb totes les seves forces" i se sentia, així, "com un petit déu".¹⁸ Tampoc no és important, també és indiferent que en la citació que comentem sembli que hom passa dels "tretze" als "disset anys" sense solució de continuïtat. En qualsevol cas, totes les diferències que pugui haver-hi entre el discurs pan-biogràfic de la part inicial d'El principi esperança i el relat autobiogràfic de Petjades resten justificades per la mateixa diferència de caràcter d'ambdós. Del fragment concret aquí glossat retinguem només, tanmateix, altres tres detalls: el de la referència a la relació entre els sexes --també a l'amor, doncs--; el de la radicalitat amb què el jovent "es dona a si mateix càstig o premi", sense possible "terme mitjà"; i el de l'observació --doblement significativa-- "que només és pròpiament vinculant i fonament d'amistat la comuna espera d'un futur comú" (s.n.) i que aquesta "uneix amb tanta objectivitat com ho fa anys després la comunitat de treball". Amor, radicalitat i amistat són, en efecte, sengles elements d'un pes decisiu en l'Ernst universitari i post-universitari del present capítol.

Però per entrar-hi finalment, en aquest capítol, hem d'entrar ja en el fragment a què pertany la citació que li hem posat d'encapçalament. És ara Bloch ens parla pròpiament de l'època que correspon a l'edat en què el jove Ernst sortia de Ludwigs-hafen cap a Munic. Algunes coses --ja ho hem consignat més a dalt-- no podrem referir-les al biografiat (ell, per exemple, no anà a Munic per cap desig d'un ambient important). Pel que fa a altres indicacions que llegirem, no és tampoc que Bloch ens digui que valguin per al jove d'aquells temps; tanmateix, tampoc no ens prohibeix que les prenguem com a vàlides. En tot cas,

deixem que ens les digui, les unes i les altres coses, amb els ulls posats en la joventut d'entorn els vint anys:

Com que la vida pròpia resta ((aleshores)) encara lluny, tota llunyania s'emboniqueix. El desig no només arrossega cap a ella, sinó que ens arrabassa descaradament des d'ella, i això amb tanta més gran intensitat com més encongi-da és la situació pròpia. N'hi ha prou, al respecte, amb pensar en la llunyania que el tren apropa a les poblacions més petites: la llunyania de la capital, vista des de províncies. D'aquesta manera neix l'ideal --entre audaç i frívol, negligent i formós-- de viure fora de casa, el més lluny possible de la família.

A dins hi ha una ànima aixemplada i en la qual treballa l'anhel; al defora, la imatge d'una ciutat de somni, que podria assadollar aquell. Si un dels desigs més forts de la natura humana, i un dels més freqüentment no aconplerts, és el d'ésser important, a ell s'hi afegeix amb força molt especial, igualment, el desig d'un ambient important. Cap a aquest ambient desitgen fugir les noies dotades; al respecte, Munic fou un centre d'atracció al voltant del 1900, i París, molt més temps.

Enlluernat arriba l'estudiant a la gran ciutat: una ciutat que no sols resplandeix exteriorment, sinó que per a ell està poblada d'esperances més que impacients. En ella, hi creu trobar el suport i el fonament per a una existència que sigui, a la fi, com cal; les cases, les places, els teatres li semblen utòpicament il·luminats.

(PE 29/I,10s; s.n.).

La raó que escollíssim en aquest segon capítol, com a encapçalament seu, la citació aquí subratllada no era --ja ho hem dit-- ni el seu contingut ni la seva concreta referència musical, sinó més aviat el seu context. D'aquest context, d'aquest ampli context que hem anat presentant fins aquí per parts, ens interessava subratllar, en efecte, uns trets determinats. Primerament, l'accent antropològic d'aquest discurs com a conjunt. En segon lloc, la diferència de perspectiva entre un relat estrictament autobiogràfic i l'anàlisi que hem anomenat pan-biogràfica; i alhora, tanmateix, el paral·lelisme que hi ha --ni que sigui només de manera latent-- entre aquesta anàlisi i aquell relat. Finalment, però només finalment, la part de refe-

rència autobiogràfica --en relació, ara, a l'anada del batxiller Ernst cap a la Universitat de Munic, el 1905-- que també pugui haver-hi.¹⁹

L'interès --a propòsit de l'al·lusió muniquesa-- per subratllar en Bloch la perspectiva antropològica no s'ha degut simplement al fet que el jove Ernst anés a la capital bavaresa a cursar estudis de filosofia, sinó més aviat a l'accent i l'orientació concrets que aquests estudis varen rebre; accent i orientació deguts bàsicament als professors universitaris i als destacades representants de la investigació filosòfica de l'època els quals, de manera decisiva, més influïren en el nostre biografiat al llarg dels tres primers lustres del segle XX. Al respecte no és decisiu, en efecte, el fet que estudiés filosofia; car estudià també física i música (i a la simptomàtica significació d'aquesta doble ulterior especialització dedicarem el darrer apartat del present capítol). És decisiu, en canvi, el fet que fossin Theodor Lipps, a Munic (el 1905-1906), i Oswald Külpe, a Würzburg (els cursos 1906-1908), els qui van dirigir els seus estudis filosòfics i la seva tesi doctoral, respectivament; com ho és també el fet que aquesta tesi en filosofia tingués Heinrich Rickert com a objecte d'investigació. I no menys decisiu, finalment, és el doble fet que, a Berlín (des del 1908), participés en els seminaris de Georg Simmel i després, a Heidelberg (des del 1912), es vinculés al cercle de Max Weber. Cinc noms, doncs, ben significatius: Lipps, Külpe, Rickert, Simmel i Weber; llur incidència en la formació filosòfica de Bloch és, precisament, el que volíem anticipar mitjançant la referència preliminar a l'antropologia. I és que el que de comú hi ha entre psicologia (Lipps, Külpe), gnoseologia (Külpe, Rickert) i sociologia (Simmel, Weber) és la pregunta per l'home: és a dir, la qüestió i la preocupació antropològiques.

Entre Lipps i Külpe;
o de Munic a Würzburg

Destacat representant de la ciència psicològica i especialment reconegut per les seves aportacions en el camp estètic, sobretot per la doctrina de l'endopatia (Einfühlungstheorie), Theodor Lipps havia arribat a la Universitat de Munic el 1894, com a professor titular.²⁰ Quan el jove Ernst el va conèixer acabava de publicar els dos volums de la seva Estètica (1903 i 1905) i devia estar preparant els de les Investigacions psicològiques (1907 i 1912). El conegut grup d'estudiosos que formà l'anomenat "Cercle de Munic", tingut tradicionalment com a cercle husserlià, fou integrat originàriament per deixebles de Lipps, els quals s'anaren separant d'aquest per aproximar-se a Husserl, amb el qual Lipps mai no deixà de mantenir una certa distància i reserva.²¹ Pocs anys més tard, en morir el seu antic mestre, Bloch voldrà "recordar" aquell "home noble", en relació a l'obra del qual Die ethischen Grundfragen (1899) evocarà l'any en què l'havia conegut, tot destacant un aspecte concret del seu pensament i de la seva actitud:

Coneixem pocs pensadors en la intenció dels quals fóra tan viu i lliure el desig de fer costat a allò que és humà. En aquest aspecte, Lipps no va guardar cap reserva autocontemplativa. N'hi ha prou amb recordar la seva posició en un acte de protesta contra l'horror dels reaccionaris russos, el 1905, en el qual acte el professor parlà contra l'opressió (...). "No tinc por de la paraula revolució; sinó que penso en la revolució moralment necessària. N'hi ha un dret indubtable. La revolució és un dret quan és un deure. I pot ésser-ho, pot ésser el deure més sagrat. Cap poble no té dret a deixar-se destruir moralment. I ai del poble que no té la força moral de complir el deure de la revolució en el cas que aquesta se li hagi convertit en deure". Així acabava també un capítol de la seva obra Les qüestions fonamentals de l'ètica, on es pren posició a favor del jo moral vivent, de tarannà kantià, i en contra de tota violència vinguda de fora.

("Theodor Lipps: nota necrològica", 1914: EF 53s).

Si l'aportació lippsiana a la psicologia, l'estètica i l'ètica fóra ja indicatiu més que suficient d'una efectiva preocupació antropològica, aquesta és palesa àdhuc com a perspectiva positivament blochiana pel fet que l'antic deixeble destaquí del seu primer professor universitari, com a homenatge pòstum, aquell "desig" --"tan viu i lliure"-- "de fer costat a allò que és humà" (s.n.).²² Una tal preocupació per l'home, una tal perspectiva antropològica, apareix a més en un context de "revolució", de filosofia moral no només pràctica, sinó alhora radical ("la revolució és un dret quan és un deure [...] i ai del poble que no té la força moral de complir" aquests dret i deure); apareix com a actitud no gens contemplativa ni, encara menys, autocontemplativa ("sense cap reserva autocontemplativa").²³

El marc intel·lectual i l'ambient concret que Lipps degué significar per als estudis del Bloch universitari, els havia buscat el propi interessat; almenys així pot interpretar-se el fet que el 1902-1903, tres anys abans d'acabar el seu batxillerat, el jove Ernst hagués establert correspondència amb Eduard von Hartmann, Ernst Mach, Wilhelm Windelband, Wilhelm Wundt o el mateix Lipps, entre altres, en vista dels seus futurs estudis a la universitat, o àdhuc per consultar-los dificultats que llurs escrits li plantejaven.²⁴ Equivalent voluntat d'escollir l'orientació i el to de la seva ulterior especialització filosòfica sembla poder discernir-se en el fet que el 1906 l'estudiant deixi Munic i segueixi la seva formació a Würzburg, de la mà ara d'Oswald Külpe com a director de la seva tesi sobre Rickert. No podem, tanmateix, concretar massa el sentit d'aquesta voluntat blochiana; com tampoc no podem consignar amb certesa els motius que portaren el jove Ernst cap a Munic, primer, i cap a Würzburg, tot just un any més tard, ni la valoració que dels seus professors en una o altre ciutats

hauria de fer personalment i definitiva. I és que, d'ambdues coses, ens en parla Bloch no sempre en un mateix sentit.

D'una banda, en efecte (i potser amb ironia, però sens dubte amb un excès de distància: en part explicable pels seixanta anys llargs que separen els fets en qüestió i el moment de llur evocació), parlarà Bloch de la seva primera anada a Munic i de l'anar-se'n després a Würzburg, així com dels corresponents mestres filosòfics que hi tingué, en els següents termes:

A la grandiosa ciutat del modernisme i dels Onze Botxins, la ciutat de Wedekind i de la nova pintura --Franz Marc, Kandinski--²⁵ que tot això ha estat Munic (...), vaig anar-hi el 1905. El motiu fonamental fou, en primer lloc, la gran Bohèmia i, en segon lloc, una petita bohèmia, una actriu de disset anys; ella fou per a mi molt més important que no ho fou el professor de filosofia Theodor Lipps. "Els filòsofs dels quals puc aprendre alguna cosa", deia jo aleshores, "estan morts ja fa gairebé cent anys". Pensava en Hegel i la seva escola, i en Schelling i Fichte. Per això era del tot indiferent el lloc a què em dirigís (...).

Pel que fa a la filosofia, Munic era tan indiferent com ho fou immediatament després Würzburg; al respecte, fou més decisiva una estudiant. De manera que vaig trobar la meua quietud; ningú no m'amoïnava i ningú no ficava el nas en el meu manuscrit ((de doctorat)) ni en el meu pensament. A més, Külpe fou un home molt correcte; encara que certament li convingués una altra cosa, tanmateix em deixà presentar la tesi en acabar el sisè semestre.²⁶ Així, aviat vaig quedar lliure de la tasca acadèmica i naturalment me'n vaig anar cap a Berlín..., aleshores un Munic de tipus ben diferent. Allà s'esdevingué l'amistat amb Simmel, que jo ja havia conegut naturalment abans de doctorar-me i que era pràcticament l'únic filòsof viu que m'interessava de manera particular.

(D'una entrevista radiofònica del 1967: TL 371s; s.n.).

D'altra banda, en canvi, Bloch ens farà també d'un Theodor Lipps, per exemple, una presentació ben diferent de l'anterior (amb ocasió, igualment, d'una entrevista):

¿Quin és el centre?: ¿el subjecte, o l'objecte?; diguem-ho més senzillament: ¿la psicologia, o la metafísica? ¿Com puc reconciliar aquesta incompatible parella del "jo" i el

"no-jo"? L'ocupació amb el "jo" m'empenyia (...) cap a la psicologia, i al respecte hi havia un home interessant que ensenyava aleshores a Alemanya: Theodor Lipps, de la Universitat de Munic.

(Entrevista de 19 ; s.n.).²⁷

El "professor de filosofia" que, segons recordava Bloch abans, li havia resultat menys "important" que no aquella "actriu de disset anys", la "petita bohèmia" que li havia fet anar a Munic, apareix ara com "un home interessant" pel que fa a la psicologia, en tant que preocupació filosòfica pel problema del subjecte; un home --ja ho hem vist més a dalt-- la radicalitat crític-revolucionària del qual tampoc Bloch mai no ha pogut oblidar. I sembla també que fou precisament per la presència d'aquell home que el jove Ernst anà a Munic; no simplement per l'esmentada nena maca: amb la qual cosa, Munic no resultava ja "tan indiferent" quant a la filosofia.

Tanmateix, pel que fa a aquell altre "home" abans presentat com a simplement "molt correcte", Oswald Külpe, Bloch en parlarà prou ambíguament, el 1918, a Esperit de la utopia:

¿Quina altra cosa té la psicologia a veure amb la filosofia que no sigui el fet d'ocupar la seva càtedra? I mentre fa això --¿com no?--, els col·legues filòsofs esdevenen paulatinament tan indiferents per a la consciència espiritual de la majoria i tan distants del mateix filosofar com ho són, d'indiferents i distants, les lectures escolars respecte dels grans literats. Així, doncs, el que els pensadors del mètode de la batussa --també unes marmanyeres, secundàriament, entre llegums i carn de bou-- han fet palès pel que fa a la filosofia és abominable. Només hi ha unes poques persones de major edat, en aquest cercle subaltern, les quals siguin millors: així, el sagaç Stumpf; i aleshores, aquell cap enciclopèdic que és Külpe, les investigacions epistemològiques del qual no havien estat massa filosòficament reflexionades, per bé que naixien tanmateix d'una força molt més sòlida que la de la posició acadèmica, de misèria; finalment, també, Wilhelm Wundt, el qual --¿com no?-- es convertí al llarg de la seva vida en un diccionari en el qual hom ho troba tot: àdhuc, doncs, la filosofia, sota la lletra F.

(GU-18 244s).²⁸

Com a "cap enciclopèdic" i autor d'investigacions epistemològiques no massa reflexionades (per bé que no tan miserables com les investigacions acadèmiques comunes!), és caracteritzat, doncs, el no massa antic director de la pròpia tesi doctoral pel mateix Bloch.²⁹ Menys ambigua, en canvi --i, així, més positiva--, sembla l'avaluació que de Külpe tenia el nostre biografiat pel fet que aquest recordi sempre un tret fonamental de l'aportació d'aquell; si més no, això podria denotar la següent citació, d'un escrit datable mig segle després que Bloch presentés la seva tesi i inclòs precisament en el marc (blochianament prou significatiu) d'uns col·loquis marxistes:³⁰

Els criteris de l'així anomenat realisme crític són, segons Külpe i altres, aquests: independència del subjecte que experimenta, com a criteri de les ciències de la natura, i independència del subjecte que comprèn, com a criteri de les ciències de la cultura; es tracta de garantir una experiència de la realitat que resti alliberada, en el primer cas, del qualitatiu i, en el segon cas, de valoracions. Allò primer, a la manera mecanicista (contra qualsevol orla qualitativa en la natura); això darrer, a la manera historicista (contra qualsevol mesura de progrés, contra qualsevol lectura de la història en termes de lluita i victòria). Heus aquí fins a quin punt una així cercada independència de tot factor subjectiu segueix essent tota una ficció de tarannà teòric-contemplatiu pròpia no més del positivisme.

(EF 623).

Ni que sigui del tot crítica, la referència a Külpe suposa tot un reconeixement de l'envergadura que la seva posició filosòfica tenia;³¹ per bé que també és cert que resulta més aviat minso el ressó que en la Gesamtausgabe troba aquell representant del "realisme crític".³²

La tesi sobre Rickert

i els primers programes filosòfics

Molt més gran és, en canvi, la ressonància que en l'obra de Bloch troba Heinrich Rickert, sobre el qual féu aquell,

com a doctorand, la seva tesi.³³ Intitulada Discussió crítica sobre Rickert i el problema de la teoria del coneixement moderna, presentada el 25 de juliol de 1908 en la Universitat de Würzburg i publicada el 1909 a Ludwigshafen, fou a la fi recollida en el volum complementari de la Gesamtausgabe (TL 55-107).³⁴ No hem d'oferir-ne aquí, però, cap resum; només subratllarem alguns aspectes d'especial importància en Bloch, que permeten alhora comprovar un cop més la continuïtat que aquest treball té en relació tant a la manera de fer filosòfica de l'autor, com al pensament més genuïnament seu.

D'una banda, en efecte, hi ha en l'apartat final de la tesi (apartat que segueix immediatament un epígraf centrat només en Rickert)³⁵ tot un conjunt de pàgines en què el doctorand es va confrontant --generalment de manera prou crítica, per bé que a vegades l'aproximació esdevingui positiva-- amb els més destacats pensadors contemporanis;³⁶ comença, concretament, amb Husserl, Meinong i Scheler (TL 89-91, 91-93 i 93s);³⁷ passen després Eucken, Tönnies i Cohen (TL 94-96, 96 i 97-101);³⁸ per acabar amb Külpe, von Hartmann i Simmel (TL 102-104, 104s i 105s);³⁹ sense oblidar les referències que també hi ha, per exemple, a Sigwart, Stammler, Bergson i Nietzsche (TL 89, 96, 105 i 106).⁴⁰ Inaugura d'aquesta manera el Bloch universitari un mètode de treball i d'exposició, de pensar i de dir-se ell mateix, en el qual mai no deixarà d'insistir el Bloch de sempre al llarg de la resta de la seva vida i de la seva producció escrita: el mètode de la confrontació amb els grans representants del quefer filosòfic (els estrictament contemporanis, ara, o els de tota la història de la filosofia, en ocasions posteriors; més aviat críticament, ara, o prou més benèvolament reinterpretatiu, en les altres ocasions).⁴¹

D'altra banda, en la seva mateixa confrontació crítica d'ara, la intenció de Bloch en la tesi es palesa com a plena d'originalitat, de pròpia peculiaritat.⁴² Més enllà de la fenomenologia o del positivisme, psicologisme i neokantisme del moment, l'autor troba a faltar i alhora anuncia una "completa renovació metafísica" (TL 100), una "nova metafísica":

És del tot evident que la nova metafísica ha d'aconseguir de resoldre aquells enigmes que, com a destí genuí de la història i la utopia, infringeixen amb absoluta complicitat el domini⁴³ i les noves ordres del coneixement.

(TL 107).

Així acaba precisament el treball blochià de doctorat. Però més que no el propòsit, interessa de veure les possibilitats d'acompliment que aquest pugui presentar, possibilitats que l'autor sembla haver-les insinuat pàgines abans:

També en els individus històrics està present un enigma a partir del qual la raó com més va més crea la realitat efectiva. En aquesta pròpia enigmaticitat es mostra sens dubte un impuls que opera molt més enllà de l'habitual fonamentació de l'aprioritat: un impuls que s'orienta més o menys cap a la unificació interior de l'ànima cognoscent amb totes les coses que s'esdevenen en el regne de la natura o de la gràcia.⁴⁴

(TL 97; s. n.).

I a aquest impuls ha tornat a referir-se un parell de planes després, potser de manera encara més entenedora:⁴⁵

A l'igual que l'equació ((de l'autoidentitat)) personal sembla als astrònoms un obstacle insuperable, mentre que els psicòlegs la prenen com a motiu d'interès, així també la foscor de l'instant viscut esdevé un ampli impuls de pertorbació en el mateix moment en què l'alè de la vida pretén d'enlairar-se vers la conceptualització. El fet que el to precisament escoltat o el color precisament vist, i àdhuc la plena instantanitat de l'existència sabuda, mai no puguin fer-se conscients palesa que aquell punt del procés en què nosaltres mateixos ens trobem i som efectivament, en la plena expansió de la nostra existència, no pot en absolut refer-se en cap ciència. El que aquí apareix com a donat és únicament la realitat efectiva en què som a cada moment; i la global irracionalitat de l'ésser es descobreix, per tant, en la següent proximitat: en aquell mateix segon

que hom acaba precisament de viure i el regne del qual encara no ha estat adornat per cap categoria d'interrogació.

És cert que els continguts sabuts de la consciència són reagrupats pel pensament objectiu segons llur ((referència al)) passat, no menys que segon llur ((referència al)) futur; però allò que, a nivell de ciències de la naturalesa, té consistència rara aquests continguts o que, a nivell de ciències de l'esperit, afluïx per davant d'ells ja fa que el regne intermedi d'un present sempre individual s'hagi convertit en un punt immòbil i conceptualment mort.

Aquí rau la completa renovació metafísica que resta encara amagada en el ⁴⁶ problema de la temporalitat.
(TL 99s; s.n.).

Enfront del positivisme o de l'intel.lectualisme naturalista (a cavall entre el racionalisme i l'idealisme objectiu) d'un H. Cohen, el nostre doctorand proclama no només "la foscor de l'instant viscut" com a "ampli impuls de pertorbació" a l'hora de cercar una "conceptualització" de la "vida", sinó també la impossibilitat de plena consciència en l'immediat com a signe que el "punt" concret de la mateixa realitat existencial "no pot en absolut refer-se en cap ciència": per més que les ciències --tant les de la natura com les de l'esperit-- manipulin l'experiència del subjecte segons la referència que en els continguts d'aquesta descobreixen vers el passat o vers el futur, hi ha tanmateix un tercer component (el del "regne intermedi d'un present sempre individual") irreductible a conceptualització --"conceptualment mort"-- i que expressa, així, aquella "global irracionalitat de l'ésser" que perdura mentre hom no hi aplica "cap categoria d'interrogació"; i és per això que "en el problema de la temporalitat" segueix "encara amagada" la possibilitat d'una "completa renovació metafísica". Més enllà, doncs, de la ciència i de la mateixa filosofia d'aleshores, hom demanava una nova metafísica que fes de la temporalitat punt d'arrencada fecund i fonamental a partir del qual --i, més en particular, a partir de l'instant viscut-- pugués àdhuc arribar-se a una darrera sortida:

El problema de la transcendència inclou ensems la fonamentació purament metòdica d'una metafísica que no només estableixi l'àmbit interrogatiu d'una cosmovisió general, sinó que a més aprofondeixi vers un saber total el mateix present viscut: un saber que abasti tant la foscor del primer començament, com també les indicacions referents a aquella sortida mística a què les coses han de conduir en llur procés.

(TL 104; s.n.).⁴⁷

Heus aquí enunciat sens dubte tot un programa filosòfic, en la realització --encara pendent-- del qual el jove Bloch sembla voler comprometre's personalment: un programa que rau en la tasca d'esbrinar, en l'espai obert que postula "el problema de la transcendència" (ni que sigui només com a problema), una "cosmovisió general", un "saber total" on el subjecte humà --i amb ell la història i el seu "procés"-- pugui arribar, des de la foscor de l'instant, del "present viscut", a una mena de "sortida mística".

En l'enunciació d'aquest programa --en el qual (no cal insistir-hi) trobem una mena de nova anticipació del tarannà i de temàtiques més que prototípics del Bloch de sempre--, Rickert només sembla ésser ocasió i disculpa; per bé que sigui ell mateix l'objecte central del treball en qüestió. I és que l'aportació rickertiana no és ni serà per Bloch més que un simple límit negatiu, més ençà del qual no podem romandre-hi sota cap excusa: com tampoc no podíem restar d'acord amb H. Cohen, un altre neokantià. Ni el mateix Kant no va quedar tan curt com el neokantisme: "El Kant original no és cap neokantià" (SO 490/453); i l'afirmació la faria Bloch en un passatge afegit com a context precisament d'una referència a Rickert (cfr. SO 491/454: "neokantians com Rickert...").⁴⁸ És per això que la presència d'aquest pensador en diversos volums de la Gesamtausgabe, tot i ésser prou més important que no ho era la d'un Külpe, es redueix fonamentalment a tòpiques al·lusions; i generalment

junt també amb algun altre pensador de tarannà (sota un o altre aspecte) afí: així, amb un H. Cohen (cfr. SO 385/358) o un Nikolai Hartmann (cfr. EF 40), però sobretot com a parella "Windelband - Rickert" (EF 36, 447, 562 i 563).⁴⁹ Només una de les referències blochianes a Rickert és potser mereixedora de particular menció, per tal com suposa un reconeixement almenys relatiu d'aportació positiva en filòsofs com ell:

La supraestructura humanístic-ideal que han seguit procurant fins ara els Spranger o els Rickert ha desaparegut totalment de l'horitzó de la universitas litterarum. Els epígons no l'han poguda defensar contra la realitat polític-econòmica, ni àdhuc contra la supraestructura mítica que amaga avui la realitat molt millor encara que no ho feia l'esmentada supraestructura humanístic-ideal. (HE 280/259).

Bloch escriurà això en la primera meitat dels anys trenta, i ho farà pensant sens dubte en dos fenòmens ben diferenciats: d'una banda, el de la revolució leninista i la seva consolidació soviètica (consolidació la veritat i força de la qual podia ell veure confirmades, com per contrast, per la crisi --tipificable en la data del 1929-- del món occidental); i, d'altra banda, el del nacional-socialisme alemany que l'havia fet fugir de la seva pàtria. Al primer aspecte al·ludeix com a "realitat polític-econòmica" que ha posat en evidència el que de "supraestructura" tenia l'ideal humanístic à la Spranger o à la Rickert;⁵⁰ del tema del nazisme, en parla Bloch en els durs termes de "supraestructura mítica" (s.n.), enfront de la qual l'altra "supraestructura humanístic-ideal" (s.n.) mereix encara respecte (la mitologia nazi "amaga avui la realitat molt millor encara" que no ho feien altres supraestructures, matitza Bloch). Pot ser un quart de segle abans, en l'època de Würzburg --sense conèixer encara la Primera Guerra Europea ni la Revolució d'octubre, i sobretot sense tenir davant l'ombra monstruosa del Tercer Reich--, la valoració blochiana dels ideals humanístics d'un Rickert fóra molt més positiva encara (dels ideals humanístics

d'un Spranger no hauria pogut aleshores, òbviament, parlar sinó només profèticament).

En qualsevol cas --i a manera, com ja hem dit, de no va anticipació (és a dir: també només profèticament)--, el Bloch de Würzburg podria igualment ésser prou bé caracteritzat com a portador d'uns ideals no menys humanístics i à la Rickert (o à la Spranger, el seu gairebé coetani). Eren aquells uns ideals, sens dubte, lliures de neokantisme (i en això no rickertians) i situats més enllà clarament de Rickert, per bé que alhora es trobaven més enllà d'ell: és a dir, situats només més endavant en aquell mateix camí que havia obert el propi Rickert --junt amb Windelband-- enfront del naturalisme i del positivisme científics de l'època.⁵¹ I és que aquest més enllà tampoc no era potser tan radical com el propi doctorand imaginava.⁵² És cert, d'una banda, que el programa blochià d'aleshores era prou peculiar: postulava una "nova metafísica" (TL 107), arrelada en el subjecte (en "la foscor de l'instant viscut" i, així, no "en cap ciència", la qual mai "no pot en absolut refer" aquell instant: TL 99), conscient de les virtualitats amagades "en el problema de la temporalitat" (TL 100) i oberta alhora al "problema de la transcendència" i a una necessària "sortida mística" (TL 104). Però, d'altra banda, també seran acusats amb el temps el mateix Bloch d'idealista i la seva filosofia de l'esperança i la utopia de supraestructura ideològica, encobridora de la realitat; i ho seran en nom precisament d'un marxisme-leninisme ortodox i d'un comunisme tan oficial com oficialment incompatible amb el nacionalsocialisme.

Deixem-nos, tanmateix, d'enunciar i anticipar problemes i qüestions que tindran llur tractament més endavant.⁵³ Per ara es tracta de "programes" blochians, no de llur posterior realització (amb les conseqüències que aquesta pugui comportar).

Al respecte, però, no podem aquí limitar-nos al programa que en la tesi de 1908 ens presenta el Bloch universitari. D'ell tenim també un escrit d'un any abans, el qual no és menys programàtic, significatiu i anticipador que el treball de doctorat. S'intitula "Sobre la categoria de l'encara-no", i en recollim el següent passatge, que --més de mig segle després-- el Bloch adult ens ha transmès:

Particularment en el treball creador hom traspasa la innarrable frontera que caracteritzo com a lloc de trànsit cap a l'encara no conscient. Cansament, fosc, gel que cruix, quietud de la mar i viatge feliç es troben en aquest lloc. Davant d'ell s'alça, tot sorgint sobtadament, la terra en què ningú no ha estat encara: aquella terra que ni tan sols mai no ha existit encara. Vet aquí el que cal als homes: peregrinació, brúixola i arrels de fondària en la terra, alhora.

("Sobre la pròpia peculiaritat", 1959; s.n.).⁵⁴

Sense avisar-ne el lector, l'autor havia ja recollit en part el text el 1923 en la segona redacció d'Esperit de la utopia, la seva primera gran obra, pròpiament dita (EU 243/234):⁵⁵ si més no, indicatiu de la importància que per Bloch mateix tenia el seu escrit de 1907. En qualsevol cas, a propòsit d'ell podem dir que aquell utòpic de què ja parlava anys enrera l'estudiant del liceu es configura ara, universitàriament, com a "encara no": una categoria que haurà ja d'ésser definitiva en el filòsof de l'esperança. Alhora, però --en el marc psicològic i epistemològic en què s'ha mogut i es mou, respectivament, l'alumne i el doctorand de filosofia--, aquest encara no es destaca com un "encara no conscient" (s.n.), en inqüestionable confrontació (tant se val si ja volguda o si per ara involuntària) amb l'inconscient freudià.⁵⁶ D'altra banda, el que interessa subratllar també del text són imatges com les de "mar" i "brúixola", les de "viatge" i "peregrinació", la de "fosc" o, sobretot, la de "terra": totes elles fonamentals i decisives com a sengles caracteritzacions gràfiques d'aspectes més que típics del més genuí pensament blochià. Sobretot, hem dit, la imatge de la "ter-

ra"; i és que certament mereix un comentari, ni que sigui breu i com marginal, a part.

Almenys així sembla exigir-ho el fet que la seva caracterització com a "terra en què ningú no ha estat encara", la recollirà gairebé literalment l'autor d'El principi esperança en voler tancar de manera solemne la seva gran obra central. Heus ací, en efecte, la frase final d'aquesta:

L'arrel de la història, tanmateix, és l'home treballador i creador, l'home que transforma i deixa enrera la realitat que li ha estat donada. Si es comprén a si mateix, si fonamenta allò que és seu sense alienació i sense estranyament, i si ho fa en una democràcia real, aleshores en el món brolla quelcom que a tots se'ns fa present, tot penetrant la nostra infància, i on ningú no ha estat encara: llar pàtria.

(PE 1628/III,501; s.n.).⁵⁷

El text és d'una força i una densitat impressionants; fins i tot planteja seriosos problemes de traducció, si hom no vol perdre la riquesa dels matisos de l'original.⁵⁸ I alhora és tot un comentari --en el sentit que explicita i fa paleses totes les amagades possibilitats-- dels fragments blochians anteriorment citats: tant el de 1907, sobre l'encara-no, com els de la tesi doctoral de l'any següent. La "història" i la utopia (per bé que no anomenada aquí explícitament, hi és pertot present) són la qüestió de fons (com ho eren llurs "enigmes" a TL 107 o el "problema de la temporalitat" a TL 100); llur sinònim és igualment "l'encara no", no simplement com a "encara no conscient", sinó com a encara-no-realitzat, encara-no-esdevingut: "quelcom" --la "terra", o illa, utòpica-- "on ningú no ha estat encara" i que, tanmateix, "a tots se'ns fa present, tot penetrant la nostra infància" (l'encara-no és sempre també, alhora, un ja, una presència en anticipació); és certament, aquest "quelcom", una "foscor" (la de "l'instant viscut" i la "del primer començament"; TL 99 i 104; "cansament, fosc, gel que cruix": EU 243/234), i és igualment un "impuls" (TL 97: allò "que opera molt més enllà"

--com anticipant i fent ja present el que encara no tenim-- i "s'orienta" cap allò que hem d'aconseguir, cap allà on anem perquè mai no hi hem estat encara). No menys important és el subjecte ("si es comprén a si mateix, si fonamenta allò que és seu sense alienació i sense estranyament"; s.n.), com també ho era en tots els textos de la tesi o en el mateix fragment de l'any anterior. Pertot arreu apareix, igualment, l'impuls de "transcendència": si més no com a "problema de la transcendència" o, àdhuc, com a aprofundiment "vers un saber total" a partir de la foscor del "mateix present viscut" (TL 104); també com a fet que "hom traspassa la inenarrable frontera" d'una "terra que ni tan sols mai no ha existit encara" (EU 243/234);⁵⁹ o ara, alhora, com a "home que transforma i deixa enrera la realitat" i com a "llar pàtria" en la qual "ningú no ha estat encara". Finalment trobem, així mateix, una reiterada referència a "l'home treballador i creador" (s.n.) ara; a l'igual que abans al "treball creador" i al corresponent "cansament" (EU 243/234).

En llur conjunt, doncs, els textos de la tesi doctoral, de l'escrit anterior del 1907 i de la cloenda d'El principi esperança no són sinó expressió, respectivament, de sengles projectes d'un quefer filosòfico-metafísic i del resum final de la corresponent realització d'aquest quefer com a obra escrita. Ara bé: en els textos de la tesi hi ha un manquement, per tal com no hi trobem cap referència al món del treball, a la concreta dimensió quotidiana de l'existència humana en el món. A l'igual que en la cloenda de l'obra central de Bloch apareix una altra referència, que no hi és en els textos de principis de segle: la referència a "una democràcia real" (s.n.), a la preocupació i ocupació polítiques, de construcció i transformació de la realitat social. No és, tanmateix, que el Bloch universitari ignorés aquesta dimensió pràctica del quefer filosòfic; simplement, la tesi doctoral i l'escrit de 1907 tipifiquen una acti-

vitat primordialment teorètica. Però per al jove Ernst, com per al Bloch de sempre, ambdues dimensions mai no són independents: cap d'elles no té sentit ni vigoria sense l'altra. De llur unió i harmonització ja en el jove Bloch, n'hem de cercar i seguir els indicis precisament en l'apartat que ve a continuació.

Els cercles (Simmel, Weber),
l'amistat (Lukács) i l'amor (Else)

L'accent antropològic del Bloch universitari s'ha centrat fins ara en el subjecte (psicologia i teoria del coneixement); en endavant, girarà més aviat entorn del grup humà (sociologia), i això àdhuc de forma viscuda i pràctica: veurem el nostre filòsof compartint en cercles i col·lectius el seu camí filosòfic, el veurem treballar en comú amb l'amic de joventut i el deixarem iniciant una vida en comú amb la seva primera dona. Alhora, també canvia el paisatge: fins ara, proper al lloc d'origen (Ludwigshafen, Würzburg) o si més no a l'arrel familiar (Munic); des d'ara, en canvi, hi ha dispersió (cap a Berlín, d'una banda; cap a Itàlia, d'altra), sense perdre tanmateix aquell primer centre (Bonn, Garmisch, Heidelberg). I és això imatge anticipadora, i desdoblada, del que serà en conjunt la resta de la vida de Bloch: entre la teoria i la praxi, per un costat; i entre la llar pàtria i la llunyania o l'exili, per altre.

"Lliure de la tasca acadèmica", un cop presentada la tesi, Bloch se'n va, "naturalment", a Berlín; "aleshores un Munic de tipus ben diferent" (TL 372). El centre de la intel·lectualitat berlinesa era aquells anys Simmel:⁶⁰ destacat iniciador a Alemanya de la ciència sociològica, hi representava alhora l'anomenada filosofia de la vida, d'arrel francesa;⁶¹ la se

va condició jueva faria que el reconeixement oficial de la seva docència universitària només arribés tardanament, però l'estudiantat restava fascinat per aquell pensador, tant pel seu domini de l'exposició oral com, sobretot, per la novetat dels corresponents continguts.⁶² En paraules d'Adorno, "Georg Simmel ha estat sens dubte el primer a consumir aquell capgirament de la filosofia vers objectes concrets que esdevingué canònic per a tots aquells a qui no agradava el grinyolar de la crítica del coneixement o de la història de l'esperit".⁶³ I Simmel havia estat en part la raó que Bloch anés a Berlín, i d'entrada no el defraudà: no sols, en efecte, "era pràcticament l'únic filòsof viu" que li interessava "de manera particular" (TL 372), sinó que, a més,

en comparació amb els apunts interns publicats pels tan nombrosos cervells universitaris de l'època, els escrits de Simmel apareixien finalment com a expressió d'una filosofia per a adults.

(EF 59).

Un cop més, tanmateix, l'apreciació blochiana no pot prendre's massa al peu de la lletra. Com s'esdevenia en relació a Lipps i Külpe, la posició de Bloch envers al seu nou mestre és prou ambigua i àdhuc contradictòria. La seva afirmació anterior cal interpretar-la en un context més ampli; en el seu propi context.

La precedent citació correspon a l'escrit que Bloch dedicà a Simmel el 1958, en el primer centenari del seu naixement ("Maneres del «potser», en Simmel": EF 57-60). Tanmateix, heus aquí el seu començament:

Simmel era un pensador del potser com pocs abans d'ell. Però no en el sentit que fos un escèptic. Bé que bàsicament tampoc no era la raó que convertís el tertium datur en frase i tòpic predilecte seu el fet que fos un pensador dialèctic.

(EF 57).

Ni escèptica ni dialèctica, doncs, l'actitud simmeliana només podrà semblar-li, a Bloch, artífici o àdhuc coqueteria; li sembla-

rà, altrament dit, plena d'"inconsistència", pròpia d'una "filosofia feta entre passejades" i, així, "notablement lleugera" (EF 59). O encara més radicalment, i també amb menys distància (el text és de quaranta anys abans que l'escrit citat fins ara):

Simmel: la més fina intel·ligència entre els contemporanis. A part d'això, però: del tot buit; un home mancat d'objectiu; que tot ho vol, llevat de la veritat; col·leccionista dels seus punts de vista entorn de la veritat, sense mai no voler ni poder posseir-la. Una varieté de relacions; un foc breu; quelcom només de circumstàncies.
(EU 246).

Gairebé al peu de la lletra recollirà alguna d'aquestes càustiques caracteritzacions (aparegudes el mateix any de la mort de Simmel) en un altre escrit del 1932, la segona part del qual està dedicada al "potser" simmelià:⁶⁴

En gros, el "potser" no era **certament** en aquest pensador més que una expressió de curt alè, de pensaments de foc breu (...). En detall, però, aquest joc d'ingeni --que podia arribar a un pur joc de paraules-- pressuposava prou d'experiència o també de capacitat d'alternativa: que altrament haguessin quedat perdudes sota la taula o sense sortir de casa, per dir-ho així.
(EF 56; s.n.).

Es manté la crítica a Simmel, com a "foc breu"; però ara, catorze anys més tard, és una crítica vàlida només "en gros" i que hom acompanya d'una contrastant valoració positiva, "en detall". La dualitat crítica/lloança s'accentuarà amb el temps: podrà arribar al contrast que ja hem vist en l'escrit de 1958 (EF 59 i 57) i acabarà, en altres llocs de la Gesamtausgabe no menys tardans, convertint-se en simple rememoració de Simmel com a "filòsof impressionista" (EF 292);⁶⁵ o en els casos més extrems, podrà àdhuc deixar d'ésser crítica (TL 372).⁶⁶

Podem, doncs, dir (ni que sigui de manera purament convencional i sense cap pretensió) que al llarg de la vida (i de l'obra) de Bloch hi ha una mena de procés invers a aquell que ell mateix va viure respecte de Simmel. En la seva rela-

ció amb aquest, en efecte, Bloch manifesta inicialment --en arribar pel setembre del 1908 a Berlín i aconseguir d'ésser acceptat en el cercle dels íntims de Simmel-- un inequívoc fervor per ell; però aquest fervor acabarà en una darrera i molt reticent actitud blochiana envers la figura i l'aportació filosòfica: semmelianes, quan a principis de 1911 el nostre biografiat se'n vagi cap a Bonn. I entre ambdós moments hi ha hagut un viatge de tres setmanes a Itàlia (viatge que hom no pot datar exactament, però que cal situar entre 1909 i 1910) i el corresponent procés de desencisament de Bloch envers Simmel (al llarg de 1910, versament); fins i tot hi haurà, finalment, un greu enfrontament entre ambdós, a causa del fervor bel·licista que el mestre pocs anys abans venerat manifestat tant en privat com en públic en una època que acaba portant a l'esclat de la gran guerra de 1914.⁶⁷ El pas del fervor a la confrontació, tanmateix, es convertirà al llarg de la Gesamtausgabe en un trànsit des d'aquesta confrontació amb Simmel vers una progressiva reconciliació amb la seva memòria. En qualsevol cas, podem trobar aquí un rastre i un índex d'un temperament --el blochià-- fort, apassionat i gens contemplatitzador no sols amb aquells amb qui no coincideix, sinó igualment amb aquells amb qui ja no troba caliu; un temperament al qual només el temps permetrà de retrobar aquell caliu perdut en un moment determinat.⁶⁸

En el capítol següent veurem que potser no cal cercar només en la personalitat ni en l'aportació intel·lectual de Simmel, com tampoc només en el temperament de Bloch, l'arrel decisiva del distanciament que entre ambdós es produí a Berlín; més aviat caldrà fer-ho en l'ambient polític-social aleshores dominant en la capital alemanya. Ara, tanmateix, hem de cenyir-nos a un altre aspecte més personal: el de les relacions entre companys a les quals s'obrí Bloch precisament mitjançant el cercle simmelià. En ell, en efecte, no només pogué coèixer figures

com la de Margaret Susman, amb la qual es crearia (i es mantindria al llarg d'anys) una relació prou curiosa;⁶⁹ també, i sobretot, fou en el cercle de Simmel que Bloch conegué Georg Lukács el 1910.⁷⁰

La impressió que Lukács produí d'entrada en Bloch no fou ni de lluny tan radical ni positiva com l'impacte que d'aquest rebé Lukács.⁷¹ En una entrevista radiofònica de 1967, a més de mig segle de distància, aquest evocarà aquell el seu encontre amb Bloch en els següents termes:

Bloch és per a mi un record de joventut esplendorós: em suposà una gran experiència el fet que el conegués. Al bell mig de tota una filosofia de professors ressurgeix de sobte algú que parla la llengua materna dels filòsofs i que ho fa en llur esperit. Fou per a mi una gran experiència; i fòrem un llarg temps molt íntimament amics.
(TL 374).

Ben aviat fou totalment recíproca, també per part de Bloch, una tal relació, que només com a recíproca podia esdevenir íntima amistat. Així, si en carta d'abril del 1910 tractava Bloch de vostè el "benvolgut senyor Dr. von Lukács", al febrer de l'any següent li escrivia de tu, com a "molt estimat Georg", i li feia diverses confidències sobre noies o dones que havia conegut i que en algun cas semblaven haver-lo enamorat perdudament; ja abans, sembla que àdhuc li havia insinuat que anés a viure a Bonn (on aniria ell) per estar ambdós a prop; li escriví al llarg de l'any a Florència (abril), a Budapest (agost) o de nou a Florència (desembre); i acaba anant personalment a la ciutat italiana per trobar-se amb ell, l'abril del 1912.⁷² Quant a la decisió de Bloch (que havia escrit aquestes tres darreres cartes, respectivament, des de Bonn, Grünwald --on féu una breu estada-- i finalment Garmisch) de fer també de Heidelberg, des de l'octubre del 1911, lloc de residència estable junt amb Garmisch, tampoc no deixaria de tenir relació amb el fet que Lukács, des del mes de maig, s'hagués d'instal·lar en la meravellosa ciutat universitària del Neckar, com Bloch ma-

teix li havia, segons sembla, aconsellat.⁷³ Podrien així finalment fer el que sempre havien somiat: és a dir, de "parlar tota la nit" sobre el que l'altri estava escrivint o sobre la vida.⁷⁴

Ambdós havien somiat, així mateix, d'obtenir docència universitària a Friburg, si Lukács arribava prèviament a aconseguir-la a Budapest;⁷⁵ i tampoc no obtingueren cap docència a Heidelberg. D'aquí, probablement, la mal simulada displicència amb què Bloch al·ludeix a la Universitat d'aquesta ciutat en evocar també ell --cinquanta-cinc anys més tard, en la mateixa entrevista radiofònica en què ho feia Lukács-- llur comuna amistat:

Heidelberg fou per a mi important per si mateixa.

En la seva Universitat, no hi tenia jo a fer res de particular: a Berlín ja era tot un jove doctor.

A Heidelberg vaig trobar de nou el meu amic Lukács, que havia conegut a Budapest (...).

De seguida es palesà com a fonamental la real simbiosi amb Lukács, la qual durà uns tres o quatre anys. Era tal la nostra afinitat que funcionàvem com a vasos comunicants. Sovint me n'anava jo, de Heidelberg, car havia establert pròpiament el meu lloc de treball a Garmisch, i alternava entre Garmisch i Heidelberg. També fou a Garmisch que vaig començar de posar per escrit la meua filosofia, la qual va nèixer, doncs, a Baviera, amb la voluntat d'ésser digna d'aquells Alps que podia contemplar des de la meua finestra. Doncs bé; quan, després de restar separats dos o tres mesos --jo a Garmisch i Lukács a Heidelberg, o on fóra--, ens tornàvem a veure, aleshores podia perfectament esdevenir-se que jo o ell comencéssim de parlar o de pensar precisament en el mateix punt en què havíem quedat. En el temps que havia passat s'havien esdevingut en nosaltres coses prou semblants, per bé que no havíem tingut en absolut cap contacte; i, igualment, ens muntàvem un "parc natural de protecció per a les diferències", segons ho denominàvem, en elaborar sintèticament, per així dir-ho, determinades antinòmies.

Com a ben avinguts ens presentàvem sobretot en els salons d'intimíssims i intimíssimes que estàvem obligats a freqüentar o que procuràvem freqüentar; i aquest "estàvem obligats" es refereix aquí més aviat a mi, mentre que "procuràvem" val preferentment per al molt més gentil Georg Lukács.

Quant a la nostra unitat... ¿com podria expressar-la? Sí, anava d'Eckhart a Hegel. Lukács conreava l'estudi de la literatura i de la cultura, de Kierkegaard, de Dostoievski:

temes que no eren meus. A mi, aleshores, m'agradava de dir: "Tan sols conec Karl May i Hegel; tot el que no sigui de l'un o de l'altre no és sinó barreja impura d'ambdós: ¿per què, doncs, llegir-ho?". Tota una sortida, pròpia de pillellet, però ben calculada. I al respecte Lukács era infinitament superior a mi.

En qualsevol cas, afermançàvem això amb un pensament objectiu, aquell que brolla de si sistemàticament; més que no amb una comprensió existencial. Lukács accentuava l'humà; i jo m'ocupava de la construcció, del paisatge, del sistema de la natura: altrament dit, m'ocupava de restaurar Aristòtil, Tomàs i Hegel. De manera singular, doncs, sovintejàvem la més estricta sistematització: aquella disposició de cada objecte en el seu lloc mitjançant la qual tots poden ésser també reconeguts. (...) La topologia, dèiem aleshores, és ja la meitat de la filosofia.-

Així, doncs, pathos de l'ordre contra pathos de la llibertat, contra la Bohèmia, contra el fulletonisme (...). Hom esperava de nosaltres que fóssim escumejantment entusiastes, i nosaltres parlàvem com a monstruosos lletraferits: ens servíem de llargs períodes i d'irònica grandiloqüència, i invocàvem els temps antics: àdhuc els d'Aristòtil, Tomàs i Hegel. Tot un extraordinari plantar cara en el qual ens enteníem prou bé i portàvem la veu cantant en bona harmonia.-
(TL 372-374).

La citació ha estat llarga, però és entenedora per si mateixa i ens estalvia de comentar-la o ampliar-la.⁷⁶ L'hem recollida, alhora, pel fet que ens retrata --per boca del propi interessat-- el paper que Bloch feia, com en altres salons, en aquell altre cercle en què, de la mà ara de Lukács, s'introduí també a Heidelberg: el cercle de Max Weber.⁷⁷ En aquest cas, tanmateix, no hi hagué entre Bloch i Weber cap especial amistat o enteniment --com ho havia hagut inicialment amb Simmel--; fou com a amic inseparable de Lukács ("molt més gentil" que no ell) que Bloch trobà accés al nou cercle, per bé que el propi Weber sembla que mai no acabà de simpatitzar amb aquell enfant terrible "d'enorme mata de cabells negres i d'igualment enorme autoconsciència" i que "es considerava ostensiblement precursor d'un nou messies i esperava d'ésser reconegut com a tal".⁷⁸ Per això tampoc no pot sorprendre que ni la presència ni la valoració que

de Weber es troben en la Gesamtausgabe blochiana no siguin mas sa importants ni positives.⁷⁹ Ben diferents, sens dubte, de la presència i de la valoració que de Lukács hi ha en les obres de Bloch;⁸⁰ i això, àdhuc, malgrat el refredament que llur amistat començà de conèixer entre 1913 i 1915 i el distanciament en què a la fi romangueren ambdós per a la resta de llurs vides.⁸¹

D'aquests refredar-se en llur amistat i distanciar-se definitivament, i dels motius que en pogué haver-hi, n'hem de parlar al principi del capítol següent, en tractar de les causes que en el fons operaven en la ruptura blochiana amb Simmel. Ara, tanmateix --de la mà encara, doncs, de l'amistat de Bloch i Lukács--, només ens resta referir-nos a la carta, ja esmentada, que el primer dirigia al segon, aleshores a Florència, el darrer dia de l'any 1911. Bloch escriu des de Garmisch, la ciutat de l'Alta Baviera situada al peu del Zugspitze i a la vora del Loisach, en la qual s'ha establert --tot alternant amb Heidelberg--, després de deixar Berlín i passar per Bonn i Grünwald; i, en acabar, no pot deixar de dir a Lukács en confidència que coneix els més petits detalls relatius a "una noia que ara té quinze anys" i la qual ell "voldria destinar-la (amb dos o tres anys, encara, de treball i preparació) per al matrimoni".⁸² Es tracta d'Else von Stritzki, una delicada jove, originària de Riga (on el seu pare havia fet mil.lions), afeccionada a l'arquitectura i d'un gust i una sensibilitat gens menyspreables. Els "dos o tres anys" es reduiran, de fet, a menys d'any i mig: pel maig de 1913 Bloch i Else es casen; i la mansió que adquireixen a Heidelberg, primer, i a Grünwald, després, palesarà que la situació econòmica del matrimoni és --gràcies a Else-- més que esplèndida. Ja sense les preocupacions pecuniàries que fins aleshores havia hagut d'afrontar, Bloch no sols es troba absolutament lliure per dedicar-se a escriure i realitzar els seus projectes de grans obres filosòfiques: una mena de colossal

summa filosòfica --possiblement a mitges (!) amb Lukács--, primerament, o una "lògica", més tard;⁸³ a més, i sobretot, pot començar a caminar en l'amor com mai no ho havia fet encara. I no és tampoc que, abans de casar-se, hagués estat un misogen: en una altra carta a Lukács, també ja citada, li havia parlat per dues vegades de sengles assumptes femenins (els quals, mai no semblà prendre'ls massa seriosament);⁸⁴ i fins i tot havia tingut com a assumpte femení també una íntima coneguda de Lukács.⁸⁵ Però res no s'havien semblat aquests casos al d'ara; i de la fondària amb què l'amor havia arrelat finalment en Bloch, n'hauran d'ésser trista i tràgica confirmació el dolor i la desesperació que a la mort d'Else, a només set anys de casat, li arribaran.

Línies de fons latents:
política, ciència, música

Al llarg d'aquest capítol han aparegut, únicament insinuades, tres dimensions antropològico-culturals que tenen una importància fonamental en la vida i en l'obra blochianes. A elles no podem deixar de referir-nos explícitament. (ni que sigui com a excursus final i com a anticipació de temes que hauran de trobar el seu més ampli desenvolupament en altres llocs del present llibre), atès que arrelen molt fermament en l'època de Bloch que ara ens ocupa. No hem de justificar aquí, tanmateix, fins a quin punt són significatives aquestes dimensions en Bloch --això restarà palès al llarg de tota la biografia blochiana--; sinó simplement anticipar de manera explícita llur significativa presència en la Gesamtausgabe a partir de llur irrupció en la vida de Bloch: concretament, en la seva època universitària i immediatament post-universitària.

A la primera d'aquestes dimensions, la política, hem al·ludit ja en relació a la ruptura de Bloch amb Simmel, per bé que factors metodològics aconsellaven tractar-ne no al moment, sinó en el marc i l'horitzó més amplis del capítol següent.⁸⁶ Però si la política té, des dels inicis de la primera gran guerra, una incidència tan decisiva i en endavant ininterrompuda sobre la vida i l'obra blochianes, és que ja abans operava com latentment i per sota. No en va apuntàvem ja en el capítol anterior l'arrel profundament, bé que alhora serenament patriòtica dels ambients jueus alemanys a què pertanyia l'infant Ernst;⁸⁷ i seirà precisament a partir d'aquesta arrel que podrem comprendre la decepció que Bloch experimentà a Berlín (i alhora en relació a Simmel) i que li'n féu fugir (de l'un i l'altre). Però també vèiem en aquell primer capítol l'al·lèrgia blochiana per l'escola autoritària i violenta d'aleshores (i sens dubte és l'escola la primera i més immediata presència que per a l'infant s'esdevé de la res publica, de la dimensió política i de l'ordenació social de l'existència): una al·lèrgia, tanmateix, gens incompatible amb uns primers contactes amb moviments com el dels lliurepensadors o el de la social-democràcia;⁸⁸ i potser no fóra sinó reflex d'aquella al·lèrgia --contra el sistema tancat i postís, igual que contra l'escola-- el desig del Bloch amic de Lukács per plantar la cara i fer la contra en els cercles socials --també tancats-- del tipus del de Weber (i per bé que ara el mètode rau precisament a defensar la sistematicitat i el "pathos de l'ordre", o personatges com Aristòtil, Tomàs i Hegel!). En qualsevol cas, hem de dir que mai no haurà estat Bloch un pensador --com a alumne de filosofia o ja com a doctor, ara; o com a autor filosòfic, després-- que hagi considerat el propi treball intel·lectual com a independent d'una praxi, d'una concreta relació amb la realitat social i d'un compromís efectiu amb altri. Possiblement des d'aquesta convicció sigui més entenedora la crítica ac-

titut (que es converteix sovint en un judici cruel), per part de Bloch, vers els seus mestres i professors, tant en l'escola com en la universitat i en els cercles.

A les altres dues dimensions --la científica i la musical-- hem al·ludit també ja en fer referència al fet que mai no es limités Bloch en els seus estudis universitaris (a Munic i Würzburg) a la filosofia, sinó que cursés alhora estudis de física i de música, a més dels prou habituals aleshores en uns estudis de lletres: els de germanística (història, llengua i literatura alemanyes). De les arrels que en la infantesa blochiana trobem ja d'una afecció i d'uns estudis musicals, en parlarem tot seguit; pot, en canvi, resultar prou més sorprenent la decisió del nostre biografiat d'incloure també la física com una part de la seva formació universitària. Tanmateix, poc més podem fer al respecte que insinuar alguna hipòtesi o esbrinar alguns indicis.

En l'evocació biogràfica de Petjades, la qual centra tot el nostre capítol anterior, vèiem el significat que cobraven per a l'infant Ernst "un imant i una ullera" o la pregunta que "els globus de fira" plantejaven sobre la "pesantor" (Pe 66/54s);⁸⁹ hi vèiem també com, després, aquest "tema nostàlgic" anava esvaint-se i deixava pas a un mecanicisme, així com a la idea d'un Déu i d'una consciència que no eren, respectivament, sinó "suma infinita de matèria, força i raó" (s.n.) i "esclat buit" (Pe 66s/55s);⁹⁰ i hi vèiem finalment com, als setze anys, brollaven una nova convicció ("que totes les coses són [...] per dins desconegudes": Pe 68/58; s.n.), una ferma vivència de la natura --arbres, núvols i constel·lacions-- i àdhuc una molt peculiar "filosofia de la força" (Pe 71/62).⁹¹ D'altra banda, el Bloch estudiant de filosofia tampoc no podia --igual que Lukács (i malgrat que aquest el veiés tan diferent a ell)--

deixar de tributar "un adequat respecte" al neokantisme (TL 372); i així tampoc no era incoherent que es preocupés seriosament per les qüestions de la ciència físico-natural. En qual sevol cas, tanmateix, més que no imaginar arrels o condicionaments de l'interés blochià per la física, és més senzill veure com a prova inequívoca que el seu estudi féu impacte en el jove universitari per a tota la vida (i que hi responia, en ell, a preocupacions de fons) el fet que al llarg de l'extensa obra blochiana el tema científic --i més particularment, físic-- no sols apareix una i altra vegada, sinó que àdhuc mereix sovint una atenció molt particular.⁹²

Ens cenyirem només als casos més destacats. El 1931 escrivia Bloch sobre Kepler una aportació (EF 514-526), de la qual vindrà com a fer ampliació i complement en les lliçons sobre el Renaixement, als cinquantes, tot referint-se ja a Kepler i a Galileu i Newton (HF 264-275/225-234 = FR 141-152). Remuntable als anys 1936-1937 és l'ampli estudi --recollit com a cap. 38 d'El problema del materialisme (volum, aquest, en certa manera polaritzat tot ell per una preocupació científica de fons)-- sobre el concepte de "matèria en la física contemporània" (MP 316-358), on hom tracta de l'electrodinàmica, la teoria quàntica i el model atòmic, el parell microcosmos/macrocòsmos, la teoria de la relativitat, etc; l'estudi es complementarà a TL 133-156 amb tres escrits més (del 1937) sobre la magnitud (extensiva, intensiva, qualitativa) i el diferencial, així com a TL 300-307 amb una altra exposició (del 1956) sobre mecànica i entropia.⁹³ També d'aquesta darrera època, a Leipzig, és la important conferència de 1955 publicada dos anys més tard com a llibre --Diferenciacions en el concepte de progrés--, que hom recollí finalment a IF 118-147 i on destaca, entre altres, el tema de l'espai quadridimensional de Riemann; un tema al qual, per exemple, hom tornarà a IF 326 mateix, o també altres dues vegades en la darrera obra de Bloch: EM 101 i 106.⁹⁴

Quant a la música, s'esdevé en Bloch quelcom de semblant. Però en aquest cas no és només que el volum de la producció escrita sobre el tema superi en molt el dels escrits sobre ciència; sinó que alhora tenim testimoniatges positius del fet que l'afecció i l'interés del filòsof per la música, així com el seu coneixement pràctic d'aquesta, es remunten als seus anys d'infant. I àdhuc van arribar a fer-li veure la possibilitat --"si no hagués tingut cap mena de talent filosòfic" (TL 369)-- de dedicar-s'hi, a ella, professionalment.⁹⁵

Sens dubte, extrapola Bloch prou subjectivament quan intenta presentar harmònicament els seus estudis universitaris de física i música a base de compar-se, ell mateix, al Dr. Spallanzani d'Els contes de Hoffmann (físic i alhora, en tant que creador de la ballarina autòmata, mestre també musical).⁹⁶ Però el que certament és inqüestionable és la força amb què arre-la i es manifesta en la seva Gesamtausgabe "la més utòpica de totes les arts" (PH 1290/III,195): la música. I això, ja des de la primera de les seves obres, el 1918:

No és cap casualitat que en el meu primer llibre, Esperit de la utopia, hi hagi una filosofia de la música i que tingui unes dimensions desproporcionades en comparació amb els altres capítols de l'obra; i és que la música, ja des de molt aviat fou per a mi l'especialitat artística per excel·lència, la més central i instructiva. A quinze anys, volia ja escriure una òpera, sobre el conte de Hauff "La cova de Steenfol" i que havia de dir-se Karmilha. Es tracta d'un nom que li era xiuxiuejat a l'orella cada vespre a un pescador i que semblava ésser sempre el mateix, però que l'home mai no pogué entendre. I així era com se'm representava, a mi, la música: com el càlid balboteig d'un infant, quan comença precisament a parlar. És una art prou jove, amb els seus quatre-cents anys, la música polifònica; i tanmateix, no ha trobat encara el seu llenguatge. Cadascú creu entendre-la, però ningú no sap què significa. ¿Què és, doncs, la música... en la seva configuració, en el seu sortir a la llum? És per això que la música fa el paper d'un òrganon de consciència utòpica.

(D'una entrevista, de 1964: TL 339s).⁹⁷

Ara bé: si l'estudi d'Esperit de la utopia sobre la "Filosofia de la música" ultrapassava les 150 pàgines (EU-18 79-234 = EU 49-208/59-199), tampoc no deixaria de tenir un volum prou considerable el cap. 51 d'El principi esperança, igualment dedicat a la música: "Traspàs i món humà de la més gran intensitat, en la música" (PE 1243-1297/III, 152-201).⁹⁸

Altres volums, i entre ells el d'Escrips literaris òbviament, ressalten per llur aportació al tema. Hi trobem Brecht i l'Òpera de quatre rals, amb música de Weill, a HE 230-232/213-215 i EL 392-396 (1929); així com Wagner a HE 372-380/344-352 i EL 294-332. Tenen també doble tractament Mozart (a EL 21-24 --junt amb Lehár-- i EL 289-294; de 1928 i 1930) i la música al cinema (EL 183-187 i 187-190; de 1913 i 1919). Cal citar igualment els estudis sobre Stravinski (HE 232-240/215-222), Offenbach i Els contes de Hoffmann (EL 284-288, de 1930), les obertures beethovenianes de Leonora (EL 577-579) o l'andante i l'adàgio (TL 179-184), així com l'àmplia investigació sobre música, matemàtiques i dialèctica (de 1925) inclosa a EF 501-514; sense oblidar altres diversos escrits (EP 104s; EF 190-192, de 1920; EL 161-165, de 1930, i EL 208-214). Però àdhuc en la resta de volums de la Gesamtausgabe --aquells que per llur temàtica semblen impossibilitar cap referència musical-- mai no mancaran al·lusions a les grans figures (i a llurs creacions) musicals: Bach, Beethoven o Mozart, per exemple, hi seran esmentats prou sovint (12, 18 i 9 vegades, exactament; en 6, 5 i 6 d'aquests volums, respectivament); i també ho seran un Wagner o un Schubert, entre altres (amb dues vegades cadascú, en dos volums).⁹⁹ La música, doncs, fa de l'obra i del pensament blochians una colossal composició melòdica i una gran simfonia. En qualsevol cas, podríem esbrinar ja el caliu musical de Bloch en el capítol anterior, de la mà del relat autobiogràfic de Petjades (l'únic volum de la Gesamtausgabe que mancava encara citar);¹⁰⁰ i d'aquest caliu, en trobarem explícita confirmació en el capítol següent.

c a p í t o l I I I

ENTRE L'ASSAIG I L'OBRA (EN SENTIT LITE-
RARI, PERSONAL I IDEOLÒGIC): 1914 - 1923

L'esperit d'un home utòpic: pacifisme i
profecia; expressionisme, discurs no li-
neal i dialèctica

Deixà d'haver-hi guerra; començà a ha
ver-hi revolució: i amb ella, portes
((que hom veia)) obertes. Però, exac-
tament, aquestes s'han tornat a tancar
ben aviat. (...) Les coses que en con-
junt semblen fruit d'una restauració
no són sinó reedició d'aquelles que fa
cent anys suposaven l'inici de la re-
acció (...), aquell romanticisme sen-
se instint, que oblidava ((Münzer...
i)) la guerra dels camperols. (...) I
tornen també els lletraferits de torn,
els sempiterns sacerdots de l'expres-
sió (...). (EU 11s/9s = 293s/282s).¹

El text, del "Propòsit" introductori de la segona ver-
sió d'Esperit de la utopia, es troba (com la resta del preàmbul)
repetit gairebé literalment en l'exposició final ("Karl Marx,
la mort i l'Apocalipsi") de l'obra. Bloch el devia, doncs, con-
siderar prou important.² Però el motiu que el citem aquí és,
més aviat, el seu concret, puntual i diversificat contingut;
per tal com en ell es pot trobar un exacte compendi del contin-
gut mateix d'aquest el nostre capítol tercer.

Aquest capítol i l'anterior tenen com a frontera l'i-
nici de la Primera Guerra Mundial. Si sovint tota separació és
convencional, en aquest cas l'intent de fer del 1914 punt de
divisió resulta inútil; per això el capítol precedent deixava
penjats assumptes (com la relació de Bloch amb Simmel i amb Lu-
kács, o el seu matrimoni amb Else) que aquí cal tornar a trac-
tar. Tanmateix, la gran Guerra havia d'esmentar-se en els títols

--ni que només fóra al.ludint a l'any en què començava--, car en la biografia de Bloch té massa importància (i massa significat simbòlic, carregat de suggeriments). A la Guerra comença referint-se el text citat (per bé que parli ja del seu acabament), i entorn d'ella s'obrirà el nostre discurs: concretament, en relació a l'ambient pre-bèl·lic de l'època berlinesa de Bloch; un ambient que opera en la ruptura amb Simmel i que no fa sinó perllongar-se en l'ambient post-bèl·lic, de regressió inequívoca, de què també parla el text en qüestió. I ho fa, d'altra banda, en contrast amb la Revolució leninista (en virtut de la qual ja "començà a haver-hi revolució") i de la qual també haurem de tractar, tant a propòsit d'Esperit de la utopia com en relació a Thomas Münzer, teòleg de la revolució; i a aquesta segona obra al.ludeix també el text que comentem. Aquest, finalment, esmenta "els lletraferits de torn", els literats i "sempiterns sacerdots de l'expressió": tot un altre ampli tema que centrarà bona part del present capítol i que fins permetrà de caracteritzar, a partir de la referència al gran moviment expressionista, el més típic tarannà blochià, la genuïna manera que Bloch té de pensar i de fer filosòficament; un tema en relació al qual haurem pogut il·luminar la ruptura final entre aquest i Lukács.

Patrioterisme, reserva pacifista...

i el primer exili

A propòsit de la marxa de Bloch de Berlín a principis de 1911, ja insinuàvem que potser no calia cercar només en la personalitat ni en l'aportació intel·lectual de Simmel, com tampoc només en el temperament de Bloch, l'arrel decisiva de llur distanciament, sinó que més aviat caldria cercar-la en l'ambient polític-social aleshores dominant en la capital alemanya. Era aquest, d'una banda, un ambient de fervor prussià i d'exaltació

patriotera, i fins bel·licista; i, d'altra banda, un ambient típic d'aquell món que Bloch anomenarà "la florent burgesia".³ D'ambdós aspectes parla aquest en l'escrit de 1911 que porta precisament aquest títol i que és el centre del conjunt d'aportacions que integren amb l'esmentat títol la primera part del volum de Mesures polítiques ("La florent burgesia", 1911-1913: EP 14-18); i el que Bloch ens hi ofereix, com a judici crític dels seus contemporanis, és sens dubte fruit de l'experiència i l'ambient berlinesos dels anys immediatament anteriors:

Tot tendeix cap a dalt.-

Es tracta, si val a dir-ho així, d'un corrent esplèndid d'aire.

Tanmateix, no és sempre un corrent d'aire refrescant el que se'n hi emporta. Ans al contrari.-

(...) Així, els camperols i, desgraciadament, encara més els obrers tenen en llur absoluta majoria com a ideal la imatge del petit burgès i del seu bon càrrec. De manera que el més raquític dels tipus existents entre nosaltres esdevé fins i tot el més grandios prototipus; tot un ideal arruinador.

Quant al petit burgès, també té com a gran aspiració --a la qual dedica tota la múrria diligència de què és capaç-- d'ésser acceptat en els cercles refinats. (...)

I els potentats o els nous rics de la gran burgesia es dediquen també a copiar la manera de viure de la noble sa alemanya: una noblesa, ella mateixa, proletaritzada no més de manera arrogant.-

Quina mena de dalt és, doncs, aquest cap al qual hom tendeix? Quin és el mimetisme, quins són els ideals que regnen entre nosaltres? (...)

Estudiants-soldat i banderers: en això s'ha convertit la imatge que d'ells mateixos ofereixen predominantment els alemanys. Una única classe de potentats s'ha fet, ella mateixa, classe directora: una classe radicalment falsa; i amb Guillem II com a cap. Oh! quin soroll més matusser, / quina resplendor de llamp, / quan és burro i cavaller / el qui va sobre el cavall!

("La florent burgesia", 1911: EP 14s; s.n.).⁴

No són ni aquest anar "cap a dalt" de les classes socials totes ni aquesta "imatge" predominant dels "alemanys" --com a "estudiants-soldat i banderers" (amb llur "cap", Guillem II, a cavall; bé que alhora "és burro i cavaller")-- prototipus o ac-

titude que Bloch pugui fer seus; "ans al contrari", com a vingut a dir-nos ell mateix. Fill de família acomodada i de pare funcionari (més o menys: un "petit burgès" amb el "seu bon càrrec"), el jove Ernst s'havia obert seriosament als greus problemes social del seu temps i no podia creure que aquests es resolguessin a partir de somnis d'ascens social mimètic i aburgestat, en contra del que els seus contemporanis palesaven creure majoritàriament; i fins podem pensar que l'al·lusió al desig d'acceptació per part dels "cercles refinats" no és sinó resultat d'un desengany personal respecte del cercle simmelià.⁵ Bloch era, a més, fervent patriota: jueu, i alhora alemany;⁶ i arrelava fermament en les terres del sud (bàsicament bavareses). No podia, doncs, soportar el patriotisme fanàtic i pressuntuós dels prussians (com a patriotisme, ¿i com a prussià?), el qual dominava a Berlín i del qual degué fartar-se al llarg dels dos anys i escaig que hi residí.

Era aquell un patriotisme de l'hurra (com en diuen els alemanys), i en ell Bloch només hi veia crits exaltats i fanàtics, massa fàcilment derivables a crits bèl·lics i de dominació d'altri. Bloch era ja aleshores radicalment pacifista: amb arrels i inclinació que el feien mantenir-se en una decidida reserva crítica enfront de la guerra (per alguns --els prussians i altres; i també Simmel-- desitjada); arrels que s'afermaven i es feien tronc consistent quan la guerra es palesava a més com a inequívocament imperialista, afavoridora del caprici i dels interessos d'uns privilegiats i totalment aliena a la situació de les classes més nombroses i alhora menys afavorides. De fet, en aquella gran Guerra el poble, sobretot el poble jove (precisament, promesa de futur), només serà carn de canó, sacrificada a aliens interessos de tercers, dels menys dignes que ningú no s'hi sacrificués:

Versemblantment, hom oblidarà aviat el que s'ha esdevingut. En resta en l'aire, tanmateix, una reminiscència buida i sinistra.

Qui n'ha tret profit, de la guerra? N'han tret profit els ganduls, els mesquins, els usurers. Quant al jovent, calia que caigués ((entant que condemnat a mort, com a mitjà per aconseguir uns objectius talment aliens, talment hostils a l'esperit)); aquells miserables, en canvi, s'han salvat, i segueixen ben instal·lats en llurs càrrecs. Ningú no n'ha desaparegut, d'ells; resten morts, però, els altres, els qui portaven les banderes ((i amb ells, tantes possibilitats en flor, tants somnis, tantes esperances d'esperit!)).

(...) ((Mai no fou cap objectiu de guerra més tenebrós que el de l'Alemanya del kàiser...)) És una pressió asfixiant (el que hi ha hagut); una pressió imposada pels mediocres i de la qual els mediocres han sabut escapar; (ha estat) el triomf de la bestiesa, protegida pels gendarms i exaltada pels intel·lectuals que no saven com agusar l'enginy per fer perideses!.-

(EU-18 9 = EU 11/9 = EU 293/282s).⁸

El fragment (com el text que obria aquest capítol) pertany al "Propòsit" introductori de la primera obra de Bloch, redactada en plena Guerra; però es troba ara fins en la versió orinària, i és ensems recollit (lleugerament ampliat) no només en el lloc paral·lel de la versió de 1923, sinó també de nou en la seva part final. Com si l'autor no sabés callar-se el que ja havia dit i hagués de tornar-ho a afirmar amb més força (mitjançant com més va més ampliacions i afegits) una tercera vegada. Fins a tal punt els fets han confirmat la reserva crítica amb què el pacifisme blochià havia rebut el patriotisme prussià que cridava a veus l'arribada de la guerra.

No cal citar més textos que tornin a dir el que deixen prou clar fragments com l'anterior, i no infreqüents en l'obra. Com tampoc no és aquí intenció nostra d'exposar la idea i la valoració blochianes de les causes i del sentit d'aquella guerra.⁹ Només volíem subratllar les arrels de reserva pacifista existents ja en el Bloch de Berlín o llur enrobustiment a partir de l'espectacle de la conflagració. I per subratllar-les tampoc no caldrà insistir en altres petits detalls: com és ara el de l'al·lèrgia que Bloch palesa i palesarà envers el ja esmentat kàiser Guil·lem II;¹⁰ el de l'explícita denúncia que ja el 1905 "va estar a punt d'haver-hi guerra" (EP 16); o el detall d'aquell altre breu

text de 1912 (tot un resum del tarannà interior de Bloch en anar-se'n de Berlín):

Dit i fet. Molt sovint hom pot sentir aquesta frase. Segons la qual resta com a soldat tant allò que ha estat promès, com allò que ha estat simplement dit.

És això així, però, en aquest país? Des de fa ja massa temps, hom diu aquí moltes més coses bones que no les fa. I fins hom fa moltes més coses dolentes que no les que diu.

("Dues menes de viure"; EP 18).

Dues són les raons, tanmateix, que ens interessés subratllar les arrels del pacifisme blochià. D'una banda, perquè la reserva crítica de Bloch enfront la guerra i el bel·licista patriotisme de l'hurra, que dominava a Berlín i del qual participava el propi Simmel, degué viciar la relació de l'un amb l'altre i de fet tematitzà explícitament llur ruptura final.¹¹ D'altra banda, perquè sense aquestes arrels i sense la creixent convicció de Bloch en favor de la pau, i sobretot en contra d'aquella guerra, hom no pot interpretar correctament els esforços que farà per eludir d'incorporar-se a files i de participar en la confrontació bèl·lica; uns esforços que el portaran a exiliar-se.

Bloch estava segur que les seves "moltes dioptries" (TL 375) el deslliurarien del servei actiu: fóra perillós, havia comentat ell mateix, que "disparés mortalment contra generals alemanys, sense adonar-se'n" o que, també "per equivocació", es deixés caure "en una trinxera francesa".¹² La miopia era la sortida senzilla per a la seva convicció que hom podia fer "tot el possible per escapar-se'n", d'aquella guerra, "com d'una nau o d'un precipici".¹³ La cosa era, però, prou greu perquè no més depengués d'un certificat mèdic. Calia multiplicar els recursos; i així hom ha pogut conjecturar que el mateix canvi de residència dels Bloch, a la darrereria de 1914, de Heidelberg a Grünwald no fou sinó una mesura més per evitar la incorporació a files.¹⁴ En qualsevol cas, poc més de dos anys després d'instal·lar-s'hi, Bloch deixarà la població bavaresa camí de Suïssa i fa

rà de l'exili la manera definitiva de defugir de prendre part en la guerra.

En la primavera de 1917 Bloch marxa cap a Berna; i ho fa amb un encàrrec oficial del prestigiós Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, encàrrec que li arriba de la mà d'Emil Lederer (un dels directors, junt amb Max Weber i altres, de la revista) i que li garanteix uns ingressos mínims fixos.¹⁵ La guerra també ha deteriorat l'economia familiar dels Bloch: Else ha anat deixant de rebre l'ajut financer patern i el "luxe aristocràtic" del primer any de casats haurà de cedir lloc a l'estretor, a la "pobresa i misèria" (TL 20). Un sou, doncs, venia de primera; sobretot, pel fet que aleshores era clar que Else --ja operada a l'any de matrimoni (TL 27 i 48)-- era una dona malaltissa.¹⁶ En l'exili Bloch podrà conjuminar doblement la seva oposició a la Guerra amb el fet de guanyar-se la vida (per primera vegada): alliberat de participar en la confrontació bèl·lica mitjançant una ocupació remunerada, el pacifista Bloch publicarà a més articles que li suposaran un corresponent guany econòmic suplementari i alhora li permetran proclamar les seves idees, la qual cosa li havia estat i li hauria seguit estant prohibida a Alemanya; per bé que tampoc a Suïssa no pugués permetre's el luxe de publicar articles i proclamar idees sense recórrer al pseudònim (o àdhuc a l'anonimat).¹⁷ En qualsevol cas, foren més de cent les aportacions seves al diari-revista bernès Freie Zeitung;¹⁸ i la seva col·laboració s'estengué també a publicacions diverses (com les revistes Friedenswarte, de Zuric, i Weisse Blätter) i fins donà com a resultat l'aparició a Berna de dos reculls d'alguns dels corresponents articles (oportunament reelaborats o ampliats, com serà sempre típic d'ell): Perjudica Alemanya, o li és profitosa, una derrota militar? (1918) i Vademècum per a demòcrates d'avui dia (1919). Tanmateix, Bloch ignorà en la Gesamtausgabe pràcticament la totalitat d'aquests es-

crits.¹⁹ Zudeick ha advertit críticament el tennà filo-francès i propagandísticament anti-alemany de l'esmentat Freie Zeitung i el possible oportunisme de Bloch en defensar tesis de la redacció del diari-revista no massa coherents amb les seves conviccions personals;²⁰ no hem d'entrar aquí en els continguts concrets de les aportacions d'aquesta època (amb les quals iniciava Bloch una intensa col.laboració en diaris i revistes que duraria vint anys), però podem dir al respecte que els detalls d'algunes d'aquestes aportacions que puguin oferir indicis d'oscil.lacions o incongruència i de diversos temptejos no són sinó manifestacions pròpies de qualsevol gènesi i formació d'idees o judicis sobre esdeveniments concrets: no es tracta sinó d'una evolució quant a detalls, més enllà d'una línia general constant i decidida, de manifestacions que responen a circumstàncies molt peculiars.²¹

El rastre expressionista;
o l'empremta d'un pensament

Entorn de la Primera Guerra Mundial hem pogut comprendre, en el marc de la posició política de Bloch, la ruptura d'aquest amb Simmel; i entorn de la mateixa conflagració podrem ara situar el refredament de l'amistat entre Bloch i Lukács i llur progressiva separació, per bé que l'allunyament no serà provocat per cap diferència de valoració de la guerra. "La guerra", dirà Lukács, "no va projectar cap ombra, car tant Bloch com jo havíem rebutjat des d'un primer moment la guerra amb totes les nostres forces i ambdós ens havíem desenvolupat en una orientació d'esquerres" (TL 374); ambdós, en efecte, eren (junt amb Karl Jaspers i Emil Lederer, per exemple) dels pocs que s'havien distanciat del bel.licisme que dominava al cercle weberian (inclòs Weber, decidit partidari de la guerra).²² La relació entre el conflicte bèl.lic i la crisi de l'amistat de Bloch i Lukács és més aviat

circumstancial, en el sentit que passa pel trasllat dels Bloch, a les acaballes de 1914, a Grünwald; ara bé, el canvi de residència no degué ésser aliè a la Guerra (és a dir, a la voluntat blochiana d'eludir-la), i és entorn d'ell que podem situar l'eix d'aquesta crisi. Almenys segons la versió que ens en dona Bloch:

L'inici de la nostra ruptura s'esdevingué el 1914, quan jo vaig anar de nou cap a Múnic --jo havia estat declarat una i altra vegada inhàbil per al servei militar per la meua miopia, de moltes dioptries--, i el Múnic d'aleshores res no tenia a veure ni amb el Sturm und Drang ni amb el modernisme, sinó amb l'expressionisme.

Per Lukács restava prohibit tot el que caigués fora del desenvolupament que va de Giotto a Cézanne, que li semblaven afins; allò que no tenia el més gran rigor formal equivalia a "nervis crispats d'un gitano", i per a ell era aquest absolutament el més negatiu dels judicis que hom pogués emetre. El lloc central, l'ocupaven els clàssics. Era un neoclàssic i així ha seguit fins avui: al respecte, no hi ha hagut massa canvis en ell, per bé que versemblantment no hi estarà d'acord; ell conrea el neoclassicisme que en tot cas hi ha a la Unió Soviètica. Lukács s'havia quedat aturat en el neoclassicisme, i tota altra cosa era..., aleshores no hi tenia encara la paraula adient, però avui diria: decadència o degeneració; exactament, els "nervis crispats d'un gitano".-

Jo, en canvi, vaig conèixer els primers quadres de Franz Marc i Kandinski; i havien aparegut el Blauer Reiter (el "Genet Blau") i la nova música: un món totalment diferent.

(D'una entrevista radiofònica, de 1967: TL 375).

En l'entrevista a què pertany la rememoració blochiana, hi participava també Lukács (la discrepància del qual hi era prevista com a "versemblantment" possible); i d'entrada hi ha un incís (relatiu a la "miopia", com a dispensa del "servei" i de la guerra) que és tot un exabrupte, contextualment injustificat, però que pot entendre's a partir precisament de la presència d'aquell. L'advertència que si va deixar Heidelberg no fou per millor poder escapar de la guerra (car les "moltes dioptries" ja li havien dispensat de fer-la) ¿no és el que aquí fa Bloch, com impulsat per un inconscient o subconscient desig de justificar-s danant el seu antic amic? (tampoc aquest no sentia cap entusias-

me per prendre part en la guerra, però a la tardor de 1915 anà a Budapest quan va veure que no podia ja ajornar la seva incorporació al servei de la pàtria).²³ Si Bloch no acceptava ni uns serveis auxiliars (no incompatibles amb la miopia) ¿pot excloure's la hipòtesi de l'anada a Grönwald com a intent d'afavorir una eventual marxa cap a Suïssa?²⁴ D'aquesta conjectura, tanmateix, no podem fer certesa; com tampoc no podem establir amb certesa els motius, i ni les arrels, del progressiu refredament de l'amistat entre Bloch i Lukács al llarg dels dos o tres primers anys de la Guerra. L'explicació blochiana al respecte és si més no suggerent, i en el fons encertada; bé que potser amaga al tres explicacions, menys "ideològiques", però no menys reals.²⁵ Breument, Bloch ens diu que el seu antic amic era no només un "neoclàssic", sinó un clàssic incapaç de "massa canvis". És conegut que Lukács tenia aire d'aristòcrata (aristocràticament despectiu era almenys el seu recurs als "nervis crispats d'un gitano" per referir-se a la "decadència o degeneració"), i no és impossible que Bloch el tingués com a home massa arrelat en un ordre donat, d'"el més gran rigor formal", pel qual s'hauria entusiasmat i fora del qual ja no podria trobar res de bo. Ni és menys conegut que Bloch era més aviat un enfant terrible: no només una bona contraposició del seu amic (de tan diferent actitud, per exemple, vers "els salons d'intimíssims i intimíssimes");²⁶ sinó també un jove inquiet, crític i mai no satisfet del tot amb cap present ni amb cap experiència concretament viscuda. Bloch mateix se'ns presenta, en contraposició al seu amic ("en canvi", accentua), com a influïble i de fet molt influït per un esdeveniment tan innovador aleshores com l'"expressionisme", amb centre d'irradiació precisament a Munic, tan a prop del qual havia anat a viure.²⁷

Jo, en canvi, vaig conèixer els primers quadres de Franz Marc i Kandinski; i havien aparegut el Blauer Reiter (el "Genet Blau") i la nova música: un món totalment diferent. Ja no el món d'un ordre tranquil, sinó el d'un anar

cap a qualcom desconegut, amb menyspreu de l'objectivitat, amb rebuig de l'objectivitat: ((el món d'una)) recerca del xifrat, d'allò que encara no es troba enlloc en aquest món..., tal com s'esdevenia sobretot en els signes i gràfics de Kandinski. Es tractava, doncs, precisament, d'aquell àmbit en què jo havia donat raó incondicionalment a Lukács: el de la pintura...; i en ell, precisament, restava allò operant. I tot desafinava ja.

Ja aleshores se'm palesà tot el neoclassicisme com un decadentisme tan super-refinat com totalment estèril. El "neo" no volia dir aquí res de nou, sinó el pur emblanquiment d'aquell vell cafè que en altres temps fóra local esplèndid, però que ja ha perdut tot el seu caliu.

Fou aquí, doncs, on es produí la nostra ruptura.-

Aquesta restava ja palesa en la meua aportació d'aleshores --és a dir, de voltants 1916--, intitulada "La producció de l'ornament".

N'era el tema l'ornament mateix:²⁸ no només en el seu complex d'inferioritat respecte de tot l'art, massa convencional, que estava de moda; sinó com a qualcom que em semblava insuficientment atès en la història de l'art, quant al seu significat filosòfic i --per no callar la paraula forta, que era aleshores per Lukács una paraula encara no prohibida-- metafísic: l'ornament com a signe gràfic; com a signe gràfic també de les coses, també del món exterior; com a signe que es²⁹ troba "escrit" en les formes que el món mateix ofereix.

En la pèrdua de l'"objectivitat" és alhora accentuada una altra objectivitat: una objectivitat que encara no ha arribat. D'ella, en fan ja irrupció ornaments emmascarats, dels quals cal trobar desxiframent, un desxiframent que s'imposa per si mateix; i al darrera d'ella escumeja l'"encara-no" que encara no ha arribat.

Això s'esdevé encara més amb la música, la qual no té en tot cas res a veure amb objectes visibles, sinó que és escoltar qualcom que s'està apropant.-

(TL 375s).

Bloch aplica a Lukács, al seu neoclassicisme, la mateixa qualificació que aplicaria Lukács, des de la seva posició, a tot el que caigués fora del seu horitzó: es tracta de "decadentisme"; per tal com el seu neoclassicisme res no vol dir de "nou", sinó que és pura restauració d'una antigalla. Per això, en esdevenir-se qualcom nou, com el llenguatge pictòric d'un Kandinski, "tot desafinava ja" en la síntesi lukácsiana; i l'antic concert d'amistat havia de convertir-se en música dissonant, fins malsonant. i d'acabar en silenci total, d'amistat trencada. Però Bloch vol

deixar clar que la seva versió, a mig segle de distància, de la ruptura amb Lukács no és cap versió gratuïta, fruit d'anys de perspectiva o fins d'oblit dels fets mateixos; i així invoca el testimoniatge de documents contemporanis als fets en qüestió: concretament, de "Producció de l'ornament", l'escrit que integra la primera gran aportació d'Esperit de la utopia (en les seves dues versions).³⁰ D'ell, en destaca la voluntat de plantejar "el tema" de "l'ornament mateix" no només "quant al seu significat filosòfic", sinó fins quant al seu significat "metafísic"; i és Bloch qui subratlla aquest darrer qualificatiu, amb la mateixa càrrega d'intenció amb què ha destacat que no volia "callar la paraula forta, que era aleshores per Lukács una paraula encara no prohibida" (s.n.). Breument: entre els dos antics amics hi ha la separació, radical i total, de tenir o no tenir "prohibida" la paraula clau, de "metafísica"; i en la paraula, el contingut (l'àmbit, i no només l'actitud) que ella comporta.

Com de la mà de Bloch, que ens remetia a la seva gran primera obra, podem pouar l'abast de la seva separació de Lukács en una altra de les aportacions incloses a Esperit de la utopia, una aportació que té precisament Lukács com a interlocutor i objecte de discussió: l'escrit primerament intitulat "Entorn de la teoria del drama" (EU-18 67-77) i posteriorment recollit com a "Excurs: Destorb i tragèdia en el camí de la invenció real de si" (EU 274-283/263-271). En ell Bloch no es limita a exposar el "raonament" lukácsià, per bé que ho faci "amb cura i amb deferència" (EU-18 69 = EU 275/265), sinó que tot seguit s'hi enfronta críticament:

Ja hem vist amb quina força es desentén Lukács, en la seva "Metafísica de la tragèdia", de totes les qüestions referents a la culpabilitat i a la justícia, de tots els conceptes aristotèlics --reduïts així a conceptes ((simplement)) escolars-- i també, per desgràcia, de totes les configuracions de pensament transcendentment metafísiques; al menys això fa en relació a la tragèdia clàssica, entesa aquesta en la línia que es remunta des d'Ernst fins a Heb-

bel i fins a Alfieri i a Corneille i Racine, i que àdhuc té en Sòfocles el seu punt culminant apriorístic. Perquè crida certament l'atenció el fet que en aquesta presentació ((lukácsiana)) del final tràgic no hi hagi cap color foscant. (...).-

Però aleshores cal que hom demani: ¿on són deixades, aquí, l'escomessa assassina, la mort i les tenebres tràgiques? I és aquest el punt en què Lukács, o la via immanent, se separa irremissiblement del plantejament de qüestions transcendentals.-

(EU-18 69s = EU 275s/265).³¹

La interpretació lukácsiana de la tragèdia (des de Sòfocles, com a preludi genial, fins als moderns grans clàssics francesos del segle XVII Pierre Corneille i Jean Racine, al neoclàssic dramaturg italià del XVIII Vittorio Alfieri i als més tardans escriptors neoclàssics alemanys Friedrich Hebbel i Paul Ernst) té el greu inconvenient no només de passar per alt l'intrínsec caràcter tràgic de tota tragèdia, sinó alhora de desentendre's així de tot "plantejament de qüestions transcendentals" o simplement "transcendentment metafísiques" (s.n.; i torna a sortir la "paraula forta" de TL 376). D'aquí que Zudeick faci curt quan es limita a interpretar la discrepància entre Lukács i Bloch en el sentit que per al primer "només uns predestinats", els herois tràgics, "coneixen l'absència d'esperança com a condició pròpia d'aquest món i només poden aconseguir la victòria des de l'elevació d'una ètica tràgica, la qual cosa Bloch no podrà sinó entendre com a culte d'una èlite i, en tant que tal, rebutjar-la".³² Perquè no és únicament que "contra un tal aristocratism de l'esperit" Bloch es planti, "radicalment democràtic, a favor de la unitat de tots els individus"³³ --bé que això també sigui veritat!--; sinó que del que veritablement es tracta aquí és de l'alternativa entre "la via immanent", amb el seu rebutg de la metafísica (com a actitud i àmbit oberts, almenys com a pregunta i qüestió, a la transcendència), o aquella perspectiva metafísica sense la qual hom és incapaç fins de fer justícia als fets reals, d'analitzar-los en llur mateixa problemàtica

i de poder esperar superar-los (en aquell possible "encontre amb si mateix" de l'home: l'encontre, mai no renunciabile a priori, amb la pròpia identitat).³⁴

No altra cosa planteja Bloch a continuació del fragment comentat. L'alternativa és ara formulada com a distinció entre "l'heroi tràgic", d'heroïcitat "constitutiva", i "l'heroi còmic", d'heroïcitat "reflexiva" (EU-18 73 = EU 279/268): entre una heroïcitat vàcua (reduïda al pur engranatge del determinisme immanentista) i una altra heroïcitat, consistent a distanciar-se de la realitat i donar així pas a la capacitat de transcendir-la. Obviament Bloch es decideix per l'opció no fatalista, oberta a l'esperança i a la possibilitat del novum:

Perquè nosaltres som els únics, entre totes les criatures, que podem riure. (...)

L'heroi "còmic", amb la seva ³⁵ comicitat nova, aviat capgirada, i amb l'aire més altiu, ³⁵ es troba més a prop ((de nosaltres)) que no el tràgic, que no l'heroi del fracàs final, amb el seu dolor, derivat ³⁶ d'haver-se pres massa seriosament el món ((i el destí)) ³⁶ i l'esperit demiúrgic del món, i amb la seva subjectivitat: una subjectivitat que, àdhuc quan ha estat metafísicament establerta, purament assoleix la victòria, ³⁷ de manera inconnexa, mitjançant una reservatio mentalis que consola ((només)) al punt. Quina profunditat escolàstica s'amaga, al bell mig de la seva simplicitat, en el fet que l'obra del Dant hagi estat anomenada Comèdia, atès que no comença bé i que també acaba malament --parteix de l'infern i porta a un cel que certament està encara garantit: "acòmic", donat sense ironia existencial--; la profunditat d'ésser vista com a comèdia renascuda, semblant a totes les epopeies i els dramas de miracles; i la profunditat de fer palès que l'humor, precisament, pot ésser ³⁸ a la fi enlairat de manera objectiva, i fins absoluta, ³⁸ en tant que pragmatisme de la manera d'ésser de l'ànima: la d'ésser un principi creador i que posa la realitat.

(EU-18 74 i 76 = EU 280/269 i 281s/270s).

No deixa d'ésser simptomàtic el fet que les tres úniques petites correccions o afegits de la segona versió respecte del text originari siguin precisament aquests: ³⁹ el canvi d'una comicitat d'"aire més altiu" per una "comicitat de la profunditat"; l'afe-

git d'"el destí", entre "el món" i el seu "esperit demiúrgic"; i l'explicació que l'expressió "de manera absoluta" vol dir "potser sobre tot destí" (s.n.). El problema metafísic (que l'he roí còmic enfronta com no sap fer-ho el tràgic) és, doncs, el problema de la possible superació de "tot destí" (una superació, en tant que possible, mai tampoc no garantida, a diferència del que passa amb la Divina comèdia, que acaba necessàriament en el cel; i és per això, perquè és un cel garantit, que l'obra "també acaba malament"); i l'esperança en una tal possibilitat, oberta a "l'humor, precisament", és sens dubte una "profunditat", i no cap "aire més altiu". El problema de l'Absolut és per Bloch la qüestió de la possibilitat d'anar més enllà del destí, del de terminisme i de la fatalitat d'una existència, la nostra, aparentment tràgica; i al respecte la distància entre Bloch i Lukács és insuperable, decisiva: separa entre si dues cosmovisions metafísiques (també la "via immanent", amb la seva pretensió de positivisme, és metafísica!) radicalment contraposades.⁴⁰

La distància entre Bloch i Lukács s'explicita, doncs, no només el 1918 (en publicar-se l'obra), sinó abans: en escriure l'autor, potser el 1915 o si més no el 1916, l'aportació comentada.⁴¹ Quant a la datació exacta de llur ruptura tampoc no podem sinó fer conjectures (com fèiem respecte dels seus motius) però un parell de detalls de la correspondència Bloch-Lukács de què disposem avalen la sospita que les arrels i fins l'inici de tal ruptura es remunten a abans de 1914.⁴² Així, la "real simbiosi amb Lukács, la qual durà uns tres o quatre anys" de què parla anys més tard Bloch (TL 372) potser no superà els dos o tres anys, i fins potser no fou tan "real" ni tan "simbiosi", sinó fruit en part de la idealització que el pas del temps sempre opera. Però més que no resoldre aquestes qüestions concretes el que volíem amb les citacions blochianes ofertes era fer que destaquessin per si tres aspectes primordials: primer, la referència a l'expressionisme; segon, el rerafons de la utopia i la

possibilitat com a manera típica de Bloch de plantejar la qüestió metafísica; i finalment, la peculiar manera de raonar, de fer discurs filosòfic (crític-filosòfic) i d'exposar el seu pensament que palesa l'autor ja des d'Esperit de la utopia.

Tots tres aspectes han aparegut relacionats no només amb el refredament de l'amistat lukácsiana, sinó alhora entre ells mateixos. Quant a la relació negativa entre Lukács i l'expressionisme, en parlarem en el capítol següent (a propòsit del "debat de l'expressionisme" dels trenta); fins aquí, l'hem vista arrelada en l'aportació que aquest corrent fa segons Bloch de tota una "recerca del xifrat, d'allò que encara no es troba enlloc en aquest món" (TL 375), o de tot un "rebuig de l'objectivitat" en el qual, però, "és alhora accentuada una altra objectivitat: una objectivitat que encara no ha arribat" (TL 375s). Però "l'encara-no que encara no ha arribat", que "escumeja" darrera els "ornaments" i amb el qual té molt a veure "la música, la qual (...) és escoltar quelcom que s'està apropant" (TL 376; s.n.), és senzillament l'utòpic; i veurem en l'apartat següent com la música és la més utòpica de les arts, mentre que en el capítol següent escoltarem Lukács titllant Bloch de pensador "utòpic" més que no marxista. Finalment, es referien també a Lukács els dos escrits blochians abans comentats en els quals es palesa tota una manera de fer filosofia: de raonar críticament anant a parar sempre, des de punts de partida diversos, a un mateix i únic utòpic a què apunta tot encara-no; una manera prou característica de Bloch, i que cal deixar ben definida.

D'una banda, quant al mètode discursiu, trobàvem en ambdós escrits un primer moment expositiu (històric-descriptiu, o fins fenomenològic) el qual és seguit i completat per un ulterior moment especulatiu i filosòfic que discerneix en profunditat, a partir de les dades anteriors, un darrer horitzó de veritat.⁴³ Del primer moment d'aquest mètode, ja n'hi havia indicis

en la tesi doctoral de 1908;⁴⁴ i n'era dibuixada més clarament la fesomia a partir de les mateixes auto-correccions de l'autor (com palesa la doble versió de "Producció de l'ornament").⁴⁵ De la clara distinció (ni que sigui bàsicament formal) d'ambdós moments metodològics, n'és exemple típic (ara ja des de la primera redacció) el fonamental estudi sobre "Filosofia de la música".⁴⁶

D'altra banda, quant al discerniment (segon moment del mètode) i al tipus de raonament que fonamenta un missatge sempre igual, no és cap discernir ni raonar demostrativo-lineals, progressivo-sistemàtics o connexivo-causals; més aviat es tracta d'una aproximació (crítica o constructiva) a l'objecte en cercles concèntrics i mitjançant una argumentació peculiar, que aprofita el menor indici, el signe més imperceptible o la dada aparentment menys important per treure'n tota una cridanera significació:⁴⁷ es tracta d'un aprofundir cap al des-cobriment de l'utòpic, l'en cara-no i la possibilitat concreta, encara oberta sempre, però mai no decidida encara (ni en un sentit ni en l'altre).⁴⁸ Aquest des-cobriment (com a actitud i esforç subjectius) i aquests utòpic, encara-no i possibilitat (com a horitzó i realitat objectius), hom pot caracteritzar-los (si se'ns permet d'aplicar fora de context l'expressió blochiana) com a

significatiu tarannà de lleugeresa, no mancat certament de resposta, però en res no garantit.

(EU-18 75 = EU 281/270).

"Lleugeresa" no té òbviament cap connotació pejorativa (no és superficialitat, sinó més aviat agilitat i ductilitat, finesa); alhora, com a caràcter propi tant del subjecte humà com de la realitat objectiva, és quelcom fonamentat "no mancat certament de resposta" en l'objecte, respecte del subjecte; i viceversa), però a la vegada és quelcom encara insegur ("en res no garantit"). I són aquesta paradoxa i aquesta dialèctica (característiques del més genuí nucli del pensament típicament blochià) el que cal discernir com a significat pel mateix títol d'Esperit de la utopia.

Esperit de la utopia (1918 i 1923):
romanticisme profètic i doble inspiració

Iniciat l'abril de 1915 i acabat el maig de 1917
 (EU-18 8),

el llibre aparegué a l'editorial Dunker & Humblot (Munic i Leipzig) el 1918, per l'estiu. També als voltants de maig de 1917 havien iniciat els Bloch llur exili a Suïssa, i en ell havia començat el nostre autor l'àmplia col.laboració periodística (a Berna malgrat la qual no evitaria la més trista penúria econòmica ("a Thun, i després a Interlaken": TL 21).⁴⁹ Biogràficament, doncs, Esperit de la utopia arrela no només a la vora del camí que porta de la llar pàtria a l'exili, per raons pacifistes, sinó alhora en el terra de l'angoixa, derivada de la guerra. En aquesta situació angoixant Bloch decidia (a la fi del mateix 1918) retornar a Alemanya: la guerra havia acabat, la col.laboració amb el Freie Zeitung també, l'economia domèstica no podia anar pitjor i a Alemanya semblaven anar endavant aires de revolució, tipificables en el moviment espartaquista; un moviment que serà brutalment liquidat pels mateixos dies que Bloch i la seva dona, un cop més malalta, arribin de nou a terra alemanya.

La reacció que ja el 1919 suscitava Esperit de la utopia és prou significativa, i serveix per caracteritzar l'obra mateixa. D'una banda, hi ha la recensió d'un "anònim" que definia el llibre com a "sorprenent", amb tota l'ambigüitat que el terme comporta⁵⁰ (potser per això havia de resultar "un llibre no fàcil de llegir, i encara més difícil de recensionar!").⁵¹ D'altra banda, hi ha l'altre crític, no anònim, que no dubte a dir que "anomenaria el llibre de Bloch el document potser de més valor dels anys de la Guerra".⁵²

Que l'obra fóra sorprenent, Bloch mateix ho sap; així, val per al conjunt d'ella el que ja li deia a Lukács per carta

sobre l'estudi de "Filosofia de la música" (la part més extensa, i potser també més central, del conjunt): "La seva estructuració com a llibre amb capítols t'ha de sobtar: per les moltes possibilitats que té quant a canvis de to, diàleg i altres genialitats no-professorals".⁵³ En tot cas, l'obra havia de sorprendre a qui també es sorprengués davant d'un quadre expressionista; i és que Bloch havia començat Esperit de la utopia "amb molt Beethoven i Hegel al cap, i no sense afinitat amb el Genet Blau dels expressionistes".⁵⁴ Tanmateix, i deixant de banda si la perspectiva que dona el temps no hi té a veure, l'obra només sobtaria anys després en un sentit del tot positiu: "El llibre", diria Theodor W. Adorno, "prometia quelcom d'allò que hom esperava dels llibres medievals (...); semblava haver estat escrit per la pròpia mà de Nostradamus. També el nom de Bloch tenia aquesta aura. Fosc com una porta, sofocadament escruixidor com el so d'una trompeta, suscitava l'espera de l'immens; i si això em resultava aviat sospitós, era en virtut de la filosofia amb què m'havia identificat d'estudiant: una filosofia ben insípida i per sota del seu propi concepte".⁵⁵ (Era precisament contra una tal filosofia, diguem-ne "professoral" que reaccionava prou críticament aquella obra de "genialitats no-professorals").⁵⁶

Hom havia de conèixer Bloch perquè el seu primer gran llibre no resultés aleshores sorprenent. Així, Margarete Susman el saludava, tot just iniciat l'any 1919, com a plasmació d'una "nova metafísica alemanya" i com a aquella "llum única" que (com "en una nit de tempesta en la neu") llua "en la tenebrosa i pobre nit de tempesta d'aquella època de guerra".⁵⁷ Com també procedia de qui coneixia ben de prop l'autor una altra recensió, en cara anterior, que caracteritzava aquest com "un gran profeta: un profeta enfurismat i ple de Déu, provinent de la sang judaica, esplendorosa i carregada d'espectació, i molt propera a la profunditat russa i a l'ardor alemany".⁵⁸ I és precisament com a obra d'un "profeta" que hem de presentar aquí Esperit de la uto-

pia, en tant que expressió d'un "romanticisme profètic" i d'una "doble inspiració". Però abans cal una observació crítica, del braç de Bloch mateix, la qual no només ens remetrà al fet que hi hagi dues versions del llibre, sinó que alhora permetrà verificar la íntima relació que ambdues palesen amb la Guerra de 1914.

Més enllà de la seva vinculació amb l'expressionisme, el llibre és també "sorprenent" per tal com en la seva versió de 1918 no sembla estructuralment una obra pròpiament dita, acabadament aconseguida. Però no només perquè hom hi trobi "tot el que hom pugui imaginar";⁵⁹ també, sobretot, perquè els diversos i sorprenentment dispars continguts que hi són tractats no semblen harmònicament ordenats en un conjunt (una obra no és cap agregat de peces soltes) ni integrats en el fil d'un discurs global, d'un sentit mantingut, ofert sense solució de continuïtat. Més que no una obra, el llibre sembla un conjuminat d'assaigs diversos; en els quals hi ha certament l'"esperit de la utopia" com a denominador comú, però entre els quals no s'acaba d'explicitar una plena connexió, no hi ha plena unitat. La qual cosa degué reconèixer i cercà de corregir-la, pel fet que als cinc anys de la publicació d'Esperit de la utopia n'oferís una segona versió, no simplement corregida o ampliada (com solen fer els autors), sinó radicalment reelaborada i reestructurada, i abreujada;⁶⁰ i amb l'abreujament, aconseguia de treure'n, del llibre de 1918, dues obres: la nova versió d'Esperit de la utopia (1923) i el conjunt d'assaigs crítics (del mateix any) A través del desert.⁶¹ A diferència de la primera, tanmateix, la segona versió esdevé ja una obra, un conjunt aconseguit i estructuralment acabat;⁶² i no és aquesta una constatació simplement nostra, sinó que la fa ja el propi Bloch: ell mateix ha reconegut com a definitiva la versió de 1923, i no la de 1918 (independentment del fet que hagi volgut incloure també aquesta en la Gesamtausgabe).⁶³ Almenys això es desprén de l'aportació de 1974: "Explicació contextual entorn

de la foscor del mateix instant viscut, com a fonamental fer marxes al voltant de l'utòpic" (TL 380-391).

En aquest ampli comentari-resum d'Esperit de la utopia no només enumera significativament Bloch els punts clau de l'obra (que són els punts clau del Bloch de sempre!), sinó que ensems únicament es refereix a l'edició de 1923: d'una banda, en l'únic lloc on fa citació literal (TL 381) recull un text que coincideix en les dues versions de l'obra (EU-18 14s = EU 19/17); d'altra banda, ni fa menció de parts importants de la primera versió (com és ara EU-18 53-77 i 235-342, sobre "l'heroi còmic" i "l'atmosfera del pensament en aquesta època") no incorporades en la versió de 1923, mentre que al·ludeix explícitament a aportacions de la segona versió (com és ara EU 256-262/347-352, sobre "la paraula clau": a TL 387s) que no es trobaven en la versió de 1918. Però, a més, estableix la següent divisió de l'obra:

El llibre consta de tres parts:

- 1) del preludi, intitulat "Propòsit";
- 2) de la part central. És a dir: l'"Encontre amb si mateix"; i
- 3) de la part final, sobre "Karl Marx, la mort i l'Apocalipsi".-

El preludi es refereix a la situació en què s'origina el llibre i indica clarament la direcció en què es compromet.

La part central comença amb una guerra vella. (...) Segueix després la "Producció de l'ornament". (...) A continuació, sempre entorn de l'encontre amb si mateix, ve la "Filosofia de la música". (...) I després, "L'esquema de la qüestió inconstruïble" (...).

En darrer lloc, la part final; amb aquell el seu sorprenent títol, en el qual ressona tot l'ambient del 1914/15. del Genet Blau, de la pintura expressionista i de la poesia d'aleshores: "Karl Marx, la mort i l'Apocalipsi; o sobre els camins del món mitjançant els quals pot l'interior esdevenir exterior i l'exterior, com l'interior".

(TL 381, 382, 383 i 388).

Ara bé: si hom pot dir que el "Propòsit" introductor i és una primera "part" (equiparable, doncs, a les altres dues), això només té sentit en relació a la segona versió. Perquè, encara que en ella segueixi essent desproporcionada la desigualtat d'extensió

entre aquestes preteses parts (sobretot entre la primera, de només tres pàgines, i la segona: EU 15-287/13-275), almenys l'autor s'hi ha esforçat a ampliar-ne la primera, respecte del text de 1918 (d'una sola pàgina), i ha insistit a donar-li un relleu i una importància especials en anar-la repetint, per fragments, al principi de la part final (EU 11s/9s reapareix literalment, i alhora ampliament, a EU 293-295/282-284; i EU 12s/10s torna a fer-ho a EU 307-309/297-299); aquests fragments no són, d'altra banda, sinó ampliacions que en el "Propòsit" de la segona versió l'autor ha fet de sengles passatges del lloc paral·lel de la versió de 1918.⁶⁴

L'edició de 1923 ve a subratllar, doncs, dues coses. Per un cantó, que hi ha continuïtat i fins unitat entre les dues versions; en aquest sentit es mou l'ampliació del "Propòsit" (EU 11-13/9-11) en no deixar de recollir literalment, i ampliat, el text paral·lel originari (EU-18 9). Per altre cantó, subratlla que "la situació en què s'originà el llibre" era la Primera Guerra Mundial i que, alhora, "la direcció en què es compromet" regta "clarament" indicada: una direcció no només pacifista (en tant que anti-bel·licista), sinó també progressista i socialment revolucionària (en tant que anti-capitalista i anti-imperialista). Altrament: l'"esperit de la utopia" és l'esperit d'una pau possible; però sobretot és l'esperit d'un món socialment transformat, progressivament alliberat i humanitzat. Aquest missatge, certament profètic, es palesa primordialment en la darrera part de l'obra: "Karl Marx, la mort i l'Apocalipsi" (EU-18 391-445; text reelaborat i ampliat a EU 289-346/277-334). Però igualment es troba en els altres tres grans conjunts que la precedeixen: el relatiu a la "Producció de l'ornament" (EU 20-48/19-47, refundició parcial i abreujada del lloc paral·lel de la primera versió: EU-18 17-52),⁶⁵ i al comentari del qual per Bloch ja ens hem referit;⁶⁶ el conjunt més extens, i potser per a l'autor el més important, sobre "Filosofia de la música" (EU-18 79-234: es-

tudi reassumit gairebé sense canvis a EU 49-208/49-199, i al qual ens referirem de seguida); i el conjunt (que clou la gran part de l'"Encontre amb si mateix" i que abordarem en l'apartat següent) "L'esquema de la qüestió inconstruïble" (EU 209-287/201-275), remodelatge dels textos homònims paral·lels de la versió originària (EU-18 343-389) en el qual són incorporades tres aportacions més, disperses per altres llocs en aquella versió.⁶⁷ Breument: pertot arreu, explícitament o tàcita, però sempre realment, és sempre un únic missatge profètic el que se'ns dona.

"Profètic" no vol dir només "preanunciat", "previst" o "previsor"; profeta no és només el qui anuncia l'esdevenir, pronostica el futur. El prefixe pro- vol dir "abans", "anticipadament"; però també vol dir "davant", "al front". Profeta és, doncs, també i sobretot, el qui parla davant del poble (prophēmi, d'on ve prophētēs, vol dir això), el qui interpel·la la gent de cara a una responsabilitat creadora de futur, a una tasca històrica de fer camí possible, més enllà del present, de la realitat ja donada i que sovint sembla incanviable, fins aclaparadora. Obviament és en aquest sentit que caracteritzem Esperit de la utopia com a expressió d'un romanticisme profètic: exigent de responsabilitat, en contra precisament de l'època que interpel·lava. Quant al romanticisme d'aquest tarannà profètic de Bloch, és aquest mateix qui ho reconeix:

En conjunt, val ((per a aquesta obra)) l'afirmació fonamental que "el món no és vertader, sinó que aconseguirà de tornar a la llar mitjançant l'home i la veritat". Talment és aquest un treball carregat per dins, en tant que fet en les nits i contra la guerra, i que traspua tempesta i ímpetu ((Sturm und Drang)), una primera obra d'un incipient filosofar utòpic, centrada en nosaltres mateixos; i que té per si mateixa un lloc d'anticipació. El seu romanticisme revolucionari (com s'esdevé amb la monografia sobre Thomas Münzer) troba mesura i determinació en El principi esperança i en els llibres següents.

(EU 347/335).

No entrarem en la qüestió de si la referència a "tempesta i ímpetu" no entra en conflicte amb aquella ruptura que amb el Sturm

und Drang (el moviment pre-romàntic del segle XVIII) suposava per Bloch l'anada a Munic el 1914 (TL 375);⁶⁸ car la referència tornem a trobar-la, en el mateix sentit que aquí, a TL 391 (en el comentari-resum d'Esperit de la utopia esmentat abans). En qualsevol cas, el pre-romanticisme aquí primer apuntat esdevé ratlles més avall romanticisme ple; bé que alhora és un "romanticisme revolucionari", profètic. La qualificació romàntica pot ser només respon en el fons al tarannà d'exaltació i joventut, de força i ímpetu espontanis que té l'obra (i que té semblantment Thomas Münzer, teòleg de la revolució, de 1921), tarannà la "mesura i determinació" del qual cal cercar en la posterior producció escrita de Bloch, sobretot en la seva obra central.

Però no només per això Esperit de la utopia té "un lloc d'anticipació" (s.n.; i és, així, obra profètica també en el sentit clàssic del terme): no és només que s'anticipi a obres de maduresa, que les preanuncii, i que ho faci exaltadament, romànticament; és també i sobretot "anticipació" perquè els seus temes fonamentals són temes fonamentals del Bloch de sempre. Un dels més destacats, sens dubte, d'aquests temes és el de la música. De la seva importància en la primera obra blochiana no parla només l'extensió més que sorprenent que el seu tractament hi té;⁶⁹ també n'és indicatiu el fet que el conjunt del llibre pugui ésser presentat per l'autor com una composició musical:

Del "Propòsit" passa a l'"Encontre amb si mateix", al lloc d'una desitjada entrada a aquest encontre, per tornar de nou a la fi al mateix contingut del "Propòsit", semblantment al que s'esdevé amb la repetició del tema en la simfonia. Així, tot el que trobem en el "Propòsit" reapareix a la fi, per bé que cal que hagi estat omplert i enriquit al llarg de l'extens conjunt de l'"Encontre amb si mateix", al llarg de l'enregistrament de la nostra pròpia història i de les seves obres, inclòs aquí un esguard vers la utopia: un esguard, per tant, vers allò no-aconseguit, allò que ens espera, que encara no ha arribat.

(TL 390; s.n.).

Bé que no entrem en l'anàlisi del contingut de la "Fi losofia de la música", cal almenys consignar-ne el sentit:

Pel seu caràcter d'oberta, i oberta encara no fixament, és la música expedició a Utopia, a la utopia de nosaltres mateixos. Per això hi ressona de nou l'encontre amb si mateix. (TL 383).

Quant a l'abast d'aquesta "utopia de nosaltres mateixos", no haurem d'esperar per conèixer-lo l'exposició del capítol 51 de l'obra central de Bloch (PE 1243-1297/III, 152-201), el qual s'obre amb una citació d'EU-18 232 (= EU 207/198) i estableix com a dimensions quasi transcendents tant la creació com la vivència musicals;⁷⁰ ja el 1919, en efecte, hom advertia: "La música és per Bloch l'avançada més immediata i victoriosament privilegiada de l'ànima per reposar el diví en un món desdivinitzat".⁷¹ Però el mateix any no mancaven tampoc les crítiques furibundes de l'estudi musical blochià: com a parcial, històricament incorrecte en no pocs punts i fins ignorant a vegades; per bé que alhora hom hagués de dir d'ell (com de tot el llibre en general) que era "prodigiosament provocador i excitant".⁷² En qualsevol cas, l'aportació sobre la música resta centrada, com ha subratllat entre nosaltres Jiménez, en el tema de la recerca de la llar pàtria, de la nostàlgia (Heimweh) i el retorn (Heimweg) a casa (Heimat).⁷³ Això confirma des d'una nova perspectiva el "romanticisme" de l'obra; però aquest no és cap tornar-se vers enrera (la seva "llar pàtria" no es troba, com en Novalis, en el passat), sinó un esguardar i dirigir-se cap endavant (a la manera d'un Jean Paul, segons la imatge que n'ofereix un Brion):⁷⁴ música i utopia coincideixen, l'esperit de la música és el cor mateix de l'"esperit de la utopia". En aquest sentit, al "romanticisme profètic" que intitula el present apartat li acompanyava una "doble inspiració": musical, d'una banda, i (com a altra cara del mateix) la inspiració metafísica, la de la filosofia de la utopia, d'altra banda. A aquesta darrera dimensió, a la seva dialèctica i a l'encabir-se d'ambdues en la mateixa biografia de Bloch, dediquem precisament l'apartat següent.

L'esperança, com a llum i foscó;
o "a través del desert"...

No és casual que la part més estrictament filosòfica, més metafísica, d'Esperit de la utopia (la de "L'esquema de la qüestió inconstruïble") segueixi l'estudi musical. I no només perquè Bloch prepara aquella des de les darreres planes d'aquest, almenys en la segona versió de l'obra (EU 201/191s).⁷⁵ Sinó també i sobretot perquè el conjunt de "L'encontre amb si mateix", centre del llibre, sembla estructurar-se com en progressió temàtica: parteix de la creació artística en general ("Producció de l'ornament", i el seu preludi "Una gerra vella");⁷⁶ es concentra extensament després ("Filosofia de la música") en "la més utòpica de totes les arts" (PE 1290/III, 195); i aboca així en la consideració filosòfica del mateix tema utòpic ("la qüestió inconstruïble"). Obviament, la música és "la més utòpica" només si "totes les arts" també ho són; així, perquè la dimensió metafísica (en Bloch, la de la utopia) és tan pròpia de l'artista com del filòsof, l'epígraf o capítol final de la part que aquí volem comentar es refereix a la creació poètica: a "La imatge velada de Sais" de Schiller (EU 283-287/271-275; i l'aportació ha estat afegida en la versió de 1923 com a cloenda del conjunt central).⁷⁷

La lliçó de "L'aparició a Sais" és senzilla: en desvelar l'ocult, en llevar-ne el vel, ens trobem amb nosaltres mateixos; però quan la llum del futur arriba a la foscó i ens treu el vel de la realitat present, que impedia el propi coneixement, quan resta així palesa la qüestió inconstruïble, se'ns obre la possibilitat d'una altra realitat, d'un món nou, de la llar pàtria sempre cercada i mai no encara assolida.⁷⁸ És la mateixa lliçó, d'esperança i responsabilitat, que trobàvem en l'estudi sobre la "Metafísica de la tragèdia" de Lukács:⁷⁹ estudi que, en la versió de 1923, precedeix immediatament el comentari del poema schi-

llerià.⁸⁰ La dial·lectica entre tragèdia (fatalista) i heroïcitat còmica (esperançada) esdevé ara dial·lectica entre fosc i llum; i no es tracta en el fons sinó de la mateixa dial·lectica existent entre Bloch (il·luminat pel llamp de l'utòpic) i l'època en què escriu la seva primera obra (la negra nit de tempesta, deia Susan, de la Primera Guerra Mundial); entre el profètic romanticisme d'invocar l'esperit de la utopia i la tràgica, desesperada situació d'un món bèl·licament destruït. Però si hi ha llum en la fosc, també hi ha (a la inversa) fosca en la mateixa llum: la lluminosa anticipació de futur que l'home és s'esdevé sempre en el si de la tenebra que el present és (hi ha una "fosc del mateix instant viscut": TL 380). I així ens ho diu Bloch:

Només nosaltres ens impulsem a nosaltres mateixos també cap a dalt, acompanyats únicament de nosaltres.-

El que som, no ho sabem: encara ens trobem inquiets i buits, i com ocults a nosaltres mateixos.-

* Per això també som nosaltres, la multiplicitat, i no res de semblant al món o a Déu, el que resta donat com a inici. Però només en confrontació amb l'esdevenidor aconseguirem saber què cercàvem, o "èrem", abans que no ens comprometéssim amb els moviments del temps; només l'esdevenidor ens farà saber mitjançant quin acte ens hi haurem compromés i haurem posat el temps, el món i Déu com a guia, com a "cosa objectiva".

Millor: no èrem encara res de tot això, car l'inici no s'haurà realitzat de fet sinó amb la fi; i res no canvia la cosa el fet de dir que es tracta d'un enigma. Perquè --atès que som nosaltres mateixos allò l'inici del qual resta enigmàtic i que, pel mateix, l'obscur tan proper a nosaltres de l'instant viscut segueix sempre contenint amb tota la seva gran força l'enigma inicial, l'enigma de l'existència del món-- és l'enigma mateix qui clarifica tot el procés del món un procés de recerca, de voluntat de resoldre l'enigma, i que és el procés d'elucidació tant de nosaltres com de la fosc, el procés d'elucidació del problema --obtingut com a resposta-- de l'origen.

(EU 285/273s. A partir de *, també a EU-18 386).⁸¹

"Només nosaltres", només l'home: l'únic "inici" o punt de partida cap a "l'esdevenidor", cap a un novum possible, rau en el subjecte. Però tampoc "el que som, no ho sabem", seguim "ocults a nosaltres mateixos". Som llum, però ben "proper a nosaltres" roman "l'obscur (...) de l'instant viscut" (s.n.); som llum... que

queda, per a si, a les fosques: com un far (que il·lumina a la llunyania i als peus del qual hi ha fosc: TL 387) o com el ble d'una espelma (corona lluent, centre incandescent fosc).

Aquesta dialèctica no és sinó el motiu central de tot el grup temàtic en què el discurs sobre Sais fa de cloenda: "Vers una metafísica de l'obscur nostre, del ja-no-conscient, de l'en-cara-no-conscient, de l'inconstruïble problema del nosaltres" (EU 237-287/229-275; s.n.), reelaboració-ampliació del grup d'escrits de la primera versió intitulat "Vers una metafísica de la interioritat" (EU-18 363-389); i entre les aportacions afegides al grup originari en el grup temàtic definitiu es troben precisament el discurs en qüestió (que la darrera citació resumia) i l'estudi sobre la teoria lukácsiana de la tragèdia, al qual ja hem fet també referència. Però si ambdues aportacions queden en la versió de 1923 definitivament unides, fins amb paginació contínua, llur interrelació no acaba aquí. L'hem consignada ja com a interrelació d'un contingut comú; i hem d'afegir-hi que hi ha també interrelació d'estil, d'aquella peculiar manera blochiana de fer filosofia que discerníem més a dalt:⁸² una manera que tornen a palesar les consideracions (quasi reflexions concèntriques, sempre conduents a un mateix i únic horitzó de veritat) entorn del poema schillerià.⁸³ Es tracta d'un horitzó de veritat que val no només per al tot el grup temàtic de la "metafísica de l'obscur nostre", sinó també per a tot el conjunt relatiu a "la qüestió inconstruïble" (del qual és aquell grup la part darrera).⁸⁴

D'aquest grup i d'aquest conjunt, tanmateix, n'hem de destacar el fet que siguin el lloc on la segona versió d'Esperit de la utopia més canvis, correccions i afegits comporta respecte de la versió de 1918.⁸⁵ A part dels epígrafs o capítols ja comentats, recordem al respecte l'exposició sobre Kant i Hegel (EU 219-236/212-228, procedent d'EU-18 271-294, on s'enquadra en

un context prou divers);⁸⁶ o les reflexions entorn de la història, la recerca de sentit i la manca contemporània de fe ("De la boira, l'expedició d'Alexandre i la grandesa del sí", a EU 212-218/206-212; un títol, en part igual, d'"Excurs: l'expedició d'Alexandre", però poc més que el títol, pot trobar-se a EU-18 304-319).⁸⁷ Quant a aportacions que no canvien de context, però que són acuradament reelaborades, n'esmentarem tres: no només com a exemples nous del treball blochià de refer uns textos i de millorar una "obra" massa incipient, sinó també i sobretot com a exponents de temes d'un interès molt particular.

Formen la primera d'aquestes aportacions els epígrafs inicials de la "metafísica de l'obscur nostre" (EU 237-256/229-247), o "metafísica de la interioritat" (EU-18 363-373): radicalment treballats, els tres epígrafs, en passar d'una a altra versions, en la de 1923 són complementats amb un epígraf nou (EU 256-262/247-252: "Els possibles llocs de la paraula clau") que connecta aquest mosaic global amb parts precedents de l'obra (a EU 257/248 i 261/251 hi ha sengles dobles referències a l'"ornament" i a la "música") i alhora anticipa el tema del capítol final de la part en què es troba (a EU 261/251 i 262/252 hi ha al·lusions a l'aparició de Sais).⁸⁸ Quant al contingut de l'aportació, no només inclou el tema de "l'admiració" com a "inici permanent del filosofar" (TL 383), sinó que

sobretot presenta i alhora desenvolupa els dos conceptes fonamentals d'Esperit de la utopia. Primerament, el de «la foscor de l'instant concret viscut», «la foscor de l'ara i l'aquí». I segonament, el d'«el saber encara no conscient» i el de «l'encara no esdevingut» que correspon a aquest saber. Es tracta de sengles circumloquis de l'utòpic, els quals (...) es resumeixen en la categoria de l'«encara-no», una categoria que impregna els somnis diürns de tots nosaltres. (...). El somni diürn no és --contra el que diu Freud-- cap estadi previ del somni nocturn, sinó que pertany a un àmbit del tot específic; no a l'àmbit del ja-no, com l'inconscient freudià, sinó a l'encara-no (que té també, tanmateix, un ésser).

(TL 386; s.n.).⁸⁹

Les altres dues aportacions, que segueixen en la versió de 1923 l'aportació que glossava el text anterior, són com un doble comentari a tot el que precedeix, un comentari fet des d'un doble punt de vista: amorós i religiós. L'una tracta de "la dona i el fonament, en l'amor" (EU 262-267/252-257; reelaboració abreujada d'EU-18 349-360) i en ella l'amor humà és presentat com a no reduïble ni al sexe ni a la procreació, i obert a horitzons utòpics, àdhuc literalment cristians; sembla un homenatge de l'autor al seu matrimoni amb Else (morta precisament entre les dues versions de l'obra) i prepara la següent aportació. Quant a aquesta (EU 267-273/257-263; "El Crist, o la faç desvelada"; refundició no gaire modificada d'EU-18 374-382: "Jesús"), presenta un Crist enquadrat en el marc, i alhora parcialment diferenciat, de la mitologia astral (sol, sol-lluna), del judaisme vètero-testamentari i de l'apocalíptica cristiana, i anticipa tota la personalíssima (i gens ortodoxa) interpretació que del fenomen religiós desenvoluparà Bloch en els capítols 52-53 d'El principi esperança i a Ateisme en el cristianisme; ⁹⁰ l'aportació delimita, doncs, el sentit d'aquells horitzons "literalment" (només literalment) cristians a què s'obria el tema de l'amor. ⁹¹ La manipulació de l'autor sobre els textos, per a la segona versió, és més que notable en el primer ⁹² (en canvi, és poc considerable en el segon); ⁹³ però pel que fa al perquè del canvi de lloc que l'aportació sobre l'amor rep en el conjunt de "L'esquema de la qüestió inconstruïble", hom només pot fer conjectures, i potser calgui relacionar-lo amb Else i la seva prematura mort al gener de 1921. ⁹

No sense intenció la nostra anàlisi de la part més filosòfica d'Esperit de la utopia ha acabat referint-se a Else: no només perquè aquesta i l'obra siguin inseparables, atès que Bloch li en dedica les dues versions (la segona, pòstumament), a la seva primera dona, "junt amb la qual" havia escrit el llibre (segons arribà a dir en certa ocasió); ⁹⁵ sinó també perquè convenia insinuar tot un paral·lelisme entre l'obra literària, feta i re-

feta (com anant de l'assaig a l'obra) per Bloch, i la doble experiència que aquest viu alhora, amb l'amor i la mort d'Else.⁹⁶ Amor i mort, mort i amor: dialèctica equivalent a la de llum i fosca, fosc i llum, que definia el nucli mateix d'Esperit de la utopia, una obra amb la versió de 1923 de la qual es relaciona l'aparició al mateix any del recull d'assais A través del desert.⁹⁷ Certament, aquest títol amaga un homenatge de Bloch al seu idolatrat Karl May;⁹⁸ però n'hem d'aprofitar també el significat simbòlic (bíblic i alhora existencial i històric) de la imatge del "desert" i del fer camí "a través" d'ell. Com l'Èxode judaïc pel desert, tot èxode (la vida de l'individu o la història dels pobles) és fer camí, en esperança, cap a una llar pàtria llunyana, encara no posseïda, però ja present i operant (en virtut de la qual, i només en virtut de la qual, podem fer i fem, precisament, camí); però és també a través del desert d'una guerra que Bloch ha volgut encendre la llum de l'esperit utòpic, pot ser perquè l'amor d'Else (l'amor i no la guerra, l'amor en plena guerra) li obria la possibilitat de fer-ho, un amor que aviat té tanmateix tancada per la mort d'Else la seva pròpia possibilitat; i és a través del desert d'aquesta mort que brollaran no només, el 1923, la nova versió, millorada, d'Esperit de la utopia i l'esmentat recull d'assais complementari, sinó també, ja el mateix 1921, l'obra sobre Thomas Münzer, acabada i publicada després de morir Else. Un i altre cop, doncs: llum i fosca, fosc i llum.

Fins la mateixa relació de Bloch amb Else von Stritzky pot, tanmateix, caracteritzar-se per la imatge del desert, amb la seva dialèctica de llum i fosc. Perquè ambdós s'havien estimat profundament, havien estat molt units; però també havien suportat la separació (el treball d'ell, l'hospital d'ella), i en la solitud l'home tampoc no havia romàs sempre fidel:

Després de les miserables setmanes de separació, en primavera i estiu, i alguns encontres sexuals amb altres dones, a partir de la tardor la meua vida amb Else assolí en pleni-

tud tot el que sempre havia somiat, de manera que no em quedava res per desitjar.

(TL 16: "Album de records d'Else", 11.02.1921).⁹⁹

Potser perquè els darrers mesos hauran estat de tal intensitat serà més fort el dolor de la mort; però aquesta tindrà almenys, en canvi, el consol d'aquest final intens:

Tinc la infinita satisfacció, i és el més maco i el millor que em podia i que m'havia d'esdevenir, que els darrers mesos encara els passés amb Else. I que els visqués com si fossin els primers i els darrers alhora: infantesa, primer amor i extrema vellesa, alhora.

(TL 20: "Album", 20 de febrer).

Sens dubte s'havien estimat profundament. Tanmateix ¿podia algú no estimar aquella criatura?

Ella somreia.-

Sovint ni sabia perquè. Estava contenta; era feliç, sense més motiu. Jo li preguntava aleshores si tornava a contar-se els dits.

Ningú que veia el seu somriure no podia ja oblidar-ho.

(TL 13: "Album", 17 de gener).

I amb això coincideixen tercers testimonis, menys sospitosos de possible exageració.¹⁰⁰ L'ur testimoniatge ens ofereix a més un retrat d'Else en termes de "llum" i "resplandor" (TL 29), "llum d'altre món" (TL 31) o "llum celestial" (TL 29); amics i coneguts parlen de la seva "bellesa, puresa i bondat" (TL 28) o de "bondat, serenitat i paciència" (TL 29), d'una "bondat callada i constant" (TL 28); parlen fins d'un "àngel" (TL 31).¹⁰¹ I aquest àngel havia estimat Bloch molt profundament, molt especialment:

Poques vegades hi ha hagut home tan estimat com jo vaig ésser-ho d'ella. I no n'hi ha cap, d'home, que hagi estat estimat més ni més profundament que no ho he estat jo.

(TL 13: "Album", 24 de gener).

"Els teus somnis", li escrivia a Bloch Margarita Susman, en una primera carta de condolència, "eren la seva vida; i les teves conviccions, la seva plenitud" (TL 31). En efecte:

Else creia fermament en l'absoluta certesa de la meua filosofia. Per a ella, provenia de la mateixa sang i de la mateixa regió que la Bíblia; interpretava la Bíblia a través de la meua filosofia; i la meua filosofia, a través de la Bíblia. Else estava totalment plena de la seva fe cristiana; era

fervorosa i esperava, com un infant, el miracle, sense que hi hagués en ella el més mínim rastre d'infantilisme ni cap mena de clericalisme.

(TL 16: "Album", 16 de febrer).

No és sorprenent que l'amor de la dona creient deixés la seva empremta en l'elaboració d'Esperit de la utopia; i una compenetració tan forta entre Bloch i Else tampoc no s'hagués donat si en aquesta s'hagués amagat qualsevol "mena de clericalisme", quelcom ben aliè a l'esperit blochià. Llum i foscor, doncs: ara com a dialèctica entre fe, oberta a l'imprevisible ("plena de la seva fe", esperava "el miracle"), i incredulitat. Però alhora, foscor i llum: enfront del "clericalisme", que fa infantils els creients, una filosofia que interpreti la Bíblia mateixa...

També "exteriorment", en la superfície, el camí en comú de Bloch i Else ha estat dialèctic, fet de clar-obscur:

Per quins estadis no hem passat, fins només ja exteriorment en tan pocs anys!

1911. En dependència, encara, del meus pares.

1912. Vida de solter i senyorívolament il·lustrada, amb Lukács.

1913. Else, mansió esplèndida, convidats dia i nit, luxe aristocràtic, organitzat i realitzat per Else.

1915-1917. Profund aïllament a Grünwald/Isartal (...), escrivint Esperit de la utopia.

1917-1919.¹⁰² Exili a Suïssa, pobresa i misèria (...): un habitatge llastimós; sovint, fam; tot l'anterior s'havia esfumat (precisament allò que aviat hauria trencat altres matrimonis enfortia el nostre). (...) Else, ben sovint malalta i sense qui l'ajudés, en aquelles golfes sense calefacció, a Thun (i després a Interlaken). (...).-

((1919-1920)) Pel gener del 19 Else es posà molt malalta, i jo després; malgrat la febre, s'aixecà, em cuidà fins que em vaig posar bé i preparà tot per al viatge de retorn cap a Alemanya. Else, cap a Wiesbaden, on estava el seu pare; i de seguida cap a l'hospital. Jo, obligat a fer de vagabund (...), viatjava sovint cap a Wiesbaden, però només podia veure Else en l'ambient més que estrany, per a ella i per a mi, d'un hospital. (...) Després, al setembre ((de 1920)), de nou amb ella (...). Un primer refugi en el nostre Garmisch d'altres temps (...) Aleshores, Munic: els

darrers mesos. Com un matí, un migdia i un capvespre, tot
 alhora... És així com ella se'n va anar, de mi.

(TL 20s: "Àlbum", 20 de febrer).

De la riquesa i el "luxe"... a la "pobresa i misèria", àdhuc a
 la "fam": fosc en la llum, fins materialment; però també hi ha
 llum interior en la fosca de defora, car el que "hauria trencat
 altres matrimonis" només "enfortia" el dels Bloch. Alhora, ha-
 ver de separar-se (ella "cap a l'hospital", ell "obligat a fer
 de vagabund") i, tanmateix, "els darrers mesos", de plenitud.

Però el contrast de llum i fosc té un darrer sentit,
 particularment patètic. L'"àlbum de records d'Else" és, al res-
 pecte, la llum. Bloch hi recorda, per exemple, la primera, la
 "penúltima" i la darrera de les operacions d'Else (TL 27 i 48,
 TL 26 i TL 21s);¹⁰³ copia la carta que envia a Lukács, o les
 cartes de condolència que rep i que tan bé parlen d'Else (TL 14
 i TL 28-34 i 49);¹⁰⁴ transcriu diverses notes d'Else o d'ell per
 a Else que va trobant per un o altre racó (TL 26s, 37, 38 i 43);
 consigna les visites a la tomba d'Else (tan trista, primer, sen-
 se "cap creu o llosa": TL 36) per desar-hi flors (TL 37); evoca
 els records i els aniversaris de llur vida en comú (TL 17, 42,
 44, 45, 46 i 48); o comenta, en fi, lectures fetes (TL 19 i 42s),
 músiques escoltades (TL 23s, 24 i 47) i diversos llocs visitats
 (TL 21s, 47s i 49s) que sempre li recorden Else... El patetisme
 i l'emoció troben, tanmateix, la sorpresa del contrast precisa-
 ment a propòsit del darrer dels llocs citats (una de les poques
 pàgines de l'àlbum-diari que corresponen, d'altra banda, a 1922,
 gairebé a dos anys de distància de la mort d'Else), on consigna
 el seu recent viatge a Riga, ciutat natal d'ella, i l'arribada
 a la casa familiar:

Tenia la consciència que allà Else havia conegut cada pe-
 dra i que cada pedra l'havia coneguda, a ella, i que s'en
 recordava, d'ella. La casa, la qual vaig trobar aviat, era
 aquella des de la qual ella havia vingut cap a mi i m'ha-
 via portat la pau i la felicitat que tan profundament m'ha

vien estat final de tempestes, aquella pau i felicitat que el nostre matrimoni havia significat.

(TL 50: "Album", 19.11.1922).

Més que perquè el text correspongui a la darrera anotació de l'album i àdhuc a la seva darrera pàgina, aquesta citació és particularment patètica perquè ni per un moment (ni en aquest fragment ni al llarg de les dues pàgines de l'anotació final a què pertany) res no hi diu Bloch del seu nou matrimoni. I feia ja més de tres mesos que s'havia tornat a casar! Com si hagués oblidat molt aviat aquell inoblidable esguard d'Else que ell mateix havia recollit com en un retrat, sempre tornat a mirar:¹⁰⁵

ànima lluminosa i plàcida, que s'inflama de sobte i amb força, amb el seu esguard blau d'acer on es reflecteix una vida interior tranquil·la, fervorosa, profunda i plena.

(EU-18 351 = EU 263/253 = TL 39: "Album", 06.04.1921).

Tot i haver parlat de les pedres que devien recordar Else i el seu esguard, res no ha dit Bloch del fet que s'hagués casat de nou, que s'hagués decidit per uns altres ulls (ara, els de la pintora Henriette Linda Oppenheimer). ¿Li era massa forta la solitud del desert? ¿O ha estat una venjança contra el destí que havia destruït aquell primer gran amor, la voluntat d'afirmació que (contra aquest destí) resta sempre obert el camí de l'amor i l'esperança? Fosc en el cor mateix de la llum, aquestes preguntes queden sense resposta certa. ¿Podrà donar-la el futur?¹⁰⁶

Entre Crist i Marx: Thomas Münzer (1921),
o la revolució desitjada

De la mà encara del record (de l'"album de records") d'Else, i abans d'entrar pròpiament en l'anàlisi de la darrera part d'Esperit de la utopia, sobre "Karl Marx, la mort i l'Apocalipsi" (que deixem per al capítol següent), ens referirem ara al peculiar estudi blochià del reformador Münzer, figura destaca

da de la guerra dels camperols alemanys, el segle XVI. L'estudi, a més, reflecteix perfectament la confluència dels dos grans motius o interessos de l'Esperit de la utopia de 1918 (confluència que la versió de 1923 no faria sinó accentuar encara més). D'una banda, el motiu cristià --potser no aliè, com ja hem vist, a l'influx d'Else, tan "plena de la seva fe" (TL 16)--; un motiu considerat per Bloch de manera fonamentalment escatològica: això és, referida al problema de la mort, de l'èxode i de l'apocalíptica (de la soteriologia i, alhora, de la filosofia de la història).¹⁰⁷ D'altra banda, el motiu socialista i revolucionari --d'arrel o inspiració marxiana, i no independent de l'amistat lukácsiana d'anys anteriors--; un motiu que el propi Bloch no deixà de posar en relació també amb Else mateixa:¹⁰⁸

1913. Else, mansió esplèndida, convidats dia i nit, luxe aristocràtic (...).

1917-1919. Exili a Suïssa, pobresa i misèria (deia jo aleshores que la Revolució russa m'havia costat molts milions i que tanmateix en aquesta mesura m'era també valuosa).

(TL 20: "Album de records", 20.01.1921; s.n.).

L'observació no és gratuïta: el pare d'Else perdia amb la Revolució soviètica gairebé tota la seva immensa fortuna i Else deixava de rebre els diners que abans havien permès els Bloch de viure amb "luxe aristocràtic"; quant a la valoració blochiana de la Revolució, és d'entrada tan positiva que bé pot mesurar-se en comparació amb els "molts milions" que "havia costat" als Bloch.

Més enllà de la confluència d'ambdós motius, hom pot parlar fins d'una certa identificació d'ells per Bloch; almenys si hom entén el motiu relatiu a Crist com a inseparable de l'arrel judaica i de l'herència messiànica que en la persona de Jesús es troben. El text següent, remuntable a 1913, així ho diu:

Els homes segueixen trobant-se o es troben de nou, en definitiva, desamparats i sense cel. Però en la nostra força per canviar i exigir, en el nostre interior més profund, en cara innominat, dorm el Crist darrer, desconegut: aquell qui aconsegueix la victòria sobre la fredor, sobre la buidor, sobre el món i sobre Déu; Dionís, l'immens teürg;

aquell que Moisès presentí i al qual el dolç Jesús només s'ha aproximat, sense, però, personificar-lo.

Tanmateix, aquí es trobaran eternament els jueus i els alemanys (...); i, així, hom pot seguir pensant, i cal que ho entengui a partir del curs que la història ha seguit fins ara, o --dit altrament-- cal que hom pugui de nou pensar, i que no n'hi hagi cap dubte, que el poble jueu, amb el poble alemany --i en virtut d'energies infinitament pluriformes i de l'òptica, pròpia dels eons, d'una nova proclamació--, ha de significar una vegada més quelcom de darrer, de gòtic i de barroc, per tal de preparar d'aquesta manera, en unió amb aquest tercer recipient de l'expectació, del donar a llum Déu i del messianisme que és Rússia, el temps absolut.

(EU-18 332).¹⁰⁹

"Evidentment", reconeixera ell mateix, Bloch no podia veure la Revolució leninista sinó "com un acompliment", entès aquest fins "en un sentit teològic" (TL 377). Zudeick encerta al respecte en aplicar a l'autor de l'Esperit de la utopia de 1918 el títol, de "teòleg de la revolució", amb què ell mateix definiria Münzer.¹¹⁰

Bloch iniciava la seva monografia d'"el rebel en Crist" (TM 15/17) el 1920; i devia aprofitar aquells "darrers mesos" de plenitud "amb Else" (TL 20); un marc, sens dubte, inspirador. Si resultava dur reemprendre el treball, interromput per la seva mort, també era aquell un treball del tot impregnat d'Else;¹¹¹ potser per això Bloch era capaç "després d'un temps" (de quasi quatre setmanes) de tornar a "treballar" en l'obra (TL 14) i fins de fer-ho "al llarg de tot el dia" (TL 19), de manera que al maig de 1921 el trobem en un poblet del llac de Sternberger (a 30 km al sud de Munic) "revisant la darrera part del manuscrit" (TL 41) el "final" del qual queda llest al mes següent (TL 43). Thomas Münzer apareix a la tardor, en l'editorial muniquesa Kurt Wolff.

Com ja deia el 1923 Strunz, Bloch hi presenta "el rebel i més radical anabaptista" Münzer "com a comunista dotat de consciència de classe, revolucionari i quiliasta, i com a «home rus»" orienta "la seva doctrina" en sentit de "la sociologia actual"; i "sobretot" es preocupa "per interpretar religiosament el comu-

nisme alemany i per fer consonar el regne de Déu i l'ordre social comunista".¹¹¹ Però cal afegir-hi que el punt on es troben ambdós àmbits (creient i revolucionari) rau exactament en un nou "encontre amb si mateix" de l'home, que s'obre així a la llibertat.¹¹² Per això el llibre és inseparable d'Esperit de la utopia, i Bloch podrà definir-lo de manera equivalent (EU 347/335):¹¹³

((Thomas Münzer és)) una obra de joventut amb un objecte significatiu. És un coda d'Esperit de la utopia, l'obra de 1918 i, de nou, de 1923. El seu romanticisme revolucionari troba mesura i determinació en el llibre El principi esperança. (TM 230).

No musical, com Bloch, sinó pictòrica és la imatge que aplica a la monografia un Nigg, en definir-la com a "pintura expressionista":¹¹⁴ definició vàlida, però massa tòpica.¹¹⁵

Les dues grans parts centrals de l'obra es refereixen a "la vida" (TM 17-110/18-135) i al "sentit de la predicació i la teologia" (TM 111-225/136-251) münzerianes.¹¹⁶ Però potser on més típicament es reflecteix el geni de Bloch és en la brevíssima part introductòria (a la qual prestarem atenció en el seu moment) i en la part no massa més llarga que fa de cloenda.¹¹⁷ D'aquesta, sembla inexcusable citar-ne uns fragments finals:

La mateixa força que portà a la creació de la màquina i que, amb una transformació de la voluntat, ens impulsa cap al socialisme, és precisament la força que dóna vigoria a allò secret, latent encara en el socialisme i que Marx passà per alt --que fins havia de passar per alt, atès que volia finalment dominar tant la necessitat com l'atzar--, però que en l'Alemanya de Münzer i a Rússia posseeix irremissiblement el record, ahora revolucionari i religiós, d'una herència. (...).-

Torna de nou aquella època ((de Münzer)): l'impuls proletari d'occident la portarà de nou, i a Alemanya i Rússia assolirà la seva plenitud. (...) Encara desatesa, segueix a l'espectativa la soterrània història de la revolució, ja iniciada com a anar dret; però els germans de la Vall, els càtars, els valdesos ((i)) albigesos, l'abat Joaquim el calabrés, els germans de la Bona voluntat, de la Vida comunitària, de l'Esperit ple i de l'Esperit lliure, Eckhart, els hussites, Münzer i els ((ana))baptistes, Sebastian Franck, els il·luminats, Rousseau i la mística humanista de Kant, Weitling, Baader, Tolstoi... tots

ells s'uneixen, i l'exigència d'aquesta immensa tradició es reformat de nou contra l'angoixa, l'estat i la incredulitat, així com contra tota autoritat per a la qual l'home no sigui el primer.

Salta ara l'espurna que ja mai no s'estingirà enlloc i que respon a la més categòrica exigència bíblica, segons la qual no tenim aquí cap estatge permanent, sinó que en cerquem un de futur. Un tarannà messiànic es prepara a pujar fort novament, un tarannà que finalment confia en la peregrinació i en la força no enganyosa de la nostàlgia: no la nostàlgia d'un restar tranquil en un lloc, d'una obra estabilitzada, d'una falsa catedral o d'una transcendència esmortida que res ja no fan bullir, sinó la nostàlgia de la il·luminació del nostre mateix instant viscut o de l'adequació per a la nostra admiració, per a la nostra intuïció, per al nostre somni veritablement profund de felicitat, veritat i desencísament, quant a allò mateix que és nostre, ((per al nostre somni)) d'una divinitat i d'una glòria misterioses. (...) Resplandeix ben alt, sobre les ruïnes i sobre els derruïts cercles culturals d'aquest món, l'esperit d'una utopia no obstruïda i que té, en les més íntimes Ofir, Atlàntida o Orplid, ((és a dir)) en la manskció de la manifestació absoluta del nosaltres, la certesa de saber cap a on va.

D'aquesta manera, s'uneixen finalment el marxisme i el somni de l'absolut en una mateixa marxa i en un mateix pla d'operacions; s'uneixen com a força per avançar i com a la fi de tot entorn en el qual l'home sigui un ésser oprimat, menyspreat i ignorat; com a reconstrucció de l'estrella Terra i com a crida, creació i imposició del Regne. En aquest tempestuós viatge de peregrinació, Münzer, amb tots els quiliastes, roman com a cridador. (...).

N'hem tingut prou, d'història universal; n'hi hagué també prou, massa i més que massa, de formalisme, de polis, d'artifici i de bloqueig, mitjançant la cultura. Oberlament comença de moure's una vida diferent, irresistible, arraulida al fons de l'escenari de la història, de la polis i de la cultura: l'ànima, la profunditat i un cel de somni que tot ho cobreix, estrellat des de baix fins al zenit, brillen interiorment, i es despleguen els veritables firmaments; i irrefrenablement ens porta la nostra resolució fins a aquell símbol misteriós cap al qual es dirigeix, des de l'inici dels temps, i com cercant-lo a les palpenes, no sense dificultat, la nostra Terra.

(*Conclusió, i la meitat del Regne*: TM 228-230/252-255)

L'extensió es justifica per l'eloqüència d'un text que parla per si mateix en reiterar temes prou coneguts: l'instant viscut, l'admiració, el messianisme i fins l'esperit de la utopia. I quant a temes relativament nous, n'hem de distingir dos grups.

Quant al primer grup destaquem, d'una banda, l'amplíssima referència a la història dels moviments alliberadors, progressistes:¹¹⁸ dels moviments, conclou Bloch, herètics.¹¹⁹ Per Bloch, en efecte, ortodòxia és sinònim de regressió i paràlisi (i a Thomas Münzer l'ortodòxia ve personificada en Luter);¹²⁰ de tot ortodox, tanmateix, val per Bloch el que diu del funcionari:

És aquell qui té necessitat de donar la dreta al gos del seu superior. Perfecte, aleshores.

(EP 13; epígraf de 1905).

D'altra banda, remarquem la lacònica al·lusió a l'anar dret, una imatge que tipifica prou radicalment la idea blochiana de l'home digne (el qui està dempeus, i rebutja d'ésser "oprimit", "menyspreat", "ignorant"), també proclamada ja en el context anterior:

L'anar dret s'aprén a la fi. El cap, alt; i mirant lliurement a tot arreu. Només així, hi som.¹²¹

(EP 13; epígraf de 1905; s.n.).

També dos són els punts del segon grup; però llur peculiar importància rau en el fet que remeten a tota una temàtica que hem cregut millor de tractar a part, en el capítol següent. Un d'aquests punts és el de la dialèctica posició de Bloch enfront del marxisme: inequívoca i fervorosa exaltació per un nou socialisme marxista, i alhora reconeixement també (encara que, aquí, exculpatòri) dels límits que pugui tenir (que té, en aquest cas, el propi Marx). L'altre punt és el de la insistència a posa Alemanya sempre equiparada amb Rússia (on s'havia esdevingut la revolució desitjada). I cal destacar aquesta darrer aspecte (subratllant el caràcter de "desitjada" que per Bloch tenia la revolució) perquè és fonamental per discernir el sentit darrer de Thomas Münzer. L'obra respon també, certament, a l'interès blochià pels moviments herètics i mil·lenaristes;¹²² però Bloch escull Münzer i la seva revolució per intentar, sobretot, explicar-se i justificar el fracàs de la revolució de 1918 a Alemanya:¹²³ una revolució que tenia en Rosa Luxemburg la figura més destacada;¹²⁴ i que havia estat en el fons el motiu que els Bloch es decidissi a retornar de l'exili suís.¹²⁵

A p è n d i x

L'EDICIÓ DE LES OBRES
COMPLETES (GESAMTAUSGABE)
D'ERNST BLOCH

Atès que el nostre intent de "biografia intel·lectual" de Bloch arrela en l'obra mateixa del filòsof, té en ella el seu centre nuclear i pren d'ella la força decisiva, sembla inexcusable d'oferir al lector, ni que sigui a manera d'"apèndix", una acurada presentació de tots i cadascun dels volums de l'anomenada Gesamtausgabe blochiana.¹ I és que, més enllà dels avatars de la seva gènesi, configuració concreta i publicació definitiva, hom ha de reconèixer una cosa: l'edició, diguem-ne, de l'obra completa de Bloch és expressió d'aquella profunda i personal convicció del pensador que tenia un missatge a comunicar. Com a missatge personal, digne --i àdhuc exigent-- d'ésser publicat, fou acuradament escrit i revisat més d'una vegada, reelaborat i ampliat fins a última hora;² com si l'autor cerqués incansablement de donar-li una expressió definitiva no acabada mai d'aconseguir. En qualsevol cas Bloch mai no volgué tocar ni canviar ni corregir allò que havia inclòs en la Gesamtausgabe; talment, com si l'autor s'hi hagués volgut comprometre per sempre.

Tanmateix, ni l'ordre d'aparició ni la mateixa ordenació numèrica, planificada d'entrada, dels diversos volums de la Gesamtausgabe no responen a cap lògica ni principi que mereixin particular respecte; i això, malgrat l'esforç que en certa ocasió féu el propi Bloch per justificar la planificació d'aquesta l'edició definitiva de les seves obres.³ No és es-

trany, certament, que l'ordre d'aparició dels volums hagi estat de fet convencional, determinat circumstancialment.⁴ Més que sorprenent resulta, en canvi, que la mateixa planificació de l'edició no faci palès cap ordre mínimament raonable;⁵ la qual cosa, però (diguem-ho també aquí), no és del tot incoherent en un autor com Bloch, qui mai no sembla haver-se preocupat per establir un ordre prou convincent en la mateixa estructuració que, per exemple, fa de les seves obres en capítols.⁶ En qualsevol cas, això ens permet de presentar aquí sense més els volums de la Gesamtausgabe segons un ordre establert per nosaltres, amb independència de l'ordre tant de publicació com de planificació d'aquests volums.

El criteri de la nostra ordenació i presentació és bàsicament cronològic: intenta reflectir el més fidelment possible el mateix ordre en què foren successivament elaborades (i, en molts casos --bé que no en tots--, consegüentment publicades) les obres de Bloch. Si més no, aquest criteri té l'avantatge que no ha de justificar-se d'entrada, car respon a la lògica mateixa dels fets; l'esforç d'ineludible justificació es reduirà als casos que una tal correspondència sigui discutible.⁷ D'altra banda, l'ordre cronològic fa joc amb la mateixa presentació biogràfica que acabem de fer. Tanmateix, alhora, l'ordenació cronològica és intrascendent per a la mateixa comprensió del pensament blochià, atès que aquest pertany a un filòsof el nucli més fonamental de l'aportació del qual roman radicalment invariable al llarg dels anys: no hi ha de cap manera un "primer" i un "segon" Bloch que facin important la cronologia de les seves obres.

Heus aquí, doncs, presentats a continuació, cadascun dels volums de la Gesamtausgabe der Werke d'Ernst Bloch, publicats per Suhrkamp (Frankfurt del Main) els anys 1959-1978.⁸

1. Esperit de la utopia (doble versió: 1918 i 1923):

a) Versió originària (1918): Geist der Utopie. Faksimile der Ausgabe von 1918, GA 16 (1971), 445 pp. (EU-18).

b) Segona versió (1923): Geist der Utopie. Bearbeitete Neuauflage der zweiten Fassung von 1923, GA 3 (1964), 352 pp. Trad. fr.: L'esprit de l'utopie, Version de 1923, revue et modifiée (trad., Anne-Marie Lang i Catherine Piron-Audard), Gallimard, P. 1977, 244 pp. (EU).

És la primera obra de Bloch, llevat de la tesi doctoral.⁹ Exaltadament apassionada (hi ressona la guerra que l'autor havia eludit), és un combinat ben curiós, entre filosòfic i religiós, entre místic i revolucionari; orientat a la interpellació profètica i alhora desitjós de rigor especulatiu, combina exposicions sobre qüestions artístiques, reflexions sobre la metafísica de la interioritat i variacions entorn de la peculiar comprensió blochiana del sentit de l'home i de la història (sentit esbossat a partir de motius marxiano-revolucionaris, bíblico-escatològics, mítico-culturals, judeocristians, etc.).¹⁰ Composta, en la seva versió originària, entre 1915 (abril) i 1917 (maig), a Baviera i Suïssa, l'obra --tant en una versió com en l'altra-- fou dedicada per Bloch a la seva primera esposa (que ja havia mort en publicar-se la segona versió).¹¹ Estructuralment, consta de diverses parts: sis, en la primera versió; i quatre, en la segona.¹² S'hi afegeix en ambdós casos, a tall de solemne cloenda, una àmplia exposició final sobre "Karl Marx, la mort i l'Apocalipsi", que forma un tot perfectament unitari.¹³ D'altra banda, d'entre les altres parts del cos de l'obra, n'hi ha dues de peculiar importància: l'una, sobre la "Filosofia de la música", és una típica expressió de la preeminència que la música té en Bloch com a "art, la més utòpica de totes les arts";¹⁴ l'altra, intitolada "Vers una metafísica

de l'obscur nostre", és una aportació fonamental per entendre l'autor i hom pot considerar-la com a anticipació de l'exposició que ocuparà el cap. 20 --i també el cap. 16-- d'El principi esperança¹⁵ (una aportació, tanmateix, que només es troba definitivament configurada en la segona versió de l'obra).¹⁶ Pel que fa a la reelaboració que comporta la segona versió, val a dir que no altera ni l'estructura originària (amb les corresponents parts fonamentals) ni tampoc el sentit i l'abast del contingut més essencial de tot el conjunt.¹⁷ Es tracta, doncs, d'una segona versió d'una mateixa obra: d'una reelaboració del mateix; una reelaboració, alhora, millorada. Els canvis introduïts, bé que són nombrosos i de consideració, no afecten el nucli del llibre, el qual guanya radicalment en unitat en ésser reelaborat: hi han estat suprimides aportacions que afavorien la dispersió temàtica (en llur majoria es tractava de suppressions exigides per la publicació, el mateix 1923, del recull d'assaigs crítics A través del desert);¹⁸ o bé, hi han estat reagrupats diversos dels altres escrits, amb la qual cosa la nova ordenació del conjunt guanya també considerablement.¹⁹ Publicada a Berlín, aquesta segona versió fou, una vegada més, revisada --de forma, tanmateix, purament formal-- en ésser incorporada a la Gesamtausgabe, edició definitiva a què correspon la traducció francesa del llibre.²⁰ Aquest llibre era proper a les preocupacions d'obres contemporànies, com és ara Història i consciència de classe de Lukács.²¹ Del "romanticisme revolucionari" que, segons el propi Bloch, s'expressa tant en Esperit de la utopia com en la següent obra sobre Thomas Münzer, en seran donades "mesura i determinació" en El principi esperança i en altres obres posteriors.²²

2. Thomas Münzer, teòleg de la revolució (1921):

Thomas Münzer als Theologe der Revolution. Ergänzte Ausgabe, GA 2 (1969), 230 pp.

Trad. cast.: Thomas Münzer, teólogo de la revolución (trad., Jorge Deike Robles), Ciencia Nueva, M. 1968, 262 pp. (TM).

Probablement tendenciosa, però sens dubte suggeridora i interpel·lant, aquesta "biografia" münzeriana de Bloch no és només una reinterpretació de l'aventura revolucionària que, en nom de la seva fe evangèlica, visqué un dels més destacats protagonistes de la guerra dels camperols (1524-1525), sovintejat tema d'estudi marxista;²³ és també un cant d'homenatge a tots els moviments progressistes, messiànic-mil·lenaristes, herèti co-revolucionaris, autènticament reformadors, etc., que s'hagin esdevingut al llarg de la història i que de fet mai no han estat absents de la mateixa tradició judeo-cristiana.²⁴ Tanmateix, si hom es pregunta per l'ocasió concreta que pogué induir Bloch a tractar la figura de Münzer, caldrà potser apuntar que l'obra és alhora un intent de justificació, almenys indirecta, del fracàs de la revolució de 1918: un fracàs que havia desil·lusionat profundament el jove filòsof de la utopia concreta i que aquest creia poder disculpar basant-se en el fracàs que en el seu moment havia tingut també una altra revolució, igualment alemanya i no menys digna d'una millor fortuna.²⁵ En aquest sentit, hom pot discernir en l'obra --com a contrast positiu dels fracassos en qüestió-- l'amagada i activa presència de la revolució leninista que el Bloch d'aleshores (i, en el fons, el Bloch de sempre) veia com a portadora del més esperançador futur i com a primera genuïna anticipació històrica de la realització de l'utòpic.²⁶ A diferència d'Esperit de la utopia --obra amb què restava íntimament lligat--, el llibre münzerià suposava ja un clar distanciament mutu entre Bloch i Lukács.²⁷ Publicat en primera edició a Munic, fou refós (sense que el contingut fóra de cap manera afectat essencialment) i reeditat el 1962;²⁸ l'edició definitiva té un capítol i altres passatges afegits, que no són recollits en les versions francesa i castellana anteriors.²⁹

Aportació positiva de la versió francesa foren les notes que M. de Gandillac hi afegí molt encertadament i que el traductor castellà també incorporaria després.³⁰ Pel que fa a l'estructura de l'obra, aquesta té dues parts, brevíssimes, d'introducció, i en té una altra, de final;³¹ de les altres grans dues parts del llibre, que en configuren el nucli, l'una tracta de la vida de Thomas Münzer;³² l'altra estudia el sentit en què s'orienten tant la predicació com la teologia münzerianes.³³

3. Petjades (1930):

Spuren. Neue, erweiterte Ausgabe, GA 1 (1969), 220 pp.

Trad. fr.: Traces (trad.: Pierre Quillet i Hans Hildebrand), Gallimard, P. 1968, 246 pp.

(Pe).

Hom pot tipificar el llibre com a fira filosòfica, entre quotidiana i folklòrica, com a antologia de les més diverses i inesperades anècdotes o com a exposició de referències sobre fantasiosos contes populars i de reflexions circumstancials entorn d'esdeveniments costumistes, històrico-polítics o senzillament humans i humanitaris... En qualsevol cas, es tracta d'una obra sorprenent i colpidora, el títol de la qual és sens dubte prou simptomàtic; en cadascuna de les seves pàgines, de les seves reflexions o observacions, el que hi ha són petjades, indicis (indicadors de camí o simples insinuacions) d'una incansable recerca del genuí --de l'utòpic i digne d'esperança, del que resta obert al futur, d'allò que esdevé creador de novetat autèntica-- com a clau hermenèutica de l'existència mateixa: de l'home, de la història, de la realitat tota. En altres paraules: resulta tan fàcil i agradable de llegir --sovint sembla un llibre de contes o una selecció de pàgines d'un diari íntim-- com difícil o àdhuc impossible de resumir pel que fa al seu contingut concret.³⁴ Cal destacar-hi exemplarment, d'una banda, el deliciós capítol autobiogràfic "L'esperit que comença

a formar-se", que aporta suggeridores anticipacions sobre el pensament filosòfic de l'autor;³⁵ d'altra banda, capítols com l'intitulat "Temes de màgia blanca" palesen la mestria de Bloch com a narrador.³⁶ Reeditada sense canvis el 1959, l'obra fou ampliada en la Gesamtausgabe amb una vintena de nous capítols la inspiració dels quals, tanmateix, el propi autor fa remuntar als anys trenta, és a dir, al temps immediatament posterior a l'edició original.³⁷ Aquesta ampliació, que no afecta en absolut el to del llibre, sinó que més aviat n'enriqueix el contingut, no la recull òbviament la traducció francesa feta amb anterioritat.³⁸

4. Herència d'aquesta època (1935):

Erbschaft dieser Zeit. Erweiterte Ausgabe, GA 4' (1962), 415 pp.

Trad. fr.: Héritage de ce temps (trad., Jean Lacoste), Payot, P. 1978, 390 pp.

(HE).

L'època a què el llibre es refereix és bàsicament la del sorgiment del nacionalsocialisme; quant a l'"herència" de què, més en concret, aquí es tracta, cal remarcar que és una herència fonamentalment "cultural".³⁹ No es podia tractar, òbviament, en Bloch, de pretendre heretar boneses ocultes sota la perversitat nazi; però també era evident per a l'autor de Petjades que no tot havia estat infeccionat de malícia pel nacionalsocialisme ascendent en l'època en qüestió. L'expressionisme, per exemple, titllat per molts de portar al feixisme, no era per Bloch un moviment cultural que hom havia de menysprear i condemnar globalment; també n'hi havia trets, i hom en pot discernir les petjades, que podien i havien d'ésser heretats.⁴⁰ Tanmateix, reconèixer-se hereu d'una època comporta també una bona dosi de crítica, de distància envers allò que en l'època de

què es tracta no pot ésser heretat sense més. D'aquí que l'obra comporti una mirada crítica sobre la realitat socio-política de l'Alemanya de la primera postguerra i tingui com a centre especulatiu l'estudi sobre l'"assimultaneïtat i l'obligació de convertir-la en dialèctica", on la burgesia contemporània i el sorgiment del nacionalsocialisme acaparen les ires filosòfiques de l'autor.⁴¹ De la incisiva al·lèrgia antinazi de Bloch, va haver-n'hi ja fa anys entre nosaltres alguna veu, encara que només fos com a traducció parcial de les exposicions blochianes "al voltant dels orígens del Tercer Reich", del 1937;⁴² però en el llibre que ens ocupa, n'hi ha testimoniatge fins i tot en aportacions que es remunten a 1924.⁴³ En tot cas, aquesta al·lèrgia cristal·litza una bona part --la més important-- dels articles i escrits blochians dels anys vint i trenta recollits en l'obra.⁴⁴ L'art i la filosofia d'aleshores --des del revolucionari Bertolt Brecht fins al pro-nazi Martin Heidegger (sempre, evidentment, segons la valoració de l'autor)--, la literatura i la cultura tota, tampoc no deixen d'ésser objecte de la funció crítica blochiana;⁴⁵ són molt pocs els coetanis que, com Brecht o Walter Benjamin, surten del tot ben parats en la confrontació (un Karl May --no tan contemporani, però l'obra del qual continuava essent coetània-- fóra una excepció, entre no gaires d'altres, en la interminable llista de figures sotmeses per Bloch a judici condemnatori).⁴⁶ Com el d'Escrits polítics, que presentarem a continuació, el volum en qüestió és dedicat a la incondicional i fidel Karola (la qual, com a esposa i companya, continuarà al costat de Bloch la resta de la seva vida);⁴⁷ pel que fa al seu contingut, no recull simplement el de l'edició original, del 1935, publicada a Zürich: la seva inclusió en la Gesamtausgabe comportà alguns afegitons, corresponents a escrits dels anys 1937-1940, a tall de complement tenàtic.⁴⁸ És aquesta versió definitiva la traduïda al francès.⁴⁹

5. Escrits polítics (més literalment: Mesures politiques, époque de pest, temps anterior a la revolució de 1848; escrits datables entre 1902 i 1970):

Politische Messungen, Pestzeit, Vormärz, GA 11 (1970), 490 pp.

(EP).

Diversos són els motius que aconsellen de presentar aquest volum, en el conjunt de la Gesamtausgabe, en relació al d'Herència d'aquesta època. En primer lloc, més de les dues tercers parts dels escrits polítics aquí recollits es remunten a abans de la fi de la Segona Guerra Mundial;⁵⁰ se situen, doncs, entre la publicació original del volum anterior i la de Subjecte-objecte.⁵¹ En segon lloc, gairebé la totalitat d'aquest grup majoritari d'articles té el nazisme com a protagonista.⁵² En tercer lloc, i pel que fa a la resta d'aportacions (que corresponen a les 160 pàgines finals del volum, en les quals hi ha recollits escrits dels anys 1950-1970), val a dir que llur tema més comú és el de l'alternativa entre marxisme comunista o capitalisme burgès; i és per això, tanmateix, que són inseparables també del grup precedent. No només perquè per Bloch la derrota del nazisme és històricament inseparable del paper que hi va fer el comunisme soviètic; sinó també perquè el mateix Bloch, en contrast precisament amb la seva perspicàcia crítica enfront del fenomen hitlerià, manifestà en canvi --i així ho varen palesar els seus escrits polítics dels anys trenta-- una actitud sorprenentment i totalment acrítica enfront d'un fenomen com el del stalinisme. I fins a tal punt foren seriosos els problemes suscitats en aquest aspecte --Bloch intentà de dissimular en la Gesamtausgabe aquella ceguesa dels anys anteriors-- que l'assumpte provocà una gran polèmica, tipificable en la publicació, el 1972, del recull d'escrits blochians intítulat De l'atzar a la catàstrofe. Escrits polítics dels anys 1934-1939 (un recull que no preparà, tanmateix, el propi autor).⁵³

6. Escrits filosòfics (literalment: Escrits filosòfics entorn de la fantasia objectiva, datables entre 1902 i 1968): Philosophische Aufsätze zur objektiven Phantasie, GA 10 (1969), 634 pp. (EF).

Valen raonaments semblants als exposats en relació amb el volum precedent per justificar, o si més no explicar, la inclusió aquí dels Escrits filosòfics. En efecte: més de la meitat de les pàgines d'aquest volum l'ocupen escrits anteriors a 1949 --quan Bloch deixà l'exili--; i de la resta de pàgines, no en són més de trenta les corresponents a aportacions posteriors a la publicació completa d'El principi esperança.⁵⁴ És a dir, els materials que hi ha recollits es remunten fonamentalment al període anterior a Subjecte-objecte, o àdhuc corresponen només, pel que fa a gairebé tots els altres, a la dècada immediatament posterior.⁵⁵ D'altra banda, una bona part dels escrits en qüestió corresponents als anys cinquanta reincideixen en el tema del marxisme comunista i en la qüestió del possible encís de la revolució leninista sobre Bloch, en virtut del qual aquest restà bon temps com paralitzat, impedit de veure críticament el leninisme-stalinisme;⁵⁶ qüestió i problema, aquests, que acaben d'ésser abordats a propòsit precisament del volum d'Escrits polítics.⁵⁷ D'interès més estrictament filosòfic són, tanmateix, les aportacions incloses en la part titulada "Consciència anticipadora, fantasia objectiva: exploracions entorn d'Esperit de la utopia i d'El principi esperança";⁵⁸ i menció especial mereixen també (com a articles que complementen inestimablement Subjecte-objecte) els dos escrits referents al sistema de Hegel --un dels quals esdevingué famós per les incidències de la seva publicació inicial-- inclosos en la darrera part del volum.⁵⁹ Pel que fa a traduccions entre nosaltres d'alguns d'aquests escrits, cal esmentar en italià la del citat i incidentat article sobre Hegel;⁶⁰ així com la de la recensió que en el seu moment

féu Bloch de la famosa obra lukácsiana de 1923 Història i consciència de classe.⁶¹ En català hi ha la traducció de la lliçó inaugural de Bloch en arribar a Leipzig el 1949 ("Universitat, marxisme, filosofia") en l'antologia L'arc utopia-matèria i altres escrits.⁶²

7. Subjecte-objecte. Il·lustracions entorn de Hegel (1949 i, en nova versió, 1951):
Subjekt-Objekt. Erläuterungen zu Hegel. Erweiterte Ausgabe, GA 8 (1962), 525 pp.
 Trad. cast.: El pensamiento de Hegel (trad., Wenceslao Roces; sobre una primera versió mai no publicada íntegrament en alemany), Fondo de Cultura Económico, Mèxic 1949, 470 pp.; i Sujeto-objeto. El pensamiento de Hegel (trad., Wenceslao Roces, revisada i ampliada --d'acord amb l'edició definitiva de l'obra-- per Guillermo Hirata, Justo Pérez del Corral i José Me Ripalda), Fondo de Cultura Económico, M. 1982, 514 pp.
 (SO).

L'any de l'arribada de Bloch a l'Alemanya Oriental surt a Mèxic la traducció castellana d'una primera versió d'aquesta gran monografia hegeliana de Bloch, bé que sota un títol més comercial que no l'original mateix: el d'El pensamiento de Hegel, en comptes del de L'autoconeixement. Il·lustracions entorn de Hegel.⁶³ La versió alemanya corresponent no apareixerà mai en edició íntegra; però el mateix 1949 en foren publicats en una revista berlinesa els cinc primers i el darrer dels capítols o epígrafs.⁶⁴ Hom no pot dir si fou com a causa o com a efecte;⁶⁵ el cas és que Bloch fa després una nova versió --amb una acurada revisió i ampliació del text primigeni-- de l'obra, la qual veu la llum dos anys més tard.⁶⁶ La Gesamtausgabe, poc més d'una dècada després, es limitarà a afegir-hi un nou capítol.

tol.⁶⁷ Caldrà tanmateix esperar dues dècades més perquè l'editora castellana acompleixi la tasca d'actualitzar-ne la traducció, d'acord amb els canvis (correccions o omissions) i afegitons introduïts per l'autor en l'obra; però hom pot dir que l'espera no ha estat inútil, car el llibre que n'ha resultat és veritablement una joia literària i d'investigació.⁶⁸ Pel que fa a aquests canvis i afegitons, i a la qüestió de llur significació, cal consignar alhora aquests dos punts: d'una banda, la nova situació de Bloch, en arribar a l'Alemanya Oriental, "condicionà" alguns canvis significatius de la segona versió respecte de la primera elaboració de l'obra; però, d'altra banda, aquella nova situació "no determinà" cap canvi de sentit ni d'orientació en el llibre, els quals es mantien lliurement idèntics i àdhuc paradoxalment reafirmats i accentuats.⁶⁹ Elaborat originàriament durant els darrers anys de l'estada de Bloch als Estats Units, o potser abans, l'estudi s'obre amb una part introductòria: un inicial "accés" a Hegel, al seu llenguatge i a la seva producció escrita.⁷⁰ Hi segueixen les dues parts principals del llibre, les quals per elles mateixes n'il·lustren prou bé el sentit i l'abast: Bloch hi presenta primer cadascuna de les obres, o "parts" fonamentals de la filosofia, de Hegel;⁷¹ i pot així oferir després tot un seguit de consideracions finals, de caràcter interpretatiu, el títol genèric de les quals --"La superació" (*Die Aufhebung*)-- ja deixa veure que és des de Marx que Hegel és entès i que les seves idees són assumides per l'autor, bé que alhora cal dir també que el mateix Marx és d'igual manera entès per Bloch a través de Hegel.⁷² En aquest sentit és impossible de no veure Subjecte-objecte en el més ampli conjunt d'obres referides a Hegel que són comunes a diversos pensadors dels així anomenats "neomarxismes" (en llur intent de recuperar Hegel i fecundar, des d'ell, reinterpretant-lo, la interpretació mateixa de l'aportació marxiana); així, per exemple, El jove Hegel, de G. Lukács, Raó i revolució, de

H. Marcuse, o Déu ha mort, de R. Garaudy.⁷³ Almenys, però, Bloch avisa que la seva no és una obra über, sinó zu Hegel.⁷⁴

8. El principi esperança (1954-1959):

Das Prinzip Hoffnung, GA 5 (1959), XX i 1657 pp., en 2 toms.

Trad. cast.: El principio esperanza (trad., Felipe González Vicén), Aguilar, Madrid 1977 (vol. I: XXVIII i 456 pp.), 1979 (vol. II, 516 pp.) i 1980 (vol. III, 534 pp.). (PE).

És aquesta sens dubte l'obra clau, central i decisiva, de totes les pbres d'Ernst Bloch. I és alhora fruit d'una llarga elaboració (des del 1838 fins al 1947, als Estats Units), sotmesa ulteriorment a correcció dues vegades (el 1953 i el 1959):⁷⁵ abans, respectivament, de cadascuna de les seves dues grans primeres edicions, berlinesa (en tres volums: 1954-1959) i frankfurtesa (l'esmentada de la Gesamtausgabe);⁷⁶ la primera d'aquestes edicions, tanmateix, no exempta de dificultats.⁷⁷ Del llibre, hom pot dir-ne summa filosòfica de la utopia, catedral laica de l'esperança o enciclopèdia especulativa de les petjades que hom pot trobar en l'home i en la història (i àdhuc en la mateixa naturalesa) del novum, del summum i de l'ultimum;⁷⁸ noms, tots ells, d'aquell "encara no ésser" que la realitat és i que l'home percep com a "encara no conscient" a través dels seus somnis diürns (o somnis somiats despert), dels seus desitjos d'una vida millor... D'aquí que siguin categories com la de "possibilitat" o, en relació a la història, de "front", d'"horitzó" obert al novum i de realització mai no identificada ni identificable amb l'ultimum les categories que centren i polaritzen el que hom pot considerar la part fonamental de l'obra.⁷⁹ Aquesta, tanmateix, té cinc parts, prou desiguals pel que fa a llur extensió, i precedides d'un "pròleg" que és una esplèndida anticipació del conjunt:⁸⁰ la "primera part (informe)" és una breu i suggeridora presentació dels

"petits somnis somiats despert";⁸¹ la "segona part (fonamentació)" és la ja esmentada part fonamental i fonamentadora del conjunt i tracta de "la consciència anticipadora";⁸² la "tercera part (transició)" presenta de nou tot un seguit d'"imatges de desig davant del mirall (aparador, faula, viatge, film, escenari)";⁸³ la "quarta part (construcció)", que ocupa tot el segon volum de la traducció castellana, estudia els "plans d'un món millor (art mèdica, sistemes socials, tècnica, arquitectura, geografia, perspectiva en art i saviesa)";⁸⁴ i la darrera "cinquena part (identitat)", del corresponent últim volum de l'esmentada traducció, analitza i alhora interpreta les "imatges de desig de l'instant assadollat (moral, música, imatges de la mort, religió, natura en llevant, bé suprem)".⁸⁵ Malgrat que els títols de les tres darreres parts semblen voler significar un tarannà de certa concordança (i no aliè al de la primera part) i alhora ben divers al de la segona part --com si aquesta oferís només les claus i perspectives de l'anàlisi i la interpretació que en les altres tres parts (i també en la primera) hom du a terme--, tanmateix aquestes tres darreres parts tampoc no es deixen identificar sense més ni més pel que fa a llur contingut i perspectiva: llurs tres caracteritzacions genèriques ("transició", "construcció", "identitat") sembla que ja ho insinuen, i tant els temes com el nivell de les corresponents anàlisis i interpretacions així ho confirmen. És per això que no és inoportú d'oferir-ne, d'El principi esperança, unes claus estructurals de lectura diferents de les ofertes pel mateix autor. En aquest sentit, per exemple, hom pot discernir-hi, en l'obra, una triple "introducció fenomenològica": sobre l'existència humana (part I), sobre la realitat sòcio-cultural (part III) i sobre el sentit de l'home i la història (en els primers capítols de la part V);⁸⁶ i a cadascun d'aquests moments introductoris (hom en podria dir, de tots ells --i no sols del primer--, "informes"), li correspondria una ulterior "fonamenta-

ció/interpretació filosòfica", d'abast àdhuc metafísic i de ca-
ràcter entre "polèmic" i "confessional":⁸⁷ és a dir, una fona-
mentació èntico-antropològica de l'esperança (part II), una
hermenèutica sòcio-històrica de les utopies (part IV) i una in-
terpretació meta-religiosa de l'escatològic, de les respostes
tradicionals a les qüestions darreres (la resta de capítols de
la part V).⁸⁸ En qualsevol cas, és impossible àdhuc de preten-
dre ni tan sols enumerar els més destacats dels gairebé innum-
brables temes, fenòmens, personatges, obres i fets a què Bloch
es refereix en la seva obra; com a "summa", com a "catedral"
i com a "enciclopèdia", l'hem definida ja des d'un principi com
a dotada d'un contingut i d'una riquesa que no es deixen tra-
duir en cap recensió;⁸⁹ com potser tampoc no es deixen traduir
per cap traducció --ni castellana ni francesa, per exemple--
una riquesa terminològica tan gran i un contingut d'expressió
tan dens com els de Bloch en El principi esperança.⁹⁰

9. Dret natural i dignitat humana (1961):

Naturrecht und menschliche Würde, GA 6 (1961), 367 pp.

Trad. cast.: Derecho natural y dignidad humana (trad., Fe-
lipe González Vicén), Aguilar, M. 1980, 332 pp.
(DN).

Aquest volum i els dos que presentarem a continuació
no són sinó exemples d'una única i la mateixa manera blochiana
d'aproximació a la història de la filosofia; la manera, un xic
detectivesca, de qui rastreja per tot arreu i sota qualsevol
disculpa patjades i indicis d'una sola cosa: aquell novum, sum-
mum i ultimum, l'encara-no-ésser i l'encara-no-conscient --aque-
lla utopia que és objecte de tota esperança i que és la possi-
bilitat escatològica en virtut de la qual es mou la història
tota--, de què parlàvem en referir-nos a l'obra anterior. Al-
menys en un tal sentit és reinterpretat per Bloch, a Dret natu-
ral i dignitat humana, el tractament que al llarg de la història

del pensament ha rebut el tema de la llei moral i del dret, àdhuc com a "dret natural" (concepte anàleg al de "llei natural", tan sovint invocada per afavorir el conservadorisme més radical o els interessos de classe, i corresponentment contraposada així a la força revolucionària de l'autèntica justícia, de la "dignitat humana").⁹¹ Tota la història de la filosofia moral, del dret i en certa manera de la mateixa política --segons hom entén aquesta contemporàniament-- desfila per les pàgines del llibre per tal d'ésser-hi reexaminada sub specie utopiae, si val a dir-ho així:⁹² des dels filòsofs antics (sofistes, estoics i pensadors romans) fins al problema de la relació entre dret --dret natural-- i marxisme, i a altres qüestions complementàries, però no menys importants (com és ara la qüestió del dret subjectiu i objectiu, la del dret i la moral o la de les relacions entre estructura social i individu);⁹³ sense deixar d'abordar un Tomàs d'Aquino i la Reforma, els grans racionalitzadors del dret natural (Althusius, Hobbes, Grotius) o les més destacades figures de la filosofia moral i política de la modernitat (Rousseau, Kant, els tres grans idealistes, Bachofen);⁹⁴ i sense oblidar una eloqüent contraposició entre dret tardoburgès i ideal de la tricolor (llibertat, igualtat, fraternitat).⁹⁵ A manera d'"apèndix" final, el darrer capítol del volum recull l'estudi que Bloch havia publicat el 1953 sobre Christian Thomasius.⁹⁶ Al del seu coneixement de l'autor, el traductor castellà afegia un segon títol com a garantia de la seva tasca: el fet que fóra catedràtic de dret;⁹⁷ pel que fa a la versió francesa de l'obra, són com sempre de destacar algunes aportacions típicament seves.⁹⁸

10. El problema del materialisme, la seva història i substància, remuntable als anys 1936-1937 (1972):

Das Materialismusproblem, seine Geschichte und Substanz,

GA 7 (1972), 553 pp.

(PM).

Reelaboració ampliada de materials prou antics,⁹⁹ el volum inclou un doble repàs històrico-filosòfic del concepte de matèria: com a categoria gnoseològica (tema d'un "primer curs");¹⁰⁰ i com a categoria èntico-cosmològica (tema del "segon curs").¹⁰¹ A part dels dos conjunts introductoris, n'hi ha altres dos, de finals, relatius respectivament a les ciències físiques i de la natura i a qüestions clau del materialisme.¹⁰² Hom pot considerar compendi significatiu de tota l'obra l'apèndix en què Bloch incorporava el seu llibre, de 1952, Avicenna i l'esquerna aristotèlica;¹⁰³ es tracta, d'altra banda, de l'única part del volum traduïda al castellà.¹⁰⁴ Obviament, en el doble recorregut de l'autor per la història de la filosofia (en els cursos primer i segon ja esmentats) gairebé la meitat dels pensadors són tractats dues vegades;¹⁰⁵ de la resta, en són majoria els abordats sols en el segon dels cursos.¹⁰⁶ En qualsevol cas és fàcil de veure la similitud d'aquest i de l'anterior volum (sobre el dret natural), i és per això que el del materialisme ha d'ésser presentat precisament aquí, més enllà dels problemes que al respecte planteja una exacta datació dels materials originaris recollits en el present volum¹⁰⁷ (aquesta datació justifica, d'altra banda, la dedicatòria del volum: "a l'amic de joventut, Georg Lukács").¹⁰⁸

11. Intermons en la història de la filosofia, remuntable a cursos dels anys 1950-1956 (1972 i 1976):

Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte. Aus Leipziger Vorlesungen, GA 12 (1977), 341 pp.

Trad. cast.: Entremundos en la historia de la filosofía (trad.: Justo Pérez del Corral), Taurus, M. 1984, 294 pp. (HF).

És aquest el tercer d'un conjunt de volums formalment referits a la totalitat de la història de la filosofia, motiu pel qual ha d'ésser presentat també aquí, junt amb els dos

anteriors. Els materials d'ara es remunten a la primera meitat dels anys cinquanta, i corresponen a lliçons de Bloch impartides a Leipzig;¹⁰⁹ algunes d'elles, sobre la filosofia del Renaixement, foren repetides a Tübingen el 1962-1963 i editades el 1972¹¹⁰ (d'aquesta edició --no definitiva, i parcial--, n'hi ha traduccions francesa i catalana).¹¹¹ Tots els materials foren revisats i reelaborats per l'autor, els anys 1972-1976, per a llur publicació en la Gesamtausgabe;¹¹² i la mà correctora --autocorrectora-- de Bloch s'hi manifesta un cop més, amb les característiques de sempre¹¹³ (i, sorprenentment, la versió catalana n'hi se'n adonà, dels no petits canvis introduïts en La filosofia del Renaixement).¹¹⁴ A part de les lliçons renaixentistes --que ocupen un xic més d'un terç del volum--, la resta és bàsicament integrada per un altre gran conjunt d'exposicions sobre pensadors cristians medievals;¹¹⁵ i ara és un terç exacte, l'ocupat per aquests. Integren la restant escassa tercera part del volum diverses aportacions sobre figures de les filosofies antiga i postkantiana.¹¹⁶ L'atenció blochiana abasta, doncs, des dels Set Savis fins a Hegel --un cop més!--:¹¹⁷ com a bon filòsof, Bloch no podia deixar de fer història de la filosofia --de tota la filosofia--, alhora que havia de fer-la filosòficament, com a filòsof (tot interpretant i reinterpretant a la llum del seu propi pensament les aportacions dels grans pensadors de tots els temps) i no com a simple historiadore.¹¹⁸ D'aquí que la versió blochiana de no pocs filòsofs o corrents esdevingui parcial, extremada i àdhuc tendenciosa: i no sols pel que fa a la filosofia medieval;¹¹⁹ també en relació als pensadors renaixentistes.¹²⁰ Però en la mateixa mesura que és "interpretativa" --i, així, discutible--, la història blochiana de la filosofia (en aquest com en altres volums de la Gesamtausgabe) és suggerent i creadora, i per tant exigeix del lector la mateixa actitud crítica i creadora --desperta i personal-- amb què l'autor s'apropa als filòsofs precedents.¹²¹

Ara bé: si les lliçons entorn del Renaixement es caracteritzen per l'entusiasme --no exempt de parcialitat-- amb què Bloch seguia el rastre d'una comprensió naturalista o materialista i alhora dinàmica i oberta de l'univers, així com el rastre d'una orientació utòpico-jusnaturalista en la filosofia social i política, la resta de materials del present volum apareix com a reiterada expressió d'una molt antiga i constant convicció de l'autor: la convicció que, més enllà d'interpretacions simplistes de la dualitat infraestructura-supraestructura, hi ha en la història manifestacions irreductibles a explicacions dual-deterministes, en tant que manifestacions d'"intermons" (o d'"entremons", segons hom vulgui traduir Zwischenwelten).¹²² En altres termes: Bloch hi reafirma la convicció que hi ha manifestacions filosòfico-culturals en la història irreductibles a mons, muntatges o residus supraestructurals derivats de la determinació infraestructural, segons ens diu ja en la "introducció" mateixa del volum;¹²³ i és remarcable que l'exemplificació justificadora d'una tal convicció és feta per Bloch a partir sobretot d'autors medievals (els aparentment més reduïbles al fàcil esquematisme d'infraestructura-supraestructura).¹²⁴

12. Introducció túbinquesa a la filosofia (1961-1964):

Tübinger Einleitung in die Philosophie. Neue, erweiterte Ausgabe, GA 13 (1970), 381 pp.

(IF)

L'edició definitiva de l'obra recull, gairebé sense canvis, els dos volums que, amb el mateix títol, havien aparegut el 1963 i el 1964;¹²⁵ i pot alhora presentar-se com a "nova" edició, "ampliada", pel fet d'incorporar l'estudi que el 1961 Bloch havia publicat sobre l'ontologia de l'encara-no-ésser.¹²⁶ Dels set grans conjunts, o parts, en què s'estructura el volum, aquest estudi ocupa el sisè lloc;¹²⁷ és el conjunt més llarg, i no el menys important.¹²⁸ De les altres parts, val

a destacar la tercera, pel que fa a aportacions blochianes entorn de Hegel;¹²⁹ o la quarta, en relació a l'interès de Bloch per qüestions alhora científiques i culturals.¹³⁰ Però són potser d'una particular importància i significació els dos conjunts entre els quals se situa l'esmentat estudi sobre l'encaira-no-ésser: el conjunt cinquè, com a aportació blochiana formal sobre el concepte de dialèctica¹³¹ (prototípicament caracteritzable com a dialèctica entre "matèria" i "utopia");¹³² i el darrer conjunt del volum, sobre el problema del sentit i on hom planteja qüestions alhora cosmològiques, metafísiques i epistemològiques¹³³ (qüestions abocades en darrer terme a la dimensió de l'escatològic o fins i tot del místico-religiós).¹³⁴ El volum pot, doncs, considerar-se un vademècum de la filosofia més genuïna de l'autor i de la seva peculiar assumptió i síntesi del materialisme dialèctic, fet ara materialisme dialèctico-utòpic;¹³⁵ hi abunden així mateix els motius més típics i tòpics del pensament blochià (el Faust i Hegel, el real com a procés, la religió com a herència);¹³⁶ i àdhuc hom pot dir que l'obra ofereix les més clares i explícites formulacions metafísiques i ontològiques de la filosofia de Bloch.¹³⁷ Val a dir, d'altra banda, que els diversos materials oferts com a Introducció tumbinguesa a la filosofia no són --malgrat el títol-- dels anys seixanta, a Tübingen, sinó que es remunten al període anterior, a Leipzig, almenys en part.¹³⁸ Bé que no en coneixem, del volum sencer, cap traducció en alguna de les llengües més properes a nosaltres, han estat traduïts diversos dels seus capítols en anglès o italià;¹³⁹ i àdhuc en català.¹⁴⁰

13. Escris literaris (datables entre 1913 i 1965):

Literarische Aufsätze, GA 9 (1965), 581 pp.

(EL).

El criteri "cronològic" per presentar aquí aquest volum no esguarda --com fèiem en els volums d'escrius polítics i filosòfics-- els anys de la redacció de la majoria de les

aportacions ara recopilades, sinó que atén --com en el volum anterior-- a l'època de la primera publicació del conjunt com a tal.¹⁴¹ I és que, atesa la convencionalitat de qualsevol ordenació en la Gesamtausgabe dels volums de recopilació (amb materials d'anys tan diversos), el factor clau de l'ordre establert ha d'ésser extrínsec, no estrictament cronològic.¹⁴² en aquest cas, situar les aportacions blochianes relatives a l'artístic-literari com a apèndix i complement de la sèrie de volums precedents (del 6 al 12 de la nostra presentació), més estrictament filosòfics.¹⁴³ Sense que això vulgui dir, tanmateix, que el present volum pugui ésser titllat de no essencial per a una comprensió de la filosofia de Bloch: a partir i amb ocasió de qualsevol cosa --de qualsevol fet o manifestació històrica i cultural-- és com Bloch fa filosofia, cerca i discerneix (com a detectiu especulatiu) les petjades i els indicis de la seva veritat, de la seva comprensió del món, de l'home i de la història: les petjades i els indicis que aquestes veritat i comprensió són objectives, basades en el real mateix.¹⁴⁴ Assimilable tal volta al volum de Petjades, el d'Escrits literaris fa, doncs, de complement i il·lustració d'El principi esperança no menys del que en feia el volum d'Escrits filosòfics (al costat del qual hom podia haver-lo presentat);¹⁴⁵ fins i tot hi ha més d'una aportació inclosa com a literària que millor hagués estat recollida com a filosòfica en aquell volum (com és ara el cas de l'escrit: "Pot frustrar-se l'esperança?").¹⁴⁶ D'altra banda, resta impossible ni tan sols enunciar els temes tractats per Bloch en els seus escrits aquí presentats: són els més diversos fenòmens, els més diferents protagonistes i les més disperses realitzacions de l'amplíssim àmbit cultural (art, música, literatura; àdhuc cinema i gramàtica) i de les èpoques més distants entre si, l'objecte reiterat de la infatigable atenció blochiana a la recerca de l'utòpic i de l'esperança en l'encairament; una recerca per tot arreu, i no sols allà on sembli haver-hi coincidència ideològica.¹⁴⁷

14. Ateisme en el cristianisme. Entorn de la religió de l'èxode i del regne (1968):

Atheismus im Christentum. Zur Religion des Exodus und des Reichs. GA 14 (1968), 362 pp.

Trad. cast.: El ateïsmo en el cristianismo (trad.: José Antonio Gimbernat Ordeig), Taurus, M. 1983, 268 pp. (AC).

La preocupació religioso-apocalíptica ja present a Esperit de la utopia, així com l'atenció al mesiànic-escatològic estructuradora de Thomas Münzer, teòleg de la revolució, han trobat llur "mesura i determinació" en El principi esperança (particularment en els capítols 52 i, sobretot, 53);¹⁴⁸ i hom pot dir que trobaven una darrera i més determinada ampliació en aquesta nova obra oferta per Bloch al públic als seus vuitanta-tres anys.¹⁴⁹ Inevitablement "tendenciosa" i no exempta de punts que han de suscitar les més serioses objeccions per part de l'exegesi i teologia bíbliques de signe creient, la personal i peculiar interpretació blochiana "a propòsit" de la religió de l'èxode i del regne no és sinó reafirmació de típiques posicions de Bloch: el Déu ja-esdevingut i ja-existent --el Déu dels orígens, el Déu creador-- és incompatible amb una comprensió dinàmica i oberta, responsable de futur i utòpica, de la realitat;¹⁵⁰ l'únic Déu que pot encara tenir un sentit, al respecte, és el Déu de l'èxode, el que mana de posar-se en camí creador d'història, el Déu que encara-no-és, però el regne del qual (que no ha estat encara establert, que no pot haver estat ja hipostasiat; com tampoc no pot haver-ho estat el mateix ésser diví) és un regne que potser arribi a ésser possibilitat darrera de la història i de l'home, com a futur i novum en què s'esdevinguin la identitat i el summum: aquella identitat anunciada marxianament com a humanització de la natura i naturalització de l'home, i aquell summum --objecte, en el fons, de qualsevol esperança seriosa-- el camí concret

vers el qual té en Marx la seva entrada, la seva porta a la fi oberta. És en aquest sentit que hi ha "ateisme en el cristianisme" i que "sols un ateu pot ésser un bon cristià, sols un cristià pot ésser un bon ateu";¹⁵² i és també pel mateix que el marxisme i el somni de l'absolut (das Unbedingte: l'incondicional) es retroben en un mateix camí i en una mateixa direcció. "L'humanum ja no alienat, allò no sospitable i encara-notrobat del seu món possible: heus aquí el que hi ha, sense cap regateig, en el futur com a experiment, en l'experiment del món".¹⁵³ A part el fet que amb aquest final l'autor anunciés la seva següent obra (ni que fóra pel títol), el contingut tot d'Ateisme en el cristianisme no és sinó reassumpció, totalment desenvolupada i àdhuc acadèmicament confrontada, del que in nuce hom pot trobar ja en tants altres volums de Bloch, en referir-se aquest al fet religiós i, particularment, al fet bíblic co-cristià;¹⁵⁴ i hom troba alhora un mateix entusiasme per una "herència" de la religió i un mateix rebuig --apassionat com sempre-- de qualsevol alienació, covardia o tirania religioses¹⁵⁵ (es prou eloqüent al respecte el capítol dedicat a la nefasta posició de la jerarquia alemanya, el 1936, enfront del nazisme).¹⁵⁶ Traduïda fa ja temps a l'italià, i després al francès, l'obra no ha trobat tanmateix en la recent versió castellana la seva més aconseguida i modèlica traducció.¹⁵⁷

15. Experimentum mundi. Pregunta, categories de l'esbrinament, praxi (1975):

Experimentum Mundi. Frage, Kategorien des Herausbringens, Praxis, GA 15 (1975), 270 pp.

Trad. fr.: Experimentum mundi. Question, catégories de l'élaboration, praxis (trad., Gérard Raulet), Payot, P. 1981, 276 pp.

(EM).

Regal sorprenent d'aniversari, la nova obra amb què Bloch volgué fer acte de presència viva i activa als seus no-

ranta anys és fruit d'una pacient elaboració entre 1972 i 1974.¹⁵¹ I alhora és una mena de testament especulatiu blochià: és un reiterat i darrer tornar-se a dir Bloch, ell mateix, al voltant d'allò que havia anat ja dient sempre, des d'un principi de la seva producció escrita; tanmateix, un dir-se i un dir-ho d'una manera potser més sistemàtica que mai (bé que tampoc mai ho havia deixat d'ésser, ni que fóra en el fons, un pensador sistemàtic).¹⁵⁹ Es tracta de la sistematicitat pròpia d'una exposició de les categories fonamentals de la realitat¹⁶⁰ (d'una realitat que se'ns fa "pregunta" o qüestió i esdevé, així, alhora objecte d'"esbrinament" i de "praxi");¹⁶¹ i, com sempre havia estat, és una sistematicitat "oberta", mai no tancada hegelianament.¹⁶² Les corresponents categories són presentades per l'autor en cinc grans grups categorials: el de les categories dimensionals, o categories d'enquadrament (present, futur i passat, temps i espai, temps-espai);¹⁶³ el de les categories objectivants, o categories de transmissió (causalitat, finalitat, latent substancialitat);¹⁶⁴ el de les categories manifestatives, o categories de manifestació (qualitat-quantitat, arquetipus i eidos de l'expedició, alteritat i alteracionalitat);¹⁶⁵ el de les categories, diguem-ne, de la "cosmo-comunitarietat", o inter-centracions (categories sectorials --natura i història, l'humà: moral, art, religió-- i categoria principal: l'esbrinament d'un principi);¹⁶⁶ i, finalment, el grup de les categories de la realització (teoria-praxi, experimentum mundi, veritat-praxi contra el nihilisme).¹⁶⁷ Cadascun d'aquests grups són definits, no poc crípticament, com a aproximacions concèntrico-sintètiques, si val a traduir així el Drehung/Hebung alemany;¹⁶⁸ i en qualsevol cas no es tracta tant d'una quintuple catalogació de nivells de realitat, com d'un esguardar un únic objecte --la realitat mateixa-- des de cinc perspectives diverses, també elles concèntriques i com més va més sintètiques, però mai no separables del tot.¹⁶⁹ A aquest gran conjunt, fonamental

en el volum --n'ocupa les dues terceres parts--, hi precedeixen altres quatre apartats (o conjunts de capítols) de caràcter més aviat introductori, o justificatiu de la sistematicitat categorial que seguirà.¹⁷⁰ Tanmateix, l'obscuritat i dificultat del text és cosa comuna a totes les pàgines i parts del volum. I potser és aquesta característica --accentuada aquí-- que provoca, encara més que no en altres volums, una darrera intranquil·litat en el lector: la d'una radical incertesa sobre el sentit, l'abast i la transcendència que el pensament de Bloch pugui tenir per a nosaltres.¹⁷¹ Cal, tanmateix, agrair un cop més l'esforç del traductor francès de l'obra per fer-nos els sempre difícils estil i terminologia de Bloch també sempre més entenedors i propers.¹⁷²

16. Tendència-latència-utopia (escrits datables entre 1902 i 1977):

Tendenz-Latenz-Utopie. Ergänzungsband zu GA (= GA 17 1978), 422 pp.
(TL).

Com a volum complementari ("d'ampliació") de la Gesamtausgabe, té sens dubte aquí el seu lloc de presentació.¹⁷³ Tanmateix, fóra assimilable a qualsevol dels tres volums d'Escrits (polítics, filosòfics o literaris), motiu pel qual podria haver-se intitulat Escrits diversos; així, no hi ha problema a mantenir l'ambivalència del seu títol original.¹⁷⁴ Quant als escrits aquí recopilats, n'hi ha un de característiques prou singulars, i que obre el volum; es tracta del "Diari" redactat per Bloch a partir de la mort, el 1921, de la seva primera esposa, Else:¹⁷⁵ tot un emotiu testimoniatge d'amor del jove Bloch i tot un homenatge in memoriam tributat per un Bloch que devia sentir-se ja no lluny de la mort.¹⁷⁶ Tota la resta d'escrits són reunits sota el títol que dóna nom al volum i formen sis grups temàtics diferents: el primer, introductori, a part

de breus notes dels primers anys del nostre segle inclou cinquanta pàgines de la tesi doctoral de Bloch, del 1908, sobre Rickert i la teoria del coneixement;¹⁷⁷ el segon insisteix en el problema epistemològic, amb escrits majoritàriament dels anys trenta;¹⁷⁸ i poc més posteriors són els escrits del tercer grup, de tema cultural;¹⁷⁹ el quart grup, sobre teoria-praxi, reuneix escrits que són en llur majoria dels anys setanta;¹⁸⁰ el cinquè, amb aportacions des del 1935 fins al 1975, explora el tema prototípicament blochià de la relació entre matèria i esperança;¹⁸¹ i el darrer grup recull, fins on restà interrompuda, la tasca a què Bloch es dedicava quan el sorprené la mort i que consistia a fer tot un replantejament de la història de la filosofia des de la perspectiva de configuracions de models.¹⁸² D'acord amb la mateixa "nota final" del volum, aquest ha volgut recollir els següents tipus d'escrits: primers esboços de temes després desenvolupats, notes i apunts de qüestions noves (com fóra ara el cas del grup final d'escrits) i documents relatius a confrontacions o preses de posició polítiques i socials.¹⁸³ Del volum, tanmateix, volem destacar les ja consignades dues grans aportacions: el memorial d'Else von Stritzky i la tesi doctoral de Bloch.¹⁸⁴ Però mereixen també una molt especial menció, entre altres, tres escrits concrets: l'un, del 1930, que presenta la sensibilitat, el pensament i la praxi no com a elements antitètics, sinó com a estadis del coneixement;¹⁸⁵ el segon, "sobre la mort, la immortalitat i la pervivència", i que correspon a una entrevista del 1969;¹⁸⁶ i el tercer, de temàtica molt peculiarment blochiana, relatiu a la funció utòpica del materialisme i originat com a alocució radiofònica el 1971.¹⁸⁷ Com els dos darrers, gairebé la meitat dels escrits recollits en el volum corresponen a intervius, conferències o exposicions radiades i, així, posseïen ja un cert caràcter públic.¹⁸⁸ N'hi havia fins i tot publicats també en llibres;¹⁸⁹ i àdhuc n'hi ha una petita mostra traduïda al castellà.¹⁹⁰

Enclenché B-1116

N O T E S

Notes a la Introducció

- 1 Citem sempre les obres de Bloch per llur títol en català (cfr. al respecte la "Nota bibliogràfica" que segueix aquesta Introducció).
- 2 Les dues obres anteriors eren Esperit de la utopia, del 1918 (reelaborada el 1923), i Thomas Münzer, teòleg de la revolució, del 1921. El recull d'escrits crítics A través del desert (1923) és inseparable --en tant que resultat-- de la segona versió d'Esperit de la utopia. (Sobre aquesta i altres qüestions similars relatives a les obres de Bloch, vegeu el nostre estudi bio-bibliogràfic "La Gesamtausgabe d'Ernst Bloch", aparegut en els nn. 13-14, del 1986, de la revista Enrahonar i inclòs també aquí, a part, com a simple "Apèndix").
- 3 Com Esperit de la utopia i Experimentum mundi, en efecte, les altres obres blochianes "de gran creació" poden igualment caracteritzar-se com a sengles reiteracions d'aquest mateix anar a l'encaix i del corresponent quefer detectivesc de seguir la traça, el rastre i la pista del problema i del misteri amagats (en la latència), bé que alhora ja operatius (en la tendència), en la realitat tota: el problema i el misteri de la utopia; problema i misteri els quals esdevenen --des d'una perspectiva de l'objecte-- la gran qüestió de la possibilitat real i concreta, o --des d'una perspectiva del subjecte-- la gran exigència d'una docta spes, d'una esperança lúcida i militant. No altra cosa és Thomas Münzer, teòleg de la revolució (1921): apassionada exaltació del revolucionari predicador de la Reforma i alhora continguda constatació de l'objectiva inviabilitat de la revolta dels camperols del segle XVI (imatge i anticipació, en el fons, de la també fracassada revolta espartaquista del 1918). Quant a l'aportació d'El principi esperança (1954-1959), és un monumental resseguir les infinites petjades de l'esperança humana: és a dir, de les més diverses manifestacions històrico-antropològiques, i àdhuc còsmiques, de la utopia (sognis diürns, o somnis somiats despert; anhels i imatges d'un futur nou sempre possible) i de la plurifacètica capacitat anticipadora i revolucionàrio-transformadora que l'home és radicalment. Elaborat contemporàniament a aquesta obra, també Subjecte-objecte (aparegut en castellà el 1949 i després en alemany, el 1951, notablement reelaborat) és exemple feafent d'un mateix rastrejar i encaixar petjades i indicis en Hegel d'un pensament gràvid de futur i de noves possibilitats (i capaç, doncs, d'incidir revolucionàriament sobre la realitat donada; almenys un cop que hagi estat alliberat del seu idealisme autosuficient i del caràcter encisadament tancat i rodó de la seva sistematicitat, del seu panlogicisme). I idèntic exercici que el fet, a la

manera de Sherlock Holmes, en relació a Hegel (un exercici de fer història de la filosofia que el propi Bloch donarà peu a definir-lo com a "descobriment del futur en el passat"), el trobem en relació a la pràctica totalitat del filosofar: pel que fa a temes concrets, com el de Dret natural i dignitat humana (1961) o el d'El problema del materialisme (volum del 1972, però que recull materials remuntables als anys 1936-1937), i pel que fa a determinades èpoques, com és el cas d'Intermons en la història de la filosofia (del 1977, però que incorpora les lliçons de Leipzig, dels anys cinquantes, relatives sobretot al pensament medieval i al renaixentista). D'altra banda, fins a tal punt és Bloch consumat rastrejador de petjades de l'utòpic --les quals troba en indrets tan sorprenents com Hegel, el jurnaturalisme, el materialisme o la filosofia de l'edat mitjana--, que fins i tot es complaurà de fer-ho en l'indret mateix de la religió, com s'esdevé amb Ateisme en el cristianisme (1968): tot un volum d'exegesi, de discussió filosòfico-teològica i d'interpretació religioso-fenomenològica prou personals i que no cerquen sinó d'establir l'impuls del novum (en tant que força de responsabilitat històrica, de creativitat esperançada i de revolta inconfornista) com al més genuí contingut de la fe més autèntica. En fi: de tots aquests ponts i lligams, de tots aquests arcs --ocults, però discernibles per indicis-- entre utopia i idealisme, utopia i materialisme o utopia i religió, ens en parla la Introducció tubinguesa a la filosofia, aquell volum dels seixantes que val com a vademècum o compendi del més típic pensament blochià.

La distinció que hem establert, en el conjunt de les obres (Gesamtausgabe) de Bloch, entre volums "de gran creació" i "antològics" és certament convencional: ni els volums antològics no deixen d'ésser de gran creació, ni més d'un dels volums esmentats entre els de gran creació tampoc no deisen d'ésser fins a un cert punt antològics (col·lecció d'escrits, més o menys sistemàticament ordenada o simplement feta a manera de collage, sobre els més diversos temes). La distinció resta, tanmateix, establerta. I com ho hem fet amb els volums que juntament amb Esperit de la utopia i Experimentum mundi (primer i darrer de la sèrie) anomenàvem "de gran creació", cal igualment caracteritzar la resta dels volums que juntament amb el de Tendència-latència-utopia podem agrupar com a "antològics"; tot dient que també aquests no són sinó sengles manifestacions d'un mateix seguir sempre les petjades i anar sempre a l'encalç de la utopia --com a tendència i latència de la realitat tota--, i àdhuc en relació a aquells casos, a aquelles circumstàncies en què aquesta realitat sembla fer del món un "experiment" ben minçament utòpic. Així en el cas d'Herència d'aquesta època (1935), on hom insisteix a encalçar indicis i petjades de l'utòpic àdhuc en un temps com el del nefast nacionalsocialisme, d'altra banda herència mescuda d'una Europa decadent i regressiva, petit-burguesa i capitalista. Però en parlar d'aquest volum --ahora conjunt d'escrits

polítics, recopilació d'escrits literaris (i culturals, en el més ampli sentit del terme) i mosaic d'aportacions filosòfiques--, ja ho hem fet també, si més no implícitament, dels altres reculls antològics: el d'escrits polítics (Mesures polítiques, època de pest, temps anterior a la revolució de 1848; del 1970), el d'Escrits literaris (del 1965) i el d'Escrits filosòfics entorn de la fantasia objectiva (del 1969); títol, aquest tercer, que explicita no sols el contingut del darrer d'aquests volums, sinó alhora el de tots ells. Es tracta sempre de discernir la utopia i el seu correlat (la fantasia en tant que objectiva), de resseguir llurs indicis i encalçar llurs petjades.

4 És a dir: els vuit capítols de la biografia blochiana porten un títol immediat, de caràcter més aviat històrico-descriptiu i que remet sempre finalment a un període concret de temps, i un subtítol --no per això, tanmateix, menys important-- de caràcter hermenèutic-especulatiu i que pretén de subratllar (ni que sigui analògicament o simbòlicament) el deute recíproc existent entre circumstància personal i tematització d'un pensament.

5 De la importància que la Gesamtausgabe té en la present biografia intel.lectual de Bloch, n'és expressió anticipada la "Nota bibliogràfica" que precedeix els capítols del nostre treball. Aquests en seran confirmació més que feafent.

6 Com ha articulats sempre --al llarg dels més de dotze anys que portem ja d'estudi i lectura d'aquest filòsof-- la nostra aproximació a ell. Que així fou des d'un inici, ho palesa el fet que la nostra tesi doctoral en filosofia sobre Bloch, presentada en la Universitat de Barcelona el 1976, tenia com a característica i mèrit particulars d'oferir traduïts nombrosos textos blochians; i val a subratllar que aleshores hom no disposava pràcticament de traduccions d'obres de Bloch. Del present treball, hom n'ha de reconèixer els orígens en aquella tesi; però només els orígens (entre altres raons, pel fet que la tesi en qüestió fou elaborada en castellà i perquè, en tant que predominantment acadèmica i d'investigació, hom no podia publicar-la ni de lluny en la seva configuració originària).

7 En Bloch, podem anticipar ja des d'aquí, és tan o més important la manera com se'ns diu que allò mateix que ens pugui dir. Per això, creiem que hom no fa justícia a Bloch si només n'ofereix un resum del pensament; cal fer arribar al lector aquest pensament en els termes concrets i irrepetibles que ha fet servir el mateix Bloch.

Notes al capítol I

- 1 Cfr. Pe 67/56s: "Potser no corresponen aquestes caracteritzacions", reconeix el propi Bloch tot referint-se a la seva manera de presentar experiències i records de la seva infantesa i joventut, "al que s'esdevenia aleshores (evicentment, és difícil de recordar allò que ha experimentat posteriorment una maduració molt forta)".
- 2 Cfr. Pe 67s/57 ("En qualsevol cas", afegeix Bloch immediatament a continuació de la frase citada en la n. anterior), "les anotacions personals estan al davant"; s.n.), 66/54 ("Em preguntava també aleshores ... , i així ho consignava per escrit"; s.n.), 67/56 ("De tot això, n'és testimoni un escrit meu d'aleshores"; s.n.), 70/61 (" En el sistema , escribia jo aleshores, les idees són com els soldats de plom"; s.n.) i 70s/61s ("Encara més hi havia en un segon manuscrit, fruit d'un debat entre nosaltres i que jo vaig redactar"; del manuscrit, Sobre la força i la seva essència, Bloch en cita tot un paràgraf).
- 3 Vegeu, respectivament, PE 334ss/I, 283ss (cap. 20: "Compendi.- El tarannà d'anticipació i els seus pols: obscur instant, oberta adequació"; s.n.) i 86ss/I-63ss (cap. 14: "Distinció fonamental. Satisfacció de desigs, encoberta i antiga, en el somni nocturn; satisfacció de desigs, fabuladora i anticipadora, en les fantasies diürnes"; s.n.).
- 4 Al.ludim, òbviament, al títol del darrer volum de la GA: Tendència-latència-utopia. I valgui l'ocasió per consignar d'una vegada per totes que en aquesta traducció literal volem expressament conservar l'ambigüitat i plurisignificació del mateix títol alemany (Tendenz - Latenz - Utopia), que hom pot interpretar en un doble sentit: com a "Utopia de la tendència latent (o de la latència tendencial)", o bé simplement com a "Tendència, latència i utopia".
- 5 No farem ja, pel que fa al primer aspecte, a la fi del present capítol; i pel que fa al segon punt, en els següents.
- 6 Cfr. Holz, "Einleitung": Bloch, Auswahl, 1967, 7s. Quelcom de semblant feia també Kaltenbrunner, "Prinzipielle Utopie?", 1969, 258s. Una tal "anticipació" geogràfica (a partir del lloc de naixement) del pensament de Bloch --o de qualsevol altre possible biografiat-- no és sinó extrapolació. Creiem que la circumstància geogràfica mai no pot determinar cap manera d'ésser ni de pensar; i per això en cap dels títols donats al capítols del nostre treball mai no esmentem noms concrets (excepció única fóra la referència, en el cap. V, a l'àmbit nord-americà, però el terme no té aquí un significat geogràfic, sinó més aviat cultural, de manera de pensar o viure). I no és que hom no pugui (i àdhuc hagi de) referir-se a Berlín, Baviera, Leipzig o Tübinga,

en relació a diverses èpoques de la biografia blochiana; senzillament, volíem evitar d'entrada que la interrelació establerta per nosaltres entre pensament i determinació circumstancial fóra entesa com a relació entre pensament i circumstància geogràfica, la qual cosa fóra una extrapolació inacceptable.

7 Hem procurat sempre, en traduir Bloch, de reflectir l'ús més que peculiar que l'autor fa de la puntuació; si no literalment o materialment, hem procurat de reflectir equivalentment aquesta peculiaritat de l'estil blochià. En canvi, no hem cregut oportú de cenyir-nos sense més a la manera que Bloch té de dividir el seu discurs per paràgrafs (punts i a part): en l'original són sovint aquests massa extensos perquè hom els mantingui entre nosaltres (vegeu, tanmateix, al respecte: supra p. 6, "Nota bibliogràfica"). D'altra banda, en la referència bibliogràfica final només consignarem abans del volum de la GA el títol (i la data) de l'escrit en qüestió --com farem en la citació següent-- quan el títol sigui prou significatiu (i quan no sols no coincideixi la data amb l'any en què es publicà el llibre, sinó que alhora convingui remarcar-la).

8 Altres textos referents a Ludwigshafen-Mannheim, i no menys autobiogràfics (i alhora reinterpretatius), seran citats infra n. II-88, II-95 i VI- .

9 Cfr. HE 209/193: "A la plaça del Mercat hi ha una font monumental (aquest és el seu nom); és alhora grisa, groga, blanca i vermella, car havia d'incloure tots els gresos del Palatinat. Caps d'home, divises, columnes, nínxols, urnes, garlandes, vaisells petitets, corones, bronzes, piques, un obelisc: tot fet a escala més que esquifida; però el conjunt és potser el monument renaixentista més formós del segle XIX".

10 L'afecció de Bloch pel Renaixement, de la qual haurem de parlar en més d'un dels capítols següents, es remunta a la seva mateixa joventut (cfr. infra p. 36, on citem Pe 71/62). No sense relació al tema, i tornant a la qüestió del simbolisme geogràfico-intel·lectual, diguem que l'intent de prendre el lloc de naixement com a símbol d'anticipació del pensament d'un filòsof és encara més convencional (i mancat de significació) que el tòpic que tot pensador alemany és fosc i pesant, en tant que fill de latituds bromoses i sense gaire sol; d'aquest tòpic, tanmateix, el propi Bloch se n'ha valgut en contraposar el pensament de Paracels i el dels pensadors mediterranis del seu temps, els renaixentistes italians (cfr. HF 218s/185s = FR 89s).

11 "Per macausa" (transcripció incorrecta de "per ma causa": "per la meua causa") vol traduir l'original meintwegen (incorrecta transcripció de meinetswegen). El joc ulterior entre "macausa" i "per" correspondrà, així mateix, al joc de l'alemany entre meint i wegen, respectivament.

- 12 Intencionadament, no sols al·ludim al subtítol del nostre capítol ("De l'infant Ernst... al Bloch de sempre"), sinó que alhora pensem en la categoria de "pre-aparició" (Vor-Schein) en què troba típica expressió la idea blochiana de l'obra d'art com a anticipació efectiva, bé que només latent, de l'utòpic i de l'ultimum.
- 13 Segons vàrem consignar en el seu lloc: "Com per accentuar, àdhuc literalment, la importància de la finestra vermella, l'autor fa a continuació un incís; i el mateix farà quinze ratlles més avall, després de tornar a referir-se a la finestra vermella en relació amb l'experiència del jo. La finestra vermella dóna precisament títol a l'apartat" a què correspon el present passatge (apartat central en el conjunt del capítol autobiogràfic a què pertany) "i projecta el seu significat (ni que sigui indirectament) en l'experiència del jo de la qual parlarà l'autor a continuació; és més, tot l'apartat vol cloure amb la referència a la finestra i amb l'explicació del seu sentit simbòlic: el d'una sortida «vers l'espai lliure» (ins Freie)" (cfr. Bloch, L'arc utopia-matèria, 1985, 51, n.7).
- 14 Llevat del terme cow-boy, subratllat com a estrangerisme, trobem els subratllats de Bloch en aquest extens passatge: el dels vuit anys (data que hom pot identificar amb l'impacte de la "finestra vermella", la qual vindria així a subratllar), el de l'experiència del jo (de la mateixa època, i relacionada --bé que "sols indirectament"-- amb aquesta finestra) i el de la "sortida cap a l'espai lliure" (vinculada també, almenys significativament, a la finestra: ni que sigui mitjançant la finestra de la cambra de Sherlock Holmes). És precisament a partir d'aquestes tres centres de l'exposició blochiana que articulem també, a continuació, el nostre comentari del text.
- 15 Arthur Conan Doyle (1859-1930) publicava The adventures of Sherlock Holmes el 1892, en complir Bloch els set anys; però les Memoirs of Sherlock Holmes no aparegueren fins al 1904.
- 16 És fàcil associar el "governall" amb naus que exploren mars ignotes, encara obertes a nous horitzons. Pàgines més avall trobarem referències d'aquestes naus i de llurs mars; i explicitem llurs connotacions, en Bloch, de caire sens dubte utòpic.
- 17 A més de la tàcita al·lusió a Pascal (Pensées 211, ed. Brunschvicg), destaquem la patètica referència blochiana a la certesa, si més no subjectiva, d'una possible superació de la mort.
- 18 Com hem consignat també al respecte en altra ocasió: "En la finestra vermella hom podia veure simbolitzat el que de sorprenent i il·luminadorament esperançador té per Bloch la utopia (com a obertura vers l'espai lliure), així com també la concreta coloració (vermella: marxista) que el camí de l'utòpic --sentit

darrer i motor de la realitat-- té. Però igualment fonamental és en Bloch la referència al jo, a l'especificitat irreductible del subjecte humà; i aquest jo és inseparable no sols de l'utòpic, sinó també de la comprensió que del marxisme Bloch s'ha fet" (cf: Bloch, L'arc utopia-matèria, 1985, 51, n.8).

- 19 Com a "simplement imaginada" hem caracteritzat aquí la finestra (vermella), per tal com hom pot suposar --per contrast i alhora per similitud-- una certa relació entre la "gèlida frase" en qüestió i la "tremenda escalfor" que podia suscitar en remetre (en virtut de la consciència dels subjecte --és a dir, "subjectualment"--, o simplement de manera subjectiva, "subjectivament"-- a l'escalfor de la cabana amb finestra vermella del paisatge, tan bé gèlid, de lluna i de neu.
- 20 Tant el fet d'un estudiar personal i d'un fumar --possiblement contra les normes familiars--, com la imatge de viril (sexualment diferenciat) i despert (amb iniciativa) que el company --"molt més gran"-- li oferia, a l'infant Ernst, són senyals factors significatius de llibertat, d'obertura vers quelcom de nou, de "sortida cap a l'espai lliure".
- 21 Ampliem, tot extrapolant ja: només seran dos moments de la realitat una i única, constituïda alhora per interioritat (humano-històrica) i per exterioritat (històrico-cultural), per subjectualitat (i subjectivitat) i per objectualitat (i objectivitat); d'una realitat, per tant, que cal ensems interpretar no sols des de l'idealisme, sinó també des del materialisme, i a l'inrevés: no sols des de l'immanentisme, sinó també tot apuntant a un cert transcendir; no sols des de Marx, sinó també desde Hegel (i l'un i l'altre -idealisme i materialisme; Marx i Hegel--, en mútua correcció).
- 22 Cfr. supra n. 13. El capítol blochià té tres apartats: "El matoll" (Pe 61s/47s), "La finestra vermella" (Pe 62-65/48-54) i "El Déu de la vida" (Pe 65-72/54-64).
- 23 A les frases que en el text segueixen l'afirmació aquí recollida, relatives també a l'escola i que hem omès precisament en la citació que comentem, farem referència en el seu moment: vegeu infra n. 30.
- 24 D'altres coses, en fi, ja n'hem sentit parlar en pàgines precedents. Així, per a l'infant i adolescent Ernst hi havia "llibres" on "xiulava el vent del mar": el vent d'horitzons sempre oberts i d'espais sorprenentment lliures; i hi havia, abans, gèlides frases (com aquella que "glacial bufava el vent del nord sobre la deserta praderia") plenes d'"una tremenda escalfor" i evocadores de "la finestra vermella", oberta també "cap a l'es-

pai lliure" (Pe 65/53s). Per a l'infant i adolescent Ernst hi ha en fi, la imatge --indeleble-- dels "globus de fira, que mai no acaben d'ésser pesants"; uns globus que, també abans, restaven a la mà del propi jo: aquell jo que s'asseia "en sa pròpia bar-raca de fira amb un globus a la mà" (Pe 64/52).

25 També aquí, com en ocasions precedents --i de manera també estrictament marginal (lliure, doncs, de possibles acusacions que fem així extrapolacions i no solament anticipació)--, podem subratllar un nou detall: en aquest cas, el terme "fred", amb què Bloch critica el seu primer materialisme, de joventut. Doncs bé, precisament com a prolongació i complement del que el Bloch de sempre anomenarà "marxisme fred" (purament analític, científico-determinista), l'autor proclamarà a partir dels anys cinquanta la necessitat d'un "marxisme càlid" (utòpic i autocrític; obert a l'imprevisible i incalculable). Càlida instància d'un paisatge de neu, la finestra vermella no deixa de con-juminar --atès el significat evocador del seu color-- la mateixa significació dual d'un tal marxisme càlid...

26 La mateixa irònica autocrítica blochiana del materialisme i ateisme juvenívols, de la qual acabem de parlar, sembla reconèixer (almenys implícitament) aquesta necessitat de corregir-los. Però aquesta necessitat sembla confirmada (reconeguda àdhuc explícitament, per bé que a manera negativa) pel fet que Bloch intenta donar una justificació, una interpretació benigna i fins i tot pretesament positiva d'aquell seu materialisme; almenys en aquest sentit pot entendre's el fragment que hem omès en la citació de què venim tractant i que aquí recollim:

Sobre els nostres pits --o, millor, en el més profund del nostre interior-- experimentàvem una opressió especial, un pes petit però permanent, per així dir-ho en termes d'imatge i no sols d'imatge tanmateix. Perquè allò era quelcom exactament i totalment centrat en el cos i experimentable; i en aquell petit dolor --car això semblava ésser-- s'assenta o s'alimenta la consciència. També es guareix això, però així mateix al defora, en la "incosciença" exterior, primer de tot en la "bellesa natural", especialment en l'anorgànica, en la bellesa del riu, de les roques i les muntanyes. Encara més encertadament ho guareix, això, la "ciència natural", el mètode de la qual manca ja de sensibilitat i l'objecte de la qual no són sino la matèria i la força. Un camí especial per a obscurs desigs d'amor (segurament) d'aquella època, també certament per a desigs de mort, que durant la pubertat no són fisiològics, sinó per així dir-ho físics...; per damunt de tota inquietud hi ha un gust a esdevenir fred. (Pe 67/56).

Hom té la impressió que ni l'autor acaba de creure's el que està dient. Tal volta per això, precisament, és en aquest mateix moment que se sent obligat a matitzar: "Potser no corresponen aquestes caracteritzacions al que s'esdevenia aleshores" (ibid.); i si

bé és cert que gairebé immediatament a continuació hi afegeix: "les anotacions personals estan al davant i tenen un to eròti-antieròtic, molt adequat a l'adolescent" (Pe 68/57), tampoc això no treu del tot el dubte sobre l'encert --ja no sobre l'exactitud-- de les observacions consignades. I tal volta també per aquest mateix dubte, se sent tot seguit obligat a remetre el lector als "pamflets de l'època materialista (els anys noranta)" (s.n.): ¿com a responsables, els tals "pamflets", del darrer contingut?

27 Cfr. supra n. 2. Cfr. també, tanmateix, infra n. II-88.

28 Es tracta de dos paràgrafs immensos de Bloch (com solen ésser-ho en ell): ocupen més de quatre pàgines de l'original alemany. Nosaltres, tanmateix, els dividim en molts més.

29 En qualsevol cas, com anotàvem al passatge en qüestió, hom pot trobar en la referència als mariners holandesos com un ressó de la feta per l'autor en altres llocs a la mar oberta a partir del propi Rin al seu pas per Ludwigshafen (també Tom Sawyer --el mateix Mark Twain d'infant-- somiava a dominar la mar des del seu poblet, a la vora del Mississipi); nous mons de mars ignotes devien evocar-li, a l'infant Ernst, els mariners procedents d'Holanda (cfr. Bloch, L'arc utopia-matèria, 1985, 57, n.10).

30 Entre altres passatges que tracten el tema, volem destacar-ne dos com a particularment significatius (l'un, de Petjades --i que correspon al text citat supra p. 25--; l'altre, d'El principi esperança, pertany a un context d'equivalent evocació de la infantesa, també a partir sens dubte de la pròpia experiència de l'autor). Heus ací el primer:

Quinze anys (...). L'escola continuava certament horrible, malversadora de nou anys de la nostra joventut, o àdhuc de deu anys: no sempre hom aconseguia passar de classe en acabar el curs. Si n'hi havia, de petits burgesos, d'hoplites i de programes d'assignatures damunt nostre! Hom no hi tenia res a veure i s'hi revoltava. Un o dos professors, menys anquilosats; però tot i així no s'hi plantaven, contra el rovell de la "institució", ni tampoc no sabien res de les nostres recerques, juvenívoles, precoces, importants, de pròpia orientació. (Pe 66/55; llevat del primer, els altres són s.n.).

El segon és potser encara més crític:

Els infants a l'escola no sempre ho subordinen tot a l'esforç per donar una alegria a llurs pares i mestres; tanmateix, pares i mestres saben també perfectament com fer-los la vida impossible, als infants. El patiment en l'escola pot ésser més gran que qualsevol dels altres que hauran de venir, llevat del del presidiari. D'aquí el desig, semblant al d'aquest darrer, de fugir-ne; com que l'exterior resta encara imprecís, esdevé meravellós. (PE 23/I,5).

31 Parlem d'actitud general, com hem subratllat. N'hi haurà excepcions, que analitzarem al seu lloc (infra cap. IV) en relació a la ceguesa blochiana envers un fenomen com el del stalinisme.

32 Amb aquest esperit cal llegir el següent passatge del relat autobiogràfic blochià, passatge que no hem inclòs en el text que comentem per no fer-lo interminable, però que no ens resistim d'oferir ni que sigui en nota:

En un dia bonic, hom es dirigia vers la plaça de la fira; hi havia homes al camí amb rellotges de música penjats del coll o amb orgues de maneta sobre terra. Tan sols d'apropar-se als barracs i parades hom veu girar els cavallets, els miralls fan els mil jocs d'imatges, brillen els penjolls de plata i els daurats. En ésser encertats d'un tret, els homes metàl·lics fan grinyolar llurs molinets en les casetes de tir al blanc; els vidres rodons dels visors llampeguen com escotilles, com en el vaixell enfonsat de Grosvenor; i les fràgils figures de cera es mantenen impertorbables entre el bullici. A tota la plaça hi havia músiques barrejades; verticals sorgien les imatges terrorífiques i voluptuoses: l'"Afusellament dels oficials de Schill", o el "Botí del vencedor"; la madame és asseguda a l'estil romanès al costat de la caseta, amb llàntia de petroli, cartes i diners; darrera el desgastat tapís es troben els fantasmes de clown de la infància, però sense angou. Un cop de gong ha ressonat i el Doctor Faust apareix en la barraca; hi ha també hipnotisme; això altre són els misteris dels mars del Sud.

Heus ací on es troba el món, o el símbol del món, de tots els nostres llibres de temps enrera i d'aleshores: els llibres que hom llegia una vegada i una altra perquè hom els oblidava com un somni. (Pe 68s/58s).

Només dues notes: d'una banda, consignar que els oficials de Schill s'aixecaren en insurrecció el 1806; d'altra, destacar la referència a Faust (la representació de la vida del qual era comuna en Alemanya, en barraques de fira). En el seu moment (infra cap. VI) abordarem la importància que en el pensament blochià tenen no sols la figura —tot un símbol d'humanisme i utopia— del Doctor Faust, sinó la creació dramàtica que en va fer Goethe (i que Bloch es complau a comparar amb la Fenomenologia de l'esperit de Hegel).

33 Era el temps, aquell, en què el cinema només havia començat a fer, des del 1895, les primeres passes (i restava lluny d'arribar massivament a la gent) i en què ni la ràdio no existia.

34 És certament una joia literària la pàgina que Bloch dedica a recordar —en una mena de collage (gènere prou conreat pels expressionistes)— els personatges i anècdotes de les obres més llegides pel jovent de fi de segle. De la major part d'aquestes

era autor el fantasiós narrador alemany Karl May (1842-1912), el qual publicà, entre altres títols: En Schut (1892), Winnetou (3 vols., 1893-1910), El tresor del Mar de la Plata (1894), En la terra del Mahdi (1895) i Ardistà i Txinistà (1909) (cfr. Bloch, L'arc utopia-matèria, 1985, 59, n.12). Malgrat la seva extensió (raó per la qual no l'hem inclòs en el text mateix), tampoc no ens resistim d'oferir el passatge en qüestió:

Els llums cremaven dins les barraques (de fira) i llur resplan-
dor lluïa darrera els arbres; els ha robats la gitana, els
fills del comte; Rumpelstilzchen habita on els llops i les gu-
neus es diuen la bona nit; el cavall màgic s'enlaira; la mun-
tanya magnètica resta amenaçant; Zaleukos, és així com reps
els teus amics hostes? Indolentment es mouen les veles en el
pal del bergantí, mentre Kilian seia a la seva cabana i la mit-
janit feia ja temps que havia passat: encara abans que no es
fes de dia calia que els yumas fossin encerclats; Sam Hawken,
Old Wabble, Old Death, Old Surehand, Old Firehand erraven per
l'ampla praderia. Nxo-txi resplendia, Winnetou abraçava Old
Shatterland, que només aleshores era reconegut; Blizzard udo-
lava, l'huracà, o el monsó o el tifó, s'alçava sordament com
una trompeta de baix que sona més que enrogalladament i després
es precipitava a una banda o a l'altra: lluny de Fource la Fa-
ve, de Little Rock, del desert Llano Estacado i de les Munta-
nyes Rocalloses, es dirigia directament vers el formiguer hu-
mà de l'Àsia tropical, en camí de pujada de Bagdad a Istanbul;
fidel, cavalca Halef a un costat; el perseguit Krumir fa ell ma-
teix de guia per Schott Djerid, el terrible llac Salat. Amb vi-
olència s'enfronten llum i tenebres; Omar i Abrahim Mamur; Schi-
min el ferrer, el pidolaire Busra, el vell Mübareck, la mort
de Schutt i el regne dels lleons de plata.

En tant que es barrejaven tots aquests elements, nodrien i
feien ressonar l'ànima de l'adolescent, li combinaven nostàlgi-
es, cada cop més intensament l'inflamaven interiorment les
noies, les grans orgies i Les mil i una nits. Sobre les valls,
planes, gorges, muntanyes i perilloses viles brillava aviat
l'aurora boreal del primer pressentiment metafísic. (Pe 69s/
59s).

35 Com veurem aleshores (infra cap. VII), en la ruptura de mei-
tat dels cinquantes entre Bloch i el poder comunista de l'A-
lemanya Oriental no deixà de tenir el seu pes l'actitud del filò-
sof a l'hora d'oposar-se a la tesi clàssica d'Engels segons la
qual hom havia de distingir radicalment entre el mètode (perfec-
tament assumible pel materialisme) i el sistema (del tot rebut-
jable) hegelians.

36 De l'afecció blochiana pel Renaixement, ja n'hem parlat supra
p. 15 i en tornarem a parlar infra cap. VI i VIII.

- 37 L'interès del jove Ernst per la física es traduirà aviat (cfr. infra cap. II) en el fet que en la universitat estudiarà no sols filosofia sinó alhora física, així com música.
- 38 Al respecte cal només recordar el títol del volum d'Escrits filosòfics entorn de la fantasia objectiva i el seu gran apat: "Consciència anticipadora, fantasia objectiva: estudis i descobriments entorn d'Esperit de la utopia i d'El principi esperançat" (EF 74-189).
- 39 L'ús d'autocitacions és prou sovintejat per Bloch en la GA. També al respecte són les pàgines autobiogràfiques de Petjades anticipació (o millor, en aquest cas: exemplificació --que ens anticipa un tarannà--) d'una típica manera d'operar l'autor, precisament com a filòsof. Quant a la present autocitació (de l'escrit Sobre la força i la seva essència), la seva part final ha estat també recollida per Bloch en altres dues ocasions: EF 5 i 133 (on l'escrit és datat com del 1902: als 16/17 anys del seu autor). Sembla que les tres citacions corresponen al mateix passatge; tanmateix, aquestes altres dues no coincideixen literalment --sols ad sensum-- entre si, i ni tan sols coincideixen --ni l'una ni l'altra-- amb la de Petjades. Tornem a trobar-nos, doncs, amb una anticipació (o, millor, exemplificació) d'un altre tema (i fins a un cert punt: d'un problema) específicament blochià: el de la llibertat qmb què l'autor maneja i manipula els seus propis textos a l'hora de fer-ne ús (en autocitacions) o de preparar-los (revisant-los totalment molt sovint) per a llur edició definitiva; tema (i problema) amb què tornarem a trobar-nos una i altra vegada (cfr. infra cap. III, IV, VI, etc.).
- 40 Cfr. Bloch, L'arc utopia-matèria, 1985, 62, n.16. (En endavant, en citar --com ho hem fet ja en notes i ho farem no infreqüentment en text o en nota-- aportacions nostres de les notes incloses en l'esmentada antologia blochiana, no ens sentirem ja obligats a fer cap indicació del tipus de la d'ara --"com anotàvem al respecte en una altra ocasió"; cfr. també nn. 13, 18 i 29--, sinó que farem referència directa i a la manera seguida aquí).
- 41 Sobre tot això, i especialment sobre l'escrit Schutzjuden oder Staatsbürger? de R. Löwensfeld, cfr. Holz, "Einleitung": Bloch, Auswahl, 1967, 8s.
- 42 El profund patriotisme blochià res no tindrà a veure, en tant que profund, amb cap mena de patrioterisme tipus nazi (bé que potser deixi alguna petita seqüela quasi-patriotera, com veurem infra cap. V). Sobre el patriotisme de Bloch, cfr. Heer, "Zukunft in Rot", 1960-61, 39, on el filòsof, "jueu, marxista i ateu", ens és presentat "en sentit eminent" com a pensador alhora alemany i religiós, i alemany fins a la medul·la. En són signes, per Heer (i per a nosaltres, bé que amb matisos d'interpretació diferents en algun punt): l'exaltació que fa a Thomas Münzer del revoluci-

onari alemany, la duresa amb què critica l'irracionalisme a què fou abocat el poble alemany pel nazisme i el comportament que se gueix (com qui viu a terra estranya) en el seu exili nord-americà. El títol de l'apartat que comença en la pàgina de l'article aquí citada no deixa d'ésser, d'altra banda, eloqüent: "Ernst Bloch, pensador dels alemanys" (s.n.).

43 Holz, "Einleitung": Bloch, Auswahl, 1967, 9.

44 Tampoc el marxisme no és aliè a aquest impuls (Marx era també d'ascendència jueva). D'altra banda, subratllem l'alhora, la simultaneïtat d'aquest doble ascendent blochià (filosòfico-racional i mítico-judaic, per dir-ho d'alguna manera) per tal d'invalidar, ja des de la present "anticipació des de l'origen", qual sevol dels dos extrems contraposats en què pot caure l'interpret de la filosofia de Bloch: el d'una supervaloració de l'element més estrictament racional (filosòfic, materialista, de freda anàlisi marxista) o el d'una accentuació gairebé exclusiva de l'element menys estrictament racional (poètico-literari, utòpico-teològic, judaico-religiós). Senzillament, cal afirmar ambdós aspectes, ambdós elements, com a inseparables i mútuament complementaris; en el mateix jove Ernst --ja ho hem vist--, primer apareixien ambdós successivament i com a oposats, però després --i ben aviat-- es conjuminaven ja de manera definitiva.

45 Obviament, fem al·lusió a la nostra antologia, prou esmentada, d'E. Bloch, L'arc utopia-matèria i altres escrits, en l'elaboració de la qual mai no varem perdre la intenció d'oferir una mena de panoràmica sobre tota la persona --àdhuc biogràficament-- i sobre tot el pensament més fonamental de l'autor. La corresponent "Introducció" nostra (pp. 19-36) i les nombroses notes a la traducció dels textos, també nostres, palesen i alhora realitzen aquesta intenció. I és pel caràcter que d'ella rep el llibre que fem de fet en el present treball un ampli ús dels seus materials.

46 Cfr. supra pp. 18-24.

47 Immediatament a continuació de la darrera frase del text citat, interrompeix Bloch el seu relat amb tota brusquedat, tot afegint-hi sense més com a cloenda intempestiva (que tanca pròpiament el capítol, però que --per raons òbvies-- hem omès en la citació):

En cap moment hom no pensava oferir aquí cap col·lecció biogràfica. És per això que no cal continuar-la.- (Pe 72/64).

48 La vinculació entre finestra vermella i subjecte humà havia estat establerta ja des del primer moment, a propòsit de l'experiència del jo (cfr. Pe 64/51s) i havia estat de nou apuntada en relació a una doble cambra: la cambra sota teulada del com-

pany de segon curs i la cambra de Sherlock Holmes a Baker Street (cfr. Pe 65/53s); en comentar els corresponents passatges, ja hem subratllat la importància i el significat d'una tal vinculació, prou suficientment com perquè ara haguem d'insistir-hi. Quant al tema de la música, tan decisiu també en el Bloch de sempre (per tal com considera aquesta art com "la més utòpica de totes les arts"), preferim no abordar-lo aquí (per no allargar més el present capítol), però ho farem de seguida, en el capítol següent: en relació --ben explícita, per cert-- als estudis del Bloch universitari.

49 La referència a la totalitat, l'exigència d'un totum com a transfons intrínsec de tota experiència i comprensió de la realitat, en qualsevol dels seus aspectes o dimensions, és tan fonamental en Bloch com el reconeixement de la intrínseca exigència de sistematicitat que tota filosofia té; en el fons es tracta d'una mateixa i única exigència de globalitat i coherència total, com la que és pròpia de la mateixa "vida" (d'aquí que era en nom d'aquesta vida, precisament, que l'autor rebutjava --ja als setze anys-- la falsa sistematicitat d'un cercle tancat i d'una autosuficiència oposats a la vida: cfr. supra pp. 34s)).

50 No cal insistir en la interrelació dels somnis diürns i l'actitud crítico-utòpica envers la realitat donada, actitud en la qual mai no ha de mancar la referència al "correlat" de la tendència i latència utòpiques intrínseques al món com a possibilitat objectiva seva; es tracta, si més no, d'un tema a partir del qual hom pot resumir prototípicament l'aportació més central d'El principi esperança (i del qual tema tractarem infra cap. VII, en referir-nos a aquesta obra). A l'esmentat correlat objectiu de la realitat mateixa, tipificat --des del jove Ernst fins al Bloch de sempre-- com a matèria utòpica, es refereix l'autor en el text que comentem en termes de "curs del món" (s.n.) al qual calia oposar-se "en tant que no era suficientment bàquic o no ho era exclusivament" (s.n.); i és que un curs bàquic del món, només ho serà el curs d'un món la matèria del qual no sigui quelcom mort i obús, sinó "una matèria diferent en veritat del tascó mecanicista" (PE 239/176), una matèria realment viva i incessantment somiadora, polaritzada pel novum i per la possibilitat sempre oberta: breument, una matèria utòpica.

51 Parlar, en efecte, d'interrelacions, d'exigència de totalitat o de referència intrínseca en l'actitud crítico-utòpica (i en els somnis diürns) al correlat objectiu de la matèria utòpica --segons acabem de fer-ho com a cloenda--, no és, en darrer terme, sinó tornar a parlar d'aquelles "oracions de relatiu" a què feien referència les pàgines inicials d'aquest capítol. Llur domini, dèiem, era saber llatí, dominar-lo; a l'igual que saber i conèixer Bloch serà dominar les interrelacions existents en el cor mateix del seu pensament.

Notes al cap. II

- 1 És certament paradoxal: El principi esperança arriba a tenir capítols de 180 i 260 pàgines (com els cap. 36 i 53, respectivament) i alhora té tres capítols (els tres primers) que tots junts no omplen del tot dues pàgines (com tampoc no les omple el cap. 4) i en té d'altres (com és ara el cap. 8, i els capítols inicials de les altres quatre parts de l'obra: els cap. 9, 23-24, 33 i 43) que no arriben a la pàgina sencera o que es limiten a superar-la, sense arribar emperò tampoc a les dues pàgines. Recollim a continuació els cap. 1 i 2, íntegres, i prop de la meitat del cap. 3, amb llurs títols corresponents (bé que sense numeració).
- 2 Wir fangen leer an.
- 3 Vieles schmeckt nach mehr.
- 4 Täglich ins Blaue hinein.
- 5 Fóra interessant una anàlisi comparativa, feta amb detall (en les pàgines que segueixen només la farem molt de passada i només a manera d'apunts) entre els primers capítols d'El principi esperança i el capítol autobiogràfic de Petjades que ha centrat el nostre primer capítol. Amb detall, però, no hi haurà lloc aquí per fer-ho; ni era aquesta la nostra intenció en referir-nos ara a la primera part de l'obra central de Bloch.
- 6 No ha estat inintencionada l'al·lusió, aquí implícita, a Miguel de Unamuno, per bé que només vol ésser el que és: una al·lusió. Fóra interessant sens dubte un estudi també comparatiu entre el tarannà unamunesc i el blochià: les coincidències serien tan divergents com coincidents resultarien també llurs divergències. Un cop més, tanmateix, no podem aquí sinó limitar-nos a proposar una via que no podríem seguir sense sortir dels límits del nostre treball.
- 7 Cfr. supra p. 4.
- 8 Diem "sobretot", no perquè l'utòpic sigui més important en Bloch que, per exemple, el cosmològic, sinó perquè en ell la utopia engloba alhora tant l'antropologia (el subjecte) com la cosmologia (la matèria).
- 9 Del cap. 4 d'El principi esperança que citem a continuació, en recollim gairebé la meitat. Un fragment de la part aquí no inclosa, relatiu a l'escola, ha estat ja citat supra n. 1,30 (en endavant, en remetre a una nota d'un altre capítol, consignarem aquest --com acabem de fer-ho-- immediatament abans del número de la nota).

- 10 Cfr. supra pp. 18-20. Equivalentment hom pot també amb facilitat establir un paral·lelisme entre la primera citació que d'El principi esperança hem fet fa un moment i la citació inicial que del relat autobiogràfic de Petjades fèiem en el capítol anterior (Pe 61-63/47-50).
- 11 Recordem que la referència inicial a la finestra vermella (Pe 63-65/50-54) acabava amb l'evocació de la cambra de Sherlock Holmes a partir de la qual hom s'obria cap "a fora, cap a l'espai lliure".
- 12 Tòpicament i típicament, la idea d'utopia és des de Thomas More (1477-1535) inseparable de la imatge d'una illa. Cal només recordar el títol, tot sencer, de la seva cèlebre obra: De optimo rei publicae statu deque nova insula Utopia ("De la millor configuració de la comunitat política i de la nova illa d'Utopia").
- 13 Ometem aquí el títol ("Fugida; i el retorn del vencedor"), car del cap. 5 només agafem ara una part, la primera, en la qual no s'arriba al tema del retorn del vencedor.
- 14 A diferència del català, l'alemany distingeix entre l'espera (Warten, Wartung, Erwarten, Erwartung) i l'esperança (Hoffen, Hoffnung, Erhoffen), així com entre els corresponents verbs. En la nostra traducció de textos blochians, sols diferenciem explícitament els termes quan ho demana el context, com és ara el cas: hom hi empra els mots "espera" i "expectació" per traduir "esperar" en el primer sentit, de simple espera (cfr. Bloch, L'arc utopia-matèria, 1985, 152, n.3).
- 15 L'expressió de l'original: Rütlichswur, que hem traduït per "jurament de fidelitat", remet al jurament que hom feia ja a la darrereria del s. XIII, d'acord amb la llegenda dels tres primers confederats suïssos al llac dels Quatre Cantons (literalment: "jurament de Rütli").
- 16 Cfr. Pe 63s/50-52, on vèiem l'experiència del jo (aquell jo "del qual hom no se separa ja mai més") associada a l'impacte de la finestra vermella dels vuit anys.
- 17 Més exactament, era aleshores als dotze anys (cfr. Pe 65s/54s); però en qualsevol cas, el tema del "pes diferent" de les coses, el dels "globus de fira" que "s'enlairen" i el de la tendència universal, que té més força "com més gran és la separació" entre les coses que s'atreuen mútuament (temes, aquests, que podien resumir-se en el leitmotiv final que "hom no podia acostentar-se de romandre amb ell mateix", car "la pròpia identitat tenia la seva casa al defora") no són gens aliens al tema dels somnis diürns: dels somnis somiats despert, "somnia d'una vida millor". Aquests, d'altra banda, foren encara més clars

a Pe 68-70/57-60 (cfr. supra pp. 29s i nn. I,32 i I,34), no només pel que fa als mariners procedents d'Holanda, sinó també quant a la fira i a la corresponent evocació --a partir d'ella-- de personatges i anècdotes de les obres (de K. May o d'altres) més llegendes dels joves d'aleshores.

18 Fugir de la mediocritat i sentir-se, així, com un déu: heus ací el que cercava i experimentava el jove Ernst no només en la cambra del "company de segon curs, molt més gran" i que "estudiava i fumava, viril i despert" (Pe 65/53); també ho cercava i experimentava en decidir-se per l'ateisme en el mateix moment de la confirmació (cfr. Pe 67/55s), o bé "en l'embriaguesa dels primers llibres especulatius", en la contemplació d'aquella "bellesa dels arbres i els núvols (...) que gairebé ens duïa a al·lucinacions" o en esguardar "Orió en el cel invernal" (Pe 70/60s).

19 Pel que fa a la resta del c. 5 i als cc. 6-8 (és a dir, la resta de la primera part) de l'obra central blochiana, la referència als quals deixem aquí interrompuda, hi tornarem més endavant --també en la capçalera d'altres capítols--; i, en el fons, ens acompanyaran (en tant que fenomenologia pan-biogràfica: és a dir, com a fenomenologia que són de la vida de tot home, de l'ésser humà en general; i alhora en tant que panorama sobre la vida humana, al llarg de tot el seu decurs) al llarg també de tota la vida de Bloch, de tota la nostra biografia intel·lectual del filòsof de la utopia.

20 Theodor Lipps (1851-1914) havia professat abans a Berna (1877-1890) i a Breslau (1890-1894). A més de les obres que esmentarem tot seguit en el nostre text (l'Aesthetik, les Psychologische Untersuchungen i Die ethischen Grundfragen), cal citar sengles obres de 1891 i 1897 sobre l'estètica de l'espai, així com Selbstbewusstsein, Empfindung und Gefühl ("Autoconsciència, sensació i sentiment", 1901; 2ª ed., 1907), i Naturwissenschaft und Weltanschauung ("Ciència natural i cosmovisió") i Philosophie und Wirklichkeit ("Filosofia i realitat"), ambdues del mateix 1907. Quant a l'aportació filosòfico-psicològica lippsiana, val a destacar la insistència en el caràcter de la psicologia com a ciència fonamental de l'esperit (bàsica per a tota investigació: subjectiva o objectiva) i l'objecte de la qual és l'experiència interna (a diferència de les ciències de la natura, l'objecte de les quals és l'experiència externa).

21 Potser en fóra resultat, o si més no reflex, la reserva amb què el mateix Bloch esguardà sempre la fenomenologia (de la qual diria ja en la seva tesi doctoral, el 1908, que comportava una "multitud gens valuosa de possibilitats de pregunta", en la qual calia "introduir fermesa de precisió, quant al contingut i a la forma": TL 91); no obstant això, hom ha de dir alhora que el mètode blochià no és gens aliè al tarannà fenomenològic.

22 Das Menschliche.

23 El mateix record lippsià, l'evocarà Bloch trenta anys més tard, en un context de crítica del nazisme; dirigint-se a lectors comunistes (es tracta de l'article "Salvació de la moral", publicat a la revista moscovita Internationale Literatur el 1937 i recollit a EP 236-255), no oblidarà, tanmateix, un oportú afegitó:

"Cap poble", proclamà Theodor Lipps en una trobada de solidaritat amb les víctimes del zarisme, "cap poble no té dret a deixar-se destruir moralment". I ho proclamà en la mateixa sala on quinze anys després Hitler iniciava la seva revolució ben diferentment moral i avui pegen infinitat de banderes assassines. En signes com aquests cal veure quina meravellosa història ha viscut la moral burgesa. (EP 237).

D'altra banda, hem de reconèixer que no són excessives les referències blochianes a Lipps que hom pot trobar a la GA. A part dels passatges que citarem en el paràgraf següent del nostre text, i llevat d'una al·lusió a la Guia de la psicologia lippsiàna (en relació a l'estat d'ànim) feta a PE 117/I,92, a Herència d'aquesta època --i a propòsit de la fenomenologia-- llegim el següent: "Les Investigacions lògiques de Husserl començaven de manera descriptiva tot oposant-se a qualsevol explicació genètica i causal d'un estat de coses (Lipps)" (HE 297/275). Però en cap lloc més tornarà a parlar Bloch del seu professor de Munic.

24 No de tots ells, tanmateix, va rebre massa atencions l'agorarat i jove lector-corresponsal filosòfic. Per exemple, de Theobald Ziegler (1846-1918), aleshores professor a la Universitat d'Estrasburg, aconseguí només la irritada resposta que "els problemes no es poden resoldre per correspondència": cfr., al respecte, Zudeick, Der Hinters, 1985, 24, on hom fa tanmateix referència a Ziegler en termes d'"un cert Theobald Ziegler" (s.n.), com si es tractés d'un personatge absolutament desconegut.

25 És prou coneguda la importància de Munic en el desenvolupament del modernisme (Jugendstil), dins del qual destacà l'anomenat "grup de Munic", de set arquitectes (entorn dels quals el corrent passà a anomenar-se també Sezessionstil). Menys cone

guda entre nosaltres és, en canvi, la referència als "Onze Botxins" (die Elf Scharfrichter), nom d'un famós cabaret polític muniquès en el qual solia reunir-se un grup d'il·lustres personalitats especialitzades en la més ferotge crítica sòcio-cultural; d'ells (en tant que, com a botxins, no deixaven lliure de crítica mortal cap adversari), rebé el local la seva denominació. Pel que fa als altres tres noms aquí esmentats, el dramaturg i actor Franz Wedekind (1864-1914) triomfà sobretot a Munic, on morí, i el seu estil sol ésser considerat com a antecendent de l'expressionisme que tant influiria en Bloch; quant a Franz Marc (1880-1916), muniquès, i al rus Vasili Kandinski (1866-1944), foren precisament les figures més destacades del grup i de la revista expressionistes, de Munic, Der blaue Reiter ("El cavaller blau"); en la segona dècada del segle XX. En aquest sentit parla Bloch tot seguit de la capital bavaresa com d'una "gran Bohèmia".

26 És a dir, a la fi del tercer dels anys acadèmics: el primer, a Munic (1905-06); i els altres dos, a Würzburg (1906-08).

27 Münster, Tagträume, 1977, 28.

28 Aquest passatge no es troba ja en la segona versió d'Esperit de la utopia, de 1923, per tal com era incorporat (amb lleugeríssimes correccions) al conjunt d'escrits, del mateix any, A través del desert (cfr. Bloch, Durch die Wüste, 1964, 88). Quant al contingut, val a destacar la crítica blochiana de la psicologia, que substitueix la filosofia en ocupar-ne la càtedra (avui diríem el mateix de la parapsicologia, que en no poques llibreries té l'exclusiva en l'apartat de llibres "filosòfics"!); així com la de les "lectures escolars" d'aquells temps (avui, en canvi, ni entre nosaltres ni a Alemanya hom ja no pot dir el mateix; per això, en reeditant A través del desert als anys seixanta, Bloch suprimia l'incís corresponent del text de 1923; cfr. ibid.: "¿Quina altra cosa té la psicologia a veure amb la filosofia que no sigui el fet d'ocupar la seva càtedra? Així, doncs, el que els pensadors del mètode de la batutsa...", etc). Quant als altres dos pensadors que esmenta aquí l'autor, a més de Külpe, Carl Stumpf (1848-1936) fou professor de Husserl, en la fenomenologia del qual influí certament, per bé que sempre romangué crític envers aquest mètode; pel que fa a Wilhelm Wundt (1832-1920), és considerat fundador de la psicologia experimental moderna, per la seva fundació, el 1870, a Leipzig, del primer laboratori d'experimentació psicològica, i fou alhora un prolífic autor d'obres sobre les més diverses especialitats psicològiques (fisiologia, física mèdica, mecànica dels nervis) o filosòfiques (epistemologia, lògica, ètica, metafísica). El to que al respecte adopta Bloch en el text no deixa d'ésser, tanmateix, un xic exageradament irònic; en qual

sevol cas, l'al·lèrgia blochiana envers l'escola --de què parlàvem en el capítol anterior (cfr. supra n. I,30)-- es perllonga en l'època universitària de Bloch potser amb una virulència encara més gran. Pel que fa, finalment, a Oswald Külpe (1862-1915), consignem aquí que havia estat ajudant a Leipzig del mateix Wundt des del 1887 i que el 1894 s'havia traslladat a Würzburg, on influí decisivament en la formació de l'anomenada "Escola de Würzburg" (la qual destacaria pels seus estudis --arrelats en l'experimentació-- del procés psicològic del pensar); professor alhora a Bonn, el 1909 s'hi instal·larà fins al 1912, que anirà a Munic; quant a la seva aportació acadèmica, insistí en el caràcter experimental i descriptiu de la psicologia, establí el concepte de "conciencialitat" (intuïció concomitant al pensament) i rebutjà tant l'idealisme com el positivisme i el materialisme.

29 Només feia cinc anys que aquest havia presentat la seva tesi amb Külpe quan escrivia això; cfr. Bloch, Durch die Wusst, 1964, 86: "Filòsofs d'escola, avui" (1913).

30 La citació que segueix pertany a un article (intitulat "Realística sense pau amb l'existència present": EF 621-627) que fa de cloenda a aquell conjunt dels Escrips filosòfics que porta el títol de "L'obert en el real; col·loquis marxistes" (EF 412-627) i amb el qual es tanca el volum.

31 Cfr. la breu referència que, en el mateix sentit, Bloch feia ja a Külpe en la tesi doctoral sobre Rickert: TL 88.

32 A part dels llocs ja citats, només hem sabut trobar en la GA una doble al·lusió a Külpe en el mateix volum d'Escrips filosòfics (i feta sempre com de pas, i en relació al seu realisme o epistemologia crítics: cfr. EF 211 i 212) i una altra triple referència en la mateixa tesi doctoral sobre Rickert (cfr. TL 102, 103 i 104; a part de la ja esmentada en la n. anterior, de TL 88).

33 Heinrich Rickert (1863-1936) era un any més jove que Külpe i aleshores professava a la Universitat de Friburg, on havia arribat el 1891. De les seves obres anteriors a 1908, les citades per Bloch en la seva tesi són: Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung ("Els límits de la conceptualització de les ciències de la natura", 1896-1902) i Die Probleme der Geschichtsphilosophie ("Els problemes de la filosofia de la història", 1905), que polaritzen l'exposició central del treball de doctorat (cfr. TL 55-61 i 62-82: "Entorn del mètode en la conceptualització de les ciències de la natura" i "Entorn del mètode en la conceptualització de les ciències de la història", respectivament); a Der Gegenstand der Erkenntnis ("L'objecte del coneixement", 1892) hi ha també una doble referència

(TL 85 i 87). El 1916 Rickert es traslladarà a Heidelberg per substituir en la seva càtedra Wilhelm Windelband (1848-1915), juntament amb el qual havia estat figura decisiva de l'anomenada Escola neokantiana de Baden, centrada en la fonamentació epistemològica de les ciències (si, al respecte, Windelband distingí entre ciències de la natura, nomotètiques, i ciències de la història, idiogràfiques, Rickert ho féu entre ciències generalitzadores i ciències individualitzants, bé que no partint ja dels diferents objectes d'ambdós tipus de ciències, sinó atenent a la perspectiva pròpia de cadascun d'aquests).

34 De la tesi d'Ernst Bloch, Kritische Erörterungen über Rickert un das Problem der modernen Erkenntnistheorie, Ludwigs-hafen am Rhin 1909, 110 pp., només n'havien aparegut citades, a la GA, les darreres frases (que recollirem de seguida en el nostre text) a EF 115, i en principi no estava previst d'incloure'n-hi cap recull antològic. La selecció que d'ella és oferta a Tendència-latència-utopia ("Kritische Erörterungen über Rickert. Aus der Würzburger Dissertation", 1908) és, en qualsevol cas, prou substanciosa.

35 TL 82-88: "El judici de valor".

36 Cfr. TL 89-107 ("Rickert, apriorisme, transcendència").

37 Edmund Husserl (1859-1938) professava a Gottinga des del 1901, provinent de Halle, on havia elaborat i publicat les Logische Untersuchungen ("Investigacions lògiques", 1900-1901), el vol. II de les quals Bloch cita explícitament a TL 90. Quant a Alexis von Meinong (1853-1921), condeixeble a Viena de Brentano (que hi seria mestre de Husserl) i professor des del 1882 a Graz, on havia fundat un laboratori de psicologia, la seva "teoria de l'objecte" (exposada en l'obra homònima, de 1904: Ueber Gegenstandstheorie) no deixava de tenir connexions amb la fenomenologia husserliana; de les seves obres, la d'Ueber die Stellung der Gegenstandstheorie im System der Wissenschaften ("Sobre el lloc de la teoria de l'objecte en el sistema de les ciències", 1907) és citada expressament per Bloch a TL 93. Max Scheler (1874-1928), finalment, havia destacat a Munic, i ho faria després a Gottinga, com el millor husserlià (per bé que la seva filosofia mai no serà simple reedició de la de Husserl); i Bloch en cita l'obra Die transzendente und psychologische Methode ("El mètode transcendental i psicològic", 1900) a TL 94.

38 Rudolf Eucken (1846-1926), professor a Basilea des del 1874 i Premi Nobel el mateix 1908, propugnava una metafísica oposada alhora al naturalisme, al positivisme i al criticisme; Bloch en cita l'obra Die Grundbegriffe der Gegenwart ("Els conceptes fonamentals del present", 1893) a TL 95. En un àmbit

radicalment divers, Ferdinand Tönnies (1855-1936), professor a Kiel des del 1881, establia com a base de les seves investigacions sociològiques la distinció entre "comunitat" i "societat" (segons l'obra del mateix nom, de 1887: Gemeinschaft und Gesellschaft). Pel que fa a Hermann Cohen (1842-1918), professor a Marburg des del 1876 i membre de l'Escola homònima, estudiava filosòficament la cultura (ciència, ètica i estètica), i de la seva Logik der reinen Erkenntnis ("Lògica del coneixement pur", 1902) fa explícita referència Bloch a TL 98s.

39 De Külpe, director de la tesi de Bloch, i de les referències blochianes a ell, ja n'hem parlat supra nn. 28-32; i a Georg Simmel hem de referir-nos detingudament infra n. 60. Quant a Eduard von Hartmann (1842-1906), val a subratllar la seva Philosophie des Unbewussten ("Filosofia de l'inconscient", 1867), assaig pessimista de cosmovisió, en bona part promotor de la reacció antimecanicista.

40 Christoph Sigwart (1830-1904) havia professat a Tübinga (primer al Seminari i després a la Universitat) des del 1859 i, per bé que entre nosaltres sigui gairebé desconegut, destacà com a autor d'una Logik (1873, 2 vols.), tractat no sols de lògica, sinó alhora d'epistemologia. Rudolf Stammler (1856-1938) era professor a Halle des del 1885; propugnava una filosofia formalista del dret i era afí a la neokantiana Escola de Marburg. Quant a Henri Bergson (1859-1941) i a Friedrich Nietzsche (1844-1900), no precisem, en canvi, de cap especial presentació.

41 Tres són els volums de la GA en què la confrontació amb els altres filòsofs estructura el discurs mateix blochià: el d'El problema del materialisme, que recull materials elaborats bàsicament els anys trenta; el de Dret natural i dignitat humana, aparegut el 1961, en arribar Bloch a l'Alemanya Occidental, però que fou preparat a Leipzig els anys anteriors; i el d'Intermons en la història de la filosofia, que té com a parts més substancials sengles exposicions sobre la filosofia medieval i la renaixentista i que troba el seu més acabat complement en els quatre volums de les Lliçons de Leipzig entorn de la història de la filosofia (1950-1956) (cfr. Bloch, Leipziger Vorlesungen, 1985). En tots aquests casos, tanmateix, la confrontació és amb els més destacats representants de tota la història de la filosofia i el tarannà interpretatiu de Bloch és en general més benèvol (discernidor d'aquells aspectes que pot assimilar més positivament en aquells pensadors com a petjades d'anticipació de la seva pròpia filosofia) que no ho és en la seva tesi doctoral. Potser intentava en ella, enfront de grans figures estrictament contemporànies, de marcar distàncies per poder configurar i definir millor la seva pròpia via filosòfica...

- 42 En la presentació que de la tesi de Bloch en el seu conjunt fem tot seguit, hem pres com a guió --car la considerem prou encertada-- la breu exposició que d'ella fa Kaltenbrunner, "Prinzipielle Utopie?", 1969, 260.
- 43 El text aquí citat es trobava ja recollit a EF 115; pel que fa al seu lloc en l'edició de la tesi doctoral, cfr. Bloch, Kritische Erörterungen, 1909, 80.
- 44 Cfr. també Bloch, Kritische Erörterungen, 1909, 71.
- 45 En ambdós casos, Bloch s'està dient a partir d'un comentari de l'aportació d'altres autors; per això ens és difícil d'esbrinar estrictament el que és posició del propi Bloch, i no simple exposició de punts de vista de l'autor de referència. En el text anteriorment citat es tractava, tanmateix, del físic Weidenbach (també citat a EU-18 244), de qui no tenim més informació, motiu pel qual la dificultat apuntada resulta del tot insuperable. Per això, diem, "potser" sigui "més entenedora" la citació següent, que té en la confrontació amb un Cohen la seva referència contextual.
- 46 Cfr. també Bloch, Kritische Erörterungen, 1909, 74.
- 47 Cfr. també Bloch, Kritische Erörterungen, 1909, 77.
- 48 Al·ludim aquí a la doble redacció de Subjecte-objecte: la segona meitat de SO 489, tot SO 490 i el primer terç de SO 491 corresponen a la segona versió (1951) de l'obra, mentre que la resta de SO 491 (on es troba la referència a Rickert) conserva la redacció originària (1949).
- 49 Cfr. també HE 325/300 (recollit igualment a EF 34, on hom remet, tanmateix, erròniament a HE 235): "El rebuig del pensament genètic-causal comença ja amb Dilthey, mitjançant la noció específicament històrica de «comprensió»; portà després als límits de la conceptualització de les ciències de la naturalesa», de Windelband-Rickert (això és: als límits que les ciències de la natura troben en la història, en les «creacions idiogràfiques de valor» pròpies de la història); i finalment rebé tot un reforçament escolàstic mitjançant la fenomenologia o, el que és el mateix, la intuïció d'«essencialitats platòniques». (Encara més clarament és tipificada l'aportació de la parella Windelband-Rickert a EM 137/131: "Windelband-Rickert defineixen, d'una banda, un mètode «idiogràfic», és a dir, que descriu els fenòmens vivents aïllats, o àdhuc de personalitats; i el presenten com a mètode específic de les ciències històriques, a diferència, d'altra banda, del mètode «nomotètic», que exclou tals consideracions: aquell mètode en virtut del qual, en les ciències de la natura, hom estableix lleis"). Quant a Wilhelm Windelband (1848-1915), que professava des del 1903 a Heidelberg,

recordem que és capdavanter de l'escola neokantiana de Baden i que propugnava, enfront del naturalisme de Marburg, revaloritzar les ciències històriques; l'afinitat entre la seva teoria del coneixement i la del seu deixeble Rickert justifica l'equació que entre ells estableix insistentment Bloch. No menys tòpiques, i també relatives alhora a altres pensadors, són les referències que a Rickert hi ha a PM 84's (a l'inici d'un capítol dedicat a ell i alhora a Lask, Cohen i Husserl), on pel contingut torna a estar implícitament present Windelband, o bé a PM 114, on la parella establerta és ara Rickert-Lask.

50 Només tres anys més gran que Bloch, Eduard Spranger (1882-1963) era deixeble de Dilthey i havia ampliat el tema d'aquest relatiu a la "comprensió" vinculant el problema de les "cosmovisions" amb l'establiment d'una "tipologia" de les formes de vida (l'home teòretic, l'home econòmic, l'home estètic, el social, el polític i el religiós).

51 De la mà del propi Bloch ha estat ja remarcada la distinció windelbandiana entre ciències nomotètiques i idiogràfiques (cfr. supra n. 49); però a més d'aquesta accentuació de l'individualitzant i personal, és tan o més important en Windelband l'atenció pel regne del valors, com a quelcom absolut i de valua permanent (més enllà, doncs, de tot relativisme).

52 Potser en fer Bloch la tesi sobre Rickert no podia encara saber que no era només l'epistemologia (en què el treball de doctorat se centrava exclusivament) el contingut del sistema filosòfic rickertià; no menys fonamental hi hauria d'ésser la preocupació pels valors i pel sentit del real. Només cal recordar, a aquest respecte, articles com "Vom System der Werte" ("Del sistema dels valors", de 1913) o bé el llibre Die Philosophie des Lebens ("La filosofia de la vida", 1920), del Rickert posterior.

53 Cfr. infra cap. VII.

54 Bloch, "Ueber Eigenes", 1959, 2. Pel que fa al títol d'aquest escrit de 1907, cfr. Kaltenbrunner, "Prinzipielle Utopie?", 1969, 259. (Cfr. també infra n. següent).

55 Com és típic en Bloch, aquest recull la part del text que l'interessa i amb tota llibertat. Heus aquí, en efecte, el passatge corresponent:

Sobretot, tanmateix, en el treball creador hom traspassa clarament aquesta inenarrable frontera cap a l'encara no conscient. Un llostrejar, un posar en clar interiorment; cansament, fosc, gel que cruix; un despertar-se; entendre's amb si mateix, aproximadament; un trobar-se i ((un)) saber-se a punt que finalment s'encengui la nítida llum de la identitat

i que s'obri la porta del reconèixer-se un mateix present davant seu: ((un encendre's la llum i un obrir-se la porta que s'esdevinguin)) per a la foscor de l'instant viscut i per a la infinita fermentació a priori que té lloc dins de nosaltres, al nostre costat i davant nostre, així com dins d'aquella totalitat que és l'ésser en si mateix com a existent. (EU 243/234).

El nou context ha transformat radicalment el sentit de les frases inicials del fragment de 1907 aquí recollides literalment, pel fet que ambdues segones parts dels textos canvien del tot.

56 Eren aquells, certament, els anys que Sigmund Freud (1856-1939) aconseguia la plenitud en la seva elaboració teòrica: el 1900 havia publicat Die Traumdeutung ("La interpretació dels somnis") i des de dos anys després era professor a Viena, on el 1908 fundava la societat psicoanalítica; pocs anys després, d'altra banda, apareixerien Totem und Tabu (1913), Einführung in die Psychoanalyse ("Introducció a la psicoanàlisi", 1916) i Das Ich und das Es ("El jo i l'allò", 1923). Tanmateix, el nom de Freud mai no es troba en les primeres aportacions blochianes: el fet pot ésser insignificant pel que fa a la tesi de 1908, atès que el seu tema era epistemològic i no psicològic; però és ja prou significatiu que el creador de la psicoanàlisi només sigui explícitament mencionat per primera vegada en la segona versió, de 1923, d'Esperit de la utopia, i en un passatge que no es trobava en la primera versió de l'obra (cfr. EU 238/230: apartat intitulat "El ja-no-conscient"). Quant a aquella primera versió, enlloc no apareix Freud, ni àdhuc en passatges que podrien semblar exigir-ho (com, per exemple, EU-18 349-360, abreujat a EU 262-26 /262-257). En El principi esperança, en canvi, Freud ocuparà un lloc central com a objecte d'acurada confrontació (cfr. infra cap. VII).

57 Excepcionalment, remarcuem aquí la traducció d'alguns termes alemanys: ohne Entäusserung und Entfremdung ("sense alienació i sense estranyament"), das Seine ("allò que és seu") i Heimat ("llar pàtria"). Quant a aquest darrer terme, significa alhora i inseparablement "llar i pàtria", i hom no pot traduir-lo sinó impròpiament si només recull un o altre d'ambdós significats. (Cfr. també infra n. següent).

58 Així, la peculiar construcció: etwas, das allen in die Kindheit scheint. El recurs a l'acusatiu (in die Kindheit), en comptes d'un senzill datiu, amb el verb scheinen, remet al gir quotidià die Sonne (o der Mond) scheint ins Zimmer: ("el sol", o "la lluna", "penetra en l'habitació", hi brilla tot penetrant a través de la finestra. A part les connotacions que això pugui tenir d'aquella finestra vermella de la infància blochiana (crípticament i eloqüentment evocada així al final de la gran obra central de Bloch), la traducció que n'hem ofert ha volgut recollir la peculiaritat de l'original ("allò que a tots se'ns fa present, tot penetrant la nostra infància").

59 La segona frase no es troba, tanmateix, a EU 243/234, sinó sols en la primigènia versió del text (Bloch, "Ueber Eigenes", 1959, 2; cfr., al respecte, supra n. 55).

60 Georg Simmel (1858-1918) era professor a Berlín des del 1884 (primer com a Privat-Dozent i quatre anys després com a "professor extraordinari"), però només el 1914 hi fou anomenat professor titular. Hom ha suposat que el motiu no fou només el fet que fos jueu (era evangèlic batejat, però no practicava), sinó més aviat el seu tarannà no gaire acadèmic (titllat de dilatantisme). De fet, però, les seves més que bones relacions amb influents acadèmics (Husser, Rickert, M. Weber) haurien superat fàcilment aquesta objecció darrera (no la del judaisme); i també de fet el seu reconeixement "oficial" s'esdevé el mateix any de l'inici de la guerra europea, en vísperes de la qual Simmel havia palesat un patriotisme bel·licista més que notable... (¿fóra aquell reconeixement premi a aquest zel, que compensava l'ascendència semítica?). En qualsevol cas, les seves publicacions no deixen dubte sobre el paper de Simmel en el desenvolupament de la sociologia: així, entre altres, Ueber soziale Differenzierung ("Sobre diferenciació social", 1890), Philosophie des Geldes ("Filosofia del diner", 1900, 2ª ed. 1907), Soziologie (1908) i Philosophische Kultur ("Cultura filosòfica", recull d'assaigs, 1911).

61 El "vitalisme" simmelià apareixia ja a obres com Schopenhauer und Nietzsche (1906) o Hauptprobleme der Philosophie ("Problemes fonamentals de la filosofia", 1910) i seria, amb posterioritat a l'època de la relació entre Bloch i Simmel, el tema mateix de Lebensanschauung ("Concepció de la vida", 1918). Quant a Bloch --poc amic, en general, no sols de la filosofia de la vida, sinó també i sobretot de la filosofia francesa del seu temps--, des del principi associarà Simmel amb Bergson: cfr. per exemple TL 105 (tesi doctoral) i EU-18 125s (= EU 93/91).

62 Cfr. Zudeick, Der Hinters, 1985, 34-36, on hom fa una àmplia presentació de la força amb què Simmel impactava els seus alumnes (amb testimoniatges no només d'Adorno, sinó també de G. Lukács o Ludwig Marcuse).

63 Adorno, "Henkel", 1965, 11.

64 És per això que immediatament a continuació d'aquest escrit (EF 55-57: "Encerts casuals sense blanc") hom recull la més àmplia exposició blochiana, de 1958, sobre el "potser" en Simmel (EF 57-60) a què abans hem fet referència.

65 El que de càustic pugui per part de Bloch haver-hi envers Simmel, en aquest lloc, cal relativitzar-lo atès el context de l'article a què correspon el text (EF 292-317: "Sobre

la situació actual de la filosofia", 1950); Bloch acaba d'arribar a Alemanya Oriental, es troba com en lluna de mel amb el règim socialista i insisteix a marcar distàncies amb el que no encaixi en el conjunt. Altres passatges de la GA on la referència blochiana a Simmel pot resumir-se en una equivalen caracterització d'"impressionisme" (sens dubte despectiva, però tampoc no explícitament més negativa) són: EF 448 (del 1954) i (dels mateixos cinquantes) PE 780/II,240 i 797/II,255; quant a HE 369/341, hom hi pot discernir una més gran acritud que no en els tres darrers passatges citats, una acritud, però, potser explicable per la major proximitat de l'escrit (1928) a l'època "simmeliana" de Bloch (i potser val el mateix per a PM 357).

66 Aquí, en una entrevista de 1967 d'evocació autobiogràfica (cfr. supra p. 53), l'absència de crítiques envers Simmel és fins a tal punt inequívoca que més aviat hi sorprén l'esplèndida posició en què queda aquest pensador ("l'únic filòsof viu" que li interessava a Bloch el 1908) enfront d'altres (que només li mereixien "respecte"), ben reconeguts per tothom:

Allà ((a Berlín)) s'esdevingué l'amistat amb Simmel, que jo ja havia conegut naturalment abans de doctorar-me i que era pràcticament l'únic filòsof viu que m'interessava de manera particular; per bé que també tributava un adequat respecte a alguns neokantians, sobretot a Hermann Cohen i l'escola de Marburg; i a Windelband --no com a filòsof, que no ho era, sinó com a autor de la seva Història de la filosofia-- i, evidentment, a Husserl.- (TL 372; s.n.).

67 Els diferents testimoniats biogràfics que tenim del viatge a Itàlia no coincideixen en absolut. Cfr. al respecte: Bloch (K.), Leben, 1981, 46; Landmann, "Bloch im Gespräch", 1965, 348; i Münster, Tagträume, 1977, 34. Quant a l'enfrontament polític-militarista i a la ruptura entre Simmel i Bloch, cfr. Landmann, "Bloch im Gespräch", 1965, 345ss i Münster, Tagträume, 1977, 35s.

68 El fet que Bloch tingui les seves fòbies no deixa de fer-lo semblant a qualsevol altre ésser humà, per bé que la passió d'aquestes fòbies sigui ja quelcom més sorprenent (i en parlarem infra cap. VII). No menys sorprenent és tanmateix aquest canvi blochià des del fervor fins a l'animositat més o menys manifesta (de seguida en trobarem un nou exemple, en relació a Lukács) i la qual només amb el pas del temps pot ésser superada o, si més no, controlada per Bloch.

69 M. Susman (1872-1966; de naixement, Margaret von Bendemann) fou deixeble de Simmel (com també ho havia estat de Lipps), i amb el temps hauria d'editar diversos assaigs simmelians, en commemoració precisament del primer centenari del naixement del

seu mestre. Bé que, extrínsecament, fóra fàcil una relació d'analogia entre ella i Bloch (ambdós, jueus, hauran d'emigrar en arribar Hitler al poder; i tant la preocupació de Susman pel judaisme, la Bíblia i el cristianisme, alhora, com el seu tarannà especulatiu, definible com a oscil·lant entre neo-romanticisme i expressionisme són trets de cap manera no aliens a la filosofia blochiana), tanmateix la relació personal entre Bloch i Susman no sempre fou del tot cordial: ja en una carta a Lukács el 1912 deia ella l'opinió desfavorable que li mereixia Bloch (al qual comentari Lukács respon que només amb un tracte més proper podria desfer-se'n, d'aquella opinió: cfr. Lukács, Briefwechsel, 1982, 295 i 298); de Susman, en canvi, obtingué Bloch la primera recensió de la seva obra Esperit de la utopia (1918) ja el 1919, i en to "ditiràmbic" i entusiasta, com el propi Bloch reconeixia en una de les Leipziger Anekdoten (recollida en la revista "VorSchein", nº 6, 1986, p. 59), on alhora explicava l'encontre d'ambdós el 1933 en llur exili suís, després d'anys de ruptura. Tanmateix, a ella li havia dedicat Thomas Münzer el 1921.

70 Georg (György) Lukács havia nascut, com Bloch, el 1885, fill d'un molt acomodat banquer de Budapest. D'ascendència també jueva, coincidia amb Bloch en inquietuds socials que, a través de posicions revolucionàrio-anàrquiques, el portarien al més pur marxisme. Quan Bloch el conegué, Lukács tenia ja un nom en el món filosòfico-cultural. El 1908 tenia ja llest en hongarès A modern dráma fejlődésének története ("Història evolutiva del drama modern"), que publicaria no sols en aquest idioma sinó també en alemany, sense aconseguir, però, el que més desitjava: d'ésser acceptat com a docent en la Universitat de Budapest. El mateix any, 1911, apareixia Die Seele und die Formen ("L'ànima i les formes"), traducció del llibre publicat en hongarès el 1910 (A lélek és a formák) i el manuscrit de la qual Bloch pogué llegir (cfr. Lukács, Briefwechsel, 1982, 111s: carta de Bloch a Lukács, del 22.04.1910). L'ocasió que ambdós es conegueren, a principis del 1910, fou un encàrrec que Simmel féu a Bloch d'anar a veure Lukács.

71 Heus aquí, en efecte, alguns dels testimoniatges que Lukács deixà del seu encontre amb Bloch: "Hi ha un home que m'ha estat de gran profit: el Dr. Bloch, un filòsof alemany que en certa ocasió Simmel em va enviar a casa. Ha estat des de fa temps el primer impuls intel·lectual; és filòsof de cap a peus, del tipus d'un Hegel" (Lukács, Briefwechsel, 1982, 202); "Fins aleshores em trobava agafat pel neokantisme de l'època, i vet aquí que descobreixo en Bloch (...) que avui és encara possible filosofar com Aristòteles o Hegel ho havien fet" (d'una entrevista de 1971, citada a: Lukács, Briefwechsel, 1982, 14); "L'encontre amb Bloch (1910) m'ha aportat l'experiència que encara avui és possible la filosofia en sentit clàssic" (Fekete-Karádi, Lukács, 1981, 56).

- 72 Cfr. respectivament Lukács, Briefwechsel, 1982, 111s i 205-207 (carta de Bloch, de 22.04.1910 i, en contrast amb ella, carta de Bloch, de 22.02.1911), 202s (Bloch --comenta Lukács, en carta de 11.02.1911, al seu íntim amic Leo Popper-- "anirà a viure a [...], però res no se m'hi ha perdut") i 215s, 237s i 267s (cartes de Bloch, de 24.04, 10.08 i 31.12 de 1911, des de Bonn, Grünwald i Garmisch, respectivament).
- 73 Cfr. Fekete-Karádi, Lukács, 1981, 56.
- 74 Lukács, Briefwechsel, 1982, 207: carta de Bloch a Lukács, de 22.02.1911.
- 75 Cfr. Lukács, Briefwechsel, 1982, 202s: carta de Lukács a Leo Popper, de 11.02.1911, on parla alhora del previ nou intent (que no cristal·litza) i de l'"aventura de Friburg" per a ell i per a Bloch. Sobre un altre intent de Bloch, en relació ara a la Universitat de Leipzig, entre 1912 i 1913, cfr. Lukács, Briefwechsel, 1982, 322.
- 76 Només volem subratllar aquí, com al marge, els següent temes (en relació sempre, i únicament, a punts ja tractats en la present biografia blochiana). De la importància que K. May tingué realment en Bloch, ja n'hem parlat supra n. I-34, a propòsit de Pe 69s/59s (cfr. també Bloch, L'arc utopia-matèria, 1985, 59s, n.12). Quant a la insistència blochiana en tres pensadors com Aristòtil, Tomàs d'Aquino i Hegel (en aquella època --dominada pel neokantisme-- no calia esmentar Kant com a revolusió), hom pot discernir-hi una nova manera de realitzar allò mateix que observàvem a propòsit de la tesi sobre Rickert (supra n. 41): Bloch resta voluntàriament obert sempre a tota la història de la filosofia, a tots els seus grans protagonistes (i no únicament a uns pocs de moda o que interessin particularment). En fi, pel que fa a la insistència en la sistematicitat (que Aristòtil, Tomàs i Hegel tipifiquen prou bé), en la necessitat de l'ordre ("així, doncs, pathos de l'ordre contra pathos de la llibertat", car "la topologia", val a dir-ho així, "és ja la meitat de la filosofia"), convé un parell d'observacions: d'una banda, la sistematicitat serà quelcom sempre blochià, bé que només com a sistematicitat oberta (cfr. supra n. I-49); i d'altra, es tracta aquí d'accentuar allò que en aquells moment i ambient era més aviat menyspreat, moment i ambient contra els quals volia expressament plantar cara la parella filosòfico-revulsiva que tan bé representaven Bloch i Lukács en els cercles de moda de l'època.
- 77 Max Weber (1864-1920) professava en Heidelberg des del 1897, després d'haver-ho fet a Berlín i Friburg, i estava molt ben relacionat amb Simmel. Des del 1903 col·laborava en la direcció

de l'Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik i, més inclinat a la investigació que no a la docència, des del 1907 ha via restat exempt d'una bona part d'aquesta mitjançant un conveni prou profitós: fruit, potser, de l'impacte que havia produït la publicació --en l'esmentada revista per ell dirigida-- del seu estudi sobre Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus ("L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme", 1904-1905). El mateix 1907 rebé una herència paterna, que li permeté encara més la lliure dedicació investigadora i ajudà també a fer de la seva casa un centre social i cultural d'ampli ressó. En ell, de la mà de Lukács, entrà Bloch. Poc després de morir Weber, la seva vídua en publicà una biografia (Marianne Weber, Max Weber. Ein Lebensbild, Tübinga 1926), font important per conèixer la reticència amb què Lukács i sobretot Bloch foren acceptats per Weber en el seu cercle.

78 Citat per Zudeick, Der Hintern, 1985, 45, dins d'una àmplia exposició sobre les relacions de Bloch i Lukács amb el cercle weberian de Heidelberg. D'aquesta exposició no podem aquí deixar de recollir la següent doble caracterització d'ambdós joves; d'una banda, per Weber no eren sinó "joves filòsofs" que "propagaven esperances escatològiques en un nou Enviat del Déu supramundà i veien com a condició prèvia per a la salvació un ordre social de caire socialista i fundat sobre la fraternitat"; d'altra banda, segons Karl Jaspers --que, amb dos anys més que ells, freqüentava també el cercle i els considerava una mena de "gnòstics, que difonien llurs fantasies teosòfiques"--, Emil Lask (1875-1915; el qual professava en la Universitat de Heidelberg des del 1905) féu sobre ells l'acudit: "¿Qui són els quatre Evangelistes? - Mateu, Marc, Llukács i Bloch".

79 Cfr. al respecte HE 286/265 (referència prou irònica al marxisme aigualit de Weber), EF 23 i 333 (al·lusions també en el fons crítiques) i EF 514s i EP 462 (passatges intrascendents pel que fa a una valoració de Weber, en ells citat). Com a referència clarament positiva de l'aportació weberiana (en relació precisament al seu estudi del messianisme religiós) només podem citar un lloc blochià: PE 1463/III,352s.

80 A Esperit de la utopia (el 1918 i el 1923) Bloch dedicarà bona atenció --no exempta, però, de crítica (cfr. infra pp. 93s)-- a l'escrit "Metafísica de la tragèdia", recollit a L'ànima i les formes; cfr. EU-18 67-77 = EU 274-283/263-271. Equivalents té altres referències, sota diversos respectes, a aquesta obra lukácsiana de 1911; cfr. EU-18 22, 97 i 178 (= EU 26/26, 64s/65 i 146/141), EF 258 (breu citació, feta el 1949, tot just arribat Bloch a Alemanya Oriental des de l'exili) o PE 1375s/II,272 (àmplia i positiva referència). Referències a la primera obra de Lukács sobre el drama modern, n'hi ha a TM 14/15 i IF 103. I amb això només ens canyim a al·lusions de

Bloch a les dues obres de Lukács contemporànies a l'època de llur més íntima amistat.

81 Hom pot certament relativitzar el valor de la penúltima de les referències de la n. anterior (EF 258s), car en l'època blochiana de Leipzig podia el fet de referir-se a Lukács ésser simplement una manera còmoda de guanyar-se el públic, més que no un testimoniatge d'un veritable reconeixement encara viu de l'antic amic; i en aquest mateix sentit hom pot relativitzar el significat de les referències de Bloch a Lukács d'EF 478, 499 i 597 (totes del 1956), així com la inclosa a EP 255 (de 1937, en un escrit publicat a Moscou). Tanmateix, el refredament i la fi de l'amistat amb Lukács mai no suposaren en Bloch cap trencament pel que fa a la positiva consideració que aquell li mereixeria sempre (com ja hem pogut comprovar, de la seva pròpia boca, a TL 372-374) o al reconeixement del que de positiu hi hagués en les obres posteriors de Lukács. A la més clàssica d'elles, Història i consciència de classe (1923), i a l'àmplia ressonància que trobarà en la GA, ens referirem infra n. IV- ; i el mateix farem amb El jove Hegel lukácsia (obra de la qual no podia a Subjecte-objecte mancar una atenta recensió) infra n. VI- . L'actitud blochiana és de valorar encara més pel fet que tampoc no hi mancarà, en la GA, una oberta i clara confrontació de Bloch amb Lukács, com veurem a propòsit del tema de l'expressionisme infra n. IV- . En qualsevol cas, no podem aquí deixar d'esmentar, d'una banda, l'al·lusió blochiana a Lukács d'EF 212 (del 1921) i la dispersa presència lukácsiana que segueix trobant-se en altres volums de Bloch: com a àmplia citació de la Teoria de la novel·la en l'important cap. 17 de l'obra central blochiana (PE 251/194s); com a més breu però glossada citació a EM 259s/249s; com a similar triple citació, a DN 197s/175s, 199/177 i 226/201s, de Goethe i el seu temps (1950); com a més tardana referència d'EM 66/63 al llibre Per a una ontologia de l'ésser social (1972); o, més senzillament, i sota diversos respectes, com a referències genèriques a Lukács i a frases o aportacions seves (així, per exemple, les de PE 946/II,389, 957/II,397, 1376/III,274 i 1618/III,491; o les al·lusions d'IF 40 i 101, PM 116 i HF 297/253 i les citacions de PM 462 i HF 327/280).

82 Lukács, Briefwechsel, 1982, 268.

83 Cfr. Münster, Utopie, 1982, 78 i 81, on hom cita correspondència blochiana del 1911 amb referències a projectes d'un sistema de "filosofia axiomàtica" o d'un conjunt de ciència i filosofia "com a lògica del sistema". Hom hi pot trobar fàcilment ressonàncies no només de l'Enciclopèdia i de la Lògica hegelianes, sinó també de la Summa tomàsica; i això, àdhuc a partir de les pròpies paraules de Bloch:

(Quent a) l'amistat i als col·loquis d'aleshores amb Lukács, ell anava encara ocupat amb Eckhardt i la ètica, amb les qüestions frontereres entre moral i art; jo, amb Tomàs i els problemes de sistematització d'una nova summa (una summa, en qual sevol cas, no estàtica, una summa a l'interior dels cercles de la qual hom no trobi cap objectiu ja realitzat)". (Bloch, "Ueber Eigenes", 1959, 2).

Pel que fa a la il·lusió blochiana de realitzar un gran conjunt doctrinal a mitges amb Lukács: cfr. Münster, Tagträume, 1977, 107s. D'altra banda, la importància que a Esperit de la utopia té l'estudi sobre la música (d'un volum desproporcionat, sens dubte) es pot comprendre potser millor si Bloch havia pensat d'ofert amb ella alguna mena de "complement" a l'estètica en què Lukács s'havia concentrat a Heidelberg...

84 Cfr. Lukács, Briefwechsel, 1982, 205-208; carta de 22.02.1911.

85 Es tracta d'Emma Ritóok, escriptora i filòsofa hongaresa, disset anys més gran que ambdós amics, la qual coincidí i féu amistat amb ells a Berlín, en el cercle de Simmel. Sobre les tensions que hi hagué en la relació entre ella i Bloch, cfr. Lukács, Briefwechsel, 1982, 207 (carta de Bloch a Lukács, de 22.02.1911) i 306-309 (carta de Ritóok a Lukács, de 17.01.1913); tanmateix, entre ambdues cartes --testimoniatsges de ruptura mútua, bé que civilitzada-- trobem Bloch i Ritóok junts a Florència, l'abril del 1912, amb Lukács.

86 Cfr. supra p. 68 i infra pp. s.

87 Cfr. supra pp. 38ss i n. I-42.

88 Cfr. Pe 67s/56s i HE 210-212/194-196 (citats supra pp. 26 13s, respectivament), on Bloch no sols es referia a pamflets lliurepensadors, sinó que a més evocava l'ambient industrial i de proletariat propi de Ludwigshafen (ciutat fundada el 1843 per Lluís I de Baviera, i bàsicament obrera), en contrast amb Mannheim (més antiga i residencial, i àdhuc residència un segle abans --del 1720 al 1778-- dels prínceps del Palatinat, que passaren després a Munic), el Rin al bell mig estant (i amb un únic pont d'unió). En un tal ambient no podia sorprendre cap prematur contacte amb moviments socials i polítics de caire socialista i radical. Escoltem, si més no, el mateix Bloch, que evocava aquells temps d'infant setanta anys més tard (el 1967): Ludwigshafen tenia uns 50.000 treballadors d'entre uns 70.000 habitants. Ja quan anava a l'escola vaig tenir contacte amb redactors socialdemòcrates. L'oposició hi era el vincle d'unió. Ben aviat vaig arribar a conèixer tots els tractadets possibles, àdhuc d'un materialisme barat: "Moisés o Darwin", "La veritat sobre els convents i l'embajament popular" o "Passeigs d'un àteu" (deia jo aleshores "àteu" i no "ateu",

perquè mai no l'havia sentida pronunciar, la paraula, sinó només l'havia vista escrita; en el meu entorn hom no emprava el terme). Amb tretze anys vaig escriure un petit quadern, intitulat Sistema del materialisme i que començava així: "La materia és la mare de totes les coses" (i deia aleshores també "materia" i no "matèria"; bé que, en fer-ho, restava molt millor subratllat el terme "mater" que no en pronunciar la paraula segons calia).-

Ludwigshafen era una de les primeres ciutats de mar de terra endins, a la vora de les aigües d'un futur que no era de cap manera estàtic. A l'altra banda ((del riu)), hi havia Mannheim, l'antiga i tranquil·la cultura, una burgesia que aplaudia des de la llotja. (TL 369; d'una entrevista radiofònica).

89 "El ferro imantat atreïa, i la lent (...) ens portava fins a les coses més distants" (Pe 66/54). Quant a la pregunta per què tenien les coses "pes diferent", l'infant veia els globus enlairar-se "vers dalt", mentre "el cotó i la pedra, en canvi", tiraven "a baix, a terra"; per bé que uns i altres, tots, tendeixen vers "l'idèntic" i precisament "ho fan més com més gran és la separació" (Pe 66/54s).

90 "El mateix tema de la «pesantor»" era suplantat pel de "la màquina" i "la matèria", les quals "eren, consegüentment, el rerafons del real": tot era reduïble a "àtoms", com la "vida" ho era al "carboni" (Pe 66s/55s).

91 Quan, a setze anys, "hom es tornava molt més jove" i "tot arrelava de bell nou precisament en els somnis" (Pe 68/57), hom ja no creia que "a poques passes només de les brillants estructures i de l'orgue" únicament hi havia "el motor de gas que ho fa funcionar tot" (Pe 66/55) ni que la consciència únicament fóra com l'esclat "dels llums que lluen al capvespre gràcies a una fosca dinamo amagada rera d'ells" (Pe 67/56), sinó més aviat "que totes les coses són igual: amb una cortina a l'entrada i per dins desconegudes" (Pe 68/58); aleshores, també, creixia "fins al sofriment" la vivència d'un compromís "amb la bellesa dels arbres i els núvols o amb el cel del capvespre", aquell "cel invernal" on "hi havia Orió" i on "l'«idèntic» s'havia esdevingut màgic" (Pe 70/60s), vivència de la qual brollava aquella filosofia que "no només dissol tota matèria i tot element en energia, com fa ja la física (...), sinó que a més afirma que l'essència del món és instància i força de configuració" (Pe 71/62; s.n.).

92 Heus aquí, d'altra banda, la molt peculiar manera que té l'interessat de recordar aquells els seus estudis de física (en la mateixa entrevista a què corresponia la citació feta supra n. 88):

((A Munic)) tenia jo com a dedicació principal la filosofia, i com a ocupació secundària, la física i la germanística. Com s'esdevé amb el Dr. Spalanzani d'Els contes de Hoffmann, en el meu cas la música i la física anaven juntes; per bé que jo no construïa cap autòmata. A mi, més aviat, se'm feia viu allò que cent anys abans no hauria ni ensumat: la ciència del segle transcorregut d'aleshores ençà. (TL 371)

Bloch al·ludeix a l'òpera de Jacques Offenbach (1819-1880), acabada l'any que morí i la seva obra mestra, la qual segueix els Contes d'Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (1776-1822), escriptor i compositor; més en concret, al·ludeix el fantasiós (i alhora terrífic) relat de "L'home de sorra" el protagonista del qual, Nataniel, s'enamora d'Olímpia, una formosíssima autòmata construïda pel Dr. Spalanzani, professor de física (que havia adoptat el nom del cèlebre naturalista italià Lazzaro Spallanzani: 1729-1799), i la qual ballava meravellosament.

93 Cfr. TL 133-141 ("Magnitud extensiva i intensiva"), 142-151 ("Diferencial i magnitud variable") i 152-156 ("Endavant cap a la mesura qualitativa com a magnitud qualitativa"), i TL 300-307 ("Mecànica i entropia: non omnis moriar").

94 Cfr. també PM 336 (en l'escrit ja esmentat de 1936-1937), on hi ha una nova referència riemanniana. Per tal de subratllar-la aquí més particularment, no em consignat abans en el text l'al·lusió a Riemann que es troba igualment a IF 206/238 (en l'aportació "L'arc utopia-matèria", primerament publicada el 1964). Allò que, tanmateix, més volíem fer ressaltar a propòsit d'aquest concret exemple riemannià era la diversitat de les dates que corresponen als escrits dels passatges citats: uns escrits que van des del 1955 (Diferenciacions en el concepte de progrés) fins al 1975 (EM), i que hom podria àdhuc remuntar als anys trenta.

95 Cfr. TL 369s (continuació del text de l'entrevista radiofònica, de 1967, citat supra n. 88):

Ludwigshafen era una de les primeres ciutats de mar de terra endins, a la vora de les aigües d'un futur que no era de cap manera estàtic. A l'altra banda ((del riu)), hi havia Mannheim, l'antiga i tranquil·la cultura, una burgesia que aplaudia des de la llotja (...) El teatre era un edifici admirable; en ell, vaig aprendre a conèixer la música, l'afecció per la qual és en mi ben gran. Si jo no hagués tingut cap mena de talent filosòfic, m'hagués fet director d'orquestra; compositor, més difícilment.-

(...) L'acord --dur, estrany i que cruixia-- entre el futur ((representat per Ludwigshafen)), a l'esquerra del Rin, i l'antigalla ((que Mannheim significava)), a la dreta del riu, m'ha perseguit prou clarament al llarg de tot el meu filosofar. No es tractava que hi hagués una tradició, en el sentit

que hom cerqui un pretèrit amortitzat; es tractava que hi ha un futur en el pretèrit, els quals ens interpel·len i ens ofereixen una tasca encara a fer. De manera que, senzillament, res no hi ha en la història cap al qual hom pugui anar enrera amb profit, si aquest anar enrera no és alhora un anar anticipadament cap a nosaltres mateixos.

(Hem volgut recollir en extensió el text, per bé que el tema musical només hi surt un moment, per un doble motiu: d'una banda, perquè en ell l'autor anticipa --a partir d'una simbologia purament extrínseca, com és ara la geogràfica-- trets fonamentals del seu tarannà i quefer filosòfics; i d'altra banda, perquè per Bloch és també la música una mena d'anticipació --per a ell certament intrínseca-- de l'utopicum mateix, del futur vers al qual resta sempre l'home obert i polaritzat, d'aquell futur que el filòsof ha de saber descobrir sempre en el passat mateix. Bé que sigui extrapoladora, l'anticipació aquí operada per Bloch no deixa, doncs, d'il·lustrar tant el seu "talent filosòfic" com la seva predilecció per la música).

96 Cfr. supra n. 92.

97 Wilhelm Hauff (1802-1827) fou un escriptor de contes i novel·lista alemany la mort prematura del qual impedí que arribés a donar de si tot el que prometia. Quant a la referència que la música té només quatre segles, val a dir que Bloch pensa sempre en la música occidental moderna: és a dir, a partir dels predecessors de l'incomparable Johannes Sebastian Bach (1685-1750); a partir, doncs, de "la música polifònica", dels segles XV-XVI. Finalment, pel que fa al terme òrganon, hom pot entendre'l com a explícita referència a l'òrganon aristotèlic (conjunt instrumental de la filosofia) o simplement en el sentit d'"instrument", en general.

98 La traducció d'"Überschreitung" per "traspàs" vol mantenir la referència del terme alemany a Überschreiten ("traspasar", "anar més enllà"), fonamental en Bloch, d'una banda, i alhora, a "Grenzüberschreitung" ("traspàs de límits"), concepte que presideix els dos capítols d'El principi esperança immediatament anteriors al musical. Quant al contingut més concret de la "Filosofia de la música" d'Esperit de la utopia, en parlarem en referir-nos a aquesta obra en el capítol següent.

99 Els volums de la GA a què ens referim són, segons el nostre ordre "cronològic" de llur conjunt (cfr. infra: "Apèndix"): Subjecte-objecte (i Hegel no fou precisament un admirador de la música), Dret natural i dignitat humana (temes en què hi ha poca incidència musical), El problema del materialisme (qüestió tampoc no massa musical), Intermons en la història de la filosofia (ben pocs filòsofs han estat músics), Introducció tubin-

guesa a la filosofia (també els problemes metafísics semblen difícils de musicar), Ateisme en el cristianisme (ni teologia ni filosofia de la religió no son gregorià) i Experimentum mundi (una simfonia mai no és cap sistema categorial). Quant als esmentats grans creadors musicals, heus ací llurs referències en aquests set volums de la GA (llevat error o omissió):

Bach: SO 106/101, 161/152, 276/258 i 475/479; DN 326/294; PM 420; HF 57/49 i 62/53; IF 122 i 152; i EM 164/156 i 204/196.

Beethoven: SO 231/216, 282/264, 288/268, 291/271 i 336/312; DN 13/XI, 81/68, 205/182, 229/204 i 309/279; PM 312, 380 i 405s; IF 194; i EM 112/108, 145/140, 160/153 i 245/236.

Mozart: SO 291/271; DN 197/175; PM 380 i 419; IF 159; AC 19/13, 260/186 i 274/196; i EM 205/197.

Wagner: SO 380/354; HF 15/14 i 155/132; i EM 118/114 i 205/197.

Schubert: IF 34 i EM 205/197.

Hom podria fer el mateix, d'altra banda, amb el volum d'El principi esperança (i amb altres volums de la Gesamtausgabe), en el qual, concretament, fora del capítol ja consignat sobre la música --on l'aportació d'aquests grans creadors musicals és adduïda i valorada reiteradament--, llur presència es troba igualment a la resta de la monumental obra: Bach, per 4 vegades; Beethoven i Mozart, al voltant de les 20; i Wagner, més de 12.

100 Pròpiament parlant, l'únic volum de la GA que encara seguim sense haver esmentat, en relació a la música, és el de Thomas Münzer (on certament no hem sabut trobar cap al·lusió musical explícita i de mínima consistència); tennateix, en el capítol següent, en parlar del llibre münzerià de Bloch, l'haurem de presentar, tot ell, precisament, en termes musicals (com a prototipus que és, juntament amb Petjades, d'aquesta la nostra caracterització que acabem de fer de la producció escrita blochiana com a composició melòdica i gran simfonia). Pel que fa a Petjades, i a la presència que al seu capítol autobiogràfic es deixava sentir de l'element musical, recordem els fragments següents: primerament, el de la imatge d'aquell "bodegó nocturn" --un dels signes decisius que cadascú té del temps infantil-- en la qual "hi havia (...) una música que restava en vetlla (...) i que sonava sempre igual" (Pe 65/53; s.n.); o el de la constatació de "l'encís de la música" que l'orgue "hi ofegia", a les "brillants estructures metàl·liques" de "les muntanyes russes" (Pe 66/55; s.n.); també aquell en el qual ni els "rellotges de música" ni les "músiques barrejades" tampoc no hi mancaven, en "la fira anual" que resumia tots els somnis juvenívols (Pe 68/59; s.n.), un d'ells representat pel monsó o tifó, semblant a "una trompeta que sona més que engolladament" (Pe 69/59; s.n.); i finalment, aquell darrer passatge enunciat que, "d'aleshores ençà, l'esplendorosa vida del tot restà encisada per aquella mirada a través de la finestra vermella i de tot el conjunt que abastava, un conjunt en bona mesura humanitzat i musical" (Pe 71/63; s.n.).

Notes al cap. III

- 1 Entre parèntesis dobles ((...)), consignem (com farem també unes poques pàgines més avall) els afegits propis del segon dels llocs citats (EU 293s/282s) en els quals es troba el text aquí recollit. Bloch no ha dubtat a repetir, en la segona versió (de 1923) de la seva obra Esperit de la utopia (de 1918), fragments de la part introductoria en la part final, tot retocant-los lliurement.
- 2 L'estudi es troba, respectivament, a EU-18 391-445 i a EU 289-346/277-334. Atès, però, que d'ell no ens ocuparem en el present capítol, sinó només a l'inici del cap. IV, convé ara remarcar el següent: si en la versió de 1923 Bloch torna a recollir al principi d'aquest estudi final tot el preàmbul (diversament fragmentat) de l'obra --un preàmbul, a més, que en l'esmentada segona versió recull (ampliat) el mateix preàmbul de la versió original, de 1918--, això és molt probablement no només senyal de la importància dels continguts enunciats, sinó també indicatiu que l'autor volia accentuar que la seva primera obra, en totes les seves parts i en les seves dues versions, calia entendre-la en el marc preferent d'una preocupació per la circumstància política i social d'aleshores (circumstància a la qual feien referència sobretot tant la part introductoria com la final).
- 3 No hem trobat millor traducció de l'original alemany Der blühende Spiesser, per bé que així perdem la imatge gràfica que hi havia inclosa. En efecte: Spiesser significa alhora Spiessbock (cèrvol d'un any, boc; o més genèricament: peça de caça major) i Spiessbürger (home de poques llums, provincià, pagès; és a dir: burgès, en el sentit etimològic del terme).
- 4 Hem afegit barrer separadores al final, com si hi hagués versos, per subratllar la rima irònica del rodolí alemany (d'un ritme, tanmateix, ben poc aconseguit). Probablement Bloch recull o evoca alguna dita popular que devia córrer sobre el Kaiser Guillem II de Prússia (1859-1941). Emperador alemany i rei prussià (1888-1918), féu dimitir el 1890 Otto von Bismarck (1815-1898), "el canceller de ferro", però proseguí la seva política exterior expansionista (col·lonialista i bel·licista), sobretot a Àfrica. Amb el desembarcament de Tànger, per aturar la penetració francesa al Marroc, provocà el 1905 una crisi internacional (que només resolgué el 1906 la conferència d'Algesires); el 1911 Bloch s'hi referia críticament ("risc extrem d'una guerra mundial": EP 16) i en feia responsables el "capitalisme alemany, jove, però expansiu" i el "militarisme alemany" (EP 17). Bloch criticà també Guillem II en dos escrits de 1917: "La falsa via de Zimmerwald" (EP 26-28; sobre la conferència de 1915 tinguda en aquell lloc) i "La

qüestió de les responsabilitat ((per la guerra)) i la possibilitat d'un regeneració" (EP 29-34); i l'autor tenia el kàiser igualment en el pensament, per bé que no l'hi esmentés, en la decisiva aportació del mateix any (que donaria títol al recull d'assaigs polítics publicat el 1918 a Berna): "Perjudica Alemanya, o li és profitosa, una derrota militar? (EP 34-43). En certa manera, contra Guillem II s'havia hagut d'exiliar Bloch a Suïssa; i al llarg del seu exili, els anys trenta, fugint aleshores dels nazis, Bloch recordarà el kàiser com a antecedent del nazisme: cfr. EP 258s ("La pietat de Hitler"), 141-144 ("Confederació barata") i 312-321 ("Sobre les arrels del nazisme") (cfr. també en aquest sentit HE 115/106, de 1932, o HE 84/76, de 1937). En fi, poc més avall escoltarem Bloch (en un afegit de la versió de 1923 del seu primer llibre): "mai no fou cap objectiu de guerra més tenebrós que el de l'Alemanya del kàiser" (EU 11/9 = 293/282

5 Potser era fruit d'aquest desengany l'esforç que a Heidelberg li suposaria "freqüentar" amb Lukács "els salons d'intímids i intimíssims" (TL 373), com l'hem sentit confessar en l'entrevista citada en el capítol anterior.

6 Cfr. supra n. I-42.

7 Aquí, i un xic més avall, tornem a incloure entre dobles parèntesis ((...)) l'afegit que la segona versió comporta, tant en el preàmbul com en l'estudi final (sobre Marx) de l'obra.

8 El passatge omès (...) ho ha estat pel fet d'incloure massa variacions: no només entre la versió de 1918 i la de 1923, sinó també entre el text inclòs en el preàmbul i la seva resumpció en l'estudi final, pel que fa a aquesta segona versió de 1923. (Quant als dos parèntesis del darrer paràgraf, són nostres)

9 Breument: la guerra fou per Bloch, ahora, una guerra provocada pel capitalisme empresarial i pel militarisme d'una concepció de l'estat com a estat de força (cfr. EU-18 397s = EP 23s, aquesta concepció, però, més que pròpia d'Alemanya i dels alemanys, en general, era pròpia --segons Bloch-- del maridatge "Prússia-Alemanya" (cfr. EU-18 297 i 300). Pel que fa, tanmateix, a les dues referències que acabem de fer de la versió original d'Esperit de la utopia, val a consignar el següent: ambdues referències pertanyen a pàgines de sengles aportacions que tenen la gran Guerra de 1914-1918 com a tema de reflexió (EU-18 393-411: "El pensament socialista", apartat inicial de l'estudi sobre "Karl Marx, la mort i l'Apocalipsi"; i EU-18 295-304: "Els alemanys", primer apartat del conjunt "Resolució, programa i problema"); ara bé, només una part de la primera d'aquestes aportacions ha estat recollida en la segona versió de l'obra (EU-18 399-411 es troba, reelaboradament, a EU 297-307/286-296), mentre que l'altra part d'ella i la segona de les aportacions havien es

tat reservades per al recull d'assaigs que el mateix 1923 publica l'autor: cfr. Bloch, Durch die Wüste, 1964, 10-19 ("La indiscutible guerra", 1914/1915) i 19-30 ("Esguard, del 1917, sobre Alemanya" = EU-18 295-304), respectivament; en ambdós casos, hom recull el text originari tot afegint-hi fragments intercalats; però l'aportació, aleshores datada com de 1914/1915, hauria d'incloure-la també Bloch el 1970 en el volum de la GA de Mesures polítiques amb el darrer títol (EP 20-26: "La indiscutible guerra" = EU-18 393-399). Tot un nou exemple de la peculiar i personal manera de l'autor de manipular els seus textos prèviament publicats i de fer-ne l'ús que millor li sembla (àdhuc a costa de repeticions).

10 Cfr. supra n. 4.

11 Cfr. Münster, Tagträume, 1977, 35s i Landmann, "Bloch im Gespräch", 1965, 345s, on hom evoca la dura i crítica interpel·lació que Bloch acabaria fent des de Heidelberg al seu antic amic i mestre de Berlín ("Mai no havíeu cercat cap resposta definitiva a res, mai l'absolut no deixà de resultar-vos totalment sospitos i prohibit; fins l'aspiració cap a un Absolut, us la teníeu prohibida. Enhorabona! Ara, per a Vos, l'Absolut metafísic és la trinxera alemanya!").

12 Lukács, Briefwechsel, 1982, 360: carta de Bloch a Lukács, de 21.09.1915.

13 Lukács, Briefwechsel, 1982, 355: carta de Bloch a Lukács, de fi del 05.1915.

14 Així ho fan, per exemple, les editores de la correspondència lukácsiana (cfr. Lukács, Briefwechsel, 1982, 356: nota 1, de la carta esmentada en la n. anterior). Tanmateix, el fonament concret d'una tal conjectura serà posat en qüestió per Zudeick (Der Hintern, 1985, 339).

15 "Primavera", hem dit, per no concretar més; segons una (cfr. Münster, "Bloch", 1984, 327), Bloch va a Suïssa per l'abril; més recentment, però, Zudeick (Der Hintern, 1985, 52s i 71) dona per fet que fou el mes de maig. (Diguem també, de pas, que per al que segueix, ens servim fonamentalment de la informació que aquest autor ofereix; cfr. Zudeick, Der Hintern, 1985, 71-75). Quant a Emil Lederer (1882-1933), professor a Heidelberg, era un dels pocs del cercle weberian amb el qual els Bloch mantingueren contacte després de la separació que entre el cercle i Bloch es produí per raó de les posicions adoptades enfront de la Guerra. Entre les possibles errels de l'amistat Bloch-Lederer es troba Irma Seidler (1883-1911), la pintora que havia estat amor de joventut de Lukács i que acabà suicidant-se, amb la germana de la qual (Emmy) estava casat l'editor de l'Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

16 Cfr. Lukács, Briefwechsel, 1982, 373 (carta de Bloch a Lukács, de 16.08.1916): "Sóc un home cansat, desmoralitzat per any i mig de lluita amb la misèria i el desclassament, i amb una dona malalta, que jo hauria de cuidar i d'alimentar convenientment, però la qual, en canvi, passa gana i s'ha convertit en assídua de les cases d'empenyorament i en ordres d'embargament".

17 Pseudònims usat aleshores per Bloch foren, entre altres: Ferdinand Aberle, Jakob Bengler, Dr. Fritz May i Eugen Reich. El motiu de recórrer al pseudònim és obvi: les circumstàncies polítiques a Alemanya no permetien que hom digués el que pensava (ni que fóra des de l'estranger); si ho deia, havia de fer-ho almenys cautelosament: per al seu bé (o... dels seus parents, coneguts i amics, que no haguessin fugit a l'estranger).

18 Del grup que donava vida al Freie Zeitung (publicació pacifista que apareixia dos cops per setmana), només n'esmentarem dos membres: l'un, el novel·lista alemany Hermann Hesse (1877-1962), que s'havia instal·lat a Basilea el 1899 i que el 1921 es nacionalitzaria suís; i l'altre, Hugo Ball, l'editor bergnès del qual --i únicament d'ell-- no acabaria pensant Bloch (com acabà pensant-ho dels altres membres del grup) que fos un "canalla sobornat", capaç de traïr la seva pàtria "per diners", ni un "pinta burgès, de frases revolucionàries" (Korol, "Bloch im Schweizer Exil", 1981, 26). Quant als dos reculls d'escriure blochians, aquests són llurs títols originals: Schadet oder nützt Deutschland eine Niederlage seiner Militärs? i Vademecum für heutige Demokraten (ambdues obres, en Der Freie Verlag, de Ball).

19 Les úniques aportacions sobre política de 1917-1918 recollides a la GA són, juntament amb les tres ja esmentades (supra n. 4) d'EP 26-28, 29-34 i 34-43, les dues d'EP 43-46 i 59-62 ("La pau amb els pobles de Potemkin" i "Activitat i fulletó"; quant a l'al·lusió del primer article, es refereix al militar rus Grigori A. Potemkin, o Pot'omkin [1739-1791], ministre de Caterina II, i no als fets esdevinguts el 1905 entorn del cuirassat que portava el nom d'aquell). Pel que fa a EP 46-59 ("Sobre alguns programes de pau a Suïssa"), es tracta d'un article acabat el juliol de 1918 i publicat a l'Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik de 1918/1919 (nº 46, pp. 140-162); no forma, doncs, part del conjunt d'aportacions per al Freie Zeitung.

20 Potser per això el fet, abans consignat ja, que gairebé cap d'aquests articles fos recollit en la GA blochiana. I d'aquí també, precisament, que no vulguem entrar en la qüestió apuntada per Zudeick: centrada bàsicament en la GA, la nostra biografia pot prescindir d'aquells problemes que només són plantejables de fora d'aquesta edició de les obres de Bloch. D'altra banda, el tema del possible oportunisme blochià, el plantejarem explícitament i àmplia més endavant --i de la mà, aleshores, del volum de la GA Subjecte-objecte (i de la seva doble redacció)--, en el cap. VI.

21 En darrer terme --ja ho hem vist-- la fam acuitava, calia fugir de la guerra i per això hom s'havia exiliat: ¿podia Bloch, tanmateix, posar condicions encara en tot? ¿no podia ce dir en alguna cosa, per poc que aquesta li agradés? Potser és cert que bona part dels membres actius del Freie Zeitung eren uns aprofitats, sense massa consciència (o amb prou menys consciència que frases revolucionàries a punt), però si mitjançant llur diari-revista hom podia atacar el kàiser...! I tampoc no és que Bloch estés disposat a cedir davant de qualsevol punt: precisament la seva col·laboració amb el grup, i àdhuc la seva bona relació amb Hugo Ball, acabà quan aparegué en la publicació un editorial (del propi Ball) amb ribets antisemites (cfr. Zudeick, Der Hintern, 1985, 84).

22 Cfr. Münster, Tagträume, 1977, 102: "Weber mateix participa va de l'entusiasme general per la guerra i, en començar aquesta el 1914, ens va rebre amb el seu uniforme d'oficial de reserva".

23 Cfr. Lukács, Briefwechsel, 1982, 362 (carta de Lukács a Paul Ernst, de 24.09.1915): "Avui deixo Heidelberg, enllesteixo un parell d'assumptes importants i torno a casa, per al servei" (s.n.).

24 Cfr. supra p. 86 i n. 14.

25 Ja hem advertit que no podem anar molt més enllà de simples conjectures al respecte; però sembla indubtable que entre els dos amics de Heidelberg degué haver-hi alguna incompatibilitat personal seriosa (de caràcter, de manera de comportar-se, etc) o algun fet concret (potser no alià al matrimoni d'Ernst i Else) que provocà l'enfrontament. En qualsevol cas, l'inici d'aquest pot remuntar-se al voltant dels mesos immediatament posteriors al casament (maig de 1913) de Bloch; almenys si hom té en compte el que aquest escriví a Lukács en carta del 5 de març de 1914. D'entrada li agraeix la seva carta (la qual, tanmateix, ja s'havia fet esperar tot un bon temps!) i s'excusa pel retard a contestar-li; li recorda després la "penosa tensió" en què, a Heidelberg, es trobava respecte d'ell (la qual no li podia haver passat desapercabuda), fins i tot "després de la sessió d'explicacions" que ambdós hi havien mantingut; al·ludeix també a la seva "disposició interior a deixar la ciutat i anar al camp", la qual li havia "fet totes les coses massa indiferents" (Bloch --recordem-ho--em al marge-- escriví des de Garmisch, i possiblement es refereixi veladament a la intenció --que a la fi d'aquel mateix any de 1914 portaria a la pràctica, en traslladar-se a Grünwald-- d'anar-se'n, de Heidelberg); i finalment li explicita la impressió que d'ell s'havia fet en aquelles circumstàncies: a saber, que era "una persona absolutament indirecta, només

amable, molt limitada i sovint equivocada en la comprensió de l'ésser humà, sense indulgència (la qual cosa em semblava traslluir-se en la seva indiferència, que deixa fred, no sols per les coses petites, sinó sobretot davant dels homes d'estrat social inferior)" (Lukács, Briefwechsel, 1982, 330). Per bé que fóra simplement la impressió que de Lukács s'havia fet en les circumstàncies d'aquella "penosa tensió" a Heidelberg, és una impressió prou negativa i crítica per part de Bloch; i si aquest gosa transmetre-la al seu amic, és potser alhora perquè encara té prou confiança no només per dir-li allò, sinó àdhuc per esperar que d'aquesta manera Lukács podrà canviar de manera d'ésser (ho és potser perquè sap que no canviarà, i vol dir-li el que en pensa, d'ell, en previsió del procés de decrecendo que l'amistat haurà de seguir?).— Per a altres possibles pistes sobre les arrels de la separació afectiva i efectiva d'ambdós antics amics, vegeu per exemple: Münster, Tagträume, 1977, 104; i Zudeick, Der Hintern, 1985, 50. En el primer cas, hom troba una referència a la mesquinesa que, en relació als diners, caracteritzava Lukács i que Bloch no podia entendre. Quant a Zudeick, apunta que Bloch creia en la necessitat d'un compromís en la praxi política, actiu i seriós, per part de l'intel.lectual, mentre que Lukács defensava al·lores —al principi de la guerra— que l'intel.lectual s'abstingués de fer-ho (per bé que, cinc anys després, a Hongria, actuaria ben diferentment i no dubtaria a participar en la revolució de 1919 i fins seria comissari d'intrucció pública del govern de Béla Kun).

26 Cfr. TL 373 (passatge ja citat i comentat en el cap. anterior): "Com a ben avinguts ens presentàvem sobretot en els salons d'intimíssims i intimíssimes que estàvem obligats a freqüentar o que procuràvem freqüentar; i aquest 'estàvem obligats' es refereix aquí més aviat a mi, mentre que 'procuràvem' val preferentment per al molt més gentil Georg Lukács" (s.n.).

27 Cfr. supra n. II-25, on comentàvem el passatge de TL 371 en què Bloch (en la mateixa entrevista d'ara) al·ludia ja a Marc i Kandinski com a inseparables —entre altres figures i elements— del que Munic significava, almenys per a ell, històricoculturalment.

28 La corresponent aportació sobre el tema resta recollida tant a EU-18 17-52 com a EU 20-48/19-47 (molt lleugerament corregida, molt millor estructurada i abreujada per l'omissió d'EU-18 34-43).

29 L'alemany, creiem que erradament, diu: "Ornament als Schriftzeichen... der Aussenwelt, die 'geschrieben' ist in den Formen, die sie bietet". L'hem traduït com si digués: "..., das 'geschrieben' ist...".

30 De fet, la primera part, o apartat primer, de l'obra fóra l'epígraf "Una gerra vella" (EU-18 13-15 = EU 17-19/15-17), però a part el fet que és prou breu, es tracta simplement d'una introducció al conjunt que encapçala (EU-18 11-389 = EU 15-287/13-275: "L'encontre amb si mateix").

31 El darrer punt i a part (que hem consignat com a blochià, mitjançant els corresponents punt i guió) només és punt i a part en la segona versió d'Esperit de la utopia.

32 Zudeick, Der Hintern, 1985, 51.

33 Ibid.

34 En la nostra formulació d'aquesta alternativa no només hem caracteritzat l'exigència blochiana a partir d'una doble al·lusió (al títol, ja esmentat supra n. 30, del primer conjunt en què es divideix Esperit de la utopia: "L'encontre amb si mateix" per un cantó; i al darrer mateix títol, per altre cantó, de l'escrit blochià que comentem: "Excurs: Destorb i tragèdia en el camí de la invenció de si"; s.n.); sinó que, alhora, hem atès al context del que segueix immediatament a continuació, d'una banda, i a allò que en Bloch és el caràcter típic del tarannà metafísic, d'altra banda.

35 En comptes de la frase "i amb l'aire més altiu", la segona versió d'Esperit de la utopia diu: "i que és una comicitat de la profunditat".

36 Afegit de la segona versió.

37 Reserva mental.

38 En comptes de la frase "i (de manera) fins absoluta", la segona versió de l'obra diu: "i al seu dia fins potser sobre tot destí".

39 Cfr. supra nn. 35, 36 i 38.

40 Com a enfrontament, o si més no distanciament, en posicions metafísiques, la discrepància entre Bloch i Lukács no pot, doncs, reduir-se --com feia Zudeick-- a qüestions d'aristocratismes o democràcia igualitària; sobretot quan entre ambdós nivells o perspectives no hi ha equivalència (ni el fatalisme correspon a cap elitisme ni l'esperança a cap igualitarisme, com tampoc a l'inrevés; tant l'aristocratismes com la democràcia poden configurar-se com a deterministes o com a oberts a la possibilitat del novum, de la superació de "tot destí").

41 No deixa d'ésser curiós que Bloch, en la seva correspondència amb Lukács, mai no li parli d'aquest escrit sobre la seva "Metafísica de la tragèdia", a diferència del que va fent, al llarg de 1915 i 1916, amb moltes altres parts d'Esperit de la utopia. Al respecte, cfr. d'una banda Lukács, Briefwechsel, 1982, 346s (carta de 15.03.1915), on Bloch comunica al seu amic (al que es dirigeix in cop més en termes de "molt estimat Djoury") haver començat "el treball des de fa temps projectat «Sobre la producció de l'ornament»", que esdevindrà primera part de l'obra (EU-18 17-52 = EU 20-48/19-47), i voler "dur-lo a terme amb una completa erudició en història de l'art, exactament com un «Djoury florentí»" (havia estat a Florència, a 1911-1912, que Lukács havia treballat més sistemàticament la seva filosofia de l'art); i, d'altra banda, cfr. Lukács, Briefwechsel, 1982, 355s, 360s, 373-376 i 378-380 (cartes de Bloch a Lukács, de fi de maig i 21.09 de 1915 i de 16.08 i 22.10 de 1916, respectivament), on hi ha referències a l'elaboració dels següents altres escrits: "Un símbol: els jueus" (EU-18 319-332, no inclòs en la versió de 1923 car el mateix any era ofert en el recull A través del desert: vegeu Bloch, Durch die Wüste, 1964, 122-140), "Filosofia de la música" (EU-18 79-234 = EU 49-208/49-199), "L'esquema de la qüestió inconstruïble" (EU-18 343-389 = EU 209-211/201-205 i 237-273/229-263), "Una guerra vella" (EU-18 13-15 = EU 17-19/15-17) i "L'expedició d'Alexandre" (EU-18 304-319 = EU 212-218/206-212).

42 Ens referim a les indicacions que hi ha en les cartes de novembre de 1916 (de Bloch a Lukács) i de març de 1917 (de Lukács a Paul Ernst): cfr. Lukács, Briefwechsel, 1982, 382 i 393s, respectivament. En la primera indica Bloch que hi adjunta "una carta, que té justament cinc anys" i "la devolució de la qual" demana; a partir de la seva lectura (per a nosaltres impossible mentre no es publiqui la correspondència de Bloch), observa aquest Lukács podrà entendre, "potser", per què "el decrecendo de la mútua relació" entre ells se li "representava, en qualsevol hipòtesi, com a agreujant". En la segona s'acomiada Lukács del conegut escriptor alemany, Paul Ernst (1866-1933), en els següents termes: "Heu vist Bloch a Munic? Si és que sí, ¿com l'heu trobat? Fa ja anys que jo no el veig" (s.n.).

43 La darrera aportació crítica sobre la "Metafísica de la tragèdia" de Lukács tenia, en efecte, una primera part expositiva ("amb cura i amb deferència") d'aquesta exposició lukácsiana, però culminava pròpiament en la part més àmplia de valoració crítica blochiana (respectivament EU-18 67-69 i 69-77 = EU 274s/263-265 i 275-283/265-271). I el mateix trobàvem a "Producció de l'ornament", on després d'una apartada introductòria (EU-18 19-26 = EU 20-29/21-29), hi ha una primera exposició històrica (EU-18 26-34 = EU 29-40/30-40; només en la primera edició amb un parell d'afegits o excursions metodològics: EU-18 34-43) i una ulterior reflexió teòrica sobre l'anterior (EU-18 43-52 = EU 40-48/40-47).

44 Cfr. supra p. 56.

45 Ja apuntàvem supra n. 43 que els afegits metodològics inclosos en la primera edició d'Esperit de la utopia en la part "històrica" de l'estudi sobre la "Producció de l'ornament" no tenien correspondència en la versió de 1923, la qual millora l'esquema formal de l'aportació (esquema el qual queda així confirmat i reforçat). Però àdhuc formalment la millora que la segona versió suposa respecte de la primera és molt més àmplia: en aquesta aportació blochiana, en concret, es palesa per exemple en una més acurada separació d'apartats i llur corresponent titulació (així, els dos conjunts d'EU-18 19-26 i 43-52 són reestructurats en sengles dobles apartats a EU 20-23/21-24 i 23-29/24-29, d'una banda, i EU 40-45/40-44 i 45-48/45-57, d'altra).

46 L'esquema d'una part històrica i una altra de teòrica no només resulta obvi en aquest estudi --amb una breu "obertura", si val a dir-ne així (EU-18 81 = EU 49/51), una primera presentació, "Per a una història de la música" (EU-18 82-155 = EU 50-124/52-119; s.n.), una ulterior exposició, "Per a una teoria de la música" (EU-18 156-227 = EU 124-201/120-192; s.n.) i la conseqüent cloenda (EU-18 228-234 = EU 202-208/193-199)--, sinó que es palesa com a plenament aconseguit ja d'entrada, pel fet que ni la seva estructura ni gairebé el text mateix són corregits en la segona versió de l'obra. Possiblement el temps que Bloch dedicà a la preparació i elaboració del treball, així com el seu volum i el valor que per a l'autor tenia, expliquen l'acabament que assoleix ja en la primera versió. Les úniques correccions o canvis d'importància es donen en el tercer conjunt de la part històrica (EU-18 107-155 = EU 76-124/76-119; per tal de reduir a una classe de títol d'apartat epígrafs diversos) i la unitat també final de la darrera part (EU-18 188-227 = EU 155-201; per tal de suprimir la dualitat de què patia en la versió originària); en ambdós casos, correccions per a un més ple arrodoniment formal.

47 Per cenyir-nos només als dos fragments que de l'escrit "Entorn de la teoria del drama" (o "Destorb i tragèdia en el camí de la invenció real de si") hem transcrit més a dalt, consignem els tipus d'argumentació de què se serveix Bloch per invalidar la posició lukácsiana i fer valer alhora la seva pròpia. D'una banda, parteix molt encertadament i clàssica d'una refutació de l'"adversari" des de la seva pròpia feblesa (o inconsistència) car "crida certament l'atenció" que "el final tràgic" presentat per Lukács no tingui precisament cap caràcter de tràgic... D'altra banda, en canvi, l'argumentació positiva consisteix en una contraposició de temes (heroi còmic versus heroi tràgic), en una referència a la constatació existencial (només l'home riu), en una exemplificació confirmatòria (sentit de l'humor del Dant en donar el nom de Comèdia a la seva gran obra) o en una minuciosa substitució d'imatges a l'hora de fer la revisió de l'escrit per

a la segona versió de l'obra (l'aire altiu deixa pas a la profunditat: cfr. supra n. 35); tota una manera prou peculiar, imprevisible i sorprenent de raonar, de construir un discurs (com si també aquí --si se'n permet l'extrapolació-- es tractés de no ja parlar, sinó practicar una "producció de l'ornament"...).

48 Tant en l'escrit sobre la "Metafísica de la tragèdia" lukácsiana, com en el de la "Producció de l'ornament" (i el mateix veurem que s'esdevé també amb la "Filosofia de la música"), és sempre idèntic l'horitzó de veritat que Bloch ens hi ofereix; i subratllem el terme "horitzó" perquè mai no és pròpiament cap objecte ja determinat, ja aconseguit o assegurat, sinó només una possibilitat --real i objectiva, certament, però tan sols possibilitat, horitzó obert--. D'una banda, en efecte, era aquest caràcter (blochianament fonamental i inqüestionable) de sempre obert i, alhora, de mai no decidit el que l'expressionisme significava per Bloch en tant que "en la pèrdua de l'objectivitat" que comporta era "alhora accentuada una altra objectivitat: una objectivitat que encara no ha arribat" i de la qual "en fan ja irrupció ornaments emmascarats" (TL 375s); objectivitat i no objectivitat alhora, "encara no" i alhora irrupció, ornaments ... emmascarats: la mateixa dialèctica d'una possibilitat real però no decidida. I és aquest mateix caràcter, d'altra banda, el que també ens feia entendre com per Bloch la Divina comèdia no sols "no comença bé" (car "parteix de l'infern"), sinó que "també acaba malament": perquè "porta a un cel que està encara garantit" (s.n.); un cel, per tant, "«acòmic», donat sense ironia" (EU-18 76 = EU 282/270s).

49 Cfr. Zudeick, Der Hintern, 1985, 84s.

50 Cfr. Anonymus, "Geist der Utopie", 1919, 15-18. Traduïm per "sorprenent" l'alemany merkwürdig, per tal com sembla recollir el triple significat del terme original: a) notable, memorable, digne d'ésser recordat; b) curiós, estrany, que sobta; i c) sospitos, no mereixedor d'acord, condemnable en el fons. El terme, l'empra l'anònim autor de la recensió 3 vegades: aplicat a l'obra en general ("llibre sorprenent": ibid., 18), a una part d'ella ("introducció sorprenent": ibid., 15) i a un altre punt concret (cfr. ibid., 17). Altres 3 vegades hom fa referència al phantastisch (semblantment ambigu: "fantàstic", molt bo; o "fantasiós", producte de pura fantasia): cfr. ibid. 15, 16 i 19. En fi, la darrera part de l'obra (sobre Marx, la mort i l'Apocalipsi) hi és qualificada, pel seu mateix títol, d'auffallend (estranya, cridanera, que sobta): cfr. ibid., 17.

51 Anonymus, "Geist der Utopie", 1919, 15.

52 Martersteig, "Geist der Utopie", 1919, 23; s.n.

53 Lukács, Briefwechsel, 1982, 379: carta de 22.10.1916; s.n.

54 Kaltenbrunner, "Prinzipielle Utopie?", 1969, 261.

55 Citat per Drews, "Expressionismus", 1971, 24. Th. Wiesen-
grund, Adorno (1903-1969), no només serà un dels més desta-
cats representants de l'Escola de Frankfurt, amb les arrels de
la qual (l'Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik) es
trobà relacionat Bloch (cfr. supra nn. 15 i 19), sinó que una
de les seves més personals afeccions era també la música (ar-
ribà a compondre obres vocals). Durant el seu exili (1934-1950),
en què coincidirà amb Bloch als Estats Units, escriurà Philo-
sophie der neuen Musik ("Filosofia de la nova música", 1949).

56 Cfr. supra p. 54 i n. II-28, on citàvem i comentàvem EU-18
244s (i la seva trasposició a A través del desert), un dels
diversos passatges de l'obra en els quals Bloch critica molt
durament la filosofia professoral que havia conegut a la Univer-
sitat.

57 Susman, "Geist der Utopie"; Frankfurter Zeitung, 12.01.1919
(citat a Zudeick, Der Hintern, 1985, 66).

58 Burschell, "Geist der Utopie", 1918, 375. Friedrich Bur-
schell publicaria mig segle després una evocació personal
del jove Bloch, amb el qual coincidí en l'escola a Ludwigsha-
fen i el qual trobà també a Berlín i, més tard, a Heidelberg,
on --ja casat-- li semblà molt canviat, de molt millor caràc-
ter (òbviament perquè "havia trobat una dona", Else, "la qual,
amb la seva tendresa i bonesa, semblava un àngel": Burschell,
"Erinnerungen", 1970, 4).

59 Anonymus, "Geist der Utopie", 1919, 15.

60 Abreujada com a conjunt (les 446 pàgines d'EU-18 es conver-
teixen en només 346 pàgines en el text d'EU), per bé que al-
gunes de les parts hagin estat ampliades.

61 D'aquesta obreta, en parlarem amb més atenció en el capítol
següent.

62 Ja hem vist supra nn. 45-46 la millora que estructuralment
suposava la segona versió respecte de la de 1918, pel que
fa a algunes parts concretes de l'obra. Tornarem, infra nn. 75 i
88, veurem el mateix. Sobre aportacions de la primera versió
que foren suprimides en la de 1923, cfr. infra n. 97. I el capítol
següent palesarà el recurs blochià de repetir, en la seva segó-
na versió d'Esperit de la utopia, el contingut del "Propòsit"
inicial en la part final del llibre, per tal d'accentuar la uni-
tat i el transfons d'aquest en relació a la Primera Guerra Mun-
dial.

- 63 Aquesta inclusió de l'edició original, en facsímil, és una mena de testimoniatge, d'homenatge a una primera obra. Però alhora ha facilitat a l'estudiós la comparació de les dues versions, amb la corresponent possible comprovació que la segona millora prou radicalment la primera (la qual, tanmateix, no resta canviada quant a continguts fonamentals), com verificarem tot seguit.
- 64 Ja hem ofert en les primeres pàgines d'aquest capítol dues citacions d'Esperit de la utopia les quals exemplificaven aquesta repetició/ampliació per part de l'autor dels seus propis textos. N'oferirem un altre exemple a l'inici del cap. IV.
- 65 Cfr. supra nn. 43 i 45.
- 66 Cfr. supra pp. 91-93, on hem presentat i comentat el corresponent text de TL 375s.
- 67 A "L'esquema de la qüestió inconstruïble", a allò que de significatiu té ja com a títol i als importants canvis que els corresponents continguts han experimentat en la versió de 1923 respecte de la de 1918, ens hi referirem també de seguida, en el següent apartat.
- 68 "El Munic d'aleshores", hi diu Bloch, en el passatge citat ja pàgines més a dalt, "res no tenia a veure ni amb el Sturm und Drang ni amb el modernisme, sinó amb l'expressionisme" (s.n.).
- 69 En la primera versió de l'obra, l'estudi musical n'ocupa un terç; en la versió de 1923, més reduïda, l'estudi arriba a ocupar gairebé la meitat del llibre!
- 70 Recordem, si més no, el títol mateix del capítol (ja comentat supra n. II-98): "Traspàs (Ueberschreitung) i món humà de la més gran intensitat, en la música" (s.n.).
- 71 Martersteig, "Geist der Utopie", 1919, 22.
- 72 Lendvai, "Geist der Utopie", 1919, 14. La crítica que fa Lendvai de l'estudi blochià sobre la música (ibid., 13s) és seguida fins d'una sarcàstica sàtira del llenguatge de Bloch feta mitjançant la imitació irònica del seu estil...
- 73 Cfr. Jiménez, La estética como utopía, 1983, 43 i 46.
- 74 Cfr. Jiménez, La estética como utopía, 1983, 45, on s'al·ludeix a la corresponent interpretació de Maurice Brion sobre Novalis, Hoffman i Jean Paul en el vol. II de la seva obra L'Allemagne Romantique (Albin, P. 1963).

75 En la versió originària, la "Filosofia de la música" no era seguida immediatament per "L'esquema de la qüestió inconstruïble", sinó per aquella part ("Sobre l'atmosfera del pensament en aquesta època") que, tret --en la versió de 1923-- de l'obra, constituirà bàsicament el contingut del llibret A través del desert, del mateix any.

El conjunt, doncs, d'Esperit de la utopia de 1923 (que convé tenir present per a tot el que segueix) és aquest:

(Introducció) P r o p ò s i t

(Cos central) L ' e n c o n t r e a m b s i m a t e i x

UNA GERRA VELLA

PRODUCCIO DE L'ORNAMENT

FILOSOFIA DE LA MUSICA

Somni

Per a una història de la música

Per a una teoria de la música

El misteri

L'ESQUEMA DE LA QÜESTIO INCONSTRUÏBLE

De nosaltres mateixos

D'allò que en nosaltres val

De la boira, l'expedició d'Alexandre i la grandesa del Kant i Hegel, o la interioritat que ultrapassa l'enciclopèdia del món

Vers una metafísica de l'obscur nostre, del ja-no-conscient, de l'encara-no-conscient, de l'inconstruïble problema del nosaltres

La foscor

El ja-no-conscient

El saber encara no conscient i la més profunda admiració

Els possibles llocs de la paraula clau

Talment com la dona i el fonament, en l'amor

El Crist, o la faç desvelada

Excurs: destorb i tragèdia en el camí de la invenció real de si

L'aparició a Saïs

(Part final) K a r l M a r x , l a m o r t i l ' A . p o c a l i p s i

76 "Una gerra vella" (EU-18 13-15 = EU 17-19/15-17) és preludi de l'estudi sobre la "Producció de l'ornament" per tal com anticipa el tema estètic de l'encontre amb si mateix, a partir d'una gerra ja antiga de vi, gens artística, però a la qual s'assembla no poc l'obra d'art: en tant que no reflecteix sinó la pròpia interioritat humana, més que no cap objectivitat. (Adorno, "Henkel", 1965, 14-20 és una bona aproximació a aquest breu epígraf blochià).

- 77 L'aportació, intitulada "L'aparició a Sais", pròpiament només en part és un afegit de la segona versió: per bé que l'afegit és precisament l'exposició de Bloch sobre el tema schillerià (EU 283-285/271-273), la segona meitat de l'escrit reprén un text que ja es trobava --en un altre context, però-- en la primera versió (EU-18 386-389 = EU 285-287/273-275).
- 78 Cfr. Jiménez, La estética como utopía, 1983, 47.
- 79 Cfr. supra pp. 94-96.
- 80 Que no és casualment que es troba situat (a manera d'excurs) en aquest lloc (EU 274-283/263-271), ho palesa el fet que l'aportació formava, en la versió originària de l'obra (EU-18 67-77) una mena de segona part dins del discurs sobre "L'heroi còmic".
- 81 La idea del segon punt i a part es troba ja també, per bé que no literalment (i, tanmateix, molt més desenvolupada), a EU-1 385s.
- 82 Cfr. supra pp. 98a.
- 83 Fins a tal punt Bloch no segueix un fil argumental rectilini, sinó concèntric i reiteratiu (de reaparició del mateix fons, el qual és discernit pertot arreu i en els més diversos fenòmens) que a les noves reflexions a propòsit de "La imatge velada de Sais" de Schiller afegeix senzillament quatre pàgines que faien també de cloenda d'un epígraf o capítol sobre les "Categories" (EU-18 382-389), de temàtica, doncs, prou diversa...
- 84 En l'apartat següent nostre, veurem com val també el mateix per a la darrera gran part final d'Esperit de la utopia, sobre Marx, la mort i l'Apocalipsi; i el mateix hem vist que valia respecte de les parts relatives a la producció de l'ornament i a la filosofia de la música, en els dos apartats anteriors.
- 85 Suppressions, tanmateix, les comporta només parcialment i en relació a passatges provinents d'altres contextos en l'edició primera (com és ara el cas ja vist supra nn. 77 i 83).
- 86 Sobre la dialèctica que Bloch troba en la parella Kant-Hegel parlarem amb detenció en el seu moment, en relació al llibre hegelian de Bloch, Subjecte-objecte (cfr. infra cap. VI).
- 87 Fóra certament interessant un estudi comparatiu d'ambdós escrits, de les diferències de llur articulació i de llurs temes concrets: un estudi que desborda els límits de la nostra aportació, però que confirmaria com Bloch pot treure de temes diferents una sempre idèntica orientació reflexiva, com pot discernir-hi petjades diverses d'un mateix utòpic (alhora amagat i present), d'una persistent exigència de compromís i responsabilitat.

88 Dels tres epígrafs que es troben en les dues versions, només tanmateix quatre o cinc breus passatges coincideixen exactament (vegeu quadre adjunt). Ni encara dues pàgines ocupen en conjunt; tota la resta es troba reelaborada, i suposa haver doblat gairebé l'extensió del text: al respecte val a destacar un tan ampli fragment afegit a radice com és el d'EU 237(25)-243(33)/229(28)-235(4), un afegit no menys extens que tot l'epígraf quart, sobre la paraula clau (EU 256-262/247-252), ja consignat en el text.

En la referència anterior a EU 237/229 hem inclòs entre parèntesis els números corresponents de línia, a continuació dels números de pàgina. El mateix farem en el quadre següent, en què consignem els passatges que coincideixen literalment en les dues versions d'Esperit de la utopia, pel que fa no només als tres epígrafs a què ha començat referint-se aquesta nota (I), sinó també pel que respecta a les altres dues aportacions (II i III), les quals comentarem posteriorment (infra nn. 92 i 93).

<u>Esperit de la utopia</u> (1923)		<u>Esperit de la utopia</u> 1918
237(12-24)/229(14-27)	I	= 363(31)-364(9)
243(34)-244(30)/235(17)-236(11)		= 364(21)-365(16)
251(4-5)/242(4-5)		= 369(39)-370(1)
251(10-12)/242(10-12)		= 370(8-10)
253(10-24)/244(1-14)		= 371(2)-372(16)
263(7-22)/253(11-26)	II	= 351(21-36)
265(10)-266(15)/255(9)-256(10)		= 355(31)-356(37)
266(20-26)/256(15-20)		= 357(8-18)
267(13-18)/257(4-9)		= 359(32-36)
267(22)-269(3)/257(13)-258(28)	III	= 374(4)-375(27)
269(13-38)/258(38)-259(23)		= 376(6-32)
270(12)-272(8)/259(36)-261(26)		= 377(1)-379(12)
273(13-25)/262(26-37)		= 381(12-26)

89 En aquest resum blocià, de 1974, del nucli de la seva primera gran obra destaquem, tot subratllant-la, la referència a Freud no només pel fet que el tema (impulsos, distinció entre somnis diürns i nocturns) hauria de desenvolupar-lo Bloch en els caps. 12-15 d'El principi esperança, sinó també per recordar que el nom de Freud és esmentat únicament en la versió de 1923 (EU 238/230), i mai no surt, en canvi, en la primera edició (cfr. supra n. II-56).

90 Cfr. PE 381-385/I, 325-328 (apartat, intitulat "Parella excel·sa i corpus Christi, o la utopia --esdevinguda còsmicament i cristiformement-- del matrimoni", del cap. 21), PE 1319-1333/III, 221-234 (apartats, sobre "El cel egipci en la tomba" i "Resurrecció bíblica i Apocalipsi", del cap. 52) i PE 1392-1550/III, 288-431 (cap. 53: "Creixent irrupció humana en el misteri religiós

--mite astral, èxode, regne--; ateisme i la utopia del regne", s. n.; especialment, els dos apartats sobre el mite astral, el relatiu a Moisès i els dos referents a Jesús: PE 1432-1438/III,325-330 i 1464-1474/III,354-362, PE 1450-1464/III,341-354 i PE 1482-1504/III,370-390, respectivament), d'una banda; i cfr. AC 254-259/180-185 i 267-278/191-199 (caps. 39 i 41, sobre la mitologia astral i la parella excelsa), AC 116-125/80-87 (caps. 21-22, entorn de la fe mosaica i vètero-testamentària) i AC 172-231/121-164 (caps. 27-33, reinterpretació blochiana de la figura de Jesús i de la fe cristiana), d'altra banda.

91 Si l'aportació sobre la dona i el fonament, en l'amor, pot considerar-se com a homenatge blochià a la seva esposa Else, és obvi que l'influx que aquesta pugués tenir sobre l'elaboració i redacció d'Esperit de la utopia s'havia de palesar particularment aquí.

92 El text sobre l'amor humà ha estat reduït en la segona versió a pràcticament la meitat del que inicialment tenia. Però, a més, de les cinc pàgines en què finalment ha quedat, només en correspon pàgina i mitja al que fóra ocupat pels passatges coincidents amb els de la versió de 1918 (cfr. supra n. 88, quadre, II).

93 De les sis pàgines del text, només en foren dues les ocupades pels passatges que no coincideixen en les dues versions; i dels corresponents quatre o cinc fragments, n'hi ha només un --d'una pàgina d'extensió (EU 272s/261s = EU-18 379-381)-- la no va redacció del qual ofereixi, quant al contingut, alguna cosa d'interés. Quant a coincidències, cfr. supra n. 88, quadre, III.

94 En la versió primera, l'epígraf "Fonament en l'amor" (EU-18 349-360) formava part del conjunt inicial de "L'esquema de la qüestió inconstruïble"; anava, doncs, abans de l'aportació sobre "La metafísica de la interioritat". Aquesta aportació, en la versió de 1923, esdevindrà "Metafísica de l'obscur nostre" i inclourà en el seu conjunt l'epígraf corresponent: "La dona i el fonament, en l'amor" (EU 262-267/252-257). El sentit d'aquest canvi és problemàtic. ¿No restava ja prou ben situat a continuació dels epígrafs "De nosaltres mateixos" i "El diàleg interior" (EU-18 346 i 347-349), com a llur obvi complement? ¿i no esdevindrà la vinculació del seu tema amb el de l'obscur nostre i de la foscor de l'instant concret viscut una vinculació no massa clara, menys clara que l'anterior? ¿O és que, un cop ja morta Else, l'exposició que havia estat pensada com a homenatge al seu amor podia connotar millor una referència a la foscor (una foscor, per tant, que arrelava en el cor mateix de la llum que l'amor és)? O, senzillament, ¿es tractava de juntar l'aportació sobre l'amor i el matrimoni --amb les al·lusions finals (encara més accentuades en la segona versió) a perspectives cristianes-- amb l'altra

aportació centrada precisament en el Crist? Hom no pot sense més excloure la hipòtesi que pren Else com a factor determinant. En qualsevol cas, quan ordeni anys més tard els capítols d'El principi esperança, Bloch tornarà a explicitar la interrelació entre l'obscur nostre (objecte del cap. 20) i l'amor (centre del cap. 21), tractant-los un cop més l'un després de l'altre tema: cfr. PE 334-368/I, 283-313 ("El tarannà d'anticipació i els seus pols: obscur instant, oberta adequació"; s.n.) i PE 368-387/I, 313-330 ("Somni diürn en forma deliciosa: Pamina o la imatge com a promesa eròtica"; s.n.; especialment, l'apartat a què hem fet ja referència supra n. 90).

95 Cfr. Münster, Tagträume, 1977, 40. D'altra banda, en l'"Album de records d'Else von Stritzki", una mena de diari personal escrit per Bloch al llarg de més d'un any després de la mort de la seva primera esposa, trobem també la constatació que sense Else no hauria ja pogut veure ni entendre el que s'esdevé com a encontre amb si mateix, la metafísica, l'esquema de la qüestió inconstruïble; no ho hagués pogut entendre d'entrada ni d'una manera mínimament interior, no ho hagués vist sinó a manera d'espectacle, objectivament, abocat a objectivitat mancades de subjecte. (TL 17: "Album", 16.02.1921)

96 "De l'amor, vist des de la mort" podria prou bé titular-se l'"Album de records d'Else" (TL 11-50). El dolor d'una mort prematura (per bé que no del tot inesperada: feia anys que Else estava malalta) suscita la rememoració de l'amor perdut, de la persona estimada i que estimava; i ho fa amb una força i un patetisme autèntics i emotius.

97 Segons l'edició moderna de què disposem, Durch die Wüste recollia els següents escrits de la primera versió d'Esperit de la utopia els quals ja no es troben, consegüentment, en la versió de 1923: "La indiscutible guerra" i "Esguard, del 1917, sobre Alemanya" (Bloch, Durch die Wüste, 1964, 10-19 i 19-30 = EU-18 393-399 i 295-304, respectivament; cfr. supra n. 9), que corresponen a la primera part ("Visions politiques") del llibre; i "Els ocults", "Filòsofs d'escola, avui", "L'impuls de Nietzsche" i "Ur símbol: els jueus" (Bloch, Durch die Wüste, 1964, 77-86, 86-95, 105-109 i 122-140 = EU-18 238-243, 243-249, 267-270 i 319-332, respectivament), de la segona part ("Destructio destructionis"). Llevat del primer cas, tots els altres cinc escrits corresponien a la part d'EU-18 titulada "Sobre l'atmosfera del pensament en aquesta època" (EU-18 235-342); d'ella, ja n'hem vist altre escrit (sobre Kant i Hegel: EU-18 271-294) que canviava de lloc en la versió de 1923 (EU 219-236/212-228). Així desmuntada, fou tot aquesta part simplement suprimida d'aquesta segona versió (la qual guanyava amb això en unitat i acabament estructural). A A través del desert tornarem, tanmateix, en el capítol següent.

98 Cfr. supra n. 1-34, on destacàvem l'admiració de Bloch pel narrador alemany, la qual el duia a dir provocadorament:

Tan sols conec Karl May i Hegel; tot el que no sigui de l'un o de l'altre no és sinó barreja impura d'ambdós. (TL 373; citat supra p. 71). Quant a l'obra de May, Durch die Wüste ("A través del desert"), fou publicada el .

99 En endavant només consignarem "Album" i la indicació del dia i el mes (sempre que es tracti del mateix 1921).

100 D'entre aquests testimonis, n'hi ha dos que mereixen especial menció (a part de la ja esmentada Margarete Susman, a la qual farem menció en el mateix text): d'una banda, l'esposa d'Emil Lederer, Emmy (cfr. supra n. 15), l'extensa carta de condòl·lencia de la qual (TL 31-33) és d'un profund sentiment i palesa la sincera amistat que unia ambdós matrimonis; d'altra banda, la poetessa alemanya Emmy Henning (18 -19), esposa de l'editor bernès Hugo Ball (cfr. supra n. 18), la qual també parla --com Emmy Lederer-- del somriure inoblidable d'Else. De la Henning, a més de la sentida carta que li envia (TL 33s), Bloch en transcriu en l'"Album" una carta anterior dirigida a Else: una carta (TL 34s), que inclou petits poemes, en la qual es palesen la profunda atracció, l'amistat i l'amor que Else havia suscitat en la poetessa.

101 Cfr. també supra n. 58, on citàvem Burschell, que definia Else precisament com un "àngel".

102 L'autor consigna 1918-1919, erradament; potser hom pot explicar el lapsus pel fet que la segona meitat de 1917 no fou a Suïssa tan penosa encara com ho fou 1918. En qualsevol cas, 1919 no pot considerar-se any d'exili suís per tal com el retorn (de què parla el propi Bloch poques ratlles més avall) s'esdevingué a principis d'aquell any.

103 Cfr. supra n. 16, on recollíem la patètica carta de Bloch a Lukács, el 1916, en què es palesa que la malaltia d'Else havia acompanyat tots els anys de matrimoni. La primera operació s'havia esdevingut, en efecte, al mes de casats (és a dir, el juliol de 1913). Quant als darrers moments d'Else (Bloch no es trobava amb ella), el metge que l'atenia explica que "l'espantós vòmit" que havia seguit la darrera operació fou més feble que no solia ésser-ho en altres malalts (TL 21); i consola Bloch assegurant-li que la pacient no havia patit massa abans de morir (TL 2

104 A part de les cartes de les ja esmentades Emmys (Lederer i Henning; cfr. supra n. 100) i de les dues, transcrites per Bloch en l'"Album", de la Susman (TL 30s i 31), les altres tenen remitents ben diversos: dos antics "estudiant" i "estudianta" (1 28 i 49), la mestressa d'una casa de Garmisch on havien residit

els Bloch (TL 28), un ex-company d'escola, ara metge i "trobat de nou", i la seva dona, metgessa (TL 29), el novel·lista jueu alemany Jakob Wassermann (1873-1934) i la seva companya, la poetessa Marta Karlweis (TL 30), Albert Salomon (1881-1966), company de Berlín i Heidelberg (constant "alumne" de Simmel i Weber) i sociòleg (TL 29) o aquell peculiar filòsof l'amistat amb el qual arribaria els anys següents a la seva plenitud, Walter Benjamin (TL 29s), del qual parlarem en el proper capítol.

105 Aquest "retrat", en efecte, no només el va respectar Bloch en la segona versió d'Esperit de la utopia (on l'havia inclòs ja el 1918), i el va respectar mantenint invariable el pasatge en què es trobava malgrat reelaborar totalment un ampli context del mateix, sinó que a més el recordava i transcrivía de nou com a tal retrat en l'"Album de records d'Else", als tres mesos de la seva mort. El text pertany, òbviament, a aquell capítol (que ja hem presentat més a dalt) dedicat a l'amor humà, com en homenatge a Else.

106 De fet, aquest segon matrimoni acabarà en fracàs (com veurem en el capítol següent) i les seves empremtes com més va més s'esvaïran. Un petit indicatiu sembla afavorir la hipòtesi que Bloch volgué, amb el temps, oblidar la presència de Linda en la seva vida (com si se'n penedís): a Else li dedicarà les dues versions d'Esperit de la utopia (EU-18 7 i EU 5/7; la segona, com a homenatge pòstum) i ja li havia dedicat abans (1912-1913) l'escrit "Un símbol: els jueus" (integrat a EU-18 319-332 i després recollit a A través del desert; cfr. Bloch, Durch die Wüste, 1964, 122-140, on s'explicita, a l'inici, la dedicatòria); en canvi, Linda Oppenheimer --a la qual dedicaria el 1930 l'edició original de Petjades-- acabarà sense figurar per res en tota la GA, atès que en incorporar en ella aquesta obra Bloch suprimí una ta dedicatòria.

107 En el capítol següent, en relació precisament a la part final d'Esperit de la utopia, veurem subratllat inequívocament aquest caràcter escatològic de la referència blochiana al cristianisme ("Karl Marx, la mort i l'Apocalipsi"; s.n.). Però això resta ja insinuat en l'epígraf mateix sobre Jesús, el Crist (comentat més a dalt); cfr. concretament EU-18 374s (= EU 268/258), EU-18 376 (= EU 269s/258s) i EU-18 377-379 (= EU 270-272/259-261) fragments que la segona versió assumeix sense cap canvi i en els quals hom parla, respectivament, dels mites d'ultratomba (Manes, Ormuz i Osiris) en relació al fill de l'Home; de les llegendes pasquales entorn de l'Anyell (llegendes, doncs, referibles a l'Éxode); i del llibre de l'Apocalipsi, amb explícita menció tant de la "soteriologia" com de la "filosofia de la història".

108 En recollir més a dalt, en el seu context més ampli, el següent passatge, l'incís que ara hem de subratllar (un incís que Bloch consigna entre parèntesis) l'hem suprimit per tal com sembla un exabrupte un xic fora de lloc (i aleshores la intenció en citar el text era de reflectir l'emoció del record blochià d'Else: cfr. supra p. 111). Tanmateix, potser per això és precisament més sincer, aquest incís; i, per tant, més significatiu.

109 Cfr. també Bloch, Durch die Wüste, 1964, 140, on el passatge (corresponent a l'escrit: "Un símbol: els jueus", de 1912/1913) es troba incorporat, motiu pel qual no el recull ja la versió de 1923. Pel que fa a alguns dels continguts del text, no cal recordar fins a quin punt Bloch s'havia sentit des de sempre tan jueu com alemany, i tan alemany com jueu. Quant al nou vessant pro-rus que aquí apareix val a consignar només, d'una banda, que des de la revolució de 1905 l'imperi del zar era un camp de fermentació revolucionària i expectant; i, d'altra banda, que Lukács havia contagiats Bloch d'un entusiasme tal per Dostoievski (i els seus somnis d'una Rússia nova, barreja de cristianisme i socialisme; uns somnis, al respecte, no massa distants d'un Tolstoi) que aquest encara es mantindria en Bloch quan el seu antic amic ja feia temps que l'hagués perdut. Sens dubte, en incloure aquest pas (de cinc anys abans) en la seva obra de 1918, Bloch devia sentir-se orgullós, davant la Revolució d'octubre, d'haver en certa manera preannunciat i endevinat el futur. Respecte de l'equiparació entre "qualcom d'últim" (s.n.) i qualcom "de gòtic, de barroc" (s.n.), consignarem, d'un cantó, que la devoció blochiana pel gòtic és ben palesa en "La producció de l'ornament", on "la línia gòtica" (EU-18 33 i EU 37/37) és la línia infinita (EU 38-40/38s), oposada a la "lògica egípcia de la construcció petria" (EU-18 34), pròpia dels "mestres de la mort, els quals veuen Déu més com un mur que no com a mà estesa" (EU 37/37); i, d'altre cantó, que si amb alguna època o amb algun corrent pot assimilar-se l'ornament (tan carregat per Bloch de sentit utòpic darrer) és precisament amb el barroc.

110 Cfr. Zudeick, Der Hintern, 1985, 64. No creiem, tanmateix, a diferència de Zudeick, que "teòleg de la revolució" (s.n.) només ho sigui el Bloch de la primera versió de l'obra; també ho és el Bloch de la versió de 1923, el qual no fa els canvis que fa d'una a altra versió sinó bàsicament per millorar literàriament l'obra, com ja hem fet veure en pàgines anteriors. Un passatge com l'anteriorment citat, per exemple, no ha estat suprimit de la segona versió de l'obra per cap altra raó que no sigui la de pertànyer a un capítol d'una part que calia suprimir radicalment perquè l'obra guanyés en unitat (cfr. supra n. 97).

111 Strunz, "Münzer", 1923, 31.

112 Hom podria citar passim pràcticament tota l'obra com a confirmació del que acabem de dir. Tanmateix, ens cenyirem a només un parell de pàgines com a exemple prototípic:

"També a tots nosaltres", predica Múnzer, "ens ha d'esdevenir en la vinguda de la fe que, d'homes carnals i terrenals, haurem de passar a ésser déus en virtut de l'encarnació de Crist" si Déu s'ha fet home, caldria aleshores entendre el fet i l'abast del fet que l'home, entès en la seva totalitat i en la seva profunditat abismal, s'ha fet Déu, ha percebut la seva més íntima imatge. (TM 60/72)

L'autor capgira aquí l'encarnació divina com a divinització de l'home, reinterpretant prou desteologitzada la corresponent predicació múnzeriana; i presenta la més profunda interioritat de l'home com a herència mateixa del Déu així fet desaparèixer. En qualsevol cas, cinc ratlles més avall Bloch subratlla el terme llibertat (ibid.) i el mateix fa en la pàgina següent (TM 60s/73) no només amb la constatació que la veritable Reforma posseïa "la nova infinitud de l'esperança de contingut humà" i amb l'al·lusió a una "alquímia utòpica", sinó també amb la proclama que "aquella màgia revolucionària del subjecte" (pròpia dels germans de la Vall, dels moviments laics de mística, d'Eckart i de Múnzer i els anabaptistes) deixa muts tant "els ídols astrals" com el "Pantocràtor Pan-theos de l'Església medieval".

113 Pàgines més a dalt hem citat ja la definició de l'obra com a expressió d'un "romanticisme revolucionari" el qual (com s'esdevé amb la monografia sobre Thomas Múnzer) troba mesura i determinació en El principi esperança i en els llibres següents. (EU 347/335)

114 Nigg, "Múnzer", 1962, 32. Pel que fa a la imatge aplicada per Bloch ("coda", o fragment afegit a una peça com a conclusió temàtica seva), no només és més original que la de Nigg, sinó que alhora és prou eloqüent i exacta, d'acord amb el caràcter de complement i confirmació que respecte d'Esperit de la utopia hem vist que té Thomas Múnzer.

115 És una definició tòpica, perquè repeteix el que un Hermelink havia dit ja el 1923 de l'obra, en dir-ne "document del radicalisme religiós-social i del tarannà expressionista" (H. Hermelink, "Ernst Bloch: Thomas Múnzer": Theologische Blätter, 1923, col. 198, citat per Zudeick, Der Hintern, 1985, 198). És alhora una definició massa tòpica perquè l'obra és prou menys expressionista, per exemple, que Esperit de la utopia. Tanmateix, és també una definició vàlida perquè de l'expressionisme destaca el mateix Bloch el refús d'objectivitat crases (del que, en una monografia històrica, fóra la historicitat, "científicament" entesa), i aquest refús de pura objectivitat (de crasa històrica) és el que l'autor descarta desde la primera pàgina (de la part introductòria) de Thomas Múnzer, en virtut del que

és la seva manera de fer història, història del pensament. Punt, aquest, destacat també per Nigg, citant aquesta part introductòria del llibre (Nigg, "Münzer", 1962, 32). D'altra banda, Nigg no només consigna que "el llibre segueix irradiant encara el seu antic encanteri", sinó que hi afegeix tot seguit: "Hom no li fa justícia, quan el redueix a un simple producte marxista" (Nigg, "Münzer", 1962, 34); amb la qual cosa sembla voler contradir ara el que Hermelink havia dictaminat anys abans: "Aquest llibre és un manifest apocalíptico-comunista, i no una exposició històrica" (Hermelink, art. cit., ibid.: cfr. Zudeick, Der Hintern, 1985, 198; s.n.). La raó que Nigg en dóna és que "Bloch té, al contrari que Marx, un sentit de la mística" (Nigg, "Münzer", 1962, 34); afirmació que, tanmateix, no li impedeix de reconèixer que l'obra (malgrat ésser "interessant" i d'un "entusiasme gratificador") no li "ha pogut convèncer religiosament" (Nigg, "Münzer", 1962, 31).

116 TM 175-181 i 210-225 corresponen, tanmateix, a un capítol i als cinc apartats finals d'un altre afegits en l'edició definitiva (GA) del llibre, posterior a la trad. cast. d'aquest (la qual, doncs, no inclou les pàgines en qüestió; com tampoc altres cinc passatges dispersos per l'obra, afegits també en la GA). Aquesta traducció té l'encert d'haver recollit les notes de la prèvia trad. fr. (de M. de Gandillac) havia afegit (l'origen no indicava cap referència bíblica, per exemple, dels nombrosos passatges de l'Esclatadura al.ludits per Münzer; la comparació, ara ja possible de fer, és d'interès per verificar si més no l'e ventual tendenciositat de la lectura blochiana de Münzer).

117 Al tema d'aquesta part introductòria (peculiar manera blochi ana de fer història del pensament) acabem d'al.ludir supra n. 115; a ell i al text introductori de TM 9/11 dedicarem el corresponent apartat infra cap. VI. Quant a l'altra part de l'obra que no hem esmentat encara, la segona (TM 11-15/12-17: "Fonts, biografies i reedicions"), és una mena de nota bibliogràfica, on l'autor consigna la no abundant ni massa bona literatura existent fins aleshores sobre Münzer, i la ja més abundat producció escrita sobre la guerra dels camperols (tema prou freqüentat per la tradició marxiano-marxista). Pel que fa al primer punt, Bloch s'enorgullirà que la seva

era la primera monografia pròpiament dita sobre Münzer aparegu da des de 1842. (TM 230)

L'obra aquí al.ludida és la de Seidemann, Thomas Münzer, eine Monographie, Dresden i Leipzig 1942 (TM 12/13).

118 Com a amplíssima, no és susceptible d'ésser aquí completada: ni amb les mínimes indicacions sobre cadascun dels noms (de moviments i/o pensadors) esmentats per Bloch; com tampoc no es tracta d'entrar en discussió sobre l'exactitud històrica de l'afirmació (implícita en el text blochià) que tots aquests noms

Notes a l'Apèndix

- 1 El que segueix és reproducció d'una part del conjunt d'articles publicats per nosaltres en la revista del Departament de Filosofia de la Universitat Autònoma de Barcelona, amb ocasió del centenari del naixement d'Ernst Bloch: cfr. Udina, "Bloch entre nosaltres", 1985, 6ls, i "La Gesamtausgabe", 1986, nº 13, - i nº 14, - . Com a tal reproducció, mai no inclouran les pàgines següents cap referència a la nostra biografia intel·lectual de Bloch, per més que en siguin "Apèndix"; les remissions que hi haurà seran sempre, exclusivament, remissions a altres notes de la present aportació.
- 2 Cfr. a tall d'exemples infra nn. 12-19 (doble versió, i corresponents canvis i reelaboracions, d'Esperit de la utopia) i 63-66 (doble versió de Subjecte-objecte). Per a altres casos d'incansable autocorrecció blochiana dels escrits inclosos en la Gesamtausgabe, cfr. infra n. 37 (Petjades), nn. 41 i 48 (Herència d'aquesta època), n. 53 (Escrits polítics), n. 76 (El principi esperança en la seva doble edició berlinesa i frankfurtesa), nn. 111-114, i 109 (llicons de La filosofia del Renaixement, i llur incorporació a Intermons en la història de la filosofia; i l'ampliació oferta pòstumament de part d'aquest volum en el conjunt de les Leipziger Vorlesungen zur Geschichte der Philosophie, respectivament), etc.
- 3 Cfr. EM 28-30/27s.
- 4 Heus ací l'ordre d'aparició que de fet seguien els volums de la GA (en consignem, igualment abreujat en sigla, el títol i, entre parèntesis, l'any de publicació i el nº del volum): PE (1959, 5), DN (1961, 6), HE i SO (1962, 4 i 8), EU (1964, 3), EL (1965, 9), AC (1968, 14), EF, Pe i TM (1969, 10, 1 i 2), IF i EP (1970, 13 i 11), EU-18 (1971, 16), PM (1972, 7), EM (1975, 15), HF (1977, 12) i TL (1978, 17 o complementari).
- 5 Fins i tot aquesta planificació fou de fet modificada més d'una vegada. Així, el 1962 (cfr. SO 527) era anunciada per a l'any següent l'aparició del volum 7 amb el títol Geschichte und Gehalt des Begriffs Materie, però el volum no aparegué fins el 1972 i amb un altre títol; també hi eren anunciats amb títols diferents els volums 11 (aleshores Politische Aufsätze) i 12 (aleshores Leipziger Vorlesungen zur Geschichte der Philosophie --títol que faria seu l'ampliació oferta pòstumament, citada supra n. 2--, però que acabà com a Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte). Així mateix, hom hi preveia (*ibid.*) com a volum 14 el que posteriorment serien dos volums (el 14 i el 15), reunits aleshores sota el sorprenent títol: Experimentum Mun-

di. Zur Religion des Exodus und des Reiches. Zentren der Logik und Metaphysik; en canvi, hom no havia ni previst el volum 17 (presentat finalment, per tant, com a "complementari").

6 Vegeu, per exemple, el conjunt de capítols que integren la part II d'El principi esperança, la part més fonamental (almenys atès el seu títol: "Fonamentació"), si no la més important de l'obra. Com a tal fonamentació, hom en podria esperar un ordre de successió dels capítols i de llurs corresponents temes si més no més fàcilment discernible i entenedor. Ni de lluny, però, no és així.

7 Així, en relació als volums "antològics": els d'Escrits filosòfics, d'Escrits literaris i d'Escrits polítics, convencionalment junts en la GA i que nosaltres separem.

8 Cfr. E. Bloch, Gesamtausgabe der Werke in 16 Bänden, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1959-1978. De fet, tanmateix, són 17 els volums del conjunt, bé que el darrer (del 1978), no numerat, és presentat com a "Ergänzungsband" (volum d'ampliació o complementari). A continuació, presentarem cadascun d'aquests volums --d'acord amb la nostra pròpia ordenació-- amb els corresponents títols; primer en català (i, entre parèntesis, l'any o els anys a què hom pot remuntar originàriament l'obra), després en alemany (amb indicació del nº de volum i any d'aparició en la GA) i finalment, si n'hi ha, el de la traducció: castellana (de catalana, no n'hi ha de cap volum) o, si no n'hi hagués, francesa. Entre parèntesis, hom hi afegeix també la sigla que del volum hem emprat en la nostra biografia intel·lectual de l'autor.

9 Sobre la tesi doctoral de Bloch, cfr. infra n. 177.

10 Amb anterioritat, doncs, a la revolució soviètica Bloch palesa ja un fort ascendent marxista i una exaltació revolucionària; a l'igual que l'entusiasme que la revolució leninista suscitarà en Bloch mai no el portarà a cap renúncia dels valors bíblic-escatològics, mítico-culturals o àdhuc judeocristians.

11 Cfr. EU-18 5 i EU 3/5.

12 Heus aquí les sis parts de la versió original (del 1918), totes elles agrupades sota el títol genèric de "L'encontre amb si mateix" (Die Selbstbegegnung): 1. "Una gerra vella" (part introductòria: EU-18 13-15); 2. "La producció de l'ornament" (sobre la producció artística i la seva història: EU-18 17-52); 3. "L'heroi còmic" (sobre El Quixot i la teoria del drama: EU-18 53-77); 4. "Filosofia de la música" (EU-18 79-234; amb dos grans apartats, intitolats "Per a una història de la

música" i "Per a una teoria de la música" (EU-18 82-155 i 156-227; i amb un pròleg i un apèndix); 5. "Sobre l'atmosfera del pensament en aquesta època" (sobre la filosofia, des de Kant i Hegel fins a Nietzsche, Husserl i Bergson: EU-18 235-294; i amb un estrany apèndix final sobre els més diversos temes: EU-18 295-342); i 6. "L'esquema (die Gestalt) de la qüestió inconstruïble" (sobre l'amor i la metafísica de la interioritat: EU-18 343-389). I heus aquí, d'altra banda, les quatre parts de la segona versió (del 1923) de l'obra, igualment agrupades sota el títol abans esmentat: (1) "Una gerra vella" (EU 17-19/15-17); (2) "Producció de l'ornament" (EU 20-48/19-47); (3) "Filosofia de la música" (EU 49-208/49-199), amb els mateixos dos apartats de la versió originària (EU 50-124/52-119 i 124-201/120-192); i (4) "L'esquema de la qüestió inconstruïble" (EU 209-287/201-275). El material d'El Quixot, suprimit en la segona versió, integrarà més endavant (molt ampliat) el cap. 50 d'El principi esperança.

13 Cfr. EU-18 391-445 i GU 289-346/277-334.

14 Aquesta important part sobre la música, que manté en les dues versions de l'obra una idèntica funció de centralitat (vegeu supra n. 12), vindrà a trobar la seva prolongació en el cap. 51 d'El principi esperança: "Traspàs i món humà de la més gran intensitat, en la música" (PE 1243-1297/III, 152-201); i és en aquest capítol que trobem la definició de la música com a la més utòpica de les arts (cfr., per exemple, PE 1290/III, 195).

15 Cfr. PE 334-368/I, 283-313 (cap. 20: "El tarannà d'anticipació i els seus pols: obscur instant, oberta adequació"). Cfr. també PE 204-223/I, 169-186 (cap. 16: "Excedent d'imatge utòpic en la realització"). La interrelació d'aquests capítols 16 i 21 és notable.

16 L'esmentat apartat ("Vers una metafísica de l'obscur nostre, del ja-no-conscient, de l'encara-no-conscient, de l'inconstruïble problema dels nosaltres") és el nucli, en la versió definitiva (EU 237-287/229-275), de la quarta part de l'obra en aquesta versió ("L'esquema de la qüestió inconstruïble": EU 209-287/201-285). Ara bé, aquesta part no és només una reelaboració molt acurada de la corresponent part sisena de la primigènia versió del llibre (EU-18 343-389); alhora, incorpora alguna aportació de context ben diferent (com és ara la corresponent a EU-18 67-77: passatge que, també molt reelaborat, integra --juntament amb la reelaboració de les pàgines abans citades-- el gran apartat en qüestió), i àdhuc incorpora --a tall d'introducció-- quatre de les diverses i massa diferents aportacions que integren la quarta part d'aquella primigènia versió de l'obra (en concret: EU-18 346, 360-363, 304-319 i 271-294; en són llocs paral·lels en la versió definitiva: EU 209s/203s, 210s/204s, 212-218/206-212 i 219-236/212-228).

- 17 Cfr. supra n. 12 (on consignàvem les equivalències entre les parts d'ambdues versions de l'obra). Més endavant, a propòsit de la doble redacció de Subjecte-objecte, veurem també com el sentit primigeni de l'obra mai no canvia radicalment en Bloch, malgrat els canvis que hi faci. Pel que fa a la radicalitat, alhora, d'uns tals canvis, heus ací consignats els llocs paral·lels d'ambdues versions d'Esperit de la utopia en relació a la part quarta ("L'esquema de la qüestió inconstruïble") de la versió definitiva (= part sisena de la versió primigènia): EU 209s/203s (= EU-18 346), EU 210s/204s (= EU-18 360-363), EU 212-218/206-212 (= EU-18 304-319), EU 219-236/212-228 (= EU-18 271-294), EU 237/229 (= EU-18 363s), EU 237-241/229-233 (sense paral·lel a EU-18), EU 241-256/233-247 (= EU-18 364-373), EU 256-262/247-252 (sense paral·lel a EU-18), EU 262-267/252-257 (= EU-18 349-360), EU 267-273/257/263 (= EU-18 373-382), EU 274-283/263-271 (= EU-18 67-77) i EU 283-287/271-275 (sense paral·lel a EU-18). A part del canvi d'ordre d'aparició, en l'obra, dels diversos conjunts de pàgines, cal subratllar també la llibertat amb què l'autor re elabora les pàgines antigues (moltes de les quals, quant a llur literalitat, són almenys en part considerablement o àdhuc totalment transformades).
- 18 Del recull Durch die Wüste. Kritische Essays (Cassirer, Berlín 1923), n'hi ha edició moderna, reelaborada: Durch die Wüste. Frühe kritische Aufsätze, Suhrkamp (edition suhrkamp 74), Frankfurt am Main 1977, 148 pp. De la versió primigènia d'Esperit de la utopia, el recull n'incorporava en bona mesura la part cinquena (EU-18 238-270 i 319-332), sovint sense canviar el text, però a vegades (cfr. EU-18 238-243) amb una reelaboració total (cfr. Durch die Wüste, 1977, 77-86); tanmateix, algunes de les corresponents aportacions (com és ara el cas de les relatives a Bergson, Husserl o Hartmann: cfr. EU-18 249-267) no es troben ja en la moderna edició de Durch die Wüste, per tal com foren recollides a Herència d'aquesta època de forma molt reelaborada. En canvi, no han estat suprimides d'aquesta moderna edició d'A través del desert altres aportacions, de tema polític (cfr. Durch die Wüste, 1977, 9-19 i 30-55), que han estat incorporades al volum d'Escrips polítics de la GA.
- 19 Cfr. supra n. 16, on hem vist com la versió de 1923 recollia només una part de la massa poligacètica i dispersa cinquena part de l'edició primigènia d'Esperit de la utopia; i la recull, aquesta part parcial, tot integrant-la en el conjunt més important de "L'esquema de la qüestió inconstruïble". (quarta i sisena parts, respectivament, de les versions segona i primigènia de l'obra).
- 20 La trad. fr. inclou algunes breus notes, sempre interessants i d'agraciar.

- 21 L'obra de Lukács --com també el llibre de K. Korsch, Marxisme i filosofia-- apareix el mateix any en què Bloch reedita Esperit de la utopia, en segona versió. Hom ha dit que aquesta primera obra blochiana pot deure tant a Lukács com Història i consciència de classe a Bloch: ambdós pensadors, força amics aleshores, havien compartit en els anys anteriors estudi, recerca i diàleg filosòfics. Traduïda al castellà (G. Lukács, Historia y consciencia de clase, Grijalbo, Mèxic 1969 i M. 1975), l'obra ha estat reeditada en 2 volums (Orbis, B. 1985). Vegeu també, al respecte, infra n. 61.
- 22 Cfr. EU 347/335. Es tracta de la Nota final que Bloch afegeix el 1963 a l'obra en publicar-la en la GA; i el mateix dirà en la Nota equivalent afegida al volum de Thomas Münzer (TM 230).
- 23 En tractaren F. Engels (Der deutsche Bauernkrieg, Berlín 1850), A. Bebel (Der deutsche Bauernkrieg mit Berücksichtigung der hauptsächlichsten sozialen Bewegungen des Mittelalters, Braunschweig 1876) i F. Kautsky (Die Vorläufer des neuen Sozialismus, vol. I, Stuttgart 1913). També anteriors a l'obra de Bloch, i més concretament sobre el mateix Münzer, hi ha gué les monografies --d'inspiració marxista-- de V. Loewenberg (Thomas Münzer und die Lutherkamarilla, Mühlhausen 1912) i de M. Esch (Thomas Münzer und Lenin. Ein Beitrag zum vergleichenden Studium der Geschichte des Kommunismus, Colònia 1920). L'aportació de Bloch no es reduirà tanmateix a una comprensió polític-econòmica de Münzer, comuna a aquests autors.
- 24 L'atenció de Bloch a les manifestacions històriques del messianisme sòcio-polític i polític-religiós, així com a la seva configuració bíblico-cristiana, no és certament independent del fet que l'ambient familiar blochià fóra jueu.
- 25 L'"afinitat ideològica" entre Bloch i Rosa Luxemburg --figura que pot personalitzar aquella revolució del 1918-- resta palesa, per exemple, a Dret natural i dignitat humana, on hom cita la frase de Luxemburg "cap democràcia sense socialisme, cap socialisme sense democràcia" que Bloch féu tan seva i la repetí incansablement (cfr. DN 227-232/202-207); Bloch dedicaria a Rosa Luxemburg també la seva obra de 1975, Experimentum mundi. A tall de suggeriment estrictament personal, hom podria discernir una certa analogia --en la ment de Bloch-- entre Thomas Münzer (1490-1525) i Rosa Luxemburg (1871-1919), en el sentit que aquesta esdevindria una mena de versió laico-revolucionària del que havia estat aquell teòleg reformador; l'analogia no pot, tanmateix, es-tendre's en el sentit, per exemple, que per Bloch fóra Luxemburg respecte a Lenin el que Münzer havia estat respecte a Luter. En efecte: Bloch mai no criticarà Lenin, i en canvi es complau a ad

duir les crítiques que Múnzer fa del pare de la Reforma (al principi, bon amic seu); quant a això, vegeu TM 19s/21, 31/35, 32/36, 35-37/42s, 38s/45, 44-48/53-58 i 81/98.

26 Si hom vol caracteritzar la posició de Bloch respecte de la revolució leninista, no és com a posició crítica que podrà fer-ho (com tampoc no fou crítica la posició de Bloch envers Lenin), sinó que més aviat haurà de tipificar-la com a posició radicalment acrítica, incondicionalment entusiasta i fervorosa i, pel mateix, susceptible d'ésser definida com a "encís de la revolució", amb els perills que tot encís comporta (els mateixos que, per Bloch, comporta en Hegel l'"encís de l'anàmnese": cfr. infra n. 67); sobre l'existència i efectiva manifestació en Bloch d'aquests perills, cfr. també infra nn. 53, 56 i 76 (a part de la ja esmentada n. 67).

27 I en la mateixa obra de Lukács, Història i consciència de classe, no deixava tampoc d'insinuar-s'hi clarament la diversa comprensió i valoració que de l'utòpic --i, consegüentment, de la utopia múnzeriana-- tenien ambdós autors. Cfr., respecte d'això: Hartweg, "Thomas Múnzer", 1976, 212-215.

28 Cfr. TM 230 ("Nota final" afegida per l'autor en la GA i no inclosa, així, en la trad. cast., feta sobre l'edició anterior, de 1962, de l'obra).

29 Abdues versions, fetes sobre l'edició de 1962 (que no incloïa encara les ampliacions que l'autor faria en la GA), són, doncs, incompletes; tanmateix, són en certa manera més completes que l'original mateix alemany en virtut de llurs notes a peu de plana. Heus ací la referència de la trad. fr.: Thomas Múnzer, théologien de la révolution (trad., Maurice de Gandillac, amb notes originals del traductor), Julliard, P. 1964. Els passatges de l'edició de la GA que no han estat recollits ni en aquesta ni en la trad. cast. són els següents (entre parèntesis i en cursiva, número de línia de la pàgina): TM 158 (7-11), 165 (32-38), 166(18)-167(34), 168(34)-169(7), 175(21)-181 (cap. IV, 4) i 210(17)-225 (dels cinc apartats finals del cap. IV, 5).

30 En les notes, s'expliciten els llocs bíblics a què es fa referència en les citacions de Múnzer adduïdes per Bloch; sovint hi ha també indicacions crítiques sobre la interpretació blochiana de Múnzer o dels passatges bíblics en qüestió. D'aquí l'interès de moltes d'aquestes notes, que hom podria prendre com a punt de partida, per exemple, d'un ulterior estudi sobre la possible parcialitat de Bloch en l'ús dels textos múnzerians.

31 Cfr. respectivament TM 9/11 ("Com cal llegir-ho"), 11-15/12-17 ("Fonts, biografies i noves edicions") i 227-229/252-255 ("Cloenda, i la meitat del regne").

- 32 Cfr. TM 17-110/18-135 ("III. La vida de Thomas Münzer").
- 33 Cfr. TM 111-225/136-251 ("IV. Sentit de la predicació i la teologia münzerianes").
- 34 El títol de l'obra és, des de tots els punts de vista, del tot simptomàtic: es tracta de petjades, d'anar seguint per-tot arreu el més petit rastre, l'índici imprevisible de l'utòpic, de l'esperança i del vers-endavant. Només són, doncs, petjades. i, com a tals, mai no podem esperar que configurin cap sistema ordenat ni cap contingut temàtic classificables d'una manera precisa.
- 35 Cfr. Pe 61-72/45-64 (trad. fr., pp. 62-78): "Geist der sich erst bildet". Per la seva densitat sugeridora, així com per l'originalitat del seu contingut, aquest capítol encapçala precisament l'antologia de textos blochians, seleccionats i traduïts per nosaltres (i a les pàgines de la qual, en cursiva, hem remès aquí dalt): E. Bloch, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, B. 1985.
- 36 L'esmentat epígraf ("Motive des weissen Zauber": Pe 202-215/217-235) és tota una lliçó de saber treure el suc filosòfic de qualsevol tipus de dades: en aquest cas, un conte de Les mil i una nits. Tema no menys significatiu del tipus de petjades d'esperança i de futur oberts que Bloch segueix i recull en el llibre és, per posar-ne un sol exemple --de configuració, tanmateix, plurivalent--, el de la porta ("El tema de la porta": Pe 152-156/164-169), també configurable com a tema de la porta de sortida ("Petita porta de sortida": Pe 130s/137-139) o àdhuc com a tema de la separació ("Tema de la separació": Pe 72-78/78-86).
- 37 Cfr. Pe 10: nota que acompanya l'índex de l'obra; en aquest, d'altra banda, s'assenyalen amb asterisc tots els epígrafs afegits en l'edició definitiva. Tanmateix, els nous epígrafs --21, exactament, dels gairebé 90 que integren el llibre en la GA-- no ocupen sinó només unes 30 pàgines de les 220 que n'hi ha en total.
- 38 La reedició que, entrats ja els vuitantes, s'ha fet d'aquesta versió francesa no ha estat, tanmateix, ampliada d'acord amb l'edició original de la GA.
- 39 Sobre el concepte d'"herència" --com a concepte fonamental i subjacent en Hegel (en forma de l'aufheben, cor mateix --motor i nucli-- de la dialèctica) i com a categoria no menys fonamental en Bloch (incondicional defensor de l'herència cultural que, més enllà de materialismes economicistes i mecanicistes, hom ha de fer sempre seva)--, i en relació precisament a l'obra blochiana que recull en el seu mateix títol aquest concepte, cfr.: Opolka, "Héritage et réalisme", 1976, 80-91.

- 40 L'anomenat "debat sobre l'expressionisme", a la darrereria del trentes, en el qual Bloch s'enfrontà clarament amb el seu antic amic Lukács, s'origina justament a partir de la incorporació del poeta alemany expressionista Gottfried Benn al nazisme el 1933 i de la conclusió que en tregueren alguns marxistes ortodoxos que l'expressionisme abocava intrínsecament i necessària al feixisme (vegeu Opolka, "Héritage et réalisme", 1976, 80-91). La posició de Bloch cristal·litzà en escrits de 1937, 1938 i 1940 recollits a HE 255-263/236-244, 264-275/244-254 i 275-278/254-257 o en altres passatges dispersos: cfr. per exemple HE 223-225/206-208, o àdhuc l'aportació de 1931 recollida a EL 117-135 ("poesia en el buit"); més en general, sobre el concepte i la valoració blochians de l'"herència cultural", vegeu l'important cap. 43 d'El problema del materialisme: "L'ideal (Ideales) com a realitat material (das Materielle) transposada al cap de l'home, o els problemes d'una supraestructura ideològica (herència cultural)" (PM 381-438). Pel que fa a l'esmentat debat sobre l'expressionisme, n'és una obra clàssica el recull editat per H.J. Schmitt, Die Expressionismusdebatte. Materialien zu einer marxistischen Realismuskonzeption, Frankfurt am Main 1973.
- 41 Cfr. HE 104-160/95-146. L'estudi original, del 1932, no inclou l'actual apartat IV, del 1937 (incorporat per l'autor a l'edició definitiva de l'obra en la GA i que havia estat publicat en el seu temps en la revista moscovita Das Wort, 1937, nº 12, 54-73), a què farem referència més particular en la n. següent.
- 42 HE 126-152/116-138: "Zur Originalgeschichte des Dritten Reiches". N'hi ha trad. cast. (de Maria Nolla): "Aportaciones a la historia de los orígenes del Tercer Reich", en l'antologia editada per A. Neusüss, Utopía, Barral, B. 1971, 103-125.
- 43 De l'extremat i gairebé precoç olfacte antinazi de Bloch, n'és sens dubte testimoni atge eloqüent l'escrit "La força de Hitler" (HE 160-164/146-150), publicat l'abril de l'esmentat 1924 al nº 15 del Das Tage-Buch.
- 44 Vegeu sobretot la segona part del volum: "Asimultaneïtat i embriaguesa" (HE 43-204/37-187). Tanmateix, l'ombra del problema nazi plana al llarg de tota l'obra, fins i tot en aportacions relatives a temes específicament literaris, artístics, etc.
- 45 Sobre B. Brecht, cfr. HE 250-255/231-236 ("Un leninista de l'escenari", article publicat el 1938, i amb un epígraf de 1956, en morir el dramaturg), així com HE 230-232/213-215 ("A propòsit de L'òpera de tres penics", sobre la música que Kurt Weill havia posat a la peça brechtiana: un tema al qual Bloch tornarà en altres ocasions, com és ara a EL 392-396). Sobre M.

Heidegger, en canvi, cfr. HE 306-311/283-287; la radical crítica blochiana del filòsof existencialista es troba tanmateix en molts altres llocs de la GA, distribuïts per gairebé tots els volums. Semblant és la crítica que fa Bloch d'altres pensadors contemporanis (hom diria que gairebé de tots, llevat d'aquells que són marxistes o filomarxistes), com per exemple un Husserl (1859-1938), un Bergson (1859-1941), un Klages (1872-1956), un Spengler (1880-1936) o un Jaspers (1883-1969): cfr. HE 296-302/273-279, 351-358/324-330, 330-343/304-316, 318-329/294-303 i 311-316/287-292, respectivament.

46 Benjamin no podrà fugir als Estats Units, com podrà fer-ho el seu amic Bloch; i, per tal de no caure en mans dels nazis, se suïcidarà a Port-Bou el 1940, als quaranta-vuit anys; el 1928 havia publicat l'obra Sentit únic i el mateix any Bloch li dedicava les seves lloances en un escrit recollit després a HE 368-371/340-343 ("Forma de revista en la filosofia"). Pel que fa a l'obra del fantasiós i popular narrador Karl May (1842-1912), cal recordar que influí força en la joventut de la darrereria dels segle XIX; per tant, també en Bloch, el qual dedicà paraules de tot encomi a les novel·les d'aventures --plenes d'imaginació i d'utopia-- del novel·lista: cfr. HE 169-173/155-159 i 372-380/344-352 ("La carrabina de plata de Winnetou" --cèlebre personatge de May-- i "La salvació de Wagner per la novel·la del kolportage surrealista"; escrits, ambdós, corresponents a sengles articles del 1929). A propòsit de Benjamin i May cal afegir, tanmateix, que mai no deisen de sentir-se presents en l'obra blochiana Petjades (per la peculiar manera que el primer té de fer filosofia i pel gust que el segon palesa per tot allò que és fantasiós, respectivament).

47 Cfr. HE 5/6 ("A la meva estimada Karola Piotrkowska") i EP 5 ("A Karola, companya moral i camarada política"). Vegeu també SO 5/7 ("A la meva esposa Karola en agraïment pel seu fi del ajut").

48 A part els ja esmentats articles sobre el nazisme de 1937 (cfr. supra n. 41), l'article sobre Brecht de l'any següent (cfr. supra n. 45) i les tres aportacions de 1937, 1938 i 1940 sobre l'expressionisme (cfr. supra n. 40), és també datable com a posterior a 1935 --i, pel mateix, inclòs només en la reedició de l'obra en la GA-- l'escrit recollit a HE 80-86/73-79. "Complement" així mateix d'Herència d'aquesta època són també en bona part nombroses de les aportacions blochianes del volum d'Escrits polítics, que presentarem a continuació.

49 El traductor tingué l'encert d'incloure-hi il·lustradores i oportunes notes a peu de plana.

50 Així, per exemple, tots els escrits integrants de les quatre primeres parts del volum (EP 14-19, 20-86, 87-259 i 260-330, respectivament), corresponents als períodes 1911-1913, 1914-1930, 1932-1938 i 1938-1943; també s'hi remunta l'aportació recollida a EP 402-409, d'entre els escrits inclosos en la sisena i darrera part del volum (EP 375-483).

51 El 1935 i el 1949, respectivament.

52 Així s'esdevé amb tots els que integren la tercera part --d'altra banda, de bon tros la més extensa-- del volum: "Irrupció i infern nazis" (EP 87-259); d'altra banda, la part següent (EP 260-330: "El crepuscle dels déus durant l'època nazi"), relativa a l'exili nord-americà de Bloch --al llarg del qual aquest gairebé no publicà res, pel que fa a articles--, té també com a tema comú (almenys de fons) el del nacionalsocialisme.

53 La publicació del volum d'Escrits polítics en la GA comportava, en efecte, no només una selecció per part de l'autor dels articles publicats per ell en altres temps, sinó també una revisió --correcció, omissió, etc.-- molt intencionada de passatges diversos de la majoria dels articles recollits; i fins a a tal punt el sentit d'aquella selecció i d'aquesta correcció dels escrits era més que clar (eludir escrits, passatges o frases que palesaven una falta d'actitud crítica enfront de les limitacions, dels defectes i àdhuc de les aberracions del règim soviètic, sobretot stalinista) que al cap de tres anys de l'aparició del volum en qüestió V. Michels publicava un altre "volum" de clara intenció críticocorrectiva: E. Bloch, Vom Hasard zur Katastrophe. Politische Aufsätze aus den Jahren 1934-1939, Suhrkamp (edition suhrkamp n.º 534), Frankfurt am Main 1972, 450 pp. Es tractava d'una recopilació --feta per l'esmentat Michels-- dels articles que, sobre política, havia publicat Bloch en l'esmentat període (1934-1939) en llur mateixa versió original; de manera que hom podia comprovar els canvis (omissions, correccions, etc.) que hi havia fet l'autor en preparar llur publicació en la GA. Dels 68 articles recollits en la recopilació que ens ocupa, 26 no havien estat incorporats en el volum d'Escrits polítics. Pel que fa a les correccions i petites omissions dels articles incorporats en aquest volum, així com als problemes que això comporta --com a manipulació blochiana d'uns textos que podien resultar compromesos-- en relació al propi autor, vegeu el breu estudi d'O. Negt, "Ernst Bloch, der deutsche Philosoph der Oktoberrevolution. Ein politisches Nachwort", incorporat com a cloenda (i com a "epíleg polític") del mateix volum de recopilació (pp. 429-444).

54 Si hom prescindeix de les tres aportacions incloses a EF 80-115 i de les altres tres recollides a EF 144-169, les quals no són explícitament datades, però resten de fet situades entre articles i escrits del 1919 i dels anys vint-trenta, respectivament, aleshores són posteriors a 1959 únicament les aportacions incorporades a EF 72s, 345-355, 401-405 i 526-531. Pel que fa a l'època de Leipzig, hi corresponen --a part d'algunes altres, menors-- les aportacions recollides a EF 270-500 (llevat òbviament dels dos grups de pàgines suara esmentats: EF 345-355 i 401-405).

55 La dècada de 1949-1959.

56 Són particularment simptomàtiques respecte a això les dues aportacions incloses a EF 317-330 ("Universitat, veritat, llibertat") i EF 330-344 ("Opció partidista, en la ciència i en el món"), del 1955 i 1951, respectivament. Prou eloqüents són, així mateix, la lliçó inaugural de Bloch a Leipzig, el 1949 (EF 270-291/113-147: "Universitat, marxisme, filosofia"; de la seva trad. cat., que és nostra i a la qual hem fet la referència de paginació, parlarem infra n. 62) i l'article aparegut a Aufbau l'any següent: "Sobre l'estat actual de la filosofia" (EF 292-317; en el qual article l'autor ofereix una furibunda crítica --certament parcial i apassionada, àdhuc injusta i sovint gratuïta-- de la filosofia contemporània occidental que no li sembla assimilable marxianament). L'encís soviètico-socialista que sembla dominar Bloch en la primera meitat dels cinquantes només molt posteriorment esdevindrà desvirtuat de manera explícita, en nom de la utopia-concreta, pel mateix filòsof que hi havia incidit probablement en nom de la utopia-concreta... Hom haurà d'esperar, en efecte, el 1965 (cfr. EP 394) i el 1967 (cfr. EP 422 i 440), però sobretot el tràgic final de l'anomenada "primavera de Praga" (cfr. EP 377 i 430), perquè les crítiques blochianes a la no infreqüentment trista realització socialista de la utopia revolucionària esdevinguin inequívokes (i, per exemple, incloguin ja el fet d'anomenar Stalin juntament amb Hitler, Sibèria com a sinònim de camps de concentració, etc.).

57 Cfr. supra n. 53.

58 EF 74-189. Cal destacar-hi les aportacions (no datades): "De la història del (bivalent) concepte d'inconscient" (EF 86-115) i "Esperança, doble obscur en-si, admiració, incògnit central, cosa per a nosaltres" (EF 144-158).

59 EF 461-481 ("El problema de la separació engelsiana de 'mètode' i 'sistema' en Hegel") i EF 481-500 ("Hegel i la força del sistema"); aportacions, ambdues, del 1956. La segona correspon a la conferència de Bloch a Berlín en ocasió del 125 an

versari de la mort de Hegel. La primera, tanmateix, correspon a l'article de l'autor inclòs en el número monogràfic sobre Hegel de la Deutsche Zeitschrift für Philosophie la distribució del qual número de la revista fou finalment impedita per motius de censura (fet, aquest, que s'inscriu en el conjunt d'incidents entre el cercle blochià de Leipzig i l'ortodòxia del partit en el govern, a l'Alemanya Oriental, en els quals fets cristal·litzà la ruptura entre el poder comunista alemany i Bloch). També mereix especial menció, com els dos articles anteriors --ara, però, com a complement d'Herència d'aquesta època--, el comentari de Bloch a la seva pròpia obra del 1935, publicat en ocasió d'una recensió feta a Moscou el 1957 sobre aquesta mateixa (EF 31-53: "Observacions sobre Herència d'aquesta època").

60 Amb anterioritat a la publicació d'aquest article en la GA, n'aparegué una traducció (de Giancarlo Scorza; sobre el text primigeni de 1956) en l'antologia italiana: E. Bloch, Dialettica e speranza, Vallecchi, Firenze 1967, 39-61: "Sulla distinzione del 'metodo' di Hegel dal 'sistema', e alcune conseguenze". Les úniques diferències considerables (n'hi havia d'altres, com la del mateix títol, que són irrellevants) entre aquesta versió italiana i el text alemany de l'edició definitiva (del 1969) es troben en el terç final d'EF 478, així com també en els dos primers terços d'EF 479 (en la trad. it. citada, p. 58, el passatge es troba molt menys ampliat), i en les deu darreres línies de l'esmentada versió italiana (p. 61), omeses a EF 481.

61 Inclòs també (com els esmentats articles sobre Hegel i la discussió sobre la validesa o no validesa del seu sistema) en la darrera part del volum (intitulada "L'obert en el real. Col·loquis marxistes": EF 412-627), l'escrit "Aktualität und Utopie. Zu Lukács Geschichte und Klassenbewusstsein", del mateix 1923 (EF 598-621) ha estat traduït (per Laura Boella) en l'antologia italiana (preparada per la mateixa): E. Bloch, A. Debordin, J. Réval, L. Rudas, Intelletuali e coscienza di classe. Il dibattito su Lukács 1923-1924, Feltrinelli, Milano 1977, 148-167: "Attualità e utopia. Storia e coscienza di classe di Lukács".

62 "Universität, Marxismus, Philosophie" (EF 271-291/113-147). L'aportació (traduïda per Joan Leita) ha estat inclosa en la nostra antologia: E. Bloch, L'arc utopia-matèria i altres escrits, Laia, B. 1985 (a la paginació de la qual hem remès).

63 E. Bloch, El pensamiento de Hegel, F.C.E., Mèxic 1949, 4: "Esta obra", hi advertia l'editor, "se ha traducido directamente del original inédito. Su título en alemán es Die Selbsterkenntnis. Erläuterungen zu Hegel".

64 E. Bloch, "Die Selbsterkenntnis. (Aus Erläuterungen zu Hegel)": Sinn und Form 1 (1949), fascicle 3, 5-36. El darrer capítol duia aleshores el núm. XXI (com en la trad. castellana del mateix any).

65 Només podem fer conjectures. Fóra possible que la revista Sinn und Form posés pegues a Bloch a l'hora de la publicació del seu estudi hegelian i que l'autor decidís revisar-ne el text; bé que fóra encara més senzill pensar que el motiu de la no publicació íntegra de l'estudi en la seva primera i originària versió degué ésser la seva extensió (val a dir, tanmateix, que el conjunt dels cinc primers i del darrer capítols o epígrafs de l'obra resulta prou estrany!). Però també fóra possible que Bloch hagués decidit ja de reelaborar el seu estudi hegelian, i que hagués deixat publicar-ne sols una part en l'esmentada revista, a tall de propaganda o preparació prèvia (com farà també, per exemple, amb diversos dels capítols d'El principi esperança; cfr. sobre això, infra n. 75).

66 E. Bloch, Subjekt-Objekt. Erläuterungen zu Hegel, Aufbau, Berlín (Oriental) 1951. En aquesta nova versió, i més enllà dels nombrosos canvis (correccions, omissions o afegits) experimentats al text, els 21 capítols de la primera versió es convertiren en 24; n'hi havia dos de nous (els capítols 6 i 20) i un dels altres antics capítols havia estat desglossat en dos (els actuals 18 i 19).

67 SO 473-488/439-451: "Hegel i l'anamnesi; contra l'encís de l'anamnesi" (c. 23). Bloch hi fa la més radical crítica se va de Hegel pel caràcter primordialment i bàsicament contempla tivo-interpretatiu del pensament (el qual pensament, com l'òli ba de Minerva, sols aixeca el vol al capvespre, sols es diri geix vers al real quan aquest ja s'ha esdevingut, quan res ja no es pot fer per canviar-lo), caràcter que correspon a la ma nera d'entendre la realitat per part de Plató (el real és, per a ell, només l'esdevingut i ja fet, l'etern i immutable, obje cte de l'anamnesi o rememoració). Cal remarcar que la gràfica imatge amb què Bloch es refereix críticament a Hegel (com a sotmès a "encís") ha estat adoptada per nosaltres més amunt per apuntar també una crítica al mateix Bloch (en víctima, tam bé, d'un encís: de l'encís, aquesta vegada, no de l'anamnesi, sinó de la revolució soviètica; cfr. supra n. 56).

68 Vegeu l'acurat comentari que en férem en aparèixer: Udina, "Al voltant de Hegel", 1984, 165-171. En ell consignàvem tant els valors com els límits d'aquesta traducció, contras tant-la amb la modèlica versió francesa (de Maurice de Gandillac): E. Bloch, Sujet-objet. Éclaircissements sur Hegel, Gallimard, P. 1977, 500 pp.

69 Cfr. Udina, "Al voltant de Hegel", 1984, 166s (i nn. 12-13).

70 Cfr. SO 17-56/17-55 (c. 7): "Der Zugang". Hi ha dos breus epígrafs o capítols introductoris, seguits d'uns altres dos sobre el llenguatge hegelian (la defensa del qual per Bloch

sona a autojustificació, per la dificultat que té també el propi llenguatge blochià: cfr. SO 18-32/21-33, cc. 3-4) i uns altres dos sobre el nucli doctrinal i sobre les obres de Hegel.

71 Cfr. SO 57-376/57-349: "Die Philosophie" (cc. 7-17). Després d'un primer capítol (el més extens) sobre la Fenomenologia de l'esperit (c. 7), Bloch sotmet a examen el tarannà --empíric, bé que mai no empiricista-- i el mètode, dialèctic, hegelians (SO 109-120/104-115 i 121-154/116-146: cc. 8 i 9), així com la resta de les gran obres de Hegel, des de la Lògica (c. 10) fins a la història de la filosofia (c. 17: SO 349-376/325-349), tot passant per l'Enciclopèdia (c. 11: SO 179-202/168-189), per la filosofia de la natura (c. 12) i per la de la història universal (c. 13: SO 226-244/212-227), per la Filosofia del dret (c. 14), per la filosofia de l'art, o estètica (c. 15: SO 274-313/256-291), i per la filosofia de la religió (c. 16). Com en la majoria dels epígrafs o capítols del llibre, en tots els d'aquesta part hi ha sempre un apartat final amb una selecció de textos de l'obra de què es tracta o íntimament relacionats amb ella.

72 Cfr. SO 377-520/351-481: "Die Aufhebung" (cc. 18-25). Després de Hegel, hom arriba --amb Kierkegaard, Schelling i sobretot Feuerbach-- a Marx (c. 18) la crítica del qual sobre el caràcter idealista de la dialèctica hegeliana (c. 19: SO 408-418/380-389) no impedeix Bloch de descobrir en Hegel un "criptomaterialisme" (c. 20); segueix un confrontament de Hegel i Kant, on cadascú té com a virtut el que és limitació de l'altre, i viceversa (c. 21: SO 441-453/409-419), així com la defensa blochiana de la sistematicitat com a caràcter essencial del filosofar, bé que d'una sistematicitat "oberta" (c. 22), en oposició a la sistematicitat "tancada" les arrels de la qual en Hegel es troben en el seu "encís de l'anamnesi" (c. 23: SO 473-488/439-451), de què ja hem parlat (supra n. 67); hom conclou amb la proclama de la profunditat i de l'utòpic, de l'autoidentitat i del genuí, com a objectiu latent ja en Hegel (c. 24) i com a possibilitat mediada ja concretament a partir de Marx (c. 25: SO 483-492/473-481). "Dialèctica i esperança" és el títol d'aquest capítol final, i ens diu ja prou clarament que és Bloch el qui en el fons interpreta tant Hegel a través de Marx com Marx a través de Hegel, o àdhuc a través --com també ha estat dit-- de Fichte o de Schelling: és a dir, Bloch reinterpreta el materialisme marxista passant-lo de nou pel filtre de l'idealisme.

73 L'obra de Georg Lukács, Der junge Hegel und die Probleme der kapitalistischen Gesellschaft (traduïda en la seva edició d'Aufbau, Berlín 1954, per Manuel Sacristán al castellà: El joven Hegel y los problemas de la sociedad capitalista, Grijalbo,

Mèxic 1963, 552 pp.) fou publicada el 1948, bé que estava lles-
ta des del 1938; Bloch s'hi refereix críticament a SO 51s/51s
per l'extremisme de l'actitud des de la qual Lukács interpreta
Hegel (del qual fa un revolucionari i àdhuc un marxista avant
la lettre). Més moderada, bé que també massa inclinada a sub-
ratllar tot el que en Hegel porti cap a Marx, és la interpreta-
ció hegeliana que ofereix Herbert Marcuse a Reason and revolu-
tion. Hegel and the rise of social theory (1a ed., 1941; 2a,
1954), obra traduïda al castellà (per Julieta Fombona i Fran-
cisco Rubio): Razón y revolución. Hegel y el surgimiento de la
teoría social, Alianza Editorial (libro de bolsillo 292), M.
1971, 444 pp. Si hom volgués situar aquests dos autors a l'es-
querra de Bloch, pel que fa a la radicalitat i tendenciositat
marxista de llur interpretació de Hegel, hom podia també situar
a la dreta blochiana l'obra de Roger Garaudy, Dieu est mort. Étude
sur Hegel, P.U.F., P. 1962, 436 pp.; a més de la trad. ale-
manya, se'n féu trad. cast. (d'A. Llanos): Dios ha muerto. Es-
tudio sobre Hegel, Buenos Aires 1973 (com també hi ha trad.
cast. de la versió abreujada que de l'obra oferí el mateix Ga-
raudy: La pensée de Hegel, Bordas, P. 1967, 208 pp.).

74 Gairebé citem, ací, Valls, Del yo al nosotros, 1971, 404. Ra-
mon Valls i Plana, si no anem equivocats, fou el primer entre
nosaltres a destacar la diferència entre Bloch i la majoria dels
altres neomarxistes, els quals pretenien fer una obra o un estu-
di sobre Hegel, però que no feien sinó dir-se ells mateixos a
propòsit i com al voltant de Hegel; cfr. el nostre ja esmentat
article: Udina, "Al voltant de Hegel", 1984, 165s (i nn. 3-6),
on no sols citàvem el passatge sencer de Valls i traduïem SO 11/
11 i 13, sinó que alhora ampliàvem el sentit del mateix enunciat
blochià com a propi de qualsevol filòsof que fa autèntica histò-
ria filosòfica de la filosofia (sobre el tema tornarem més enda-
vant, a propòsit del volum d'Intermons en la història de la fi-
losofia: cfr. infra n. 118). Potser pugui semblar un xic estirat
treure tant de suc d'una distinció terminològica com és ara la
de zu i über, però el mateix Bloch intitulava la tercera part
del seu llibre hegelian "Die Aufhebung", amb la qual cosa no per-
met equívocs sobre la perspectiva i la intenció de l'autor res-
pecte de Hegel: superar-lo, anar més enllà d'ell mateix, reinter-
pretar-lo. I és per això que el traductor francès --d'altra ban-
da tan lloat per nosaltres-- no ha sabut fer justícia al títol
mateix del llibre blochià en traduir l'Erläuterungen zu Hegel
pel fàcil "éclaircissements sur Hegel" (els traductors caste-
llans han defugit el problema en mantenir com a subtítol l'an-
tic títol de la primigènia traducció de l'obra per W. Rocas, el
1949); en tot cas, l'Erläuterungen, com també l'éclaircissements,
tampoc no permeten equívocs...

75 Cfr. PE IV/I, VII.

- 76 L'edició de Berlín Oriental, d'Aufbau, es divideix de la següent manera: vol. I (1954): parts I-II, cc. 1-22; vol. II (1955): parts III-IV, cc. 23-42; i vol. III (1959): part V, cc. 43-55. Divergeix, d'altra banda, de la GA en alguns passatges. Tanmateix, es tracta generalment de diferències consistents en correccions o omissions per part de l'edició frankfurtesa de frases o de paraules soles; i en alguns d'aquests canvis hom pot observar el mateix que indicàvem (supra nn, 53 i 56) a propòsit dels escrits polítics blochians. Menció també especial mereix aquí l'edició extraordinària que de l'obra féu la mateixa editorial frankfurtesa: E. Bloch, Das Prinzip Hoffnung (Wissenschaftliche Sonderausgabe in drei Bänden), Suhrkamp, Frankfurt am Main 1967, 1658 pp, en tres toms.
- 77 Sobretot les dificultats s'agreujaren en relació al tercer dels volums, que només aparegué quan l'obra sencera era publicada en la GA de Frankfurt del Main. Hom no pot verificar tanmateix si aquestes dificultats havien ja sorgit en relació als dos primers volums de l'edició berlinesa; en cas que la resposta fóra afirmativa, aleshores hom podria interpretar com a pressió indirecta feta sobre els editors el fet que Bloch anés publicant en forma d'articles diversos capítols solts de l'obra. Sembla, però, més aviat que una tal publicació no tenia caràcter de pressió, sinó de simple anticipació: a mesura que Bloch considerava ja llest del tot un capítol de la seva immensa obra el publicava com a article. Així, del 1949 al 1951 apareixen en la revista Sinn und Form, un cada any, els futurs capítols 40, 39 i 14, respectivament, d'El principi esperança; després les publicacions proseguiren, ara tanmateix en la revista creada pel mateix Bloch i els seus deixebles, Deutsche Zeitschrift für Philosophie: el 1953, els cc. 18, 19, 20 i 21; el 1954, els cc. 16 i 48.
- 78 És el mateix Bloch qui insisteix a servir-se de noms trets del llatí, junt amb llurs equivalents genuïnament germànics (das Novum - das Neue; das Ultimatum - das Letzte; das Utopicum - das Utopische; etc.) per denominar aquella innominable realitat darrera i primera, essencial i fonamental (per dir-ho així: el pur i absolut encara-no) de l'utòpic. I és en fidelitat a una tal insistència blochiana que hem cregut possible traduir el terme, de sentit equivalent, de das Ueberhaupt pel de summum, com a versió la menys qüestionable que hem trobat (Ueberhaupt tant pot traduir-se per "simplement" com per "generalment", i àdhuc pot deixar-se de traduir com a vocable adverbial sense significat particular en la frase). D'altra banda, no és només aquesta "debilitat" blochiana per l'ús de barbarismes llatins el que pot excusar-nos de referir-nos a El principi esperança en termes de "summa" o de "catedral"; ho excusen i fins i tot ho exigeixen tant el contingut i el tarannà mateix

de l'obra com aquella que degué ésser la intenció blochiana en l'ús d'aquests barbarismes: la intenció, i alhora la necessitat, de fer entendre que sota aquells termes hom vol designar quelcom que no és adequable al que llurs equivalents en alemany signifiquen habitualment i potser poden en absolut significar... Sembla com si Bloch volgués posar, com a fons, ressonàncies de música gregoriana en servir-se de tant llatínisme sempre que volia parlar de la dimensió darrera del real.

79 PE 49-391/I,47-334: "La consciència anticipadora". Hom pot dir, en efecte, que els capítols 17 i 18 de l'obra (i d'aquesta segona part seva) relatius a les esmentades categories de possibilitat, horitzó, front i realització (PE 224-258/I,187-217 i 258-288/217-243) són tan encara més decisius que el capítol següent, referent a les Onze tesis de Marx sobre Feuerbach (c. 19: PE 288-334/I,243-283), interpretat per molts com a exponent de la darrera pauta interpretativa de la filosofia tota de Bloch. Precisament per la importància que atribuïm a un capítol com el 17, varem incloure aquest en la nostra antologia: Bloch, L'arc utopia-matèria, 1985, 149-206.

80 PE 1-18/I,XI-XXVIII. Aquest pròleg, en la seva concisió, és sens dubte una petita joia literària i filosòfica, i dona el to per entendre tota l'obra.

81 PE 19-45/I,1-25 (cc. 1-8).

82 PE 47-391/27-334 (cc. 9-22). A part dels capítols 17 ("El món en què la fantasia utòpica té un correlat. Possibilitat real: les categories "front", novum i ultimum, i l'horitzó"), 18 ("Els estrats de la categoria possibilitat") i 19 ("Transformació del món, o les Onze tesis de Marx sobre Feuerbach") ja esmentats (supra n. 79), cal destacar d'aquesta part, també, els cc. 13-15 (cfr. respectivament PE 71-86/I,50-63, 86-128/I,63-102 i 129-203/I,102-169): "La limitació històrica de tots els impulsos fonamentals; diverses situacions d'interès propi; afectes saturats i de l'espera"; "Distinció fonamental entre somnis diürns i nocturns. Satisfacció de desigs, encoberta i antiga, en el somni nocturn; satisfacció de desigs, fabuladora i anticipadora, en les fantasies diürnes"; i "Descobriment de l'encara-no-conscient, o un a punta de dia vers endavant. L'encara-no-conscient com a nova classe de consciència i com a classe de consciència del nou: joventut, èpoques de transició, productivitat. Concepte de funció utòpica: la relació d'aquesta amb l'interès, la ideologia, els arquetipus, els ideals i els símbols-alegories". Igualment mereix particular menció, com a síntesi del conjunt, el c. 20 (PE 334-368/I,283-313): "Compendi.- El tarannà d'anticipació i els seus pols: obscur instant, oberta adequació" (en el títol d'un dels més importants apartats d'aquest capítol, tanmateix,

la trad cast. --I,302-- té un greu error: en comptes de "La nada en el origen...", ha de dir "El no en el origen").

83 PE 393-519/I,345-449 (cc. 23-32). No tan breu com la primera part, però de caràcter semblant, l'autor hi fa una presentació fenomenològica, no de l'ésser humà en les seves diverses situacions i etapes existencials com a altres tants signes de desig i d'anticipació utòpica --com feia en aquella primera part--, sinó del fet cultural: des del teatre quotidià --el mirall i el vestit (cc. 23-25)-- i la mascarada --la disfressa, el gangsterisme, el ku-klux-klan (c. 26: PE 401-409/I,343-350)-- fins al teatre d'escenari, del gènere que sigui (cc. 30-31; PE 478-500/I,413-432 i 500-512/I,432-443), sense oblidar la fira, el circ o les faules (c. 27), la novel·lística (c. 28: PE 429-456/I,368-393) ni el ball, la pantomima o el cinema (c. 29); i amb el benentès que el que hom sempre desitja és un happy end (c. 32).

84 PE 521-1086/II,7-512. D'aquesta colossal part IV és sens dubte el capítol més conegut l'intitulat "Llibertat i ordre. Panoràmica de les utopies socials" (PE 547-729/II,33-194: c. 36), publicat ja com a llibre als Estats Units el 1946. Però a part dels dos breus capítols inicials, introductoris, tots els capítols d'aquesta part tenen el mateix tema: la història de les utopies. Bloch, en efecte, fa un ampli i reiteratiu recorregut no només per les esmentades utopies socials (c. 36), sinó també per les utopies mèdiques (c. 35), tècniques (c. 37) i arquitectòniques (c. 38: PE 819-872/II,273-322), així com per les utopies geogràfiques --paradís, Sant Grial, terra del Prest Joan, etc. (c. 39)-- i paisatgístiques: tant del "paisatge desideratiu representat en la pintura, l'òpera i la literatura" (c. 40: PE 929-981/II,373-419), com del "paisatge desideratiu d'una sa-viesa sub specie de l'eternitat i del procés" (c. 41); finalment, fa el recorregut per les utopies del nostre món quotidià, com és ara "la jornada de vuit hores, mon en pau, temps lliure i oci" (c. 42: PE 1039-1086/II,470-512).

85 PE 1087-1628/III,3-501 (cc. 43-55). Hi ha un primer grup, el dels quatre o cinc primers capítols d'aquesta part que hom podria considerar (cfr. infra n. 86) de caràcter fenomenològic, equivalent al de les parts I i III (cfr. supra n. 83). La resta de capítols --els grans capítols d'aquesta darrera part-- pot considerar-se com un conjunt (gegantí, bé que alhora --com sempre en Bloch-- molt poc geomètric o rodó) d'aproximacions als més fonamentals aspectes o moments de la recerca històrico-cultural humana d'una identitat (segons enuncia el subtítol de la part), en sengles tractaments concèntrico-sintètics (cfr. infra n. 168). La primera aproximació fóra de tipus literari, i fonamentalment goethià: es tracta dels cc. 48-50 (s'hi podria afegir el c. 47, com a introductori, si hom decidís excloure'l de l'esmentat primer grup de capítols fenomenològics;

s'intitula "Paradigmes dels ritmes volitius i de contemplació, de la solitud i de l'amistat, de l'individu i de la comunitat", i, malgrat les referències literàries, és un capítol que s'entén millor com a cloenda d'un conjunt fenomenològic sobre el sentit de l'home i la història: és a dir, de l'home en societat. Cfr. PE 1103-1143/III, 25-61: c. 47). Centrada en Goethe, doncs, aquesta primera aproximació literària parteix del gran clàssic alemany en la seva joventut i vincula diversos dels seus personatges literaris a Shakespeare i l'Ariel de La tempesta (c. 48); arrela després en la gran figura de Faust, i la vincula no només de nou a Shakespeare, sinó també a Ulisses i, sobretot, a la Fenomenologia de l'esperit de Hegel (c. 49: PE 1175-1214/III, 90-125), tema aquest --el de Faust i Hegel-- que Bloch es complaurà a tornar a tractar en altres llocs (cfr. infra n. 129); i acaba amb la vinculació entre el Faust i El Quixot (c. 50), aprofitant com a material de base una part de la versió originària d'Esperit de la utopia (cfr. supra n. 12). I és precisament mitjançant el leitmotiv que presideix el títol dels dos darrers cc. 49-50 ("traspàs de límits": GrenzÜberschreitung) que Bloch prepara el trànsit al següent capítol i a la següent segona aproximació seva al tema de la identitat; ara, sota l'aspecte o com a moment de realització musical: "Traspàs (Überschreitung) i món humà de la més gran intensitat, en la música" (c. 51: PE 1243-1297/III, 152-201), capítol al tema del qual hem fet ja àmplia referència més amunt (cfr. supra n. 14). Les darreres tres altres grans aproximacions blochianes a la recerca utòpica d'identitat, que ocupen els corresponents tres següents capítols, guarden una certa interrelació temàtica: es tracta, en primer lloc, de la recerca d'esperança més enllà de la mort (c. 52: "Identitat [Selbst] i llum funerari, o imatges d'esperança contra la força de la més dura no-utopia: la mort"); en segon lloc, s'interpreta la dimensió religiosa dels homes --particularment en la seva configuració bíblica i cristiana, bé que no exclusivament-- com a tòpos d'irrupció de la utòpica conjunció entre ateisme i expectativa creient de salvació (c. 53: PE 1392-1550/III, 288-431), en un colossal capítol que, pel seu contingut i àdhuc pel seu mateix títol ("Creixent irrupció humana en el misteri religiós --mite astral, èxode, regne--; ateisme, i la utopia del regne"), és una mena d'anticipació del que serà el futur volum d'Ateisme en el cristianisme; en tercer lloc i finalment, s'aprofundeix en "el darrer contingut de desig i el bé suprem" (c. 54). Amb la qual cosa l'autor pot ja tancar la seva obra amb la corresponent exaltació final de l'aportació que en el camí de l'esperança i de la utopia concreta significa Karl Marx (c. 55: PE 1602-1628/III, 477-501): "Karl Marx i la humanitat; matèria de l'esperança" (un capítol equivalent al darrer de Subjecte-objecte).

86 No ha de sorprendre la indecisió de si són els quatre o cinc primers capítols els agrupables dins d'aquesta caracterització fenomenològica. Mai no és en Bloch quadriculada ni acabada-

ment definida l'ordenació o estructuració d'epígrafs o capítols, ni àdhuc de parts o grans apartats de les seves obres. Al principi de la n. anterior, a propòsit del c. 47, ja hem apuntat els indicis que fan assimilable aquest capítol (el cinquè capítol del que fóra grup inicial fenomenològic) als altres quatre, per bé que tampoc no hi hem volgut excloure la possibilitat contrària.

87 "Polèmic" i "confessional", diem, en tant que en cada cas --parts II, IV i gran conjunt final de la part V-- hi ha una confrontació concreta i alhora Bloch segueix una clara pauta doctrinal (vigent almenys de manera oficial, per bé que potser no tan efectiva en el fons). Així, per exemple, la fonamentació ontico-antropològica de l'esperança (en la part II) comporta un confrontament amb Freud, la seva escola i la seva interpretació dels somnis (cfr. PE 55-128/I,35-102: cc. 12-14), interpretació a què l'autor contraposarà la seva pròpia (PE 129-203/I,102-169: c. 15); i alhora està supeditada, com a tal fonamentació, a la voluntat d'ésser fidel a la consigna marxiana de les Onze tesis sobre Feuerbach (PE 288-334/I,243-283: c. 19). I el mateix podem discernir en relació tant de l'hermenèutica sòcio-històrica de les utopies (en la part IV) com de la reinterpretació meta-religiosa de l'escatològic (als darrers grans capítols de la part V). Bé que, ara, ambdós aspectes --polèmic i confessional-- es troben barrejats (i no és, doncs, possible cap assignació concreta de pàgines o capítols en un o altre aspecte), és palès que Bloch hi confronta, d'una banda, les diverses configuracions històrico-culturals de l'utòpic --i entre elles, sobretot, les de les utopies socials (c. 36)--, així com les contraposades i sovint contradictòries representacions de la recerca de la identitat --una identitat anticipada musicalment (c. 51) i que lluita contra la mort (c. 52) de manera religiosa (c. 53) o filosòfica (c. 54)--, representacions enteses com a respostes a les darreres qüestions (i la corresponent confrontació pot tipificar-se en relació tant a les utopies "abstractes" --en el fons, pre-marxianes-- com a l'escatologia bíblico-cristiana, en tant que prototipus de tota religió); i, d'altra banda, Bloch hi insisteix a afirmar la seva fidelitat a Marx i Lenin (vegeu, per exemple, PE 723-729/II,189-194 i 1053-1062/II,483-491: apartats dels cc. 36 i 42; pel que fa a la part IV), en els quals hi ha l'autèntic fonament --i àdhuc realització-- d'una veritable utopia/esperança concreta (vegeu, així mateix, PE 1602-1628/III,477-501: c. 55; pel que fa al gran conjunt final de la part V. I àdhuc, si hom vol, vegeu PE 1135-1143/III,54-61: final del c. 47).

88 Per qüestions darreres entenem el que poc abans (supra n. 85) anomenàvem recerca utòpica de la identitat o, en termes del mateix Bloch, darrer contingut de desig (letzter Wunschinhalt); qüestions, recerca o contingut que Bloch estudia o inter-

preta --en aproximacions concèntrica-sintètiques, com en progressius cercles d'aprofundiment-- en llurs manifestacions històrico-culturals més significatives: la literatura prometeico-faustiana o utòpico-quixotesca (cc. 48-50), la música --com a art la més utòpica de totes les arts (c. 51)--, els mitologúmens d'ultra tomba (c. 52), els misteris de les religions (c. 53) o la suprema especulació filosòfico-sapiencial (c. 54).

89 Vegeu, tanmateix, infra nn. 145, 148 i 150-151, on seran especificats els llocs i temes d'El principi esperança relacionats amb el contingut d'altres volums de la GA (concretament, d'Escrites literaris i d'Ateisme en el cristianisme).

90 No exempta d'errors --no tots reduïbles a errades d'impressió--, la trad. cast. ha volgut ésser massa literal, amb la qual cosa no només pateix l'idioma (no cal dir, l'estil), sinó que a vegades resulta també fosc el sentit (en alemany més clar, atès, per exemple, el joc dels casos). En aquest sentit volem fer esment de la trad. fr.: E. Bloch, Le principe espérance (trad., Françoise Wuilmart), Gallimard, P. 1976 (vol. I: parts I-III), 538 pp., i 1982 (vol. II: part IV), 580 pp. (el vol. III, amb la part V, segueix encara sense haver aparegut). A diferència d'altres versions dels corresponents volums traduïts de la GA, aquesta no té pràcticament notes (llevat de les d'indicació de: "en français dans le texte"), les quals foren objecte d'agraïment --com també ho foren en la trad. cast. que, per sistema, no n'inclou ni una--; tanmateix, en el primer volum, publicat encara en vida de Bloch, hi ha un parell d'afegitons, recomanats pel mateix autor (corresponents ambdós al "pròleg" de l'obra: cfr. trad. cit., I, pp. 17 i 26): com a explicitació del que, per Bloch, significa la decisiva categoria-imatge de "pàtria" o "llar" (Heimat), hom precisa que es tracta d'"el lloc de la identitat amb si mateix i amb les coses". En qualsevol cas, és d'agraïr sens dubte la llibertat del circumloqui i la perífrasi francesos per no perdre el sentit exacte de l'original, literalment intradueïble a vegades. Inicialment la versió francesa començà d'aparèixer abans que la castellana --i, com aquesta, mantenia la mateixa divisió de volums--, però el traductor castellà aviat l'avançà. No podem dir si la ja excessiva lentitud de la publicació de la versió francesa compensa les limitacions i errades que la rapidesa de la castellana comporta.

91 D'aquí la dificultat marxiana a acceptar el dret (i, encara més, el dret natural) com a dimensió revolucionàriament i progressistament aprofitable. I és per això que Bloch dedica a la qüestió tot el c. 20 de la seva obra, intítulat: "Reserva marxista respecte del dret i respecte també del dret natural; el problema d'una quinta essència sense classes del "dempeus" en el dret natural" (DN 206-238/184-212).

- 92 Valgui, en tot cas, l'expressió --i les seves connotacions-- per a subratllar que l'aportació de Bloch resta lluny d'esser un estudi legal, fet des de perspectives i interessos propis dels homes del dret. Bloch és sempre filòsof, i filosòfic és sempre el seu interès, com filosòfiques són la seva perspectiva i la seva intenció.
- 93 A part dels tres capítols introductoris, el volum comença amb la filosofia antiga (NR 20-37/9-26; cc. 4-6) i, després d'abordar el ja esmentat problema de la relació dret-marxisme (DN 206-238/184-212: c. 21) i de referir-se alhora a les qüestions del dret subjectiu i objectiu (DN 238-259/213-232: c. 21)) i del dret i la moral (DN 270-276/233-247: c. 22), planteja en els seus darrers tres capítols sengles temes els denominador comú dels quals fóra el plantejament de la qüestió de les relacions estructura-individu: "Dret penal, tragèdia i la veritable negociació del delict", "Origen de l'estat, dret públic, arcana dominationis i llur contrari" i "El déu estatalitzat i el dret a la comunitat" (DN 276-299/248-269, 299-310/270-279 i 310-314/280-284: cc. 23-25).
- 94 DN 38-151/27-133 (cc. 7-17). Tomàs d'Aquino i la Reforma, dret natural relatiu i idealització del mateix (cc. 7-8); Althusius, Hobbes i Grotius, reacionalització del dret natural (cc. 9-10); el contracte social rousseauià o l'a priori kantiano-fichteà, com a noves maneres de fomentació del dret (cc. 11-12); heus ací els successius temes del recorregut blocchià sobre la història del dret, els seus problemes i les seves virtualitats utòpiques. Completen la sèrie, entre altres, el tema de la llei positiva (c. 13) i el de la fonamentació schellingiana del dret i els seus ulteriors desenvolupaments (c. 14); segueix la presentació de la destacada figura de Bachofen (1815-1887) i del tema Gea-Themis (cc. 15-16), així com la de la figura --anterior, no menys influent i ambigua-- de Hegel (c. 17).
- 95 DN 151-206/134-183 (cc. 18-19). Obviament, el lema de la Revolució francesa porta l'autor al tema mateix dels marxisme (objecte del c.20).
- 96 DN 315-356/285-321 (c. 26). Christian Thomasius, ein deutscher Gelehrter ohne Misere (C. Th., un lletraferit alemany sense misèria) fou publicat per Aufbau (Berlín Oriental). La inclusió del llibre com a apèndix del volum temàtic corresponent és equivalent a la inclusió d'Avicenna i l'esquerra aristotèlica en el volum d'El problema del materialisme (cfr. infra n. 103).
- 97 La trad. cast. de Felipe González Vicén de Derecho natural y dignidad humana és potser per això més aconseguida que no la d'El principio esperanza (cfr. supra n. 90). En qualsevol

cas, ambdues versions foren acabades simultàniament i el volum de feina que comporten sols podia fer-ho un traductor que disposés de coneixements i temps, com en disposava un catedràtic jubilat.

- 98 Com sempre, els traductors francesos (Denis Authier i Jean Lacoste) de Droit naturel et dignité humaine (Payot, P. 1976, 330 pp.) no sols fan més intel·ligible, mitjançant perífrasis i altres recursos, ell críptic i a vegades fosc estil blochià, sinó que alhora hi afegeixen notes a peu de plana, prou útils en àmbits culturals diversos de l'alemany o a lectors no particularment iniciats en qüestions de dret. El traductor castellà, amb els seus coneixements, podia haver fet una tasca equivalent encara més completa.
- 99 MP 6.
- 100 MP 32-131: "Primer curs. Les doctrines del singular i universal, en llur relació al tema de la matèria".
- 101 MP 132-315: "Segon curs. Les doctrines de la matèria i els indicis de la finalitat i del caràcter d'obertura d'aquesta".
- 102 Cfr. MP 21-23 (cc. 1-2) i 24-31 (cc. 3-6), pel que fa als apartats introductoris; i MP 316-376 ("Al voltant dels corrents fred i càlid en les representacions de la natura": cc. 37-40) i 377-478 ("Al voltant de la relació ésser - consciència: objectiu i novum en el materialisme especulatiu": cc. 41-47), pel que fa als dos conjunts finals.
- 103 MP 479-546. N'hi ha trad. cast.: Avicena y la izquierda aristotélica (trad., Jorge Deike Robles), Ciencia Nueva, M. 1966, 117 pp. L'escrit fou publicat com a llibre al Berlín Oriental amb ocasió del centenari (segons la cronologia àrab) de la mort d'Avicenna, bé que la interpretació que Bloch fa d'aquest és més una interpretació de la filosofia d'Averrois. L'obra fou reeditada a Frankfurt del Main el 1963, amb edicions circumstancials que la trad. cast. recull i que foren incorporades en la GA.
- 104 Com la versió de Thomas Münzer, teòleg de la revolució, del mateix traductor, considerem Avicena y la izquierda aristotélica un bon treball. Llàstima que no tinguí, com en l'altre cas, les corresponents notes a peu de plana. I llàstima també que amb la desaparició de l'editorial Ciencia Nueva, l'obra faci ja temps que no es troba enlloc: bé que breu, és prou simptomàtica de la peculiar comprensió

blochiana de la matèria, en connexió amb la utopia i el novum.

105 Heus ací aquests pensadors: Plató i Aristòtil (cc. 9 i 22), els estoics i Plotí (cc. 10 i 23), Tomàs d'Aquino (cc. 10 i 24), Hobbes i Descartes (cc. 11 i 25), Spinoza (cc. 11 i 26), Leibniz (cc. 11 i 28), Kant (cc. 11 i 28-29), Fichte i Schelling (cc. 12 i 30), Hegel (cc. 12 i 31), Schopenhauer (cc. 12 i 33), E. von Hartmann (cc. 14 i 33) i Marx, Engels i Lenin (cc. 16 i 36).

106 Així: Epicur (c. 23), Avicebro i Avicenna-Averrois (c. 24), Duns Escot, Galilei i Bruno (c. 25), Malebranche (c. 26), La Mettrie i Holbach (c. 27), Robinet (c. 28), Ocken i Baader (c. 29), Bergson (c. 33), Czolbe i Feuerbach (c. 34) i Mach i F.A. Lange (c. 35). Són, en canvi, autors o corrents tractats sols en el primer curs: Sòcrates (c. 9), els nominalistes (c. 10), F. Bacon i Hume (c. 11), Maimon (c. 12), Rickert, Lask, Cohen i Husserl (c. 13), Bahnsen (c. 14) i el propi Bloch (c. 17; que no és sinó una autocitació d'Herència d'aquesta època).

107 És difícil d'esbrinar quins són (i fins a quin punt corresponien originàriament a llur actual presentació) els materials remuntables als anys trenta: com sol fer-ho, Bloch pot haver-los ampliat o transformat. Vegeu, al respecte, PM 6, on l'autor indica que els continguts del volum han estat "revisats i ampliat els anys 1969-1971" i agraeix a Burghart Schmidt l'ajut que li ha aportat en la preparació d'aquells continguts per a llur publicació.

108 PM 5.

109 HF 6/6. Les lliçons impartides per Bloch a Leipzig en la primera meitat dels anys cinquanta han estat publicades posteriorment per la mateixa editorial de la GA, però fora d'aquesta edició. Cfr. Bloch, Leipziger Vorlesungen, 1985, 4 vols.: vol. I, Filosofia antiga (a cura de Beat Dietschy i Hanna Gekle), vol. II, Filosofia cristiana de l'edat mitjana. Filosofia del Renaixement (amb text tret del vol. 12 de la GA), vol. III, Filosofia moderna, I: De Descartes a Rousseau, (a cura d'Uwe Opolka) i vol. IV, Filosofia moderna, II: Idealisme alemany. La filosofia del s. XIX (a cura d'Eberhard Braun, la part de l'idealisme, i de Hanna Gekle, la resta); en són responsables, de l'edició del text en el seu conjunt, Ruth Römer i Burghart Schmidt (a partir de gravacions magnetofòniques de classes, manuscrits mecanografiats, etc.).

Els quatre volums (que en aquesta nota abreujaem amb la sigla LV) suposen una aportació molt peculiar, en relació

a la GA, per diversos motius. Primerament, perquè han volgut expressament referir-se a Intermons en la història de la filosofia mitjançant la inclusió de diversos conjunts d'aquest volum de la GA transcrits amb fidelitat literal: així, els textos corresponents a les lliçons sobre "Filosofia cristiana de l'edat mitjana" i sobre "Filosofia del Renaixement", (HF 53-172/45-146 i 173-302/147-257 = LV II, 9-122 i 123-245), i el text sobre Maimon (HF 303-305/258-260), que en l'edició pòstuma (LV IV, 153-155) només es diferencia pels nombrosos punts i a part afegits (per a una lectura més normalitzada i tranquil·la). En segon lloc, perquè ofereixen textos blochians que Intermons en la història de la filosofia no recollia; així s'esdevé amb més del 85% del contingut del vol. I: LV I, 47s (c. 5: Anaxímenes), 62-97 (cc. 7-10: d'Empèdocles a Demòcrit), 98-106 (part inicial del c. 11, sobre els sofistes) i 111-535 (cc. 12-22: des de Sòcrates fins a Procle); el mateix trobem en tot el vol. III (de Descartes a Rousseau) i a gairebé tot el vol. IV (de les excepcions al respecte, en parlarem de seguida). Finalment, perquè ofereixen textos de Bloch que el corresponent volum de la GA recollia només parcialment en les seves primeres o darreres pàgines: concretament, HF 20-32/19-29, conjunt d'aportacions ampliades a LV I 37-46 (cc. 2-4, sobre Bías, Tales i Anaximandre), 49-61 (c. 6: Pitàgores) i 106-110 (part final del cap. 11, sobre Protàgores); així com HF 306-317/261-270, exposició sobre Schelling ampliada a LV IV, 189-204 (i encara continuada, ja independentment, a LV IV, 204-256). Tanmateix, no deixa de sorprendre que editors i preparadors de volums de les Leipziger Vorlesungen hi hagin deixat de recollir --en una tan àmplia recopilació, de la qual Intermons en la història de la filosofia només era una part (recordem el subtítol d'aquest volum: "Aus Leipziger Vorlesungen")-- diverses aportacions: per exemple, les exposicions d'HF 32-36/29-32 i 320-325/273-277, sobre Plató i Hegel, exposicions ambdues, que res no tenen a veure amb les corresponents aportacions de LV I, 136-206 i IV, 257-352, respectivament, sobre aquests dos grans filòsofs; o les pàgines finals sobre Schelling (HF 317-319/270-272) o l'aportació que fa de cloenda del volum (HF 325-332/278-286: "Sistema de càlcul i principi"), que no tenen cap correspondència en les Lliçons de Leipzig. Però encara molt més sorprenent resulta que en aquestes també hagin desaparegut del tot les dues aportacions que sobre Tertul·lià i Orígenes i sobre Agustí es troben a HF 36-43/32-38 i 44-51/35-44, respectivament (i que, tanmateix, hom podia molt bé haver recollit com a introducció a la filosofia medieval en el vol. II de les Leipziger Vorlesungen).

110 Les lliçons del Renaixement aparegueren com a Vorlesungen zur Philosophie der Renaissance, Suhrkamp (suhrkamp taschenbuch 75), F.d.M. 1972, 162 pp.

111 Cfr. E. Bloch, La philosophie de la Renaissance (trad., Pierre Kamnitzer), Payot, P. 1974, 187 pp. Sobre aquesta versió es féu la trad. cat. (de Maria Ginés i J.F. Yvars): E. Bloch, La filosofia del Renaixement, Edicions 62, B. 1982, 190 pp. (en els crèdits del llibre, tanmateix, hom fa referència --sense motiu!-- a l'edició alemanya definitiva --prou modificada!-- de la GA).

112 HF 6/6

113 Ens referim, evidentment, a la doble versió --de què disposem-- de la part del volum relativa a les lliçons renaixentistes. Els canvis introduïts no es limiten a correccions d'estil (aclariment d'expressions potser ambigües, simplificació estilística, etc), sinó que fins i tot comporten la reelaboració de dos capítols, fent-ne un de sol, o la supressió en un lloc de tres pàgines senceres (traslladades a altre lloc, abreujades i reelaborades). Tot això, com sempre, tampoc no significa tanmateix que l'autor canviés el sentit del text, sentit que roman idèntic en ambdues versions. Es tracta simplement, un cop més, de la personal llibertat amb què Bloch s'enfronta sempre als seus propis escrits (que per això són els seus escrits!). Heus ací, d'altra banda, els títols dels 10 epígrafs o capítols integrants de la "Filosofia del Renaixement" en la seva versió definitiva (HF 173-302/147-257): 1. Introducció; 2. Els inicis; 3. Giordano Bruno; 4. Campanella; 5. Paracels; 6. Böhme; 7. Francis Bacon; 8. Entorn del sorgiment de les ciències de la naturalesa (Galileu, Kepler, Newton); 9. Hobbes i les teories del pacte social; i 10. Giambattista Vico.

114 Sobre l'article crític que, al respecte, publicàrem al diari L'Avui, de Barcelona (5.X.1983), i la polèmica que hi seguí, cfr. Udina, "Al voltant de Hegel", 1984, 168s i 171 (i nn. 18-21 i 36).

115 Vegeu, d'una banda, els dos epígrafs o capítols d'HF 36-43/32-38 ("Entorn de Tertul·lià i Orígenes") i 44-51/39-44 ("Entorn d'Agustí"); i vegeu, d'altra banda, tota la part intitulada "Filosofia cristiana de l'edat mitjana" (HF 53-172/45-146), integrada pels també 10 epígrafs o capítols en què hom tracta successivament dels següents temes o autors: 1. Ensenyament, en forma de llibre; 2. Escot Eriúgena; 3. Roscel·lí; 4. Anselm de Canterbury; 5. Abelard; 6. Albert Magne i Tomàs d'Aquino; 7. Roger Bacon; 8. Duns Escot i Guillen d'Ocçam; 9. Mística i moviment laical; i 10. Nicolau de Cusa.

- 116 Cfr. HF 20-36/19-32 i 303-335/258-286: sobre Bias, È-les, Anaximandre, Pitàgores, Protàgores i els viatges sicilians de Plató, d'una banda; i sobre Maimon, Schelling i Hegel, d'altra banda.
- 117 Vegeu, pel que fa al tractament blochià de Hegel: HG 320-325/273-277 ("Al voltant de la doctrina hegeliana de la figura") i 325-335/278-286 ("Càlcul i principi").
- 118 Per a un desenvolupament del leitmotiv que és com a filòsof que fa Bloch història de la filosofia, cfr. Udina, "Bloch, medievalista", 1987.
- 119 Vegeu, al respecte: Udina, "Bloch, medievalista", 1987, passim, on fem una anàlisi de l'aproximació blochiana al fenomen filosòfic medieval i subratllem els seus mèrits i límits (aquests darrers palesos, per exemple, en el tractament que Bloch fa d'un Anselm de Canterbury i del seu famós argument sobre l'existència de Déu).
- 120 A aquest punt varem dedicar un ampli apartat en la nostra tesi doctoral sobre Bloch: cfr. Udina, La constitución utópica de lo humano, 1976, 332-358 ("El historiador filosófico: el Renacimiento como ejemplo").
- 121 Heus ací la nostra conclusió en l'esmentat article (Udina, "Bloch, medievalista", 1987,): "Cal reconèixer les aportacions de Bloch com a inqüestionablement originals, suggeridores i àdhuc creadores, com a mai no neutrals i més aviat críticament despertes: unes aportacions que tampoc no admeten dels lectors cap actitud de neutralitat i que més aviat n'exigeixen una de crítica i personal i, així, de no menys creadora".
- 122 Sens dubte, es tracta d'una qüestió convencional, bé que cadascú pugui ratificar la seva decisió (en favor d'entremons o d'intermons) a partir de motivacions lingüístiques. Quant a la trad. cast. de l'obra, hi ha petits errors, perfectament excusables; diguem, però, un cop més que algunes notes a peu de plana no hi foren inútils per als lectors castellanoparlants. Per descomptat, la versió corresponent a les lliçons renaixentistes poc té a veure amb la versió catalana ja esmentada (La filosofía del Renacimiento), tota ella plagada de gal·licismes i de servitud a la traducció francesa corresponent. També aquí haurem de dir: es tracta d'un Bloch ben traduït al castellà, enfront d'un Bloch mal traduït al català.
- 123 HF 18/16s.: "Es tracta de salvar un nou tipus de secundaritat que precisament res no té en comú amb cap medio-

critat dels objectes. Aquí rauen tanmateix paradoxes com aquesta: algunes coses de la monumental summa de Tomàs d'Aquino, com és ara la doctrina de l'adequació, semblen cridar-nos des d'un racó com a secundaritat perduda. L'admirar-se comença de vegades a partir també d'objectes totalment diferents, de doctrines aparentment absurdes, però que de cap manera no s'esgoten en llur absurditat, sinó que indiquen un problema, com és ara el cas de l'"enrajolització" de Déu en el portal de Betlem establerta per Occam com a possible de pensar-la. I precisament des de la perspectiva d'una crítica de la ideologia resten posades en relleu curioses excepcions de la dependència social del pensament, les quals s'anticiparen a llur temps. En efecte: ¿què té a veure la teoria de la natura d'Escot Eriúgena amb els interessos ideològics del sacerdoci cristià del s. IX? ¿o el nominalisme de Roscel.lí, amb els interessos ideològics d'un feudalisme ja en formació?". (Val a notar, a propòsit d'aquest passatge, que la traducció castellana parla erròniament d'"educació" en comptes d'"adequació", en relació a Tomàs d'Aquino).

124 Sobre les corresponents exposicions blochianes entorn de cadascun dels temes al·ludits en la citació de la n. anterior, vegeu HF 92-94/79-81 (teoria tomista de la veritat com a adequació), 118/101s (regulafactio occamiana), 65-67/55-57 (teoria de la natura, en l'Eriúgena) i 68-71/58s (nominalisme roscel.linià).

125 E. Bloch, Tübinger Einleitung in die Philosophie, I i II, Suhrkamp (edition suhrkamp nr 11 i 58), F.d.M. 1963 i 1964, 204 i 182 pp. El vol. I correspon a IF 11-97 i 99-147; el vol. II, a IF 154-209, 301-344 i 357-376 (la resta correspon a textos o passatges afegits en l'edició definitiva; entre ells mereix especial menció IF 210-300, part del volum de la Gesamtausgabe de què parlarem en la n. següent).

126 E. Bloch, Philosophische Grundfrage, I: Zur Ontologie des Noch-Nicht-Seins, Suhrkamp, F.d.M. 1961 (de l'obra --malgrat el seu títol-- mai no apareixerà el tom II). L'estudi fou incorporat íntegrament a IF 210-296 (IF 296-300 és un afegit per a la GA).

127 IF 210-300: "Logicum: Entorn de l'ontologia de l'encarano-ésser" (cc. 22-26).

128 Tampoc no es tracta aquí, tanmateix, d'establir si una part és més o menys important que no altra o altres parts. En qualsevol cas, l'"ampliació" que l'obra assolí amb la in-

corporació del fonamental estudi blochià sobre l'encara-no-ésser esdevingué positiva i donà al volum de la GA una densitat de contingut encara més gran.

129 D'aquesta tercera part ("Tema metodològic del viatge": IF 46-89, cc. 7-10; trad. angl., de John Cumming: A philosophy of the future, Herder, New York 1970, pp. 38-83) mereix particular menció l'estudi de Bloch sobre l'obra hegeliana del 1807: "Un cop més, el tema faustià de la Fenomenologia de l'esperit" (IF 63-84, c. 9; trad. cit., pp. 56-78); pràviament, l'autor ha tractat del "pla del Faust" en relació a la "forma de viatge" pròpia del "saber" (c. 8); i tornarà a Hegel en una breu nota final sobre el mètode dialèctic (c. 10). La peculiaritat de l'aproximació blochiana a la Fenomenologia de l'esperit de Hegel en relació amb el Faust de Goethe (aproximació que corresponia originàriament a un article publicat per Bloch el 1950 en la revista Die Neue Welt i el 1961 en el vol. I dels Hegel-Studien) ens portà a incloure l'estudi en qüestió en la nostra antologia blochiana en català: cfr. Bloch, L'arc utopia - matèria, 1985, 65-111 (cfr. també infra n. 139).

130 La quarta part ("Indicacions de contingut utòpic": IF 90-153, cc. 11-16; trad. angl. cit., pp. 84-144, que --com a versió del vol. I de l'edició de 1953 de l'obra-- només tradueix de fet fins a IF 147) inclou la conferència de Bloch del 1955 (publicada l'any següent i reeditada el 1957 com a opuscle) intitulada "Diferenciacions en el concepte de progrés" (IF 118-147, c. 15; trad. cit., pp. 112-144; cfr. també infra n. 139), la qual aportació és precedida així mateix pel capítol dedicat a la "fantasia científica en el coneixement de fets i del procés" (c. 14). De tema igualment utòpic, bé que ja no en relació a les ciències pròpiament dites, sinó a un més ampli marc cultural, són els dos capítols anteriors (IF 92-98 i 99-104, cc. 12 i 13; trad. cit., pp. 86-92 i 92-98).

131 Aquesta part ("Substrat de foc dialèctic": IF 154-209, cc. 17-21; no ens consta que n'hi hagi trad. angl.) té com a centre l'aportació intitulada: "¿Què són la dialèctica i el seu substrat?" (IF 186-196: c. 20), bon exponent de moltes idees clau en Bloch i en la seva comprensió utòpico-dialèctica de la realitat.

132 L'aportació que fa de cloenda de l'esmentat cinquè conjunt de la Introducció tubinguesa a la filosofia és sens dubte una de les més simptomàtiques i característiques de Bloch. S'in titula "L'arc utopia - matèria" (IF 196-209/221-243: c. 21) i té trad. it. (de Stefano Zecchi): "L'arco utopia - materia", en Aut-Aut, 1971, n.º 125, pp. 7-19. L'escrit no sols reivindica

l'afinitat entre utopia i matèria (mai no entesa aquesta, evidentment, en sentit vulgar, mecanicista i amorf), sinó àdhuc llur intrínseca unió. I fins a tal punt considerem aquest escrit significatiu en el conjunt del pensament blochià que no varem dubtar d'incloure'l, traduït al català, en la nostra antologia de l'autor (cfr. E. Bloch, L'arc utopia-matèria, 1985), a les pàgines de la qual hem fet referència aquí, després de les pàgines del volum de la GA.

133 Intitulat "Autoproblema del sentit" (IF 301-376: cm. 27-33), aquest darrer conjunt inclou, entre altres, les següents aportacions: "Sobre l'incrementat en el procés i les seves formes; és a dir, models reals" (IF 322-334: c. 29), pel que fa a la dimensió cosmològica; "Equivocacions en el concepte de metafísica" (IF 344-356: c. 31), d'òbvia preocupació metafísica; i finalment, "Sobre la contradicció en el conèixer i en l'objecte" (c. 28) i "Sobre comparació, al·legoria i símbol en el món" (c. 30), d'explícita perspectiva gnoseològica.

134 Vegeu els dos capítols finals del volum: "La fórmula incipit vita nova" (IF 357-369, c. 32; trad. cast.: Diálogos 4 [1967], pp. 85-96, versió feta òbviament sobre el text de l'edició del vol. II de l'obra, del 1964) i "Mesura útil per a i a través de l'ultimum" (IF 369-376: c. 33).

135 Cfr. supra nn. 131 i 132

136 Cfr. supra nn. 129, 130 i 134, respectivament.

137 Del ja esmentat important estudi "Vers una ontologia de l'encara-no-ésser" (IF 210-300) mereixen particular atenció, al respecte, els apartats relatius al "no-tenir", a l'"ésser-com-a-quelcom" i "ésser-com-a-manifestació", al "no" i al "no-res" (IF 243-273). Vegeu així mateix IF 217-235: sobre el món com a laboratorium possibilis salutis, sobre les apories de l'encara-no, sobre les categories "front" i novum, i sobre la matèria com a "substrat de la possibilitat real".

138 Les aportacions recollides a IF 63-84 i 118-147 (trad. angl. cit., pp. 56-78 i 112-144): "Un cop més, el tema faustià de la Fenomenologia de l'esperit" (c. 9) i "Diferenciacions en el concepte de progrés" (c. 15), per exemple, es remunten a 1950 i 1955, respectivament (cfr. supra nn. 129 i 130). Igualment, l'estudi inclòs a IF 212-242 (entorn de l'ontologia de l'encara-no-ésser) fou elaborat originàriament com a conferència donada a Tübingen el 1960, en una visita de Bloch a l'Alemanya Federal un any abans que no decidís d'instal·lar-s'hi.

- 139 Ens referim, d'una banda, a la ja esmentada trad. angl. del vol. I de l'edició de 1963 de la Tübinger Einleitung in die Philosophie (inclòs després amb alguns canvis i ampliacions en la homònima Introducció túbínguesa a la filosofia de la GA): cfr. supra n. 129; la versió té una interessant nota final del traductor. I ens referim, d'altra banda, als dos capítols d'ablochians en l'antologia: E. Bloch, Dialektica e speranza (trad., Giancarlo Scorza), Vallecchi, Firenze 1967, pp. 63-86 ("Il motivo faustiano della Fenomenologia dello spirito") i 11-38 ("Differenziazioni nel concetto di progresso"); òbviament, la versió no és feta sobre l'edició de la GA, sinó sobre el text de l'edició de 1963 (vol. I, pp. 84-119 i 160-202, respectivament; cfr. supra n. 125). (Altres capítols del volum traduït també a l'italià ha estat ja consignat supra n. 132).
- 140 Pel que fa a la trad. cat. de dos dels capítols del volum, cfr. supra n. 129 i 132. (Un altre capítol traduït al castellà ha estat també consignat supra n. 134).
- 141 De fet, més de la meitat del volum correspon a escrits remuntables a abans del 1939. A part d'aquells que hom no pot datar (EL 11s, 79-91, 169, 199-219, 549, 586-587 i 577-581) i de l'únic escrit del període nord-americà (EL 523-532: sobre la praderia i l'estepa com a evocadores d'utopia geogràfica), de tota la resta solament tres escrits es remunten a l'època de Leipzig (EL 96-117, 143-160 i 294-332: sobre Schiller, la poesia i Wagner, respectivament), mentre que els altres o bé estan explícitament datats entre 1961 i 1965 o bé hom pot suposar que corresponen a aquests mateixos anys, ni que sigui pel fet d'haver estat publicats per primera vegada en els dos volums (E. Bloch, Verfremdungen I i II, Suhrkamp, F.d.M. 1962 i 1964) amb què l'autor anticipà l'aparició dels Escrits literaris de la GA. Val a dir, tanmateix, que --a diferència del que succeïa, per exemple, amb el volum d'Escrits polítics-- no eren massa les aportacions incloses als Escrits literaris que haguessin estat publicades abans dels anys seixanta.
- 142 També extrínsec era el factor determinant de la inclusió no sols del volum d'Escrits polítics a continuació del d'Herència d'aquesta època, sinó també i sobretot del d'Escrits filosòfics després d'aquell.
- 143 Si agrupem junt amb els esmentats sis volums més estrictament filosòfics els dos anteriors, filosòfico-polítics, la nostra presentació de la GA cristal·litza en un ampli conjunt central (volums 4 a 12 de la nostra numeració) i, alhora, permet d'establir un suggeridor paral·lelisme entre els altres

tres primers i tres darrers volums de la sèrie (tot considerant a part el volum complementari, per nosaltres enumerat com a volum 16, però certament afegit a la sèrie); els volums tercer i avant-penúltim (Petjades i Escrits literaris, en els quals resta accentuat l'anecdòtico-literari, el cultural i de circumstàncies), els volums segon i penúltim (amb una comuna preocupació teològico-religiosa, a propòsit de Thomas Münzer, teòleg de la revolució o sota la peculiar interpretació filosòfico-religiosa d'Ateisme en el cristianisme) i els volums primer i darrer (compendi programàtic -Esperit de la utopia- i resum conclusiu -Experimentum mundi- d'un ampli conjunt dominat per la utopia i el seu esperit, i conduent a la comprensió del "món" com a "experiment"). En qualsevol cas, de tot això fóra també el volum complementari de Tendència - latència - utopia bona síntesi i, òbviament, complementació.

144: Precisament era el volum de Petjades --circumstancialment susceptible d'equivalència amb el d'Escrits literaris-- el presentat per nosaltres com a més simptomàtic (àdhuc pel seu títol mateix). I ha estat també en relació a "petjades" com hem caracteritzat, entre altres, el volum d'El principi esperança.

145 Era impossible referir-se en el seu lloc a la insistència amb què Bloch se serveix de la literatura en el desenvolupament d'El principi esperança. A manera d'exemple, cfr. PE 406-409/I, 347-350 i 512-519/I, 443-449, sobre literatura popular i de happy-end; PE 409-456/I, 351-392, sobre faules i contes, llibres de relats i narracions de terror; PE 478-512/I, 413-443, sobre l'obra dramàtica, la sàtira i l'humor; PE 939-945/II, 382-387 i 961-969/II, 401-408, sobre la poesia; PE 1419-1432/III, 312-325, sobre la gran mitologia; i PE 1143-1242/III, 62-201, sobre personatges literaris tan coneguts com Don Juan, Faust, Prometeu, el Quixot, Ulisses, Ariel i Hamlet. Escrits literaris és, doncs, al respecte tot un bon complement de l'obra central de Bloch, com vèiem que ho eren els Escrits filosòfics.

146 EL 385-392/207-220. Corresponent a la lliçó inaugural de Bloch en arribar a Tübinga, el 1961, es tracta d'una peça indubtablement més filosòfica que no de tema literari. Sorpren encara més la seva inclusió en el volum d'Escrits literaris per tal com la lliçó inaugural de Bloch en arribar a Leipzig, el 1949, sí que ha estat inclosa entre els Escrits filosòfics (cfr. supra n. 62). En tot cas, l'interès paral·lel d'ambdues aportacions blochianes ens féu incloure també la de Tübinga en la nostra antologia de Bloch, L'arc utopia - matèria, 1985 (a les pàgines de la qual hem fet referència aquí després de les pàgines del volum de la GA).

- 147 Ni que sigui, un cop més, a tall sols d'exemple, cfr. EL 21-24, 161-165, 214, 289-332, 392-396, 554s i 577-579 (sobre música: Léhar-Mozart, òpera, Wagner, Weill, Beethoven, etc.), EL 165-169, 196-199 i 284-294 (sobre els contes), EL 75-78 i 183-190 (sobre cinema), EL 117-160 (tres aportacions sobre poesia), pp. 91-117 (dues aportacions sobre Shiller) i EL 242-276 (amb sengles aportacions sobre la novel·la policíaca i sobre la literatura històrico-cultural). Tampoc no hi manquen referències a qüestions relatives a l'àmbit socio-polític (EL 37-38: conjunt d'escrits dels anys trenta), a la ciència (EL 30-33) o a la tècnica (EL 347-365). A part, hi ha també les impressions o reflexions entorn de llocs i paisatges coneguts o visitats: cfr. EL 405-423 (Mannheim, Berlín, Worms), EL 427-433 (el Rin), EL 470-498 (Loch Ness, Àfrica, Münster, els Alps) i EL 503-515 (Venècia i Itàlia).
- 148 Cfr. PE 1297-1391/III, 202-287 (cap. 52): "Identitat i llum funerari, o imatges d'esperança contra la força de la més dura no-utopia: la mort". Però, sobretot, cfr. PE 1392-1550/III, 288-431 (cap. 53): "Creixent irrupció humana en el misteri religiós --mite astral, èxode, regne--; ateisme, i la utopia del regne".
- 149 Bloch feia anys que devia tenir la idea d'Ateisme en el cristianisme, bé que com a estudi de dimensions més reduïdes i que havia de publicar-se en un mateix volum amb un altre treball programat aleshores ja amb el títol d'Experimentum mundi, del qual probablement formava part, juntament amb un altre estudi intitulat "Centres de la lògica i de la metafísica": almenys així era anunciat el futur vol. 14 de la GA, el 1959, en la darrera de les pàgines afegides al tom II de Das Prinzip Hoffnung (PE 1661); en canvi, sis anys més tard (cfr. EL 583) hom anunciava com a volums separats els actuals 14 (Ateisme en el cristianisme) i 15 (Experimentum mundi). Tanmateix, el que sembla clar és que l'elaboració d'Ateisme en el cristianisme pot remuntar-se als anys anteriors a l'atribuïda de Bloch a Tübinga. Aquesta ciutat, d'altra banda, era un efervescent centre teològic (no aliè de cap manera, els anys seixanta, a l'així anomenada teologia de la mort de Déu i de la secularització): era, doncs, lloc propici perquè el ja ancià filòsof es decidís a acabar ja la gran tasca que aquella obra suposava.
- 150 No fóra difícil d'establir un seguit de llocs paral·lels d'El principi esperança (especialment del segon dels dos capítols citats supra n. 148) i del volum de què ara tractem, atès que reiteradament hi ha en ambdós coincidències temàtiques (en apartats, epígrafs o àdhuc grans paràgrafs). Vegeu al respecte, per exemple: AC 116-120/80-83 (c. 21) i 231-237/165-169 (c. 34) i PE 1493-1504/III, 380-390 (tema del serpent paradí-

siac); AC 120-125/83-87 (c. 22) i 237-243/169-174 (c. 35) i PE 1450-1464/III, 351-354 i 1482-1493/III, 370-380 (llum que el motiu de l'èxode dóna a la comprensió del fet religiós); AC 159-166/212-217 (fi del c. 24) i PE 1427-1432/III, 320-325 (Prometeu; bíblicament representat per Job); i AC 278-287/200-206 (c. 42) i PE 1515-1524/III, 400-408 (Feuerbach i el Cur Deus homo anselmià). Vegeu també, entre altres molts paral·lelismes possibles: AC 267-278/191-199 (c. 41: "Excursus: la suprema parella, o conjunció Sol-Lluna, en l'amor i en la utopia") i PE 381-385/I, 325-328 (penúltim apartat del c. 21: "Parelles enlairades, Corpus Christi; o còsmicament i cristiformement esdevinguda utopia del matrimoni").

151 El fet que, en llur orientació i llurs continguts, hi hagi un paral·lelisme entre El principi esperança i Ateisme en el cristianisme permet i àdhuc demana de presentar aquesta segona obra amb paraules tretes de la nostra presentació de l'altra. I fins a tal punt es palesen com a idèntiques la intenció i la perspectiva darreres d'ambdós volums que sengles capítols finals ressonen també a l'uníson: cfr. AC 348-354/251-255 (c. 53: "Cloenda.- Marx i la supressió de l'alienació") i PE 1602-1628/III, 477-501 (c. 55: "Karl Marx i la humanitat; matèria de l'esperança").

152 AC 15/9.

153 AC 354/255. Bloch anunciava així la seva propera obra, Experimentum mundi (inicialment àdhuc planificada per al mateix volum d'Ateisme en el cristianisme: cfr. supra n. 149).

154 Pensem, per exemple, en el gran apartat final d'Esperit de la utopia, "Karl Marx, la mort i l'apocalipsi" (cfr. supra n. 13), en tot Thomas Münzer, teòleg de la revolució, en els cc. 52-53 d'El principi esperança i en altres diversos capítols d'altres volums: el c. 16 de Subjecte-objecte, sobre la filosofia hegeliana (i alhora blochiana, o hegeliana segons Bloch) de la religió; el c. 25 de Dret natural i dignitat humana, on l'ideal blochià de societat perfecta sembla una secularització radical d'una comunitat eclesial idealitzada; o els cc. 32-33 de la Introducció tubinguesa a la filosofia (cfr. supra n. 134). De l'amplitud i continuïtat amb què Bloch para atenció al fet religiós, i de la molt peculiar interpretació que en fa, és típic exponent l'antologia que (amb una molt interessant introducció) preparà al respecte J. Moltmann (amb una selecció de textos fonamental gairebé exhaustiva): cfr. Bloch, Religion im Erbe, 1967. L'antologia fou feta dins l'ampli debat que havia estat ja iniciat el 1963 amb l'estudi que fou després recollit com a apèndix de l'obra: Moltmann, Teologia de la esperança, 1969, 437-466.

- 159 Explícita proclama de la sistematicitat, ens l'ofereix el c. 6 (EM 24-28/22-29): "L'ordre no falsificat del sistema obert". En el tema havia abundat ja Bloch en el seu llibre hegelianà Subjecte-objecte, en relació i alhora contraposició amb el propi Hegel, especialment en el c. 22 (SO 453-473/420-438; especialment 467ss/432ss. Cfr. també, tanmateix, SO 502-506/464-468: apartat 5 del c. 24).
- 160 Com a "doctrina" o sistema "de les categories" intitula el propi Bloch l'àmplia exposició que configura la part fonamental del volum: EM 81-264/77-254: "Grups i centres d'una doctrina de les categories".
- 161 Glossem, així, el subtítol del volum, i aprofitem l'ocasió per a justificar la nostra versió de Herausbringen per "esbrinament". El traductor francès (p. 256, n. 4) ha justificat la seva opció en favor del terme "élaboration" (d'e-laborare), una opció perfectament raonable i encertada. Tanmateix, creiem que l'accentuació que Bloch vol donar al terme Herausbringen és més aviat teòrica, bé que lligada intrínsecament a la dimensió pràctica; i creiem que la imatge de l'esbrinar i l'esbrinament, en català, recull aquesta idea i aquesta jerarquia de significats.
- 162 Bloch sempre defensà la sistematicitat com a senyal d'autèntica filosofia (cfr. supra n. 159), tot subratllant alhora el caràcter d'oberta que aquesta sistematicitat ha de tenir. En això criticava el sistema hegelianà: no en tant que sistema, sinó pel fet d'ésser un sistema amb pretensions de definitivitat i exhaustivitat, un sistema no obert al futur, al procés o a l'encara-no sempre present en tot present i futur.
- 163 EM 83-114/80-110: "Temps i espai, com a categories de la dimensió (categories de l'enquadrament)" (cc. 20-26).
- 164 EM 115-149/111-142: "Causalitat, finalitat, substancialitat latent, com a categories projectivament objectivants (categories de transmissió)" (cc. 27-31).
- 165 EM 150-171/143-164: "Configuracions (figures de l'expedició), com a categories de la manifestació: llur pluralisme, i llur mida i objectiu" (cc. 32-35).
- 166 EM 172-238/165-229: "Sectors i principi, com a categories de la cosmo-comunitarietat (kommunizierende Kategorien) (inter-centracions); època, esfera, normes de valor en els sectors moral, estètic, religiós i de la natura" (cc. 36-45).
- 167 EM 239-264/230-254: "Darrera aproximació concèntrico-sintètica, com a realització: teoria - praxi" (cc. 46-49).